

ISSN 2697-3979 (Online)

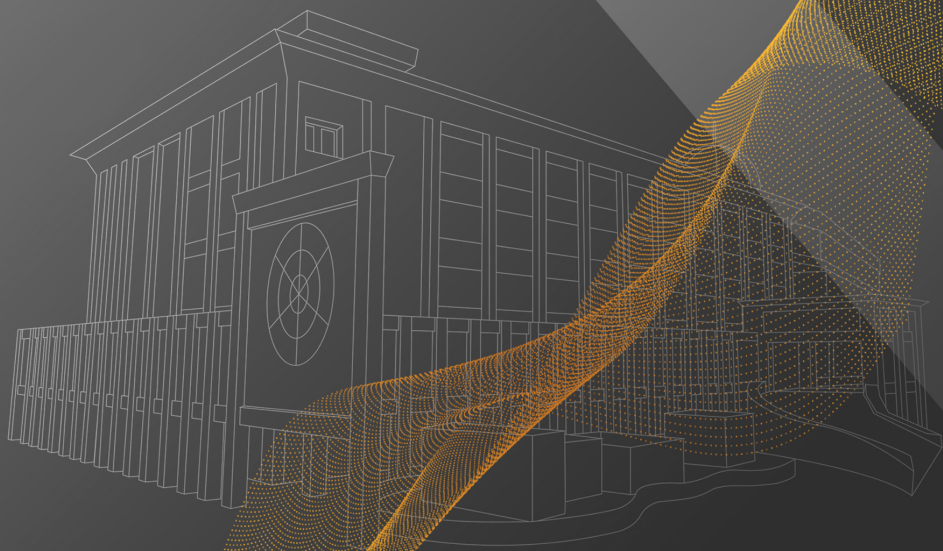
JOURNAL OF **ISLAMIC STUDIES** PRINCE OF SONGKLA UNIVERSITY

วารสารอิสลามศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

FSU
FACULTY OF
ISLAMIC
SCIENCES

ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2565
Vol.13 No.2 July-December 2022

วารสารอิสลามศึกษา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2565

ISSN 2697-3979 (Online)

วัตถุประสงค์และนโยบาย

เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ ข้าราชการ และนักวิชาการ
ทั่วไป ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้มีโอกาสเสนอผลงานวิชาการเพื่อ
เผยแพร่และแลกเปลี่ยนวิทยาการ ในสาขาอิสลามศึกษา กฎหมายอิสลาม
เศรษฐศาสตร์อิสลาม และตะวันออกกลางศึกษา

ผลงานวิชาการที่รับตีพิมพ์ อาจอยู่ในรูปแบบต่อไปนี้ บทความวิจัย
บทความวิชาการ บทความปริทัศน์ และบทวิจารณ์หนังสือ เป็นต้น ต้นฉบับ
(Manuscript) ที่ส่งพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ภายใต้เงื่อนไขว่าจะต้องไม่เคยเผยแพร่ใน
วารสาร เอกสารการประชุม หรือสิ่งพิมพ์ใดมาก่อน (ยกเว้นรายงานการวิจัย และ
วิทยานิพนธ์) และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาออกตีพิมพ์ในวารสารอื่น เรื่องที่
ได้รับการตีพิมพ์ต้องผ่านการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง
(Peer-reviewed) และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ

นโยบายการจัดพิมพ์

วารสารวิชาการรายปี (2 ฉบับต่อปี)

- ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน
- ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ผู้จัดพิมพ์

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

เผยแพร่

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/JOIS>

การติดต่อ

นายมาร์วันต์ เจาะและ

กองบรรณาธิการจัดการวารสารอิสลามศึกษาฯ คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง
จังหวัดปัตตานี 94000

โทรศัพท์: 073-313928-50 ต่อ 2220 โทรสาร: 073-348726

อีเมล: jois.fais@gmail.com, marwan.je@psu.ac.th

บทความทุกเรื่องจะผ่านการตรวจสอบความถูกต้องทางวิชาการโดย
ผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อความและบทความในวารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลา
นครินทร์ เป็นแนวคิดของผู้เขียน มิใช่เป็นความคิดเห็นของ คณะผู้จัดทำและมีใช้
ความรับผิดชอบของคณะวิทยาการอิสลาม กองบรรณาธิการไม่สงวนสิทธิ์การ
คัดลอก แต่ให้มีการอ้างอิงแสดงที่มาอย่างชัดเจน

ผู้จัดพิมพ์

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี

สำนักงานกองบรรณาธิการ

อาคารวิทยอิสลามนานาชาติ คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์อัมจิต เลิศพงษ์สมบัติ รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

รองศาสตราจารย์ ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาฏอนี

ศาสตราจารย์ ดร.อิมรอน มะลูลีม

ศาสตราจารย์เกษียณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.จรัญ มะลูลีม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.กนก วงษ์ตระหง่าน

กรรมการสภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุหัมมัดรอฟลี แวหะมะ

รองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับลอรอนิง สื่อแต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาลี สาเมาะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ซาฟีอี อาดำ

กองบรรณาธิการฝ่ายวิชาการ

Prof. Dr. Elraih Hamed Elnil Ahmad Ellaith, Umm Al-Qura University,
Saudi Arabia

Prof. Dr. Datuk Zulkifli Yakub, University of Malaya, Malaysia

Prof. Dr. Mohammad Nasran Mohamad, National University of
Malaysia, Malaysia

Prof. Dr. Shukri bin Ahmad, University Utara Malaysia, Malaysia

Prof. Dr. Jawaid Iqbal, Aligarh Muslim University, India

ศาสตราจารย์ ดร. ซาการียา หะมะ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

รองศาสตราจารย์ ดร.ธนิช เลิศชาญฤทธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

รองศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมมัดซาคี เจ๊ะหะ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

รองศาสตราจารย์ ดร.อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

รองศาสตราจารย์ ดร.อับดุลเลาะ การ์รีนา นักวิชาการอิสระ

รองศาสตราจารย์ ดร.นิเลาะ แวอุเซ็ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

รองศาสตราจารย์เจ๊ะเหลาะ แยกพงศ์ มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัสมัน แดอาลี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธวัช นุ้ยพอม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมหมัดอาฟีฟี อัสซอลีฮียะ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ดร.อนัส อมาตยกุล มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณาธิการจัดการ นายบาตีอรี ดอคคอ

กองบรรณาธิการฝ่ายจัดการ นายมรวันต์ เจะและ
นายมนูศักดิ์ โต๊ะเถื่อน
นายอานนท์ เหมือนกู่
นายอัซมิง เซะ

Journal of Islamic Studies Prince of Songkla University.

Vol. 13 No. 2 July – December 2022

ISSN 2697-3979 (Online)

Objective

In order to promote and encourage the exchange of knowledge in the field of Islamic Studies, Muslim Studies, Islamic Law, Islamic Economics and the Middle East Studies among national scholars and worldwide.

Published academic works It may be in the following formats: research article, academic article, review article and book reviews. Manuscripts which submitted for publication must be under the condition that they must not be published in a journal, Proceeding or any publication before (except research reports and dissertation) and is not pending publication in other journals. Published article is subject to an initial review by the editorial board in order to determine to the journal's aims and scope. Then at least 3 qualified reviewers are solicited to evaluate a manuscript before publishing by evaluating Double-Blinded review.

Journal Publish Issue

Biannual journal (2 issues per year)

- 1 st Issue (January - June) ▪ 2 nd Issue (July - December)

Journal of Islamic Studies Prince of Songkla University

JOIS PSU

Publisher

Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University,
Pattani Campus

Place of publication

Online edition: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/JOIS>

Contact

Marwan Jehlaeh, Journal Managing Editorial Board
Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University Pattani
Campus. Rusamilae Subdistrict, Charoen Pradit Road, Mueang
District, Pattani Province 94000

Telephone: 073-313928-50 ext. 2220 **Fax:** 073-348726

Email: jois.fais@gmail.com, marwan.je@psu.ac.th

Every article will be reviewed for academic validity by at least 3 qualified reviewers. All of texts and articles in the Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University is the author's idea. It's not the opinion of the organizing committee and also not the responsibility of the Faculty of Islamic Sciences. The journal editorial board does not reserve the right to copy but should to have a clear attribution reference from journals.

Editorial Office	International Islamic Science Building, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus
Consulting Editors	Assoc. Prof. Imjit Lertpongsonbat, The Vice – President of Pattani campus, Prince of Songkla University Assoc. Prof. Dr. Ismail Lutfi Japakiya, Rector of Fatoni University Prof. Dr. Imron Maluleem, Emeritus Professor Kasetsart University Prof. Dr. Jaran Maluleem, Thammasat University Prof. Dr. Kanok Wongtrangan, Member of the University Council, Prince of Songkla University
Editor-in-Chief	Asst. Prof. Dr. Muhammad Roflee Waehama
Associate Editor	Asst. Prof. Dr. Abdulroning Suetair Asst. Prof. Dr. Ali Samoh Asst. Prof. Dr. Sarfee Ardarn

Academic Editorial Board

Prof. Dr. Elraih Hamed Elnil Ahmad Ellaith, Umm Al-Qura University,
Saudi Arabia

Prof. Dr. Datuk Zulkifli Yakub, University of Malaya, Malaysia

Prof. Dr. Mohammad Nasran Mohamad, National University of
Malaysia

Prof. Dr. Shukri bin Ahmad, University Utara Malaysia

Prof. Dr. Jawaid Iqbal, Aligarh Muslim University, India

Prof. Dr. Zakariya Hama, Fatoni University

Assoc. Prof. Dr. Thanik Lertcharnrit, Faculty of Archaeology, Silpakorn
University

Assoc. Prof. Dr. Muhammadzakee Cheha, Fatoni University

Assoc. Prof. Cheloh Khaekphong, Princess of Narathiwat University

Dr. Anas Amatayakul, Mahidol University

Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Narongraksakhet, Prince of Songkla
University

Assoc. Prof. Dr. Abdullah Karina, Muslim scholar

Assoc. Prof. Dr. Niloh Wae-u-seng, Prince of Songkla University

Asst. Prof. Dr. Asman Taeali, Prince of Songkla University

Asst. Prof. Dr. Tawat Noipom, Prince of Songkla University

Asst. Prof. Dr. Muhammadafeefee Assalihee, Prince of Songkla
University

Managing Editor Mr. Baderee Dorkhor

Managing Editorial Board

Mr. Marwan Jehlaeh

Mr. Manoosak Touthern

Mr. Anon Mueankoo

Mr. Asming Seh

สารบัญ

บทความวิจัยและบทความวิชาการ	หน้า
วัฒนธรรมและความเชื่อของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ สัมพันธ์ต่อการติดเชื้อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) แนวทางในการป้องกันและลดทอนการแพร่ระบาด ของโรคด้วยหลักการอิสลาม หลักสุขภาวะและภูมิปัญญาท้องถิ่น <i>อับรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, มะรอนิง สาแลมิง, ไมตรี แก้วทับทิม, อับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์, รอกี เจ๊ะเต้</i>	1 - 19
การยอมรับความต่างทางศาสนาในมิติของอัลกุรอานและหะดีษ <i>อรรณพ แดงโกเมน, อับดุลเลาะ หนู่มสุข</i>	20 - 34
รูปแบบการจัดการทางการตลาดประกันภัยอิสลามในประเทศไทย <i>อับบาส หลับดั่ง, ธวัช นัยพอม</i>	35 - 53
ความเป็นมลายูของนักศึกษาชาวมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย <i>สุไรยา หินไร่, สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร</i>	54 - 80
รูปแบบการพัฒนาระบบสร้างเสริมสุขภาพในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดน ภาคใต้ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม <i>ประเวศ หมัดเส้น, มาลินี ยามา</i>	81 - 98
พลวัตวัฒนธรรมในสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ <i>ไพซอล ดาโอ๊ะ, นูมาน หะยีมะแซ, อิสมาแอ กาเต๊ะ, มูหัมมัดดออล แกมะ</i>	99 - 130

มโนทัศน์ทางการศึกษาในซูเราะห์อัลฟาติฮะห์

131 - 157

อับดุลฮาติม อาแด

Coinage and Ancient Commercial Transactions Methods in Sub-Saharan Africa: A Reading in the Islamic Influences

158 - 187

Abdulai M.Kaba, Adama Bamba, Alieu

Mohamed Kromah

لقاحات كوفيد-19 بني ظاهرة الرفض والقبول دراسة مقاصدية

188 - 220

مارانينج ساليمينج, سيريمه أبوبكاري

التحول الرقمي وأثره في معالجة الصعوبات اللغوية لدى الناطقين بغير العربية (العربية – الكردية أنموذجاً)

221 - 248

منال فوزي محمد فروح, إبراهيم صلاح الهدهد

วัฒนธรรมและความเชื่อของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ส่งผลต่อการติดเชื้อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) แนวทางในการป้องกันและลดทอนการแพร่ระบาดของโรคด้วยหลักการอิสลาม หลักสุขภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

Culture and Believes of Thai Muslims in Southern Border Provinces of Thailand in Protecting and Reducing of the Spreading of the Virus Corona Disease 2019 by Islamic Teachings, Health Principles and Local Wisdoms

Received: October 29, 2021 ■ Revised: December 9, 2021 ■ Accepted: January 25, 2022

อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต*¹ มะรอนิง สะแลมิง*² ไมตรี แก้วทับทิม*³ अब्दुलลอฮ อัลอุซามะฮ*⁴ รอกิ เจ๊ะเต้*⁵

Ibrahem Narongraksakhet, Maroning Salaming, Maitree Kaewtubtim, Abdulloh Al-Usamah, Roki Jehte

¹ Ph.D (หลักสูตรและการสอน) รองศาสตราจารย์, คณะวิทยาการอิสลาม

Ph.D. (Curriculum and Instruction) Associate professor. Faculty of Islamic Science.

Corresponding Author Email: Ibrahem.0868@gmail.com

² Ph.D (หลักนิติศาสตร์) ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะวิทยาการอิสลาม. อีเมล: smaro1432@hotmail.com

Ph.D (Principle of Jurisprudence) Assistant Professor, Faculty of Islamic Science. Email: smaro1432@hotmail.com

³ Ph.D (วิทยาศาสตร์เกษตร) นักวิชาการอุดมศึกษา, อีเมล: maitree.k@psu.ac.th

Ph.D (Agricultural Science) Higher Education Scholars, Email: maitree.k@psu.ac.th

⁴ Ph.D (ปรัชญา) อาจารย์, คณะวิทยาการอิสลาม. อีเมล: abdulloh.a@psu.ac.th

Ph.D (Philosophy) Lecture, Faculty of Islamic Science. Email: abdulloh.a@psu.ac.th

⁵ BA. (อิสลามศึกษา) เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป, คณะวิทยาการอิสลาม. อีเมล: Roki.j@psu.ac.th

BA. (Islamic Studies) General Administration Officer, Faculty of Islamic Science. Email: Roki.j@psu.ac.th

*มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

*Prince of Songkla University Pattani Campus

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมและความเชื่อที่เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เสี่ยงต่อการติดเชื่อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) 2. หาแนวทางในการป้องกันและลดทอนการติดเชื่อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) ด้วยหลักการอิสลาม หลักสภาวะและภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิธีการศึกษา งานวิจัยนี้ได้กำหนดขั้นตอนในการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอนคือ 1. การศึกษาเอกสารที่มีทั้งการศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ 2. การสัมภาษณ์เจาะลึก 3. การเสวนากลุ่ม 4. เวทีวิพากษ์สาธารณะ

ผลการวิจัย ผลการวิจัยพบว่าวัฒนธรรมและความเชื่อที่เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เสี่ยงต่อการติดเชื่อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. วัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่วางอยู่บนพื้นฐานของหลักการศาสนา 2. วัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่วางอยู่บนพื้นฐานของหลักการศาสนาและความเชื่อ 3. วัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทั่วไปและไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานของหลักการศาสนา พฤติกรรมร่วมที่มาจากวัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่เสี่ยงต่อการติดเชื่อและการแพร่ระบาดของโรค คือ 1. การจับมือสลามกัน 2. การสวมกอด 3. การให้สลามและการพูดคุยกันที่ไม่มีการเว้นระยะที่พอเหมาะ 4. การใช้วัสดุร่วมกัน 5. การใช้ภาชนะร่วมกัน ส่วนในเรื่องความเชื่อที่เสี่ยงต่อการติดเชื่อและการแพร่ระบาดของโรคพบว่ามี 3 ลักษณะคือความเชื่อที่วางอยู่บนพื้นฐานของหลักการ ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างหลักการกับความเชื่อทั่วไป และความเชื่อที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทั่วไป

การนำผลวิจัยไปใช้ แนวทางในการป้องกันและลดทอนการแพร่ระบาดของโรคด้วยหลักการอิสลาม หลักสุขภาวะและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีดังนี้คือ หลักการศาสนาที่เกี่ยวข้องกับกำหนดสภาวะ การมีและการรักษาโรค การป้องกันการแพร่ระบาดของโรค การห้ามทำร้ายตนเองและผู้อื่น การเชื่อฟังผู้รู้ การมอบหมายต่ออัลลอฮ์ การอดทน และยอมรับการทดสอบ การปฏิบัติอย่างสุดความสามารถและหลักคุณภาพ สำหรับหลักสุขภาวะที่นำมาใช้ได้แก่ หลักของการรักษาความสะอาด หลักของการรับประทานอาหาร หลักของการออกกำลังกาย หลักของการพักผ่อน และหลักของการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการป้องกันและลดทอนการแพร่ระบาดของโรคสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ การใช้ยาสมุนไพรเพียงอย่างเดียว การใช้ยาสมุนไพรผสมผสานกับการใช้บทดุอาห์หรือรุกยะฮ์ และการใช้ดุอาห์หรือรุกยะฮ์เพียงอย่างเดียว

คำสำคัญ: วัฒนธรรม, ความเชื่อ, หลักสุขภาวะ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

Objectives: 1. Studying cultures and believes of Thai Muslims in Southern Border Provinces of Thailand risking for the spreading of the Virus Corona Disease 2019 2. Finding ways in protecting and reducing of the spreading of the Virus Corona Disease 2019 by Islamic teachings, health principles and local wisdoms.

Methodology: the qualitative research which Data of the study gained form documentary study, In-depth Interview, focus group and public stage.

Research Findings: Results of the study showed that cultures and believes of Thai Muslims in Southern Border Provinces of Thailand risking for the spreading of the Virus Corona Disease 2019 could be divided into 3 categories, namely, 1. Cultures that were based on religious principles 2. Cultures that were based on religious principles and believes 3. Cultures that were based on general believes. Collective behaviors resulted from cultures were 1. Handshaking 2. Hugging 3. Giving Salam without social distancing 4. Sharing materials and containers. Regarding believes risking for the spreading of the disease could be divided into 3 kinds, namely, believes that were based on religious principles, believes that mixed with both religious and general principles, and general believes.

Contribution: Regarding ways in protecting and reducing of the spreading of the disease by applying the Islamic teaching, health principles and

local wisdom, findings showed that the Islamic teaching that could be applied were related to Qada and Qadar, disease healing, protecting of the spreading of the disease, prohibition of the torture self and others, obeying the learned, trusting in Allah, patient, try one best, and balanced principles. Regarding the health principles, the findings showed that the principles applied were cleanliness, food consuming, exercise, relaxation and living in good environment. Regarding local wisdom, it was divided into 3 categories, namely, treatment by using only herbs, using herbs with prayers, and using only prayers.

Keywords: Culture, faith, Health, Local Wisdom

บทนำ

โลกเราได้เผชิญกับโรคระบาดที่แพร่ระบาดอย่างกว้างขวางมาหลายครั้ง เช่น ในปี พ.ศ. 794-804 ได้เกิดโรคฝีดาษระบาดในอาณาจักรโรมัน ในปี พ.ศ. 2432 เกิดโรคระบาดไข้หวัดใหญ่รัสเซีย ในปี พ.ศ. 2263 เกิดโรคกาฬโรคระบาดในยุโรป มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2363 เกิดโรคระบาดอหิวาตกโรคและเกิดระบาดมายังประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2461 เกิดโรคระบาดไข้หวัดสเปน ในปี พ.ศ. 2499 เกิดโรคระบาดไข้หวัดใหญ่เอเซีย ในปี พ.ศ. 2499 - 2501 เกิดโรคระบาดไข้หวัดฮ่องกง ในปี พ.ศ. 2552 เกิดโรคระบาดไข้หวัดใหญ่ 2009 และในปี พ.ศ. 2562/ค.ศ. 2019 เกิดโรคระบาดไข้หวัดซึ่งต่อมาทางองค์การอนามัยโลกได้ตั้งชื่อว่า โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19 โควิด-19) โรคนี้เริ่มระบาดในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 (ค.ศ. 2019) มีสาเหตุมาจากไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ โดยพบครั้งแรกในนครอู่ฮั่น เมืองหลวงของมณฑลหูเป่ย์ ในประเทศจีน ในวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2563 องค์การอนามัยโลกได้ประกาศให้การระบาดนี้เป็นภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ และประกาศให้เป็นโรคระบาดทั่วไป

โรคนี้มีอาการตั้งแต่ไข้เป็นหวัดธรรมดา จนถึงทำให้ระบบทางเดินหายใจเสียหายเฉียบพลันจนเสียชีวิต อาการที่พบมากที่สุดคือ มีไข้ ไอและอ่อนเพลีย อาการที่พบน้อยแต่อาจมีผลต่อผู้ป่วยบางราย เช่น ปวดเมื่อย คัดจมูก น้ำมูกไหล เจ็บคอ ท้องเสีย ลิ้นไม่รับรส จมูกไม่ได้กลิ่น หรือเป็นผื่นตามผิวหนัง ในปัจจุบันมีแนวทางการป้องกันโรคที่ใช้อยู่ทั่วไป เช่น หลีกเลี่ยงการใกล้ชิดกับผู้ป่วย งดการเดินทางไปในพื้นที่เสี่ยง การสวมหน้ากากอนามัย การระมัดระวังในการสัมผัสพื้นผิวที่ไม่สะอาดหรือมีเชื้อโรคเกาะอยู่ การล้างมือด้วยสบู่หรือเจลแอลกอฮอล์ การหลีกเลี่ยงการใกล้ชิดสัมผัสสัตว์ต่าง ๆ โดยที่ไม่มีการป้องกัน การรับประทานอาหารสุก สะอาดและปรุงสุกใหม่ เป็นต้น จากการรายงานของศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (ศบค.) พบว่าในช่วงแรก ๆ ของการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่หนึ่งของการระบาดของโรคดังกล่าว ยกเว้นจังหวัดสตูลที่ไม่พบผู้ติดเชื้อนอกจากหลังจากการกลับมาของผู้ที่เข้าร่วมการประชุมทางศาสนาใน

ประเทศอินโดนีเซีย และพวกเขาก็ถูกนำเข้าสู่สถานกักกันของรัฐ (State Quarantine) แม้การแพร่ระบาดของโรคในช่วงแรก ๆ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีจำนวนผู้เสียชีวิต 3 คน (ยะลา 2 คนและนราธิวาส 1 คน) แต่จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ยังถือเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการระบาดของโรคค่อนข้างรุนแรง ณ วันที่ 29 พฤศจิกายน 2563 ในจังหวัดยะลามีผู้ติดเชื้อจำนวน 133 คน เสียชีวิตจำนวน 2 คน ปัตตานีมีผู้ติดเชื้อจำนวน 91 คน และนราธิวาสมีผู้ติดเชื้อจำนวน 35 คน และเสียชีวิตจำนวน 1 คน แต่ในวันที่ 9 สิงหาคม 2564 ในจังหวัดยะลามีผู้ติดเชื้อสะสมจำนวน 8,788 คน มีผู้เสียชีวิตสะสมจำนวน 73 คน ปัตตานีมีผู้ติดเชื้อสะสมจำนวน 11,542 คน มีผู้เสียชีวิตสะสมจำนวน 161 คน และนราธิวาสมีผู้ติดเชื้อสะสมจำนวน 8,312 คน และมีผู้เสียชีวิตสะสมจำนวน 86 คน (กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2564)

จากสถานการณ์ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาได้ส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อชีวิต สังคม เศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชากรทั่วโลกอย่างมหาศาล ในประเทศไทยก็เช่นกัน มีจำนวนผู้ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เป็นจำนวนมาก โดยทางศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ศบค.) ได้แบ่งการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 เป็น ระลอก พอจะสรุปได้ดังนี้คือ ระลอกที่ 1 เป็นการแพร่ระบาดของเชื้ออู่ฮั่น โดยเริ่มต้นในเดือนมกราคม 2563 ถึง ธันวาคม 2563 รวมเป็น 11 เดือน มีผู้ป่วยจำนวน 4,327 ราย เสียชีวิต 60 ราย ระลอกที่ 2 เป็นการแพร่ระบาดของเชื้ออัลฟา โดยเริ่มต้นในวันที่ 15 ธันวาคม - 31 มีนาคม รวมเป็นเวลา 3 เดือนครึ่ง มีผู้ป่วยจำนวน 24,626 ราย เสียชีวิต 34 ราย ระลอกที่ 3 เป็นการแพร่ระบาดของเชื้อเดลต้า โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1-14 เมษายน 2564 รวมเป็น 14 วัน มีผู้ป่วยจำนวน 7,074 เสียชีวิต 3 ราย ระลอกที่ 4 เป็นการแพร่ระบาดของเชื้อเดลต้า โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1-14 พฤษภาคม 2564 ถึงเดือน มกราคม 2565 และระลอกที่ 5 ซึ่งเป็นระลอกปัจจุบัน เป็นการแพร่ระบาดของเชื้อกลายพันธุ์โอมิครอน มีผู้ป่วยสะสมจนถึง 10 เมษายน พ.ศ. 2565 จำนวน 3,883,484 คน รักษาหาย 3,606,429 คน และมีผู้เสียชีวิต 26,083 คน (กรมการแพทย์, 2565)

ในปัจจุบันมีแนวทางที่ใช้ในการป้องกันโรค เช่น หลีกเลี่ยงการใกล้ชิดกับผู้ป่วย งดการเดินทางไปในพื้นที่เสี่ยง การสวมหน้ากากอนามัย การระมัดระวังในการสัมผัสพื้นผิวที่ไม่สะอาดหรือมีเชื้อโรคเกาะอยู่ การล้างมือด้วยสบู่หรือเจลแอลกอฮอล์ การหลีกเลี่ยงการใกล้ชิดสัมผัสสัตว์ต่าง ๆ ที่ไม่มีการป้องกัน การรับประทานอาหารสุก สะอาดและปรุงสุกใหม่ นอกจากนั้นมีการฉีดยาเพื่อป้องกันการติดเชื้อ ป้องกันอาการที่รุนแรงและการเสียชีวิต เป็นต้น จากการรายงานของศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (ศบค.) พบว่าในระลอกที่ 1 ของการแพร่ระบาดของโรคจังหวัดชายแดนภาคใต้ยกเว้นจังหวัดสตูลมีจุดเริ่มต้นของการติดเชื้อหลังจากการกลับมาของผู้เข้าร่วมชุมนุมทางศาสนาที่เรียกว่า “โฌร์” ที่จัดขึ้นในเมืองศรีเปอร์ตาลิงในรัฐกัวลาลัมเปอร์ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย แม้ในช่วงเวลาดังกล่าวผู้คนจะรู้ว่าโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 กำลังระบาด แต่การหยุดหรือการยับยั้งการแพร่ระบาดมีอุปสรรคมาก แม้ทางศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (ศบค.) จะมีมาตรการต่าง ๆ และสำนักจุฬาราชมนตรีได้ออกประกาศว่าด้วยเรื่องมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หลายฉบับ แต่การแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวก็ยังดำเนินอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เชื่อว่าวัฒนธรรมและความเชื่อบางอย่างของมุสลิมในพื้นที่ของจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนมากต่อการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมและความเชื่อดังกล่าวจะทำให้มีองค์ความรู้ที่สามารถจะนำมาป้องกันและลดทอนการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าวได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมและความเชื่อที่เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID 19)

2. หาแนวทางในการป้องกันและลดทอนการติดเชื้อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรน่าสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) ด้วยหลักการอิสลาม หลักสัจภาวะและภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขั้นตอนในการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอนคือ 1. การศึกษาเอกสารที่มีทั้งการศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ 2. การสัมภาษณ์เจาะลึก 3. การเสวนากลุ่ม 4. เวทีวิพากษ์สาธารณะ

ผลการศึกษา

วัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรน่าสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) นั้นสามารถแบ่งออก 3 ประเภทคือ 1. วัฒนธรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานของหลักการศาสนา วัฒนธรรมประเภทนี้จะเป็นการปฏิบัติที่อิงหลักคำสอนของศาสนา เช่น การจัดงานวะลีมะฮ์ การต๊ะนิกหรือการเปิดปากทาร์กการอะกิเกาะฮ์ เป็นต้น 2. วัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างหลักการศาสนาและความเชื่อ วัฒนธรรมประเภทนี้นอกจากจะมีในหลักคำสอนของศาสนาแล้วยังประกฏว่ามีหลักความเชื่อที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น การละหมาดต๊ะบิหฺในวันรายอแน การทำเก็นตุรูกุโบร์ เป็นต้น 3. วัฒนธรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทั่วไป วัฒนธรรมประเภทนี้จะไม่มีในหลักคำสอนของศาสนา เช่น การแข่งขันนก งานเลี้ยงหาทุนทรัพย์เพื่อไปศึกษาต่อ เป็นต้น ส่วนในเรื่องความเชื่อที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อและการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรน่าสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) สามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะเช่นกัน คือ 1. ความเชื่อที่มาจากหลักการศาสนา เช่นเชื่อว่าอะไรจะเกิดก็ต้องเกิดซึ่งหลักดังกล่าวนี้มาจากหลักคำสอนเรื่องกำหนดสภาวะ (เกาะฎูอและเกาะดร์) 2. ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างหลักการศาสนากับความเชื่อทั่วไป เช่นเชื่อว่าการปิดมัสยิดจะทำให้การแพร่ระบาดของโรครุนแรงมากกว่าเดิม เพราะไปปิดบ้านของพระ

เจ้า 3. ความเชื่อทั่วไป เป็นความเชื่อที่ไม่มีในหลักคำสอนของศาสนา เช่น เชื่อว่าโรคโควิด 19 ไม่มีจริง หรือเชื่อว่าโรคโควิดไม่มีความรุนแรงสำหรับคนหนุ่มสาว เป็นต้น

แนวทางในการป้องกันและลดทอนการติดเชื้อและแพร่ระบาดของโรคโดยใช้หลักการศาสนา หลักสุขภาวะอิสลามและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีรายละเอียดดังนี้

การใช้หลักการศาสนาจะขึ้นอยู่กับทัศนคติและมุมมองในการดำเนินชีวิตและบริบทของที่แตกต่างกัน (อิสมาแอ กาเต๊ะและนุมาน หะยิมะแซ, 2563) การใช้หลักการศาสนานั้นสามารถแบ่งออกเป็นหลักการปฏิบัติในชีวิตประจำวันและหลักการทั่วไป สำหรับหลักการหลักการปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้นจะใช้ในการป้องกันและลดทอนการติดเชื้อและแพร่ระบาดของเชื้อที่เกิดจากพฤติกรรมร่วมที่มาจากวัฒนธรรมและจารีตประเพณี พฤติกรรมร่วมดังกล่าวมีดังนี้คือ 1. การจับมือในการให้และรับสลาม การจับมือเป็นสุนนะฮ์หนึ่งที่อิสลามสนับสนุน มีหุกมเป็น “สุนัต” ส่วนการตอบสลามเป็นวาญิบ (บังคับ) อย่างไรก็ตามการรับหรือการตอบสลามในขณะรับประทานอาหารนั้นไม่เป็นวาญิบ เพราะการตอบสลามในขณะที่รับประทานอาหารนั้นอาจจะทำให้ผู้รับสลามเกิดสำลักอาหาร และอาจจะเป็นอันตรายแก่ผู้ตอบสลามได้ ซึ่งการกระทำใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดอันตรายแก่ตนเองหรือผู้อื่นเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในอิสลาม

ส่วนการจับมือในอิสลามก็มีในแบบฉบับที่ท่านนบีได้สอนให้ปฏิบัติเช่นกัน และมีหุกมเป็นสุนัตที่สนับสนุนให้ปฏิบัติและไม่ได้เป็นวาญิบ ในสถานการณ์ของการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 การจับมือถือเป็นพฤติกรรมหนึ่งที่เสี่ยงต่อการติดโรคหรือการแพร่ระบาดของโรค การหลีกเลี่ยงการจับมือจึงเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ สำหรับหลักการที่เกี่ยวกับการสวมกอด หรือการจูบแก้ม หรือการสัมผัสแก้มนั้นไม่วาญิบ หากไม่มีความจำเป็นจริง ๆ ให้หลีกเลี่ยง

เนื่องจากกระระบาดของไวรัสโคโรน่านั้นสามารถติดต่อได้ง่าย เช่นติดต่อกับการจามหรือการพูดคุยกันในระยะใกล้ชิด ด้วยเหตุนี้การเว้นระยะห่างทางสังคมตามมาตรการทางการแพทย์จึงสามารถนำมาใช้ในสถานการณ์เช่นนี้ได้

สำหรับการรับประทานอาหารร่วมกันหรือรับประทานอาหารในภาชนะเดียวกันเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่ง แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการระบาดหนักของโรคโควิด 19 การรับประทานอาหารและดื่มในภาชนะเดียวกันถือเป็นการเสี่ยงต่อการติดเชื้อ อิสลามได้วางรากฐานในเรื่องการดื่มการกินโดยสอนให้รู้ว่าไม่ควรดื่มน้ำโดยตรงจากปากภาชนะบรรจุน้ำ ไม่ควรหายใจลงในภาชนะอาหารหรือเป่าลงไป และห้ามดื่มหรือรับประทานอาหารจากภาชนะที่ใช้ร่วมกับผู้ป่วยหรือผู้ที่มีความเสี่ยงสูง

สำหรับหลักการทั่วไปที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการป้องกันและลดทอนการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID 19) มีดังนี้

การกำหนดสภาวะ กำหนดสภาวะเป็นความศรัทธาที่เชื่อมั่นว่าทุกสรรพสิ่งอยู่ภายใต้ลิขิตของอัลลอฮ์ อะไรที่จะเกิดก็ต้องเกิด ไม่มีสิ่งที่เกิดขึ้นวันแต่เป็นสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงอนุมัติให้เกิดขึ้น ดังนั้นมุสลิมทุกคนจะต้องมอบหมายต่ออัลลอฮ์ แต่การมอบหมายต่ออัลลอฮ์ต้องกระทำพร้อม ๆ กับการอิศติยาร (ความพยายาม) การมอบหมายเพียงอย่างเดียวโดยปราศจากการใช้ความพยายามจะไม่เป็นไปตามหลักการของอิสลามดังที่อัลลอฮ์ได้ความว่าแท้จริงอัลลอฮ์จะมีทรงเปลี่ยนแปลงสภาพของชนกลุ่มใด จนกว่าพวกเขาจะเปลี่ยนแปลงสภาพของพวกเขาเอง (อัล-เราะฮ์ด: 11)

การมีโรคและยารักษา เมื่อมีโรคก็จะมียารักษาตามที่ท่านนบีกล่าวว่า “ไข้ว่าอัลลอฮ์จะประทานโรคมานั้น แต่พระองค์อัลลอฮ์ยังประทานยามาด้วย” (al-Bukhari, 1997) มนุษย์จะต้องไม่สิ้นหวังในความเมตตาและความปรานีของพระองค์อัลลอฮ์ หลักการของอิสลามไม่ได้สอนให้มนุษย์ทรมาณตนเองหรือทำร้ายตนเอง ในทางกลับกันให้รักษาตนเองให้ดีที่สุด

การอดทนและการยอมรับการทดสอบ มุสลิมต้องตระหนักรู้เสมอว่าโลกนี้เป็นโลกแห่งการทดสอบ ดังนั้นจึงต้องยอมรับการทดสอบของอัลลอฮ์ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของความทุกข์สบายหรือความทุกข์ยาก ดังหะดีษความว่า น้าพิศวงสำหรับกิจการของมุฮัมมัด แท้จริง การกิจของเขาทั้งหมดเป็นความดีสำหรับเขา ถ้าหากว่า สิ่งที่ดีมา

ประสบกับเขา เขาก็ขอบคุณ นั่นเป็นสิ่งที่ดีสำหรับเขา และเมื่อทุกขภัยมาประสบกับเขา เขาก็อดทน นั่นก็เป็นความดีสำหรับเขา (al-Bukhari, 1996)

ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 จึงต้องใช้ความอดทนในการป้องกัน หรือการรักษาจากการเจ็บป่วยของโรค บางครั้งก็จำเป็นต้องกักตัว หรือใช้เวลาที่ยาวนานในการรักษา

ห้ามแพร่โรคไปยังคนอื่น การตระหนักและการระวังอยู่เสมอว่าส่วนใหญ่ของความเสียหายที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้มาจากฝีมือมนุษย์ การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง ดังนั้นจึงต้องระวังและปฏิบัติตัวไม่ให้เป็นการสาเหตุของการแพร่ระบาดของโรค เช่น อย่าเข้าไปในพื้นที่ที่มีการระบาดของโรค และไม่ออกไปจากพื้นที่ที่มีการระบาด เป็นต้น

ห้ามทำร้ายตนเองและผู้อื่น การทำร้ายตนเองและการทำร้ายคนอื่นเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในอิสลาม ในภาวะของการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 จึงต้องป้องกันตนเองไม่ให้ติดโรค และต้องไม่แพร่โรคให้กับคนอื่น หากเราเป็นต้นเหตุให้คนอื่นติดโรคเพราะความประมาทหรือความสะเพร่าสิ่งนี้จะไม่เป็นที่อนุมัติในอิสลาม ดังหะดีษบันทึกโดยอิบนุมาญญะฮ์ที่ท่านบิรกล่าวว่ لا ضرر ولا ضرار ความว่า อย่าสร้างภัยอันตรายแก่ตนเองและผู้อื่น

การป้องกันและการลดทอนการแพร่ระบาดของโรคตามหลักสุขภาวะจะพบว่าการมีสุขภาพที่ดีถือเป็นรางวัลจากอัลลอฮ์ และการดูแลสุขภาพของแต่ละคนถือเป็นอمانةและความรับผิดชอบที่มีต่อพระองค์อัลลอฮ์ การหมั่นดูแลสุขภาพของร่างกายสติปัญญาและจิตใจเป็นสิ่งที่จำเป็นจะละเลยไม่ได้ ดังนั้นเมื่อเกิดโรคระบาดก็ต้องป้องกัน เมื่อเป็นโรคก็ต้องรักษา อิสลามได้กำหนดหลักสุขภาวะดังนี้คือ การรักษาความสะอาดซึ่งรวมถึงความสะอาดของร่างกาย เครื่องนุ่งห่ม สถานที่ เป็นต้น อิสลามได้ให้ความสำคัญกับการรักษาความสะอาด เพราะถือว่าความสกปรกเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดโรค นอกจากนั้นการรับประทานอาหารตามหลักโภชนาการก็ถือเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ถ้ารับประทานอาหารที่ดีมีคุณค่าและมีปริมาณที่

พอเหมาะ เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นอิสลามยังสนับสนุนให้มีการออกกำลังกายและทำการเคลื่อนไหว เพราะการออกกำลังกายจะเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้เรามีร่างกายที่แข็งแรง เพราะผู้ศรัทธาที่มีความแข็งแรงย่อมดีกว่าผู้ศรัทธาที่อ่อนแอ แม้การออกกำลังกายสามารถช่วยให้ร่างกายแข็งแรงได้ แต่การให้ร่างกายได้ผ่อนคลายจากความเหน็ดเหนื่อยและเมื่อยล้าก็มีความสำคัญ ดังนั้นร่างกายจึงต้องการการพักผ่อน การพักผ่อนก็เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะการพักผ่อนจะช่วยส่งเสริมให้ร่างกายมีความแข็งแรง หากร่างกายเมื่อยล้าจนเกินไป หรือมนุษย์ใช้ร่างกายอย่างหักโหม ไม่มีการพักผ่อน การกระทำดังกล่าวย่อมเป็นโทษต่อร่างกาย ทำให้ร่างกายไม่แข็งแรง เป็นโรคร้ายไข้เจ็บได้ง่าย

ในส่วนที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการเก็บข้อมูลไม่พบข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการรักษาโรคติดเชื้อโคโรนาไวรัส 19 โดยตรง เนื่องจากเป็นเชื้อโรคสายพันธุ์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้น แต่พบภูมิปัญญาที่ใช้ในการป้องกันรักษาโรคที่เคยระบาดในอดีต เป็นภูมิปัญญาที่ใช้รักษาอาการของโรคที่แสดงลักษณะอาการใกล้เคียงกับโรคโคโรนาไวรัส 2019 เช่น อาการไข้ ไอ เจ็บคอ ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ตาแดง ผื่นคันตามผิวหนัง และอาการหายใจลำบาก เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบภูมิปัญญาที่ใช้รักษาโรคกลุ่มเสี่ยงที่อาจจะมีอาการที่รุนแรง และอาจถึงขั้นเสียชีวิต เช่น กลุ่มโรคความดันโลหิตสูงและเบาหวาน

จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาที่ใช้ป้องกันรักษาโรคและอาการของโรค แบ่งได้ 3 ลักษณะคือ การใช้สมุนไพรเพียงชนิดเดียว การใช้สมุนไพรร่วมกันหลายชนิด หรือใช้ร่วมกับวิธีการอื่น ๆ เช่น การใช้สมุนไพร่วมกับการดื่มน้ำสะอาด รักษารูกระยะสั้น การใช้สมุนไพรและการใช้สมุนไพรหรือสมุนไพรเพียงอย่างเดียว ข้อค้นพบดังกล่าวนี้สอดคล้องกับหลักการรักษาโรคของท่านนบี เพราะท่านนบีมีวิธีการรักษาโรคที่หลากหลาย บางครั้งใช้ยารักษา เช่น ใช้น้ำผึ้งในการรักษา บางครั้งใช้สมุนไพรหรือสมุนไพร และบางครั้งก็ใช้ทั้งยาและสมุนไพรหรือสมุนไพร

ข้อเสนอแนะ

1. จากข้อค้นพบที่พบว่าหลักการอิสลามที่ว่าด้วยการป้องกันโรค และหลักการที่เกี่ยวกับสุขภาวะนั้นมีตัวบทเดียวกัน แต่แตกต่างที่การตีความตัวบท ดังนั้นเพื่อให้ทุกกลุ่มความเชื่อมีแนวปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาอิญาหม่า (ฉันทามติ) ของทุกกลุ่มความเชื่อ ในกรณีที่หาอิญาหม่าไม่ได้ ประเด็นที่ต้องการนำเสนอให้เสนอผ่านหัวหน้าสูงสุดหรือหัวหน้าของแต่ละกลุ่มความเชื่อที่อยู่ในระดับชูรอ

2. เนื่องจากการแก้ปัญหาของการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย ดังนั้นจึงสมควรให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบูรณาการในการแก้ปัญหาการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ที่อย่างน้อยประกอบด้วยหน่วยงานของรัฐ บุคลากรทางการแพทย์ทั่วไป บุคลากรทางการแพทย์มุสลิม และผู้นำของทุกกลุ่มความเชื่อที่อยู่ในระดับชูรอ

3. เนื่องจากความไม่รู้หรือการมีความรู้ที่ไม่ถูกต้องเป็นสาเหตุหลักอย่างหนึ่งของการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ดังนั้นการให้ความรู้ที่ถูกต้องโดยผ่านองค์กรหรือผู้นำของแต่ละกลุ่มความเชื่อเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น

4. ความรู้ที่ถูกต้องข้างต้นให้จัดทำเป็นคู่มือ หรือแผ่นพับแจกจ่ายให้ประชาชน หรือนำไปใช้ในการอบรม หรือนำเสนอผ่านผู้นำกลุ่มความเชื่อของทุกกลุ่มอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

5. ใช้สื่อชาวบ้านผ่านทุกกลุ่มความเชื่อ เนื่องจากชาวบ้านส่วนหนึ่งจะบริโภคข่าวสารผ่านสื่อชาวบ้านเช่น ผ่านคุฏบะฮ์ในวันศุกร์ หรือรับฟังข่าวสารจากร้านน้ำชาในชุมชน เป็นต้น รัฐควรใช้ช่องทางของสื่อประเภทนี้เพื่อทำการสื่อสารกับประชาชนบางกลุ่ม

6. ในปัจจุบันรัฐได้กำหนดมาตรการต่าง ๆ เพื่อป้องกันและลดการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 บางมาตรการไม่ได้รับการตอบรับที่ดีจากประชาชน เพื่อให้มาตรการต่าง ๆ ที่กำหนดได้รับการตอบรับที่ดี การกำหนดมาตรการใด ๆ ที่มีหรือ

อาจจะ มีผลกระทบ ต่อประชาชน ให้มีการ มีส่วนร่วม อย่างสมดุ ลจาก ผู้ นำของ ทุกกลุ่ม ความเชื่อ

7. ในบาง สถานการณ์ การใช้ แพทย์ และ บุคลากร ทาง การแพทย์ ที่ เป็น มุสลิม สื่อสาร กับ ผู้ นำกลุ่ม ความเชื่อ จะมี ประสิทธิภาพ เพราะ การ สื่อสาร ที่ มา จาก กลุ่ม ที่ ยึดมั่น ใน ศาสนา เดียว กัน จะ ได้ รับ การ ตอบรับ ที่ ดี ปราศ จาก คติ

เอกสารอ้างอิง

Al Bukhari, M. I. (1997). *Sahih al Bukhari*. Dar Ibn Kathir.

Binkason, B. (2001). *it-sà-laam · sǎn-dti-tam nam chee-wít* [Islam: peace brings life]. Al-Ameen. <http://uc.thailis.or.th/Catalog/BibItem.aspx?BibID=b00475057>

Boonchom, A. (2005). *klang wí-chaa gaan sùk paa-wá mút-sà-lim* [Muslim Health Academic Library]. Program to promote the well-being of Thai Muslims.

Chitphao, S. (2531). *glùm châat-dti-pan · chaao tai mút-sà-lim* [Ethnic groups: Thai Muslims]. Sangruchira Amporn Fund.

Department of disease control, Ministry of Public Health. (2021, August 9). *sà-rùp sà-tǎa-ná-gaan gaan rá-bàat kǒng ròhk dtit chéuuu wai-rát koh roh naa 2019* [Summary of the situation of the coronavirus disease 2019 epidemic]. Retrieved from <https://ddc.moph.go.th/viralpneumonia/file/>

Department of medical services. (2022, April 10). *sà-rùp sà-tǎa-ná-gaan gaan rá-bàat kǒng ròhk dtit chéuuu wai-rát koh roh naa 2019*

nai bprà-tèt tai [Summary of the situation of the coronavirus disease 2019 epidemic in Thailand]. Retrieved from <https://www.dms.go.th>

Ibn Majah, M. Y. (1417) *Sunan Ibn Majah*. Maktabat al Maarif.

Japakiya, I. (2563). *kôo meu pà-cherh rôhk rá-bàat · kam náe nam nêuuang nai wí-grít gaan prâe rá-bàat kǒng rôhk dtit chéuua wai-rát koh roh naa · sǒng-pan-sip-gáo COVID sip-gáo* [A guide to dealing with the epidemic Advice during the coronavirus disease 2019 (COVID 19) epidemic crisis]. J-BICS TRADING CO., LTD

Kulsirisawat, D. (1996). *èk-gà-săan gaan sǒn chût wí-chaa kwaam chéuua láe sàat-sà-năa nai sǎng-kom tai* [A teaching document on Beliefs and Religion in Thai Society]. Sukhothai Thammathirat Open University.

Katih, I., & Hayeemase, N. (2020). Adaptation of Wasatiyyah Islami-ah among Intensive Islamic-Studies-Program Teachers in the Government Schools in the Pattani Area 1. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 11(1), 60–74. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/240158>

Klinhom, U. (2013). *poom bpan-yaa ee-săan · kôo meu gaan jàt gèp kwaam róo sòo gaan cháí bprà-yòht* [Isaan Wisdom: A guide to storing knowledge for utilization]. Thai Holistic Health.

Khunpakdee, N. (1987). *analysis of the beliefs of Thai men in Swasdi Raksa*. Silpakorn University.

Kittavorn, P. (2004). *wi-jai chaao baan nai bor-ri-bòt kǒng kwaam làak lăai taang wát-tá-ná-tam lăe chum chon* [Research villagers in the context of cultural and community diversity.] (Research Report). Prince of Songkla University, Pattani Campus.

Muslim, M. H. (1996). *Sahih Muslim*. Dar Alam al Kubub.

Na Thalang, E. (2546). *poom bpan-yaa tǒng tin gáp gaan jàt gaan kwaam rǒo* [local wisdom and knowledge management].
Amarin

Patimapornthep, K. (1998). *naew taang sǒng sǎm poom bpan-yaa tai nai gaan jàt gaan sèuk-sǎa · sǎm-nák ngaan ká-ná gam-má-gaan gaan sèuk-sǎa hàeng châat · sǎm-nák naa-yók rát-tà-mon-dtree* [Guidelines for promoting Thai wisdom in education management: Office of the National Education Commission Prime Minister's Office]. (Research report). Pim Dee.

Pongpich, S. (2004). *rói kam tée kuuan rǒo* [Hundreds of words you should know]. Palangpanya.

Pongsapich, A. (2004). *kwaam làak lăai taang wát-tá-ná-tam · grà-buuan tát lăe bòt bàat nai bprà-chaa sǎng-k* [Cultural diversity: paradigms and roles in civil society.]. Chulalongkorn University Press.

Rattanamanee, P., Lohachinda, N., Hayeehama, N., Punyaburana, O., & Saengnil, J. (2007). *Raai ngaan gaan wi-jai · wát-tá-ná-tam nai sām jang-wát chaai daen pāk dtāi · bpāt-dtaa-nee · yá-laa láe ná-raa-tí-wáat* [Cultural Research Report in the 3 Southern Border Provinces of Pattani, Yala and Narathiwat]. Princess Gulyani Vadhana Institute of Cultural Studies, Prince of Songkla University.

Rapeephat, A. (2008). *Culture is Meaning: Clifford Geertz's Theory and Method*. Human Right Information Center.

Srisawat, S., Sukchan, P., Pradabsang, C., & Limchreon, S. (2013). Local Herbal and Wisdom of Application in Thai Traditional Medicine, Bordering Provinces of Southern Thailand. *Princess of Naradhiwas University Journal*, 5(4), 14-27. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/pnujr/article/view/53785>

Songveera, S. (1976). *wát-tá-ná-tam it-sà-laam keu à-rai* [what is islamic culture]. Al Jihad.

Saksoong, A., & Chaunchaiyasit, P. (2018). Tok Bidan (โต๊ะบีดัน)' s way of life: the preservation of folk wisdom and community culture in areas of deep south provinces, Thailand. *INTHANIN THAKSIN JOURNAL THAKSIN UNIVERSITY*, 13(1), 31–54. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/HUSOTSU/article/view/153857>

Sutthasat, A. (1976). *bpan-hăa kwaam kàt yáeng nai sèe jang-wàt chaai daen pâak dtâi* [Conflicts in the Four Southern Border Provinces]. Pitakpracha.

Tepsing, P., & Bunprakarn, K. (2016). Local Wisdoms in Thailand-Malaysia Border Culture: A Case Study of Lohjood Community, Narathiwat Province. *Journal of Yala Rajabhat University*, 11(1), 19-38. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/yru_human/article/view/150539/110287

Tepsuriwong, S., & Buakwan, B. (2005). *gaan rûuap ruuam poom bpan-yaa péun bâan nai jang-wàt bpàt-dtaa-nee* [collection of folk wisdom in Pattani Province]. Princess Gulyani Vadhana Institute of Cultural Studies, Prince of Songkla University.

การยอมรับความต่างทางศาสนาในมิติของอัลกุรอานและหะดีษ

Religious Toleration in The Dimensions of The Quran and Hadith

Received: July 7, 2022 ■ Revised: November 17, 2022 ■ Accepted: November 28, 2022

อรรณพ แดงโกเมน*¹ อับดุลเลาะ หนุ่มสุข*²

Annop Dangkomen, Abdullah Numsuk

¹ นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา. อีเมลผู้เขียน :

annopdang@gmail.com

Ph.D. (Candidate in Islamic Studies) Department of Islamic Studies. Corresponding

Author Email: annopdang@gmail.com

² Ph.D. (อุศุลุดดีน), ผู้ช่วยศาสตราจารย์. อีเมล: abujabir96@gmail.com

Ph.D. (Usulluddin), Assistant Professor. Email: abujabir96@gmail.com

*คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

*Faculty of Islamic Sciences Prince of Songkla University Pattani Campus

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับหลักการยอมรับความต่างทางศาสนาในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษ และเป็นแนวทางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับชนต่างศาสนิกในบริบทของประเทศไทย

วิธีการศึกษา งานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับหลักการการยอมรับความต่างทางศาสนาในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษ และเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับชนต่างศาสนิกในบริบทของประเทศไทย โดยงานวิจัยฉบับนี้ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากบทบัญญัติแห่งคัมภีร์อัลกุรอาน อัลหะดีษ ทัศนะของบรรดาปราชญ์อิสลาม นักวิชาการอิสลามที่ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว

ผลการวิจัย ในคัมภีร์อัลกุรอาน มีหลายโองการการที่อยู่ในขอบเขตของความหมายที่สื่อถึงการยอมรับความต่างทางศาสนา เช่น การยอมรับความแตกต่าง การเคารพและให้เกียรติต่อความต่าง การปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับความต่าง การอดทนต่อความต่าง การแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง ความเห็นอกเห็นใจ การให้อภัย และในลักษณะการสื่อสารและการสนทนากับผู้อื่น

การนำผลวิจัยไปใช้ มุสลิมและองค์กรมุสลิมสามารถนำผลการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับชนต่างศาสนิกในบริบทของประเทศไทย และเป็นองค์ความรู้ให้แก่ชนต่างศาสนิกได้เข้าใจหลักการของอิสลามอย่างถูกต้อง

คำสำคัญ: การยอมรับความต่าง, อัลกุรอาน, หะดีษ

Abstract

Objectives: This research paper aims to study religious toleration in the dimensions of the Quran and Hadith and is a guideline for the interaction between Muslims and non-Muslims for coexistence in Thailand.

Methodology: The Research is qualitative aiming at investigating religious toleration in the dimensions of the Quran and Hadith and is a guideline for the interaction between Muslims and non-muslims for coexistence in Thailand. The Research data are partly of Muslim scholars in collected through the review of documents in comprising al-Quran, al-Hadith, The allusions, and others related.

Research Findings: In the Quran, There are many words that convey the acceptance of religious differences, for example, diversity awareness, respect of diversity, being optimistic to diversity, tolerance of differences, unity in diversity, empathy, forgiveness, and communicating with others

Contribution: Muslims and Muslim organizations can use the results of the study as a guideline for the interactions between Muslims and non-Muslims in Thailand. and is a body of knowledge for non-Muslims to understand the principles of Islam correctly.

Keywords: Religious toleration, al-Quran, al-Hadith

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมและมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา มุสลิมในประเทศไทยนับได้ว่าเป็นชนส่วนน้อยที่อาศัยอยู่ร่วมกับเพื่อนต่างศาสนาไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนิกชนที่เป็นชนส่วนใหญ่ ชาวคริสต์ ชาวฮินดู ชาวซิกและกลุ่มอื่น ๆ ด้วยความสงบสุข โดยที่บรรดามุสลิมได้รับสิทธิเสรีภาพเหมือนกับคนอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมและนับได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยที่ความแตกต่างในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างทางศาสนา สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ นอกจากนี้ยังมีพระมหากษัตริย์ที่ให้การอุปถัมภ์ทุกศาสนา มีรัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิเสรีภาพในการศรัทธาความเชื่อและการประกอบศาสนกิจ มีประวัติศาสตร์ในการสร้างความร่วมมือระหว่างมุสลิมและชาวพุทธในการสร้างและพัฒนา รวมถึงป้องกันประเทศชาติร่วมกัน บางส่วนมีความเกี่ยวพันทางด้านเชื้อสาย ความเป็นญาติ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และด้วยกับลักษณะเฉพาะของสังคมไทยนี้ จึงทำให้ผู้คนที่มีความแตกต่างทั้งชาติพันธุ์และความเชื่ออาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันตินับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

การยอมรับความต่างทางศาสนา (Religious toleration) ถือเป็นหลักปฏิบัติที่แสดงออกถึง "จริยธรรม" และ "ทัศนคติ" ที่ต้องได้รับการกระตุ้นเพื่อเผชิญหน้ากับแนวคิดสุดโต่ง คลั่งไคล้ อคติ ความเกลียดชัง ส่วนเกินและทัศนคติที่มองว่าผู้อื่นด้อยกว่า โดยเฉพาะในเรื่องความเชื่อทางศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการเมือง เป็นต้น (Salim, 2015) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะปัจจุบัน ที่รัฐส่วนใหญ่กำลังเผชิญกับความยุ่งยากในการจัดการความขัดแย้งระหว่างความแตกต่างทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา ปัญหาการเหยียดเชื้อชาติ ซึ่งความแตกต่างทั้งหลายเหล่านี้กำลังขยายวงกว้างและเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น รวมถึงมีการสร้างกระแสความเกลียดชังหรือความหวาดกลัวให้กับศาสนาอิสลามและบรรดามุสลิมหรือที่เรียกกันว่า islamophobia โดยเฉพาะหลังจากเหตุการณ์ 9/11 รวมถึงในประเทศไทยที่มีการก่อตั้งกลุ่ม องค์กรปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ (อปพส.) ขึ้นมาเพื่อสร้างกระแสเกลียดชังอิสลาม เป็นต้น

ถึงแม้ความขัดแย้งจะยังไม่ปรากฏเป็นความรุนแรงมากนัก แต่พบว่ามีแนวโน้มขยายตัวและทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นในสังคมโลกรวมถึงประเทศไทย จนกระทั่งชนพื้น้องต่างศาสนิกเกิดความเข้าใจผิดว่าอิสลามเป็นศาสนาแห่งความสุดโต่ง สนับสนุนความรุนแรง ก่อให้เกิดอคติที่เห็นความแตกต่างในการปฏิบัติตามบทบัญญัติของแต่ละศาสนาเป็นสาเหตุของความขัดแย้ง

ด้วยสาเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษา “การยอมรับความต่างทางศาสนาในมิติของอัลกุรอานและหะดีษ” ด้วยการที่ประเทศไทยเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ความเชื่อและประเพณี ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวจะนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทของสังคมไทย ทั้งนี้เพื่อที่มุสลิมจะได้ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องตรงตามเจตนารมณ์และวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของอิสลามต่อไป เพื่อความสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมโดยรวม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการการยอมรับความต่างทางศาสนาในคัมภีร์อัลกุรอานและหะดีษ
2. เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับชนต่างศาสนิกในบริบทของประเทศไทย

วิธีการศึกษา

ในการศึกษานี้ องค์ความรู้เกิดจากการวิเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูล อันได้แก่

1. บทบัญญัติแห่งคัมภีร์อัลกุรอาน อัลหะดีษ ทัศนะของบรรดาปราชญ์อิสลาม โดยเฉพาะในยุค 300 ปีแรกตามปฏิทินอิสลาม ทัศนะของนักวิชาการอิสลามในประเด็นดังกล่าว

การวิจัยเรื่อง “การยอมรับความต่างทางศาสนาในมิติของอัลกุรอานและหะดีษ” งานวิจัยชิ้นนี้จะใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัลหะดีษ ตำราและเอกสารของบรรดาปราชญ์อิสลาม วิถีปฏิบัติในยุคสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด

หมัด ^{ผู้}ตำราของปราชญ์อิสลามร่วมสมัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบัน เป็นต้น เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย เพื่อนำไปเรียบเรียง นำสู่การวิเคราะห์และสังเคราะห์วิเคราะห์และสังเคราะห์ต่อไป

ซึ่งแหล่งข้อมูลดังกล่าวประกอบไปด้วยข้อมูลหลักขั้นต้น (Primary Source) ดังนี้

1. คัมภีร์อัลกุรอาน โดยอาศัยอายะฮ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยและประเด็นที่เกี่ยวข้องกัน
2. หะดีษต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
3. หนังสือประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
4. ตำรานิติศาสตร์อิสลามที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ คำวินิจฉัยของปวงปราชญ์

ข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ประกอบด้วย

1. หนังสืออธิบายอัลกุรอานที่อธิบาย ขยายความ และรวบรวมอายะฮ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ตามที่ระบุในชั้นปฐมภูมิ
2. หนังสืออธิบายหะดีษต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในประเด็นนี้ตามที่ระบุในชั้นปฐมภูมิ
3. หนังสือนิติศาสตร์อิสลามที่เกี่ยวข้องกับหลักกฎหมาย
4. ตำราประวัติศาสตร์ที่อธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
5. หนังสือที่เขียนเกี่ยวกับการและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเป็นการเฉพาะ

ข้อมูลจากเอกสารชั้นตติยภูมิ (Tertiary Source)

ซึ่งแหล่งข้อมูลดังกล่าวประกอบไปด้วย

1. บทความ

การรวบรวมข้อมูลและเนื้อหา

1. รวบรวมตัวบทอัลกุรอานและอัลหะดีษที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับความต่างทางศาสนาและประเด็นที่เกี่ยวข้องกันทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงและที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นการวิจัย
2. รวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยจากเอกสาร ระดับปฐมภูมิ
3. รวบรวมข้อมูล เนื้อหาหลัก จากงานเขียนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักวาระสีเขียว
4. รวบรวมหลักคำสอน หลักเกณฑ์ และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้
5. รวบรวมทัศนะของบรรดาปราชญ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. รวบรวมข้อมูลและบทวิเคราะห์ของข้อมูลในข้อ 1-5 จากหนังสืออ้างอิงประเภทต่าง ๆ ทั้งในระดับทุติยภูมิ และตติยภูมิมาไว้ในที่เดียวกัน

การเรียบเรียง วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์โดยใช้หลักเกณฑ์ดังนี้

1. บทบัญญัติแห่งคัมภีร์อัลกุรอาน อัลหะดีษ ทัศนะของบรรดาปราชญ์อิสลาม ทัศนะของนักวิชาการอิสลามในประเด็นดังกล่าว โดยใช้ตำราการอธิบายอัลกุรอานของปราชญ์อิสลามที่เชี่ยวชาญในด้านนี้และเป็นตำราที่โลกอิสลามให้การยอมรับว่าถูกต้อง เช่น ตัฟสีร์อิบนิกะษีร์ ตัฟสีร์อัสฎออบรีย์ เป็นต้น ส่วนหลักการเกี่ยวกับหะดีษ ผู้วิจัยจะยึดหะดีษที่มีความถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือตามกระบวนการของวิชาการรายงานอัลหะดีษในการให้น้ำหนักความถูกต้องในด้านสายรายงานและตัวบทของหะดีษ การวิเคราะห์ข้อมูลในเรื่องนี้
2. ทัศนะของปราชญ์อิสลาม สำหรับทัศนะของปราชญ์ที่มีความเห็นตรงกันหรือมีเพียงทัศนะเดียว ผู้วิจัยจะถือว่าเป็นทัศนะที่ถูกต้อง ส่วนทัศนะของปราชญ์ที่มี

ความเห็นขัดแย้งกัน ผู้วิจัยจะให้น้ำหนักและเลือกทัศนะที่มีหลักฐานชัดเจนมากที่สุดตามสถานะความน่าเชื่อถือของหลักฐานหรือทัศนะที่ใกล้เคียงกับบรรพชนที่ดียุคแรก โดยเฉพาะในยุค 300 ปีแรกตามปฏิทินของอิสลามเป็นประการสำคัญ

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยเรื่อง “การยอมรับความต่างทางศาสนาในมิติของอัลกุรอานและหะดีษ” สามารถสรุปข้อค้นพบจากการวิจัยได้พอสังเขปดังนี้

1. ในคัมภีร์อัลกุรอาน มีหลายโองการการที่สื่อถึงการยอมรับความต่างทางศาสนา โดยเป็นถ้อยคำที่ไม่ได้ถูกระบุไว้อย่างชัดเจนในอัลกุรอาน แต่อยู่ในขอบเขตของความหมายที่สอดคล้องกัน เช่น การให้อภัย การไม่บังคับให้ถือศาสนาอิสลาม ความอดทนอดกลั้น ความเมตตากรุณา ความอ่อนโยน ความเห็นอกเห็นใจและแม้กระทั่งในลักษณะการสื่อสารและการสนทนากับผู้อื่น

2. หลักการยอมรับความต่างทางศาสนาในอัลกุรอานและหะดีษ ที่เป็นแนวทางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับชนต่างศาสนิกในบริบทของประเทศไทย ได้แก่ 1. ยอมรับความแตกต่าง 2. เคารพและให้เกียรติต่อความต่าง 3. ปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับความต่าง 4. อดทนต่อความต่าง 5. แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง

อภิปรายผลการศึกษา

อิสลามถือว่าคัมภีร์อัลกุรอานคือรัฐธรรมนูญ อัลกุรอานคือแหล่งที่มาหลักของข้อกฎหมายหลัก ในกฎหมายอิสลามมาจากตัวบทในคัมภีร์อัลกุรอานและหะดีษ ตัวบทในอัลกุรอานส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวถึงข้อกฎหมายแบบกว้าง ๆ ในแง่นี้การที่จะนำตัวบทดังกล่าวออกมาเป็นกฎหมาย กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ต้องอาศัยการอธิบายโดยอาศัยตัวบทจากหะดีษ การวิเคราะห์และสังเคราะห์จากปวงปราชญ์หรือนักนิติศาสตร์อิสลามที่เชี่ยวชาญในด้านนี้ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ในทำนองเดียวกันนี้การยอมรับความต่างทางศาสนา (Religious toleration) ก็เช่นเดียวกัน

การศึกษาค้นคว้าประเด็นเรื่อง “การยอมรับความต่างทางศาสนาในมิติของอัลกุรอานและหะดีษ” โดยภาพรวมแล้วประเด็นที่มีการศึกษากันมากคือเรื่องความแตกต่างทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เช่น Setthamalinee (2016); Al-Syniy (2015); Numasuk (n.d); Al-Nazmiy (2010); Katih (2018) เป็นต้น โดยผลการวิจัยจากการศึกษาจำนวนมากชี้ชัดไปในทางเดียวกันว่า การยอมรับในความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมและการไม่กีดกันทางสังคม ยอมรับให้คนกลุ่มน้อยทางศาสนาและชาติพันธุ์ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งกิจกรรมทางการเมืองและการปกครองในทุกระดับด้วยเป็นปัจจัยสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ประเทศไทยมีลักษณะความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันบนแผ่นดินไทยมานานหลายศตวรรษ มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์ของชาวไทยมุสลิมทั้งระดับปัจเจกและชุมชนกับพี่น้องต่างวัฒนธรรมและศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เป็นต้น

ผู้วิจัยพบว่า หลักการยอมรับความต่างทางศาสนาในอัลกุรอานและหะดีษที่เป็นแนวทางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับชนต่างศาสนิกในบริบทของประเทศไทยต้องยึดหลักการ 5 ประการ ได้แก่

1. หลักยอมรับความแตกต่าง

หลักยอมรับความแตกต่าง คือการสร้างค่านิยมในการยอมรับ เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันของผู้คนในสังคม

หลักยอมรับความแตกต่าง ด้วยความเคารพ ยอมรับและให้เกียรติซึ่งกันและกันมาจากอัลกุรอาน บทที่ 49 โองการที่ 13 อันมีใจความว่า:

“โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชายและเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่าและตระกูลเพื่อจะได้รู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ ที่อัลลอฮ์ นั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์ นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน” (อัลหุจรอต:49)

และในบทที่ 30 โองการที่ 22 อันมีใจความว่า:

“และส่วนหนึ่งจากบรรดาสัญญาของพระองค์คือการ
สร้างชั้นฟ้าและแผ่นดิน ความแตกต่างของภาษาพูดและสี
ผิวของสุเจ้า แท้จริงในสิ่งดังกล่าวนั้นคือบรรดาสัญญา
สำหรับบรรดาผู้รู้” (อิรุม:22)

2. หลักเคารพและให้เกียรติต่อความต่าง

หลักเคารพและให้เกียรติต่อความต่าง คือไม่ประณาม ด่าทอ เหยียดหยาม
ผู้ที่มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่แตกต่างของผู้คนในสังคมรวมถึงฐานะ ยศตำแหน่งทาง
สังคม

หลักเคารพและให้เกียรติต่อความต่าง มาจากอัลกุรอาน บทที่ 6 โองการที่
108 มีใจความว่า:

“และพวกเจ้าจงอย่าด่าว่าบรรดาที่พวกเขาวิงวอนขอสิ่งอื่น
จาก อัลลอฮ์ แล้วพวกเขาก็จะด่าว่าอัลลอฮ์เป็นการละเมิด
โดยปราศจากความรู้ ในทำนองนั้นแหละเราได้ให้สวยาม
แก่ทุกประชาชาติ ซึ่งการงานของพวกเขาและยังพระ
ผู้อภิบาลของพวกเขา นั่นคือการกลับไปของพวกเขาแล้ว
พระองค์ก็จะทรงบอกแก่พวกเขาในสิ่งที่พวกเขากระทำ
กัน” (อัลอันอาม: 108)

และคำสอนของท่านบิรฮัมหมัด عليه السلام ได้กล่าวไว้มีใจความว่า:
“แท้จริงแล้วเลือดเนื้อของพวกเขาเจ้า ทรัพย์สินของพวกเขาเจ้าและ
เกียรติยศของพวกเขาเจ้าจะล่วงละเมิดกันมิได้”

(บุคอรี, 1993 ลำดับที่ 1739)

3. หลักปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับความต่าง

หลักปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับความต่าง คือ การช่วยเหลือ ทำธุรกิจ ค้าขาย เยี่ยม
เยียน ให้คำปรึกษา ไปมาหาสู่ การพูดคุยซึ่งกันและกัน

หลักปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับความต่าง มาจากอัลกุรอานบทที่ 60 โองการที่ 8 อันมีใจความว่า:

“อัลลอฮ์มิได้ทรงห้ามพวกเจ้าเกี่ยวกับบรรดา (เพื่อนมนุษย์) ที่มีได้รุกรานพวก เจ้าในเรื่องศาสนา และพวกเจ้ามิได้ไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเจ้า ในการที่พวกเจ้าจะทำความดี (ช่วยเหลือ) แก่พวกเขา และให้ปฏิบัติดีต่อพวกเขาด้วยความยุติธรรม แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักผู้มี ความยุติธรรม” (อัลมุตะหีนะฮ์: 8)

จากโองการดังกล่าวข้างต้นได้บ่งชี้ว่า อัลลอฮ์ ^ﷻ อนุญาตให้บรรดาผู้ศรัทธาคบหากับผู้ที่มีได้รุกรานและต่อต้านพวกเขาในเรื่องศาสนา โดยที่จะต้องให้ความเป็นธรรมและปฏิบัติดีและทำดีต่อพวกเขาด้วย (อัญญอบรีย์, 2000)

4. หลักอดทนต่อความต่าง

อิสลามได้ให้ความสำคัญต่อการให้อภัยและการอดทน และถือว่าเป็นคุณธรรมที่ดีงามที่สุดอย่างหนึ่งของมุสลิม ดังหลักฐานที่ได้จากคัมภีร์อัลกุรอานดังนี้

หลักอดทนต่อความต่าง มาจากอัลกุรอานบทที่ 3 โองการที่ 134 ซึ่งมีใจความว่า:

“และบรรดาผู้ระงับความโกรธ (ของตัวเอง) และบรรดาผู้ให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์ และอัลลอฮ์ทรงรักบรรดาผู้ประพฤติดี” (อาละอิมรอน: 134)

และในบทที่ 7 โองการที่ 199 อันมีใจความว่า:

“เจ้า (มุฮัมมัด) จงยึดถือไว้ซึ่งการอภัย และจงใช้ให้ (ประชาชาติของเจ้า) กระทำในสิ่งที่ดี และจงหลีกเลี่ยงจากพวกเบาปัญญาทั้งหลาย” (อัลอะฮ์รอฟ: 199)

เจตจำนงสูงสุดของมนุษย์คือมีความอิสระอย่างที่เราบอกว่าพระองค์อัลลอฮ์มีความสามารถที่จะสรรค์สร้างสรรพสิ่งให้มีความเป็นอันเดียวกันมีความเหมือนคล้ายคลึงกัน ไม่มีความแตกต่างหรือหลากหลายแน่นอนพระองค์สามารถกระทำได้ หากแต่พระองค์อัลลอฮ์ไม่ทรงประสงค์เช่นนั้นด้วยเหตุผลของพระองค์ซึ่งมนุษย์ทั้งปวงไม่สามารถล่วงรู้ได้ เมื่อพระองค์อัลลอฮ์ประสงค์ที่จะให้มีความหลากหลายความแตกต่างของสรรพสิ่งเหล่านั้นให้ดำรงอยู่ตลอดไป แน่แน่นอนพระองค์อัลลอฮ์ก็ไม่ทรงบังคับมนุษย์เช่นกันในการเลือกทางเดินของชีวิตพร้อมกันนี้ยังเปิดให้มีเจตจำนงเสรี มีความเป็นอิสระทางความคิด ความเชื่อประเพณีวัฒนธรรม และพระองค์ยังได้กำชับกับมุสลิมว่า การบังคับผู้คนอื่นที่มีไม่มุสลิมให้ยอมรับหรือศรัทธาในหนทางของพระองค์นั้น หรือศรัทธาต่อพระองค์นั้นไม่สามารถกระทำได้ดังที่โองการพระมหาคัมภีร์ของพระองค์ได้กำชับไว้อย่างชัดเจน (Katih, 2018)

การอดทนต่อความแตกต่าง การเคารพในความหลากหลาย นับเป็นแก่นของหลักปฏิบัติในแนวทางการสร้างสันติภาพ ดังกล่าวเป็นการที่จะให้ผู้คนตระหนักในความแตกต่างเพื่อที่จะไม่ถูกนำไปใช้ในการเลือกปฏิบัติหรือสร้างอคติใด ๆ คุณค่าเหล่านี้เป็นหลักการสำคัญในคำสอนของอิสลาม เพราะความหลากหลายเป็นประสงค์ของอัลลอฮ์ ﷻ

5. หลักแสงจตุรร่วม สนวนจุดต่าง

หลักแสงจตุรร่วม สนวนจุดต่าง คือการรักษาอัตลักษณ์ของตนเองและการหาพื้นที่กลางร่วมกันในมิติอื่น ๆ เช่น การพัฒนาบ้านเมือง รักษาความสงบเรียบร้อย เป็นต้น

หลักแสงจตุรร่วม สนวนจุดต่าง มาจากอัลกุรอานบทที่ 109 โองการที่ 1-6 อันมีใจความว่า:

“มุฮัมมัดจงกล่าวเถิดว่า โอ้บรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธา ฉันจะไม่เคารพภักดีสิ่งที่คุณท่านเคารพภักดีอยู่ และพวกท่านก็ไม่ใช่เป็นผู้เคารพภักดีพระเจ้าที่ฉันเคารพภักดี และฉันก็

มิใช่เป็นผู้เคารพภักดีสิ่งที่พวกท่านเคารพภักดี และพวกท่านก็มีใช่เป็นผู้เคารพภักดีพระเจ้าที่ฉันเคารพภักดี สำหรับพวกท่านก็คือศาสนาของพวกท่าน และสำหรับฉันก็คือศาสนาของฉัน” (อัลกาฟิรูน: 1-6)

จากโองการดังกล่าวข้างต้นบ่งชี้ว่า อัลลอฮ์ ^ﷻ ทรงห้ามมุสลิมประนีประนอมหรือยอมละเมิดข้อบัญญัติอิสลาม ด้วยการปฏิบัติตามข้อบัญญัติ ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมของศาสนาอื่น โดยมีเหตุผลเพื่อการอยู่ร่วมกับศาสนาอื่นและผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมได้อย่างสันติ ถึงแม้ว่ามุสลิมจะเป็นชนส่วนน้อยของประเทศก็ตาม

สรุปผลการวิจัย

การยอมรับความแตกต่าง คือการสร้างเจตนารมณ์ร่วมของผู้คนในสังคมที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีก็คือ การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และสันติสุข

ซึ่งภายใต้เจตนารมณ์ดังกล่าว หลักการ 5 ประการจะต้องถูกนำมาใช้อย่างจริงจังและเป็นระบบ โดยสิ่งแรกที่จำเป็นต้องกระทำเลยก็คือ การสร้างค่านิยมในการยอมรับ เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันของผู้คนในสังคมในทุกมิติ ตั้งแต่การบูรณาการในระบบการศึกษาของประเทศ การบูรณาการในภาคสังคมรวมถึงการได้รับการสนับสนุนและนำเสนอจากสื่อทั้งกระแสหลักและกระแสรอง ให้การยอมรับและให้เกียรติต่อชาติพันธุ์กำเนิด ภาษาถิ่น วัฒนธรรมและประเพณีของผู้คนในแต่ละพื้นที่ อย่างที่ควรจะเป็น ซึ่งเรื่องนี้จะต้องเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายเห็นตรงกัน เป็นเจตนารมณ์ร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะคนเชื้อชาติใด ศาสนาใดก็ตาม ซึ่งการยึดหลัก 5 ประการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมนั้นจะเป็นกลไกที่จะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และสันติสุขระหว่างผู้คนในสังคมได้ ใจความดังกล่าวข้างต้นถือเป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ความเมตตา การให้อภัยซึ่งกันและกันความยุติธรรมทางสังคมและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประชาชนมุสลิมกับประชาชนต่างศาสนิกนั้นเป็นสิ่งที่อิสลามส่งเสริม ซึ่งแนวทางการปฏิบัติดังกล่าวนี้

สมควรนำมาปรับใช้ในสังคมไทยที่เป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ ซึ่งได้แก่ การอยู่ร่วมกันโดยสันติ หลักการแห่งสังคม ความ ยุติธรรม การร่วมมือกันบนพื้นฐานแห่งคุณธรรมจริยธรรม การทำงานเพื่อความดีและ ประโยชน์สุขของปวงชน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรส่งเสริมองค์ความรู้เรื่องการยอมรับความต่างทางศาสนาให้ กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม ต่อเนื่องและหลากหลายไม่ใช่เฉพาะจำกัดแต่แวดวงของ นักวิชาการเท่านั้น
2. ควรมีหลักสูตรการฝึกอบรมให้มีความรู้ในเรื่องนี้โดยเฉพาะเยาวชน และศาสนิกชนทุกศาสนา
3. ควรส่งเสริมให้มีการจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันอย่าง สันติระหว่างกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทั้งในด้านวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ศาสนา และ ภาษาทั้งในระดับอนุบาล ประถม มัธยม และมหาวิทยาลัย ในทุกภาคส่วนของ ประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

- Arab Universities Alumni Association. (1999). Holy Quran Thai meaning: King Fahd Glorious Quran Printing Complex.
- Al-Bukhariy, M. B. I. (2008). *ṣahyh al-Bukhariy*. Markaz Maktabat al-Fa lil Attijarat wa al-Tawzy'i.
- Al-Bukhariy, M. B. I. (1993). *ṣahyh al-Bukhariy*. Dar Ibn kathir.
- Aṭṭobriy, M. B. J. (2000). *Tafsir Jami'a al-bayan fiy ta'wiy al-qur àn*. Muasasah al-Rislat.
- Ibn Kathir. I. B. K. (1998). *Tafsir al- Qur an al- Azim*. Daral- Ma`rifah.

- Al-Syniy, S. (2015). *Alaqah al-muslimeen bi ghyri al-muslimeen*. (3 rd ed.). Maktabah malik Fahad al-Wataniyyah.
- Al-Nazmiy R. A. (2010). *Al-Washatiyyah fil Tarfiyhi Biynal Mashruq. Wal - Mamnuq*.
- Katih. I. (2018). Wasatiyah in Islam and Living in Multicultural Society, Based on Belief and Concept. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 9(1), 36 – 37. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/165903>
- Numsuk. A. (n.d). *lāk taang sāai glaang الوسطية/nai an gun-aan lāe an há dèet* (Principles of the Middle Way (Wasatiyyah) in the Quran and Al Hadith). Wasatiyyah Institute for Peace and Development Sheikhul Islam Thailand.
- Salim. R. (2015). mafhum altasamuh alislami waineikasatuhu alaa waqieia altaeayush alsilmiy. *Majalah baitul hikmah* 36, 1- 27
- Setthamaline, S. (2016). Peacebuilding in ethnoreligious pluralistic society: A case study of Muslims in northern Thailand. *Thammasat University Journal*, 35(2), 1- 29. <https://doi.org/10.14456/tujournal.2016.14>

รูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย

Marketing Management Model of Islamic Insurance Business in Thailand

Received: October 29, 2021 ■ Revised: December 9, 2021 ■ Accepted: January 25, 2022

อับบาส หลับดัวง*¹ ธวัช นุ้ยพอม*²

Abbas Labduang, Tawat Noipom

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาอิสลามศึกษา. อีเมลผู้เขียน : Abbaslabduang@hotmail.com
Ph.D. (Candidate in Islamic Studies) Islamic Studies. Corresponding Author Email:
Abbaslabduang@hotmail.com

² Ph.D. (Islamic Banking and Finance), ผู้ช่วยศาสตราจารย์. อีเมล: tawat.n@psu.ac.th
Ph.D. (Islamic Banking and Finance), Assistant Professor. Email: tawat.n@psu.ac.th

*คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

*Faculty of Islamic Sciences Prince of Songkla University Pattani Campus

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เก็บรวบรวมข้อมูลจาก 3 กลุ่ม คือ 1. ผู้บริหาร 2. พนักงานเจ้าหน้าที่ 3. นักวิชาการด้านการเงินอิสลาม จำนวนทั้งหมด 10 ราย ซึ่งทำการคัดเลือกแบบเจาะจง การวิเคราะห์เนื้อหาโดยนำข้อมูลที่ได้มาทำการถอดเทปบรรณาธิกรณข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย การเขียนบันทึก พร้อมสรุปข้อมูลและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ จัดระเบียบเนื้อหาข้อมูลผ่านการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกประเภทข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และดำเนินการให้รหัสข้อมูล (Coding)

ผลการวิจัย รูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลาม 1. ด้านการจัดการผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามจะต้องมีความสอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม 2. ด้านการส่งเสริมการขาย การสื่อสารโดยตรงกับลูกค้าผ่านช่องทางสารสนเทศ โดยทางธุรกิจประกันภัยอิสลามจะจัดอบรมให้กับกลุ่มผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชน 3. ด้านต้นทุนธุรกิจประกันภัยจะต้องทำความเข้าใจต้นทุนด้านการดำเนินงาน ด้านการจัดการความเสี่ยง กระบวนการบริหารด้านสภาพคล่อง 4. ด้านช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลาม คือผ่านตัวแทน และผ่านธนาคาร 5. สภาพปัญหาและข้อจำกัดทางการตลาด ธุรกิจประกันภัยอิสลามยังไม่มีส่วนในการกำกับดูแลเป็นการเฉพาะ ทำให้การตรวจสอบและการดำเนินงานอยู่ในขอบเขตที่จำกัด

การนำผลวิจัยไปใช้ องค์กรธุรกิจประกันภัยอิสลามและองค์กรภาครัฐสามารถนำผลวิจัยไปประยุกต์ใช้ในวางแผนและกำหนดนโยบายส่งเสริมในการพัฒนาธุรกิจ

ประกันภัยอิสลามในประเทศไทย และส่งเสริมให้องค์กรธุรกิจประกันภัยอิสลามสามารถขยายสู่ตลาดมุสลิมเพิ่มขึ้น

คำสำคัญ: การตลาดในอิสลาม, การประกันภัยในอิสลาม, ประเทศไทย

Abstract

Objectives: To study the marketing management model of Islamic insurance business in Thailand.

Methodology: By using an in-depth interview method, data were collected from 3 groups of 1. executives 2. competent officials 3. Islamic Finance Scholar, totaling 10 persons who were selected by purposive pursuit. Content analysis by using the data obtained to transcribe the data from the tapes. which consists of writing notes and summarizing information and storing information systematically. Organize the data content through content analysis by categorizing data into categories and proceed to code the data (Coding)

Research Findings: Marketing management model of Islamic insurance business 1. The management of Islamic insurance products must be consistent with religious principles. 2. Promotion of direct communication with customers through information channels. The Islamic insurance business will provide training for religious leaders and community leaders. 3. Cost of insurance business must understand operating costs. Risk Management Liquidity Management Process 4. Distribution Channels for Islamic Insurance Products are through an agent and through the bank 5. Conditions of problems and limitations in the market Islamic insurance business does not have a specific regulatory fragment. Keeping audits and operations within a limited scope.

Contribution: Islamic insurance business organizations and government organizations can apply the research findings in planning and formulating promotional policies for the development of Islamic insurance businesses in Thailand and encouraging Islamic insurance business organizations to expand into the Muslim market.

Keywords: Islamic Marketing, Islamic Insurance, Thailand

บทนำ

ธุรกิจประกันภัยอิสลามทั่วโลกได้มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีรูปแบบการดำเนินงานทางการเงินที่มีความสอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม (Akhtar, 2018) และยังเป็นการป้องกันและบรรเทาความเสี่ยงที่จะมีต่อระบบความมั่นคงทางการเงินของบุคคลหรือธุรกิจประกันภัยอิสลาม ประกันภัยอิสลามเป็นการรวบรวมที่ทุกคนสามารถบริจาคเพื่อแบ่งปันการสูญเสียใด ๆ ให้กับสมาชิกประกันภัยอิสลามหรือคนอื่น ๆ โดยรูปแบบการประกันภัยอิสลามในประเทศไทยกลายเป็นทางเลือกแทนผลิตภัณฑ์ประกันภัยทั่วไป เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของชาวไทยมุสลิม ซึ่งมีกระบวนการและการดำเนินงานที่แตกต่างจากระบบประกันภัยทั่วไป (Hussain & Pasha, 2011) ซึ่งรูปแบบประกันภัยอิสลามนั้นจะต้องปลอดจากสิ่งที่ต้องห้ามในหลักการศาสนาอิสลาม โดยธุรกิจประกันภัยอิสลามจะมีผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายตามความต้องการของผู้เข้าร่วมกรรมธรรม์ประกันภัยอิสลาม

ด้วยสภาพการแข่งขันที่ค่อนข้างจะรุนแรงในธุรกิจประกันภัยในประเทศไทย เพื่อการเจาะตลาดสำหรับกลุ่มไทยมุสลิม ซึ่งพบว่าธุรกิจประกันภัยอิสลามยังไม่ได้ใช้วิธีการทางการตลาดที่มีรูปแบบที่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม ซึ่งการดำเนินงานธุรกิจประกันภัยอิสลามจะต้องมีความถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลามและมีมาตรฐานสากลในด้านการดำเนินงานการประกอบธุรกิจประกันภัยอิสลาม และเป็นที่น่าเสียดายตัวแทนจากธุรกิจประกันภัยอิสลามซึ่งมีเป้าหมาย คือการขายผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามเพื่อที่ได้ค่าคอมมิชชั่นที่สูงโดยมีการละเลยความต้องการของลูกค้า ตัวแทนบางคนขายทั้งผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามและผลิตภัณฑ์ประกันภัยทั่วไปพร้อมกันและบางคนมีแนวโน้มที่จะส่งเสริมผลิตภัณฑ์ทั่วไป โดยตัวแทนแจ้งให้ลูกค้าทราบว่าผลิตภัณฑ์อิสลามมีความซับซ้อนไม่น่าดึงดูดและมีราคาแพง (Rojananon et al., 2013) ซึ่งแนวทางการปฏิบัติด้านการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามที่สะท้อนให้เห็นว่ามีการปฏิบัติขององค์กรธุรกิจประกันภัยอิสลามและตัวแทนมีแนวโน้มที่จะมุ่งเน้นไปที่การขายผลิตภัณฑ์และบริการมากกว่าที่จะส่งเสริมวัตถุประสงค์ของประกันภัยอิสลาม

การศึกษาครั้งนี้ได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สังเคราะห์ และงานวิจัยที่เกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินงานที่เหมาะสมทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย เพื่อเป็นข้อมูลการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย สามารถนำใช้แหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าเพื่อนำประยุกต์ใช้ และสามารถนำบทความนี้ไปสร้างเป็นรูปแบบการจัดการทางการตลาดและนโยบายทางการตลาดเพื่อการพัฒนาธุรกิจประกันภัยอิสลามของประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วยสาระสำคัญเกี่ยวกับรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหารซึ่งเกี่ยวข้องในการจัดการด้านประกันภัยอิสลาม พนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีประสบการณ์การทำงานด้านประกันภัยอิสลาม และนักวิชาการด้านการเงินอิสลาม ซึ่งมีประสบการณ์ด้านประกันภัยอิสลาม ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาปรากฏการณ์ที่สามารถอธิบายได้ผ่านการให้ความหมายของผู้ให้สัมภาษณ์หลัก

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งทำการคัดเลือกแบบเจาะจงโดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารซึ่งเกี่ยวข้องในการจัดการด้านประกันภัยอิสลาม จำนวน 4 ราย กลุ่มที่ 2 พนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งมี

ประสบการณ์การทำงานด้านประกันภัยอิสลาม จำนวน 4 ราย กลุ่มที่ 3 นักวิชาการด้านการเงินอิสลาม ซึ่งมีประสบการณ์ด้านประกันภัยอิสลาม จำนวน 2 ราย จำนวนทั้งหมด 10 ราย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดเป็นกรอบในการสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยมีลักษณะเป็นข้อคำถามที่ให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย

4. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยทำการจัดระเบียบข้อมูลเพื่อให้เกิดความสะดวกและถูกต้องในการใช้ข้อมูล โดยดำเนินการถอดเทปจากการสัมภาษณ์เชิงลึก บรรณาธิกรณ์ข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยการเขียนบันทึกพร้อมสรุปข้อมูลและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ แยกประเภทตามแหล่งที่มาของข้อมูล ทั้งจากกลุ่มผู้บริหาร พนักงานเจ้าหน้าที่ นักวิชาการด้านการเงินอิสลาม พร้อมจำแนกแยกตามกลุ่ม ลำดับต่อมาดำเนินการจัดระเบียบเนื้อหาข้อมูลผ่านการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกประเภทข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และดำเนินการให้รหัสข้อมูล (Coding) ผู้วิจัย ขั้นตอนสุดท้ายดำเนินการในขั้นต่อไปคือการหาข้อสรุป ดีความ ตรวจสอบข้อสรุป และตีความมีความถูกต้องเพียงใด

5. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยมีการนำเสนอวิธีการ ขั้นตอนของการทำงานในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลไว้อย่างชัดเจน และสามารถตรวจสอบได้ รวมทั้งตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ การที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน

ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้มีการวิเคราะห์ที่ถูกต้องเหมาะสม และสอดคล้องกับความเป็นจริง

6. การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยมีการปกปิดข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล เช่น ชื่อและนามสกุลจริงของผู้ให้ข้อมูล โดยก่อนการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยขออนุญาตกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและขออนุญาตดำเนินการสัมภาษณ์ รวมถึงแจ้งการพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูลได้รับทราบ และภายหลังการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตรวจสอบสิ่งที่ผู้วิจัยบันทึกทุกครั้งโดยกระบวนการพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัยทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยเป็นเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมวิจัย และให้ผู้ให้ข้อมูลหลักลงชื่อยอมรับ รวมทั้งเอกสารยินยอมเข้าร่วมวิจัย

ผลการศึกษา

ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นในมุมมองของรูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย มีประเด็นดังนี้ 1. รูปแบบการจัดการด้านผลิตภัณฑ์ 2. รูปแบบการจัดการด้านการส่งเสริมการขาย 3. รูปแบบการจัดการด้านต้นทุน 4. รูปแบบการจัดการด้านช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลาม และ 5. สภาพปัญหาและข้อจำกัดทางการตลาด ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการจัดการด้านผลิตภัณฑ์

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นรูปแบบการจัดการด้านผลิตภัณฑ์ ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลไว้ว่า “การพัฒนาผลิตภัณฑ์ประกันภัยต้องมีความครอบคลุมต่อความต้องการของพี่น้องมุสลิม เช่น ผลิตภัณฑ์การออมเงินเพื่อฮัจญ์ ผลิตภัณฑ์เพื่อลดหย่อนภาษี ผลิตภัณฑ์กลุ่มลูกค้าที่เป็นข้าราชการ ผลิตภัณฑ์เพื่อการลงทุน” (ผู้บริหารธุรกิจประกันภัยคนที่ 1)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “ส่วนแบ่งการตลาดทางผลิตภัณฑ์ในประกันภัยภาพรวมยังเป็นการตลาดที่ยังกว้างมาก ในบริษัทที่ประกอบธุรกิจประกันภัยอิสลามแต่ละบริษัทยังมีโอกาสการทำตลาดออกแบบผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามได้อีกมากในการเจาะตลาดประกันภัย โดยบริษัทที่ดำเนินงานประกันภัยอิสลามด้านครอบครัวดูแลด้านออมเงิน ด้านการสูญเสียของชีวิต” (พนักงานเจ้าหน้าที่ธุรกิจประกันภัยคนที่ 1)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “การมองตลาดประกันภัยอิสลามในประเทศไทย ทางบริษัทเองไม่มองเป็นธุรกิจ แต่มองการช่วยเหลือสังคมเป็นเรื่องหลัก และมองเรื่องของธุรกิจเป็นเรื่องรอง ในส่วนของออกแบบผลิตภัณฑ์ บริษัทจะคำนึงก่อนการออกแบบผลิตภัณฑ์ จะต้องตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก เน้นผลิตภัณฑ์เพื่อสังคมการช่วยเหลือสังคมเป็นเรื่องหลัก” (ผู้บริหารธุรกิจประกันภัยคนที่ 2)

จากการสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถตีความและสรุปได้ว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามจะต้องมีความสอดคล้องกับหลักการศาสนา ปัจจุบันพบว่าผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามยังมีการออกแบบที่ไม่มีความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ที่จะทำให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่ต้องการของลูกค้า เนื่องจากธุรกิจประกันภัยอิสลามมีข้อจำกัดทางกฎหมายและหลักการศาสนาอิสลาม ดังนั้นก่อนมีการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ธุรกิจประกันภัยอิสลามต้องมีการสำรวจความต้องการของลูกค้า ผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามออกแบบเพื่อเป็นช่วยเหลือสังคมเป็นหลัก และศึกษาหลักการศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด เพื่อที่จะทำให้ผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

2. รูปแบบการจัดการด้านการส่งเสริมการขาย

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นรูปแบบการจัดการด้านการส่งเสริมการขาย ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลไว้ว่า “ธุรกิจประกันภัยอิสลามควรทำการสื่อสารมวลชนที่

สามารถสื่อสารทำความเข้าใจเกี่ยวกับประกันภัยอิสลาม ผลตอบแทนที่จะได้รับจากการเข้าร่วมประกันภัยอิสลาม ผ่านช่องทางใบปลิว การออกบูทตามงาน การส่งตัวแทนลงพื้นที่เพื่อไปพบปะชาวบ้านโดยตรง การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่มีความสอดคล้องต่อความต้องการของกลุ่มลูกค้า และมีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการประกันภัยอิสลามให้กับกลุ่มผู้นำศาสนา และผู้นำชุมชนโดยการจัดอบรม” (พนักงานเจ้าหน้าที่ธุรกิจประกันภัยคนที่ 2)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “สร้างการประชาสัมพันธ์ ทำความเข้าใจ และตอบสนองความต้องการของลูกค้า ธุรกิจประกันภัยอิสลามที่ดำเนินการประกันภัยอิสลามด้านครอบครัวในประเทศไทยมีแค่ 3 ธุรกิจประกันภัยอิสลาม และยังถือได้ว่ามีคู่แข่งยังน้อยอยู่ แต่มีอุปสรรคชาวไทยมุสลิมยังคงมองว่าระบบประกันภัยอิสลามมีความขัดแย้งกับข้อกำหนดทางหลักการศาสนา” (นักวิชาการด้านการเงินอิสลามคนที่ 1)

จากการสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถตีความและสรุปได้เพื่อให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดประกันภัย ทางธุรกิจประกันภัยอิสลามควรมีรูปแบบการสื่อสารโดยตรงกับลูกค้าผ่านช่องทางสารสนเทศ ข่าวสารผ่านช่องทางสื่อและโฆษณา นอกจากนี้ธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทยยังมีการสื่อสารผ่านการสื่อสารปากต่อปาก โดยทางธุรกิจประกันภัยอิสลามจะจัดอบรมให้กับกลุ่มผู้นำศาสนา และผู้นำชุมชน เพื่อเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังชาวประชาชน การส่งเสริมการขายโดยการอบรมตัวแทนให้มีความเข้าใจหลักการประกันภัย และการวางแผนทางการเงินรายบุคคล

3. รูปแบบการจัดการด้านต้นทุน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นรูปแบบการจัดการด้านต้นทุน ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลไว้ว่า “ต้นทุนการดำเนินงาน คือ ค่าการตลาด ค่าเจ้าหน้าที่ ค่าการดำเนินงานในสำนักงาน ค่าทำผลิตภัณฑ์” (ผู้บริหารธุรกิจประกันภัยคนที่ 4)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “ต้นทุนการดำเนินงาน ส่วนกำลังคน ไม่ว่าจะเป็นส่วนเจ้าหน้าที่ในบริษัท หรือตัวแทนประกันภัย ทางธุรกิจประกันภัยจะมีการแยกบัญชีในส่วนประกันภัยอิสลาม” (ผู้บริหารธุรกิจประกันภัยคนที่ 3)

จากการสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถตีความและสรุปได้ว่า ต้นทุนการดำเนินงานของธุรกิจประกันภัยอิสลาม ประกอบด้วย ค่าการตลาด ค่าเจ้าหน้าที่ ค่าการดำเนินงานในสำนักงาน ค่าทำผลิตภัณฑ์ เป็นต้น โดยธุรกิจประกันภัยอิสลามจะต้องมีการบริหารจัดการความเสี่ยงด้านการดำเนินงาน ซึ่งธุรกิจประกันภัยอิสลามจะต้องมีวินัยในการลงทุนที่มีมาตรฐานการดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม ด้านการลงทุนที่มีความหลากหลายเพื่อกระจายความเสี่ยง และผลตอบแทนมีมั่นคงในกับผู้เข้าร่วมกรรมธรรม์ประกันภัย ซึ่งธุรกิจประกันภัยอิสลามจะต้องเสริมสร้างขีดความสามารถในการรับประกันภัยและออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ เพื่อการรองรับกลุ่มลูกค้าที่ย้ายจากระบบประกันภัยแบบทั่วไปสู่ระบบประกันภัยอิสลาม

4. รูปแบบการจัดการด้านช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นรูปแบบการจัดการด้านช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลาม ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลไว้ว่า

“ช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ตัวแทน ทางธนาคารอิสลาม ทางธุรกิจประกันภัยอิสลามพยายามเจาะพี่น้องมุสลิมโดยให้พี่น้องมุสลิมมาเป็นตัวแทน ซึ่งตัวแทนเหล่านี้ได้รับความไว้วางใจจากพี่น้องมุสลิม” (พนักงานเจ้าหน้าที่ธุรกิจประกันภัยคนที่ 2)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “การให้บริการผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามในประเทศไทย สามารถทำได้ผ่านทาง 2 ช่องทาง คือ 1. ผ่านตัวแทนให้คำปรึกษาซึ่งจะได้คำตอบแทนจากบริษัท 2. ผ่านธนาคารพาณิชย์ทั่วไป ซึ่งทั้งสองช่องทางนั้นมีความเหมาะสมแล้ว แต่การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ่านทางธนาคารพาณิชย์ทั่วไป จะมีความ

สะดวก และความมั่นใจจากลูกค้ามากกว่า” (พนักงานเจ้าหน้าที่ธุรกิจประกันภัยคนที่ 3)

จากการสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถตีความและสรุปได้ว่า การตลาดในธุรกิจประกันภัยอิสลามของประเทศไทยมีช่องทางการจัดจำหน่ายที่สำคัญ คือผ่านตัวแทนและผ่านธนาคารพาณิชย์ โดยช่องทางทั้งสองเป็นช่องทางเพื่อเข้าถึงประชาชนกลุ่มเป้าหมาย สิ่งนี้บ่งชี้ให้เห็นว่าธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทยยังต้องการทุนมนุษย์หรือตัวแทนทางการตลาดเพื่อดึงดูดความสนใจของสาธารณชน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่ารูปแบบตัวแทนและการจำหน่ายผ่านธนาคารพาณิชย์เป็นประโยชน์อย่างมากต่อธุรกิจประกันภัยอิสลามเพราะสามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าและสามารถอธิบายให้ลูกค้าเข้าถึงถึงผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลาม หากเปรียบเทียบการปฏิบัติทางการตลาดในธุรกิจประกันภัยทั่วไป ตัวแทนของจะมีแนวโน้มที่จะมุ่งเน้นไปที่การขายผลิตภัณฑ์และบริการมากกว่าที่จะส่งเสริมวัตถุประสงค์ของประกันภัยที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการป้องกันหรือบรรเทาความทุกข์ยากภายในกลุ่มผู้เข้าร่วมกรรมประกันภัยอิสลาม ธุรกิจประกันภัยอิสลามควรมีการใช้กลยุทธ์วางบทบาทของตัวแทนประกันภัยในการสร้างยอดขายและการสื่อสารทางการตลาดเพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้า

5. สภาพปัญหาและข้อจำกัดทางการตลาด

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นสภาพปัญหาและข้อจำกัดทางการตลาด ผู้ให้ข้อมูลได้ไว้ว่า “ปัญหาทางด้านผลิตภัณฑ์สัญญาสุขภาพ คือหากเคยซื้อประกันทั่วไป หากลูกค้าจ่ายเงินระยะเวลาห้าปี สามารถรู้ได้ โดยการกู้เงินตัวเอง หากเป็นประกันภัยอิสลามต้องเวียนคืนอย่างเดียว” ผู้บริหารธุรกิจประกันภัยคนที่ 4)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “ความสามารถของตัวแทนประกันภัยอิสลาม ที่จะสื่อสารที่ไม่ค่อยดีทำให้ผู้ที่เข้าร่วมกรรมธรรมมีความเข้าใจน้อย โดยการนำเสนอสัญญาประกันภัยอิสลามที่ไม่ตรงกับความต้องการของผู้ที่เข้าร่วมกรรมธรรม ทำให้เมื่อมีการนำเสนอสัญญาประกันภัยอิสลามแก่ผู้ที่เข้าร่วมกรรมธรรม มักไม่ประสบความสำเร็จ” (นักวิชาการด้านการเงินอิสลามคนที่ 2)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “ความเข้าใจด้านประกันภัยอิสลามของมุสลิมยังน้อย ต้องสร้างความเข้าใจผ่านการประชาสัมพันธ์ และการบอกต่อของตัวแทนประกันภัยอิสลาม และการเรียนรู้ทางธุรกรรมการเงินอิสลามของมุสลิมอยู่ในระดับที่ค่อนข้างน้อย” (พนักงานเจ้าหน้าที่ธุรกิจประกันภัยคนที่ 4)

ผู้ให้ข้อมูล อีกท่านกล่าวว่า “อุปสรรคความเชื่อมั่น หากมีบุคคลในสังคมที่เป็นการยอมรับและมีชื่อเสียง มีการพูดถึงประกันภัยอิสลามในด้านลบ ทำให้ผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามไม่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวไทยมุสลิม หากองค์กรธุรกิจประกันภัยอิสลามมีการจัดสัมมนา ให้ข้อมูลที่เป็นการปฏิบัติงานของธุรกิจประกันภัยอิสลามทำให้ประชาชนรับรู้ข้อมูลด้านประกันภัยอิสลามได้” (พนักงานเจ้าหน้าที่ธุรกิจประกันภัยคนที่ 1)

จากการสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถตีความและสรุปได้ว่าปัญหาการออกแบบผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามในประเทศไทยมีข้อจำกัดในด้านการปฏิบัติตามหลักการศาสนา การสื่อสารของตัวแทนในการนำเสนอผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลาม ที่มีการอธิบายไม่ละเอียดทำให้ลูกค้าไม่ประสงค์ที่จะเข้าร่วมกรรมธรรม์ ความเข้าใจการประกันภัยอิสลามของประชาชนยังมีน้อยมาก

อภิปรายผลการศึกษา

การประกันภัยอิสลามเป็นไปตามจรรยาบรรณแห่งวิถีอิสลาม โดยองค์ประกอบที่สำคัญของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในสังคมคือการมีพื้นฐานการปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลาม (Billah, 1998; Noipom et al., 2017) ประกันภัยอิสลามเป็นธุรกรรมทางการเงินที่ตั้งอยู่บนฐานของความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างสองฝ่ายเพื่อปกป้องพวกเขาจากความเสี่ยงด้านการเงิน และสิ่งที่ไม่คาดคิดในอนาคต (Hamid et al., 2009) อิสลามเน้นหนักในการป้องกันอันตราย ซึ่งรวมถึงการปกป้องชีวิต ชื่อเสียงและทรัพย์สิน (Khorshid, 2004) อย่างไรก็ตามประกันภัยอิสลามไม่สามารถที่จะทดแทนระบบประกันภัยทั่วไปได้อย่างเต็ม จึงจำเป็นจะต้องมีการสร้าง

รูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย ได้แก่ รูปแบบการจัดการด้านผลิตภัณฑ์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามจะต้องมีความสอดคล้องกับหลักการศาสนาและธุรกิจประกันภัยต้องมีสำรวจความต้องการของลูกค้าซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Rojananon et al. (2013); Sherif and Hussnain (2017) ประโยชน์ที่ผู้เข้าร่วมกรมธรรม์จะได้รับจากประกันภัยอิสลาม ซึ่งปัจจุบันพบว่าผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามในประเทศไทยยังไม่มีหลากหลายของผลิตภัณฑ์เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านหลักการศาสนา

รูปแบบการจัดการด้านการส่งเสริมการขาย การสื่อสารโดยตรงกับลูกค้าผ่านช่องทางสารสนเทศ ธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทยยังมีการสื่อสารผ่านการสื่อสารปากต่อปาก โดยทางธุรกิจประกันภัยอิสลามจะจัดอบรมให้กับกลุ่มผู้นำศาสนา และผู้นำชุมชน เพื่อการเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังประชาชนชาวไทยมุสลิม ยังคงมองว่าระบบประกันภัยอิสลามมีความขัดแย้งกับข้อกำหนดทางหลักการศาสนา ยังขาดการวางแผนทางการเงินที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Haque et al. (2012) การแข่งขันการดำเนินงานทางธุรกิจประกันภัยยังมีการแข่งขันที่ค่อนข้างต่ำกว่าธุรกิจประกันภัยทั่วไป การดำเนินงานของธุรกิจประกันภัยอิสลามยังมีการดำเนินงานที่คล้ายกับระบบประกันภัยทั่วไปจะต้องมีการปรับโครงสร้างการธุรกิจให้มีความสอดคล้องกับหลักการประกันภัยอิสลามจะส่งผลทำให้เกิดการแข่งขันของธุรกิจประกันภัยอิสลามมากยิ่งขึ้น ส่วนรูปแบบการจัดการด้านต้นทุน ธุรกิจประกันภัยจะต้องทำความเข้าใจความเสี่ยงการดำเนินงาน ต้นทุนด้านการจัดการ กระบวนการบริหารด้านสภาพคล่อง การจัดการความเสี่ยง จะต้องมีการปรับรูปแบบการดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักการศาสนา และมีความโปร่งใส ธุรกิจประกันภัยอิสลามในฐานะดูแลและบริหารเงินสมทบของผู้เข้าร่วมโครงการ ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับ Rojananon et al. (2013) ธุรกิจประกัน ภัยอิสลามจะต้องสร้างวินัยในการลงทุนที่จะต้องมีการมาตรฐานการดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักการศาสนา การลงทุนของธุรกิจ

ประกันภัยอิสลามในประเทศไทยค่อนข้างมีความจำกัดเนื่องจากช่องทางการลงทุนในประเทศมีข้อจำกัด

รูปแบบการจัดการด้านช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามการตลาดในธุรกิจประกันภัยอิสลามของประเทศไทยมีช่องทางการจัดจำหน่ายที่สำคัญ คือผ่านตัวแทน และผ่านธนาคาร โดยช่องทางทั้งสองเป็นช่องทางเพื่อเข้าถึงประชาชนกลุ่มเป้าหมาย สิ่งนี้บ่งชี้ว่าธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทยยังต้องการทุนมนุษย์หรือตัวแทนทางการตลาดเพื่อดึงดูดความสนใจของสาธารณชน การสร้างความพร้อมของชาวไทยมุสลิม ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Jaafar et al. (2012) ความรู้เข้าใจในหลักการประกันภัยอิสลามที่ดี จะสามารถดึงดูดความสนใจของประชาชน รวมทั้งพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายเพื่อความสะดวกในการเข้าร่วมกรรมธรรม์ประกันภัยอิสลาม สภาพปัญหาและข้อจำกัดทางการตลาด ธุรกิจประกันภัยอิสลามยังไม่มีส่วนในการกำกับดูแลเป็นการเฉพาะ ทำให้การตรวจสอบและการดำเนินงานอยู่ในขอบเขตที่จำกัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Mohamed et al. (2013) ส่งผลปัญหาการออกแบบผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามในประเทศไทยจะมีข้อจำกัดในด้านการปฏิบัติตามหลักศาสนา ส่วนการใช้บริการผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามยังไม่เป็นที่แพร่หลาย

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบการจัดการทางการตลาดของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทย ประกันภัยอิสลามเป็นระบบที่ผู้เข้าร่วมกรรมธรรม์มีความยินยอมให้กองทุนจัดการทางการเงินเพื่อผลประโยชน์แก่ผู้เข้าร่วมกรรมธรรม์ โดยผู้เข้าร่วมกรรมธรรม์ประกันภัยอิสลามนั้นได้รับการคุ้มครองจากการสูญเสียทางการเงินอันเนื่องมาจากการเสียชีวิต ความทุพพลภาพ การเจ็บป่วยที่คาดไม่ถึง ประกันภัยอิสลามเป็นหนึ่งในธุรกิจที่กำลังเติบโตในประเทศไทย เพราะการมีส่วนร่วมในโครงการประกันภัยจะนำไปสู่ส่วนแบ่งทางการตลาดของประกันภัย การประกันภัยอิสลามมี

การดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม เป็นการดำเนินงานทางการเงินอิสลามในรูปแบบหนึ่ง การเติบโตของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทยค่อนข้างยังมีขนาดเล็กหากเปรียบเทียบกับรูปแบบการดำเนินงานทางการเงินอิสลามในรูปแบบอื่น ๆ ความท้าทายของธุรกิจประกันภัยอิสลามในประเทศไทยคือ รูปแบบการแข่งขันรูปแบบการดำเนินงานของธุรกิจ กระบวนการสร้างความต้องการในตัวผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลาม ช่องทางการจัดจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น การปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้า และจะมีแผนรับมือกับความสามารถในการทำกำไรที่เกิดขึ้นในสภาพวิกฤติทางโรคระบาด

ข้อเสนอแนะ

1. ธุรกิจประกันภัยอิสลามควรใช้รูปแบบการจัดการทางการตลาดด้านผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามที่มีความหลากหลายของผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มลูกค้าในทุกระดับ
2. ธุรกิจประกันภัยอิสลามควรมีการอำนวยความสะดวกให้ลูกค้าในการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลาม โดยการจัดหาตัวแทนในการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประกันภัยอิสลามที่เพียงพอและมีองค์ความรู้ด้านการเงินอิสลามและหลักการประกันภัยอิสลาม
3. ธุรกิจประกันภัยอิสลามควรลดต้นทุนค่าดำเนินงานเพื่อส่งผลต่อความได้เปรียบกับคู่แข่งที่เป็นธุรกิจประกันภัยทั่วไปที่มีต้นทุนการดำเนินงานค่อนข้างต่ำ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัญหาการส่งเสริมกลยุทธ์ทางการตลาดในมุมมองของผู้บริโภคที่มีผลต่อการตัดสินใจในการเข้าร่วมกิจกรรมธรรม์ประกันภัยอิสลามในประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

- Akhtar, M. H. (2018). “Performance analysis of takaful and conventional insurance companies in Saudi Arabia”. *Benchmarking: An International Journal*, 25(2), 677-695. <https://doi.org/10.1108/BIJ-01-2017-0018>
- Billah, M. M. (1998). Islamic Insurance: Its Origins and Development. *Arab Law Quarterly*, 13(4), 386-422. <https://doi.org/10.1163/026805598125826201>
- Rojananon, C., Prachanphon, W., and Klantokaphan, N. (2013). Project for Studying Guidelines for Islamic Insurance Business Development in Thailand. *Project series “Thai-Muslim World” supported by the Office of Research Fund (TRF)*.
- Hamid, M. A., Osman, J. & Nordin, B. A. A., (2009). Determinants of Corporate Demand for Islamic Insurance in Malaysia. *International Journal of Economics and Management*, 3(2), 278-96. <http://www.ijem.upm.edu.my/vol3no2/bab05.pdf>
- Haque, A., Rahman, S., & Yasmin, F. (2012). Exploring the relationship between religiosity, ethnocentrism and corporate image: Young Muslim consumers perspective. *Journal of Business and Policy Research*, 7(1), 60-71.
- Hussain, M. M. & Pasha, A. P. (2011). “Conceptual and operational differences between general takaful and conventional insurance”. *Australian Journal of Business and Management*

Research, 1(8), 23-28. <https://doi.org/10.52283/NSWRCA.AJBM.R.20110108A03>

Jaafar, S. N., Lalp, P. E., & Naba, M. M. (2012). Consumers' perceptions, attitudes and purchase intention towards private label food products in Malaysia. *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 2(8), 73-90.

Khorshid, A. (2004). *Islamic Insurance: A Modern Approach to Islamic Banking*. Routledge.

Mohamed, O. E. T. B., Alhabshi, S. O., & Sharif, K. (2013). Factors influencing market penetration of Takaful Industry in Malaysia: (1985-2008). *International Journal of Management*, 1(12), 470-481.

Noipom, T., Hassama, A., & Hayeemad, M. (2017). Access to Islamic Finance: A Case Study of Muslim Community Enterprises in Southernmost Provinces of Thailand. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 8(1), 71–80. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/169610>

Sherif, M. & Hussnain, S. (2017). Family Takaful in Developing Countries: the Case of Middle East and North Africa (MENA). *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 10(3), 371-399. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-01-2016-0016>

ความเป็นมลายูของนักศึกษาชาวมลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย

Malayness of Melayu-Muslim Thai Students in Malaysia

Received: July 5, 2022 ■ Revised: November 15, 2022 ■ Accepted: November 24, 2022

สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร์¹ สุไรยา นhire²

Surachai Vaivanjit, Suraiya Nire

¹ Ph.D. (Asian Studies) ผู้บริหารโรงเรียนเร้าะห์มานียะห์ / อาจารย์พิเศษคณะวิทยาศาสตร์อิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. อีเมลผู้เขียนหลัก : vonetime@gmail.com
Ph.D. (Asian Studies) Part-time lecture, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University (Pattani Campus)/ Administrator of Rahmaniyyah School. First Author
Email: vonetime@gmail.com

² Ph.D. (ภาวะผู้นำทางการบริหารการศึกษา) อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. อีเมล: the_princess.49@hotmail.com
Ph.D. (Educational Administration and Leadership) Lecturer, Faculty of Education, Fatoni University. Corresponding Author Email: the_princess.49@hotmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อทำความเข้าใจและอธิบาย ความหมายความเป็นมลายูของนักศึกษามุสลิมไทยที่ถูกประกอบสร้างในประเทศมาเลเซีย

วิธีการศึกษา ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการศึกษาจากเอกสาร สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมกับกิจกรรมนักศึกษามลายูมุสลิมจากประเทศไทยที่ไปศึกษาในประเทศมาเลเซียระดับอุดมศึกษา ตั้งแต่สิงหาคม 2558 ถึง มีนาคม 2563 ประกอบด้วยกลุ่มนักศึกษาที่เข้าไปศึกษา ณ University Utara Malaysia (UUM) และ International Islamic University Malaysia (IIUM) มหาวิทยาลัยละ 10 คน และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จากศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) จำนวน 2 คน กงสุลไทยหรือเจ้าหน้าที่สถานทูตไทยในประเทศมาเลเซีย จำนวน 2 คน นักศึกษาไทยที่ไม่ใช่ นักศึกษาชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มหาวิทยาลัยละ 5 คน นักวิชาการในพื้นที่ ที่สำเร็จการศึกษาจาก University Utara Malaysia (UUM) และ International Islamic University Malaysia (IIUM) 4 คน

ผลการวิจัย พบว่า การแสดงออกซึ่งความเป็นมลายูของนักศึกษา IIUM กับ UUM มีความแตกต่างอย่างเด่นชัด ด้วยข้อค้นพบที่ชี้ให้เห็นว่า IIUM มีขมรมมลายูที่แสดงออกซึ่งความเป็นตัวตนมลายูอย่างชัดเจน เช่น การใช้ภาษาและการแต่งกาย รวมไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ ในขณะที่นักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน UUM กลับสะท้อนความเป็นไทยมากกว่าความเป็นมลายูในทุก ๆ กิจกรรมที่อธิบายถึงตัวตนความเป็นนักศึกษาไทยในมาเลเซีย เช่น การแสดงออกผ่านกีฬามวยไทย

การนำผลวิจัยไปใช้ ในขณะที่นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียอีกกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “ชาวปาตานี” หรือ “กลุ่มนักศึกษามุสลิม” มีปฏิสัมพันธ์กับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในพื้นที่ชีวิตของตนเองผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถใช้ภาษาอาหรับ

และภาษามลายูในการสื่อสารได้เท่านั้น ซึ่งให้เห็นว่าพื้นที่ชีวิตของนักศึกษาที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” มิใช่มีเพียงประเด็นทางด้านภาษาในการปรับตัวและต่อรองเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเรื่องของการสร้างพื้นที่ของตัวตนความเป็นมลายูที่สามารถสื่อสารอย่างเข้าใจได้

คำสำคัญ: นักศึกษา, มลายู, มาเลเซีย

Abstract

Objectives: This research article this article aims to analyze and describe the meaning of Malayness of Thai-Muslim students in Malaysia.

Methodology: The research was conducted in the form of qualitative research and carried out through interviews, document analysis, and participatory observation of the activities of the students who were studying in Malaysia at the tertiary level from August 2015 to March 2020. The involved-students consist of a group of ten students studying at University Utara Malaysia (UUM) and International Islamic University Malaysia (IIUM) each university. Other related parties include two individuals from the Southern Border Provinces Administrative Center (SBPAC), two staffs from the Thai consulate/Thai Embassy in Malaysia, five Thai students from each university who are not Melayu-Muslim students from the three southern border provinces, and finally, four local academics who graduated from the mentioned universities.

Research Findings: The results of the study showed that the expressions of being Malayness between IIUM and UUM students were markedly different. The findings suggest that IIUM has a Malay club that expresses the identity of being Malay distinctly through the language, dress, and other various activities. However, the students in UUM reflect more Thai-ness rather than Malayness in every activity that purposely describes the identity of Thai students in Malaysia, such as Muay Thai.

Contribution: Research result utilize besides, another group of Melayu-Muslim Thai students who were studying in Malaysia who called themselves "Fatani people" or "Muvallad Student Group" would interact with other students through activities that communicate in the Arab and Malay language only. This showed that the adaptation in the living space of the Fatani students is not only facing the language issues to adapt and bargain, but it also involves a matter of identity creation as Melayu that needed to be understood understandably.

Keywords: Student, Melayu, Malaysia

บทนำ

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่ได้ลงไปคลุกคลีกับเพื่อนนักศึกษาชาวมลายูในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้สัมผัสและรับรู้ถึงความเป็นมลายูตั้งแต่สมัยดัดสินใจเดินทางไปเรียนปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีจวบจนปัจจุบันร่วม 15 ปี เกิดคำถามมากมายเมื่อสังคมและแวดวงวิชาการต่างพูดถึงความเป็นมลายูในมิติต่าง ๆ แต่กระนั้นก็ตามผู้วิจัยเองมองว่า ชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชนมลายูเต็มไปด้วยเรื่องเล่า ประสบการณ์และความทรงจำต่าง ๆ ที่รังสรรค์ขึ้นผ่านประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ระหว่างชนมลายูด้วยกัน ระหว่างชาติพันธุ์ หรือแม้กระทั่งปฏิสัมพันธ์การต่อรองกับอำนาจรัฐที่ถูกพูดถึงมาอย่างยาวนาน ฉะนั้น การพิจารณาความเป็นชาติพันธุ์ความเป็นมลายู จึงไม่สามารถที่จะอธิบายด้วยคุณลักษณะที่หยุดนิ่ง แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายที่สำคัญยิ่งสำหรับการแสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และหากปราศจากกระบวนการนี้ “ความเป็นมลายู” จะเป็นได้แค่เพียง “ความรุนแรง” “การแบ่งแยก” และ “ความสมานฉันท์” (Sirindhorn Anthropology Centre, 2008)

เมื่อลองมองสะท้อนย้อนดูสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนตลอดจนถึงลักษณะทางวัฒนธรรมอันหมายรวมถึงวิถีชีวิตประจำวันที่มีความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้ถูกกระแสบริโภคนิยมและสื่อสมัยใหม่คุกคาม จนค่อย ๆ เบียดขับความหลากหลายเลื่อนหายไปจากชุมชน แม้กระทั่งเมื่อพูดถึงชนมลายู คนส่วนใหญ่ในปัจจุบันอาจนึกถึงศาสนาอิสลามหรือความขัดแย้งทางศาสนา ความรุนแรงหรือผู้ก่อความไม่สงบ หรือความต้อด้านของชนมลายูท้องถิ่นที่ไม่ยอมปรับตัวตามวัฒนธรรมไทย อันเป็นภาพแง่ลบที่คนไทยคุ้นเคยและถูกตอกย้ำอยู่เสมอผ่านสื่อนานาชาติแต่คงมีน้อยคนนักที่จะคิดว่าผู้คนใน “โลกมลายู” นั้นมีความหลากหลายแตกต่างกันตามท้องถิ่นที่อยู่และด้วยเหตุผลอื่น ๆ (Pawakapan, 2015) หากมองอีกมิติจะพบว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์มีส่วนสำคัญที่

ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ มีความซับซ้อนผิดแผกจากกัน และความสัมพันธ์นี้มีปรากฏในโลกมลายูซึ่งมีลักษณะของ “บริเวณชายแดน” (border) อันเป็นรอยต่อของพื้นที่ที่แผ่ไปด้วยความซับซ้อนของความสัมพันธ์ชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในเรื่องการจัดประเภทและระดับความสัมพันธ์ของคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ (Pawakapan, 2015)

คำถามที่ว่า “มลายูคือใคร” ในภาพของความเป็นชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับการประกอบสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม รวมไปถึงวงวาระของความทรงจำและเรื่องเล่าต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์ของผู้คนที่ร่วมประกอบสร้างตนเองขึ้นตามความหมายและรูปแบบที่แตกต่างกันในแต่ละห้วงบริบท จึงได้เปลี่ยนมาสู่คำถามใหม่ที่ว่า “ความเป็นมลายูถูกอธิบายอย่างไร” อันสะท้อนให้เห็นถึง “ภาวะ” ที่มากำกับคำอธิบายซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตตามประสบการณ์และความนึกคิดของผู้คน (Aimauryut, 2016)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาอัตลักษณ์และความเปลี่ยนแปลงของความเป็นมลายูในอีกรูป คิดว่าด้วยสภาวะการข้ามชาติ (transnationalism) ได้ทำการวิพากษ์แนวทางการศึกษาเดียวกันกับงานของ Aimauryut (2016) เอาไว้อย่างน่าสนใจว่า การศึกษาตัวตนของคนมลายูไม่หยุดที่กรอบคิดว่าด้วยชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม แต่จำเป็นต้องพิจารณาผ่านประสบการณ์ข้ามชาติทั้งในมิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันออกกลาง และพื้นที่อื่น ๆ นอกไปจากรัฐไทย เช่นงานของ Mohamad (2013) อาจารย์ประจำสาขา Southeast Asian Studies แห่ง National University of Singapore (NUS) ซึ่งเป็นลูกหลานของบรรพบุรุษเชื้อสายปาตานีในสิงคโปร์ ศึกษาเรื่อง be-longing: Fatanis in Makkah & Jawi ได้นายภาพที่กว้างของเครือข่ายปัญญาชน “ออรัง” ชาว “ญาวอ/ชาว” และผู้คนปาตานีที่พำนักและถักทอที่มักกะห์ ณ แผ่นดินหวงห้ามและศักดิ์สิทธิ์สำหรับมุสลิม ที่นับว่าเป็นต้นทางของความรู้ ปลายทางของการแสวงบุญของชาวปาตานีและมุสลิม จากทั่วโลก งานศึกษาชิ้นนี้ได้สะท้อนความเป็นพลวัต ความเป็นอยู่ ความคิดและคุณภาพชีวิต ทั้งในเรื่องความเป็นชุมชน

(community) ชื้อบ้าน (namely home) และมาตุภูมิ (homeland) ในความรู้สึก ความคิด ความทรงจำของชาวปาดานีในมักกะห์ โดยกล่าวแนบย้อนไปตั้งแต่ ศตวรรษที่ 18 ที่บรรพบุรุษชาวปาดานีทั้งบุรุษและสตรี เดินทางถึงมหานครดังกล่าว ภายหลังที่ สหราชอาณาจักร นับจากสยามเข้ามาครอบครอง ช่วง ค.ศ.1785-1839 ด้วยสถานะคน จากทิศตะวันออกและชนจากฝั่งขวาของแหลมอาราเบียที่อยู่ถัดจากอินเดียและชาว ชาวปาดานีจึงถูกเรียกอย่างรวมกลุ่มและเหมารวมว่าเป็น พวก “ยาวอ/ยาวิ ” อัน หมายถึงกลุ่มชนที่มีที่มาจากทิศเดียวกันกับชาวชวา

อีกทั้ง Mohamad (2013) ยังชี้ให้เห็นถึงความรู้สึกของความภาคภูมิใจหรือ การเป็นส่วนหนึ่งของสังคมของคนปาดานี ในบริบทสองบริบท มักกะห์ กับ ยาวิ (สาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย) โดยการใช้วิธีการเก็บข้อมูลการศึกษาเชิง ประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์วรรณา (historical & ethnographic approaches) เป็น ช่วงเวลาสองปี โดยการศึกษาภาคสนามที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย ไทย และ มาเลเซีย ผลการศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ความรู้สึกภาคภูมิใจ หรือการคงอยู่ของความสัมพันธ์ ระหว่างคนปาดานี ถูกสร้างขึ้นจากมุมมองของชุมชน ในเรื่อง home & homeland (บ้าน กับ มาตุภูมิ) ซึ่งความรู้สึกที่เกิดขึ้นเกิดจากประสบการณ์ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ นั้น ๆ เป็นเวลาช่วงหนึ่ง ประกอบกับ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และอื่น ๆ สำหรับคนปาดานีแล้ว ทั้งบริบทของความเป็นมักกะห์ และ ยาวิ หรือ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ บ้านเรานั้น ในความรู้สึกที่คงอยู่เบื้องลึกของพวกเขา รู้สึกได้ว่า มักกะห์ ซึ่งถูกขนานนามว่า บ้านของพวกเขา หมายถึงเขามีสิทธิที่ถูกต้องของการเป็นผู้อาศัยในฐานะ ชาวต่างชาติ ไม่เป็นที่น่าพอใจเท่าที่ควรหรือล้มเหลวในความรู้สึกของพวกเขา เกี่ยวกับการได้รับการช่วยเหลือดูแล หรือสิทธิต่าง ๆ ในพื้นที่ของดินแดนที่ชื่อว่า มักกะห์ แต่ในทางตรงกันข้าม ยาวิ หรือ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งถือว่า เป็น มาตุภูมิลำเนาเกิดของบรรพบุรุษพวกเขา ตามหลักนิตินัยแล้ว เขาเป็นชาวต่างชาติของพื้นที่ แต่ในความรู้สึกแล้วเขายังคงไว้ซึ่งความรู้สึกของการเป็นพลเมืองของยาวิ หรือ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ งานศึกษาเรื่องนี้ของ Mohamad (2013) ยังได้ชี้ให้เห็น ถึงรายละเอียดอีกมากมายเกี่ยวกับเรื่องราวของชาวฟาฏอนี หรือ คนมลายูมุสลิมจาก

จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และหมายรวมถึงผู้คนจากสี่อำเภอของจังหวัดสงขลา ในปัจจุบัน ทั้งเรื่องราวความเจ็บปวด และความภาคภูมิใจ รวมไปถึงได้ค้นพบถึงความ เป็นเลิศในด้านสติปัญญา และ ความมุ่งมั่น พยายามของชาวฟาฏอนี

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสการริเริ่มตระหนักถึงพลวัตและความ เปลี่ยนแปลงภายในสังคมมลายู-มุสลิมปาตานีในปัจจุบัน นักศึกษายังเป็นกลุ่มที่ถูกกลืน และละเลยที่จะนับรวมเข้าในฐานะกลุ่มคนที่สร้างพลวัตและนำความเปลี่ยนแปลงมา ให้สังคมปาตานีมาตลอดระยะประวัติศาสตร์ จึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่จะได้ ทำการศึกษาเส้นทางการศึกษาของนักศึกษามุสลิมไทย ภายใต้การขยายตัวของ ระบบการศึกษาสมัยใหม่เพื่อที่จะทำให้เห็นตัวตน ความเคลื่อนไหว และพลวัตของ พวกเขา ในส่วนที่เกี่ยวพันกับบริบททางการเมือง นโยบายความมั่นคง รวมถึงการ เคลื่อนไหวต่าง ๆ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้หลังสำเร็จการศึกษา หลายคน ที่เลือกเส้นทางการศึกษาจากต่างประเทศไม่ได้ทำงานเป็นครูสอนในโรงเรียนปอเนาะ เท่านั้น แต่เข้าไปทำงานในส่วนของการค้าด้วย อย่างไรก็ตามการศึกษาที่เกี่ยวข้อง กับกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนส่วนใหญ่ มักมองว่าคนที่สำเร็จการศึกษาจาก ต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศแถบตะวันออกกลางมีแนวโน้มจะเข้าร่วมใน ขบวนการเหล่านี้ ในความเป็นจริงแล้วกลุ่มคนเหล่านี้เข้าไปมีบทบาทที่หลากหลายใน ด้านต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษามุสลิมปาตานีที่มีโอกาสออกไป ศึกษาต่อต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นประเทศมาเลเซีย ประเทศอินโดนีเซียหรือใน ประเทศแถบตะวันออกกลาง ภาพของคนกลุ่มที่ขึ้นชื่อว่าเป็นปัญญาชนในแต่ละ ช่วงเวลาที่ได้รับการศึกษาในสถาบันต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศยังเป็นภาพที่ขาด หายไปจากสังคมปาตานีด้วยเช่นกัน (Mardman, 2011)

ดังนั้น บทความเรื่องนี้ จึงต้องการอธิบายความหมายความเป็นมาของ นักศึกษามุสลิมไทยที่ถูกประกอบสร้างผ่านประสบการณ์ข้ามชาติในประเทศมาเลเซีย ในฐานะกลุ่มนักศึกษาที่ถือได้ว่าเป็นปัญญาชนที่ถูกท้าทายกับมิติต่าง ๆ ในโลก ปัจจุบัน ตลอดจนจะเป็นการช่วยป้องกันไม่ให้ความเป็นมลายูมุสลิมไทยถูกลดทอน ความสลับซับซ้อนในการช่วงชิงความหมายทางการเมืองของผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับ

เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่เพียงแคเส้นเขตแบ่งพรมแดนที่ถูกข้ามไปในวังวนความเป็นพื้นที่ที่มลายูต่างแดนดินถิ่นมลายูในประเทศมาเลเซีย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อทำความเข้าใจและอธิบาย ความหมายความเป็นมลายูของนักศึกษามุสลิมไทยที่ถูกประกอบสร้างในประเทศมาเลเซีย

วิธีการศึกษา

เนื่องจากแทบจะไม่มีข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวกับการบอกเล่าถึงชีวิตของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย ในช่วงเวลาที่ศึกษาปรากฏอยู่เลย การเก็บข้อมูลจึงเป็นเรื่องยากมากที่ผู้วิจัยจะพบร่องรอยที่เกี่ยวข้อง การค้นหาในเอกสารเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากและพบน้อยมาก จึงใช้วิธีสัมภาษณ์และอ้างอิงจากตัวบุคคลเป็นหลัก ดังนั้น งานศึกษาวิจัยนี้จึงใช้แนวการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณาตามกรอบคิดของ Eric Gable (2014) ที่เสนอว่า การศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณาไม่ได้เป็นเพียงอาศัยการคิดไตร่ตรองอย่างมีตรรกะเหตุผลเพื่อสร้างความรู้เท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยอารมณ์และความรู้สึกของผู้ศึกษาร่วมด้วย เพื่อที่จะเข้าถึงความรู้สึกและความเข้าใจต่อกลุ่มคนที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา ดังที่ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นผ่านประสบการณ์งานวิจัยของผู้วิจัยกับความเป็นมลายูของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย

ในการนำเสนอหัวข้อวิจัย นอกเหนือจากต้องเสนอประเด็นคำถามที่น่าสนใจแล้ว สิ่งสำคัญไม่น้อยกว่ากันก็คือ วิธีการวิจัยที่สอดคล้องเหมาะสมกับคำถามของการวิจัย ผู้วิจัยเลือกเสนอจะใช้วิธีการแนวชาติพันธุ์วรรณา ด้วยการไปมีประสบการณ์ร่วมกับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่เข้าไปศึกษาชั้นสองสถาบันตามที่เคยได้กล่าวมา เพื่อทำความเข้าใจนิยามของการปรับตัวและเงื่อนไขของการใช้ชีวิต ตลอดจนการใช้อำนาจต่อรองเพื่อความอยู่รอดในช่วงชีวิตของการศึกษาเล่าเรียน เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจในการอธิบายความหมายของความเป็นมลายูของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย

ผู้วิจัยไปศึกษาภาคสนามอย่างเต็มตัว รวม 17 เดือน คือ ระหว่าง เดือน มกราคม 2561 ถึง พฤษภาคม 2562 โดยผู้วิจัย ใช้วิธีการเข้าพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งใช้วิธีการฝังตัวอยู่กับผู้ให้ข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย 1-2 สัปดาห์ แล้วแต่โอกาสของจังหวะในการเก็บข้อมูลภาคสนามที่กำลังศึกษาภาคสนามในขณะนั้น และเก็บข้อมูลภาคสนามตามเทศกาลสำคัญต่าง ๆ ที่จะทำให้เห็นพื้นที่ชีวิตของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศไทยได้แก่ ช่วงเดือน รอมฎอน ระหว่างเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน 2561 ช่วงอีดิกาฟ ระหว่างวันที่ 5-14 มิถุนายน 2561 ช่วงสัปดาห์เปิดโลกกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัยของนักศึกษา ช่วง เดือนสิงหาคม 2562 หลังจากนั้นจึงกลับเข้ามายังประเทศไทยถิ่นพำนัก เพื่อพิมพ์บันทึกข้อมูลภาคสนาม และมีการสัมภาษณ์เพิ่มเติมหลังจากได้เขียนวิเคราะห์ข้อมูลในช่วง ปี 2563 ในบางประเด็น การศึกษาภาคสนามแต่ละครั้งแม้ในระยะแรกจะมีผู้ให้ข้อมูลจำนวนหนึ่งอาจหวาดระแวงและสงสัยในสถานภาพและเจตนาของผู้วิจัย สังเกตได้จากบทสนทนาพูดคุยเป็นไปในลักษณะถามคำตอบคำ ไม่ลื่นไหลในการบอกเล่าข้อมูล และมีแววตา สีหน้าบ่งบอกถึงความสงสัย เนื่องจากการเข้าพูดคุยเริ่มต้นกับกลุ่มนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศไทย ผู้วิจัยใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร ซึ่งภาษาอาจเป็นสัญญาณของภาพแทนในความเป็นกลุ่มคนที่ต่างจากพวกตน เป็นเรื่องที่น่าสนใจในการพบกันครั้งแรกระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัย แต่การมีคนกลางซึ่งเป็นลูกศิษย์ของผู้วิจัยเมื่อครั้งสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ในฐานะอดีตนักศึกษาจากสองมหาวิทยาลัยที่เป็นนักศึกษามาจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และเป็นกลุ่มคนนักกิจกรรมที่นักศึกษามลายูมุสลิมไทยที่ไปศึกษาเล่าเรียนทั้งสองมหาวิทยาลัยให้การยอมรับและมักคุ้นในการพบปะอยู่เสมอ และอีกบุคคลสำคัญคือเพื่อนของผู้วิจัยซึ่งเป็นอาจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งคลุกคลีและเข้าร่วมกิจกรรมกับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยอยู่บ่อย ๆ อย่างสม่ำเสมอ บุคคลทั้งสองกลุ่มคือบุคคลที่คอยประสานทำความเข้าใจ สร้างความคุ้นเคยได้ง่ายขึ้นในการสนทนา ช่วยลดทอนการตั้งกำแพงความสงสัยและความหวาดระแวงได้มากขึ้น ทำให้สถานการณ์คลี่คลายลงตามลำดับ และรู้จักมักคุ้นกันจนในที่สุดตลอดระยะเวลาของการเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเล่าถึงวิธีการเข้าภาคสนามนี้ ผู้วิจัยไม่อาจปฏิเสธได้ว่า หากผู้อ่านจะตีความว่าเป็นการสถาปนาความชอบธรรมของผู้วิจัยที่อ้างถึงการ “อยู่ที่นั่น” ซึ่งเป็นข้อวิจารณ์ที่มาพร้อมกับการตั้งคำถามเกี่ยวกับการเขียนบทความฉบับนี้ เพื่อสร้างภาพแสดงแทนกลุ่มคนที่นักมานุษยวิทยาไปศึกษา อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า การนำเสนอกระบวนการ วิธีในการเข้าถึงภาคสนาม รวมถึงการไปอยู่ที่นั่น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านบทความฉบับนี้ได้เห็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหรือผู้ถูกศึกษา งานมานุษยวิทยาร่วมสมัยแสดงขั้นตอนการเข้าถึงภาคสนามและการอยู่ในภาคสนามของนักมานุษยวิทยาที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นงานของ Aimauryut (2016). ในเรื่อง “มันยากที่จะเป็นมลายู” หรืองานของ Wisetreecha, (2015); Wisetreecha, (2016) ในเรื่อง นักบุญกับคนบาป และศีลธรรมบนท้องถนน: ชีวิตคนไร้บ้านในมะนิลา และเรื่อง “สมควรแล้ว”: การเป็นปกติวิสัยของความรุนแรงที่กระทำต่อคนไร้บ้านในมะนิลา

ในกระบวนการเขียน วิเคราะห์ และตีความประสบการณ์ของนักศึกษา มลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียในบทความฉบับนี้ ผู้วิจัยไม่ได้ใช้ฐานแนวคิดทางทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งโดด ๆ แต่ได้ใช้วิธีวิทยาจากฐานแนวคิดของหลากหลายศาสตร์ กล่าวคือ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา อิสลามศึกษา และความเป็นมลายูศึกษา รวมถึงการใช้มุมมองจากมิติด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวในภาพรวมแล้ว วิธีวิทยาการวิจัยในบทความฉบับนี้จึงเป็นแบบสหวิทยาการเชิงบูรณาการ

ผลการศึกษา

การศึกษาตัวตนของความเป็นมลายูไม่หยุดที่กรอบคิดว่าด้วยชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ดังนั้นการปรับตัวของทุกเชื้อชาติยังคงมีปรากฏให้เห็นเด่นชัดเคียงกับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่ผู้วิจัยได้ศึกษา “นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่ศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยอิสลามนานาชาติ หรือ IIUM จะปรับเปลี่ยนความเป็นมลายูของตนเองสู่ความเป็นนานาชาติ เห็นได้ชัดกับ

การพยายามอธิบายว่าตัวเองเป็นนักศึกษาต่างชาติ กล่าวคือ นักศึกษาจากประเทศไทย สามารถพูดภาษาอังกฤษ อาหรับ หรือ ภาษามลายูได้กับเพื่อน ๆ นักศึกษา ในขณะที่นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่ศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยอุดตรา แม้หลักสูตรที่ศึกษาจะใช้ภาษาอังกฤษ แต่ก็โยยหาความเป็นมลายู โดยพยายามเลือกพบปะพูดคุยกับเพื่อนมาเลย์ เพื่อจะได้ใช้ภาษามลายูบ้างในบางครั้ง” (นักวิชาการ อดีตนักศึกษาที่ได้ศึกษาทั้งสองมหาวิทยาลัย, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2563)

ข้อค้นพบจากการศึกษาในบทความฉบับนี้ชี้ให้เห็นว่า นักศึกษามลายูมุสลิมไทยที่ไปศึกษาเล่าเรียน ยังมหาวิทยาลัย IIUM กลับมาแล้วมีความทนต่อความแตกต่างมาก (tolerate) ต่างกับนักศึกษามุสลิมไทยที่สำเร็จการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือ ตะวันออกกลาง กล่าวคือ สามารถรู้เท่าทันเรื่องศาสนาก้าวข้ามความขัดแย้งได้ รอมชอม มากกกว่านักศึกษาที่สำเร็จการศึกษามาจากพื้นที่อื่น (นักวิชาการมหาวิทยาลัยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ อดีตนักศึกษา IIUM, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2561)

หากคำว่าพื้นที่อื่นในบทความฉบับนี้ หมายถึง นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาจาก UUM กล่าวคือ ความเป็นไทยจะปรากฏออกมาให้เห็นมากกว่าความเป็นมลายูสำหรับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในมาเลเซีย เพราะความเป็นมลายูจะไปเข้ากับความเป็นมาเลย์กลั่นตัน เช่นเรื่อง วิถีชีวิต ภาษา อาหาร นักศึกษามลายูมุสลิมไทยไปหาความเป็นมลายูในมาเลเซียมากกว่า เช่น ได้แต่งตัวเป็นมลายูซึ่งในพื้นที่บ้านเราไม่ค่อยจะมีโอกาสได้สวมใส่ ยกเว้นช่วงฮารีรายอ (วันตรุษประจำปีของมุสลิม) โดยพยายามหาความเป็นมลายูผ่านกิจกรรม เลียนแบบความเป็นมลายูของนักศึกษามาเลย์ หรือ ในแง่ของภาษา นักศึกษาจาก UUM พยายามสื่อสารกันโดยใช้ภาษาไทยเป็นหลัก มีบ้างในบางครั้งที่มีการใช้ภาษามลายูถิ่นของตัวเองกับเพื่อน แต่ก็เป็นส่วนน้อย ยิ่งเมื่ออยู่ในมหาวิทยาลัย หรือ การทำกิจกรรมต่าง ๆ นักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน UUM จะใช้ภาษาไทยเป็นหลักในการสื่อสารระหว่างกัน เป็นต้น

อีกภาพสะท้อนหนึ่งของการดำรงความเป็นตัวตนมลายู ของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่ผู้วิจัยคาดหวังว่าจะพบเจอการโยยหาของถิ่นฐานบ้านเกิด ผ่านอาหารในการเลี้ยงละศีลอด แต่กลับพบว่า ช่วงเลี้ยงอาหารละศีลอดช่วงเดือนเราะมะฎอนของมุสลิม นักศึกษามลายูมุสลิมไทยที่อยู่ภายใต้สถานทูตไทยจะละศีลอดร่วมกัน โดยมีผู้แทนสถานทูตเข้าร่วมทุกครั้ง ภาพเหล่านี้ปรากฏชัดในกลุ่มนักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน IIUM แต่ไม่พบผู้แทนสถานทูตไทยใน UUM ในการเข้าร่วม อันเนื่องจากการสนับสนุนงบประมาณทางนักศึกษา UUM ไม่ได้รับการสนับสนุนตั้งแต่แรก มีเพียงการรวมตัวกันของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน UUM แต่มีนักศึกษาที่เป็นคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ และมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ตลอดจน มหาวิทยาลัยอื่น ๆ ของไทย ที่ไปศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา เข้าร่วมกับทางชมรมนักศึกษาปริญาตรีจัดขึ้น โดยทั้งสองมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่จะสั่งอาหารจากร้านอาหารของคนไทย มีกับข้าว 2-3 อย่างต่อวันหมุนเวียนกันไป อาหารส่วนใหญ่เป็นอาหารเหมือนร้านอาหารตามสั่งทั่วไปแม้เจ้าของร้านจะเป็นคนจากพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ไปเปิดร้าน ใกล้ ๆ IIUM และ คนจากพื้นที่สุดลที่พูดภาษามลายูได้ไปเปิดร้านหน้า UUM ไม่ใช่อาหารพื้นถิ่นจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในขณะที่นักศึกษาชมรมมลายูมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ไม่ขึ้นตรงกับทางสถานทูต จะไม่เข้าร่วมการละศีลอดกับทางนักศึกษามลายูมุสลิมไทย ด้วยเหตุผลเพราะว่า เงินที่สนับสนุนการเลี้ยงอาหารละศีลอดคือ เงินจากผู้แทนรัฐไทย กลุ่มนักศึกษาเหล่านี้ จะมีกิจกรรมแยกออกไปต่างหาก ภาพปรากฏชัดในกลุ่มมลายูมุสลิมใน IIUM นักศึกษาเหล่านี้จะต่อต้านการสนับสนุนของสถานทูตทุกรูปแบบเท่าที่สามารถทำได้ ซึ่งให้เหตุน่าคิดมีแนวความคิดเรื่องการแบ่งแยกความเป็นเขาเป็นเรา สิ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนในการแบ่งแยก คือ เรื่องภาษามลายูปาตานีและวัฒนธรรมที่ยังคงพยายามรักษาไว้ โดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ

เช่น การรับน้องจะไม่ใช้ภาษาไทย การพบปะประชุมต่าง ๆ จะใช้ภาษามลายูเป็นหลัก จึงมีความพยายามดึงนักศึกษาชาวมลายูมุสลิมไทยจากเครือข่ายชุมชนนักศึกษาหลักให้เข้ามาอยู่ในกลุ่มนักศึกษาชาวมลายูมุสลิมโดยเฉพาะนักศึกษาที่มาจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อไม่ให้นักศึกษาเหล่านั้นถูกตักเตือนไปกับกลุ่มใหญ่ที่สื่อสารด้วยภาษาไทย (อดีตนักศึกษา IIUM, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2563)

ความเป็นมลายูที่แยกตัวเด่นชัดของกลุ่มนักศึกษาชาวมลายูมุสลิม คือ การสื่อสารผ่านการใช้ภาษามลายูถิ่นของกลุ่มศึกษาดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ ผ่านกิจกรรมอนาฮิต และการบรรยายศาสนา โดยการบรรยายศาสนานั้นจะมีอุstad (ครูสอนศาสนา) ข้างนอกซึ่งเป็นทั้งคนไทยและคนมาเลเซียมาช่วยบรรยาย ทุกอย่างผ่านการเลือกเฟ้นจากนักศึกษาตัวแทน บางครั้งก็เป็นรุ่นพี่ มาปลูกฝังแนวคิด มีเครือข่ายจากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในมาเลเซียมาร่วมสมทบ โดยผู้ที่มาบรรยายต้องพูดภาษามลายู โดยใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมตามอาคารเรียนของทางมหาวิทยาลัยภายใน IIUM แต่กลับไม่พบภาพเหล่านี้ที่ UUM การเข้าร่วมฟังบรรยายแต่ละครั้งจะมีการสื่อสารกันภายในกลุ่มถึงวันเวลาและสถานที่ในการบรรยายอย่างชัดเจน

การศึกษาจากบทความฉบับนี้ยังปรากฏข้อค้นพบที่ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นมลายูที่โดดเด่นที่เมื่อพูดถึงความเป็นมลายูในมาเลเซียจากบุคคลรอบข้าง หมายถึงกลุ่มคนทั่วไปที่มองมายังคนมลายูในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้ามาอยู่ในมาเลเซียไม่ว่าสถานะอะไร เอาเข้าจริงแล้ว คือ เรื่องราวของกลุ่มคนที่เปิดร้านต้มยำกุ้ง (Kedai Tom Yam) ในภาพตัวแทนของคนมลายูมุสลิมไทยในมาเลเซียที่เห็นค่อนข้างเด่นชัดเสียมากกว่า ในขณะที่ความเป็นมลายูมุสลิมของนักศึกษาใน IIUM ที่สื่อสารซ่อนออกมาถูกกลืนไปด้วยกับคำว่า “กลืนตัน” เช่น สำเนียงภาษา วัฒนธรรมจะคล้ายกับกลืนตัน ดังนั้น ความคิดแรกที่คนมาเลเซียโดยเฉพาะที่มาจากรัฐอื่น ๆ ก็จะคิดว่า นักศึกษากลุ่มนี้มาจากกลืนตันไม่ใช่ปัตตานี คนมาเลเซียด้วยกันเองเขาพยายามความแตกต่างของเขาด้วยกับความเป็นรัฐ ในขณะที่คนปัตตานีทั้งนักศึกษาและอื่น ๆ ถูก

นิยามเป็นคนไทยแม้ว่าจะมีเชื้อสายมลายูก็ตามเช่นเขาจะพูดว่า “โอริง เซอเบอละห์ ซานา (Orang sebelah sana)” หมายถึง คนฝั่งนั้น ก็คือ คนไทยนั่นเอง (นักวิชาการ, 8 มิถุนายน 2563) ปรากฏการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าความเป็นมลายูมุสลิมไทยจะดำรงอยู่ในสถานะใด แม้กระทั่งความเป็นนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในมหาวิทยาลัยในความหมายของคนมาเลเซียทั่วไป นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียก็คือ คนไทย

สิ่งที่เป็นการสื่อสะท้อนความเป็นไทย จะผ่านกลุ่มองค์กร/ชมรม นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในมาเลเซียของทั้งสองมหาวิทยาลัยอย่างเห็นได้ชัดในการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่ไปสวมทับความเป็นมลายู คือ เมื่อพูดถึงประเทศไทยสิ่งที่นักศึกษาของทั้งสองมหาวิทยาลัยจะแสดงออกผ่านวัฒนธรรมที่ชัดเจนในทุกครั้งเพื่อให้นานาชาติได้รู้จักในฐานะนักศึกษาไทยที่ไปเรียนยังต่างประเทศแม้จะเป็นประเทศมาเลเซียก็คือ “การแสดงวัฒนธรรมกีฬามวยไทย” ซึ่งจากการสนทนาสัมภาษณ์กับกลุ่มนักศึกษาของทั้งสองมหาวิทยาลัยข้อมูลที่น่าสนใจชี้ให้เห็นว่า ชุดที่ใช้สวมใสในการแสดงเมื่อต้องแสดงวัฒนธรรมกีฬามวยไทยในฐานะตัวแทนนักศึกษาไทย จะได้รับการอนุเคราะห์หยิบยืมจากทางสถานทูตทุกครั้งในการให้ความอนุเคราะห์ สำหรับประเด็นการเลือกคู่ชกเป็นไปตามความสมัครใจซึ่งมีทั้งนักศึกษาไทยที่นับถือศาสนาพุทธและนักศึกษามลายูมุสลิมไทยที่พื้นฐานพุดมลายูและเป็นคนพื้นเพเดิมจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นคู่ชกซึ่งกันและกัน ภาพการให้ความอนุเคราะห์ชุดกีฬามวยไทยในฐานะตัวแทนนักศึกษาไทยของสถานทูต ชี้ให้เห็นว่า ยังมีระบบการปกครองดูแลและเกื้อหนุนจากทางการรัฐไทยในนามกงสุลและสถานทูตเมื่อเป็นบริบทที่เป็นทางการ นอกจากการยึดโยงกันในแง่ของภาษาและวัฒนธรรมมลายูที่หล่อหลอมอยู่ภายในตัวตนของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย ในขณะที่กลุ่มนักศึกษาชมรมมลายูมุสลิมจะไม่เข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ ที่ยึดโยงกับทางกงสุลหรือทางสถานทูต มีเพียงการเฝ้าสังเกตการณ์ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ

ที่เพื่อนนักศึกษามลายูมุสลิมไทยแสดงออกเท่านั้น นอกจากนี้ยังมี โครงการ Wonderful Thailand Night ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมไทยให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น โครงการสัมมนา Optimising International Students Experiences For Sustainable Tomorrow มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายระหว่างนักศึกษาไทยในมาเลเซีย โครงการ Passport to Thailand เป็นโครงการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการ Wonderful Thailand Night โครงการกีฬา Chaiyo Games เป็นโครงการสานสัมพันธ์เครือข่ายนักศึกษาไทยในมาเลเซียให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โครงการ Siam Sabai-Sabai เป็นโครงการเผยแพร่วัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการ Passport to Thailand เป็นต้น

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า โครงการดังกล่าวมาข้างต้นล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์ที่มุ่งเน้นไปสู่การอธิบายหรือเผยแพร่ความเป็นไทยของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย ไม่มีโครงการหรือกิจกรรมใดที่สื่อสะท้อนหรือปรากฏภาพฉายความเป็นมลายูออกมาให้เห็น อาจด้วยเหตุผลของการให้ทุนสนับสนุนในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ผู้สนับสนุนทุนหลักคือสถานทูตไทย

ประเด็นที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญของการพิจารณาในบทความฉบับนี้ และไม่เห็นด้วยกับนักวิชาการหลายท่าน คือ แม้ “ความเป็นมลายู” (Malayness) จะเป็นประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมในบริบทของการเมืองรัฐชาติ แต่นักวิชาการจำนวนไม่น้อยยังคงมอง “ความเป็นมลายู” ในฐานะที่เป็นทรัพย์สินหรือมรดก ทางวัฒนธรรมที่ติดตัวกลุ่มชาติพันธุ์มาแต่อดีต เช่น งานของ Vallibhotama (2007) ที่เสนอว่าคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ได้ถือว่าตนเองเป็นคนไทยหรือคนมาเลเซีย หากแต่เป็น “คนปัตตานี” ที่มีคุณลักษณะเฉพาะทางสังคมวัฒนธรรม มาแต่สมัยประวัติศาสตร์หรืองานของ Prachuabmoh (2007) ที่เสนอว่าคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว และมองกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเป็น “คนอื่น” พวกเขาเรียกตัวเองว่า

“อแซ นายู” หรือคนมลายูที่พูดภาษามลายูและนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งตรงข้ามกับ “อแซ ซือแย” หรือคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา พวกเขาจึงไม่สามารถเป็นคนไทยได้ トラบเท่าที่นับถือศาสนาอิสลาม ขณะเดียวกันประวัติศาสตร์นิพนธ์ชาตินิยมมลายู เช่น งานของ Che Man (1990) และ Idris (1995) ก็ช่วยตอกตรึง “ความเป็นมลายู” ในลักษณะดังกล่าวนี้ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น งานวิจัยบทความฉบับนี้ ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นมลายูของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย ผ่านภาพตัวแทนความเป็นนักศึกษาของ มหาวิทยาลัยอิสลามนานาชาติ หรือ IIUM และ มหาวิทยาลัยอูตตรา หรือ UUM สะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นมลายูไม่ได้มีแบบเดียวเสมอไป หากแต่เลื่อนไหลไปตามบริบท และสถานการณ์ที่ตัวตนความเป็นมลายูของนักศึกษาต้องเผชิญ หากทว่า ความเป็นมลายูอาจถูกหยิบยกมาใช้เพื่ออธิบายตัวตนอยู่บ้างก็เพียงบางสถานการณ์ เช่น การขอรับทุนสนับสนุนในการศึกษาของนักศึกษาทั้งสองมหาวิทยาลัย หรือ แสดงออกผ่านการสื่อสารเฉพาะกลุ่ม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ คือ กลุ่มนักศึกษามลายูมุสลิมที่ IIUM นอกจากนั้นความเป็นมลายูของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียจะถูกทับซ้อนกับความเป็นไทยเสียมากกว่า โดยเฉพาะในการอธิบายตัวตนของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในมาเลเซียเมื่อต้องสื่อสารในฐานะนักศึกษาต่างชาติผ่านกิจกรรมต่าง ๆ สิ่ง que เลือกสื่อออกมาล้วนแล้วแต่คือความเป็นไทยในบทบาทนักศึกษามลายูมุสลิมไทยแทบทั้งสิ้น สิ่งที่เห็นเด่นชัด คือ การแสดงกีฬามวยไทยในทุก ๆ ปีของการสื่อสารความเป็นนักศึกษาต่างชาติที่มาจากประเทศไทย เป็นต้น

ในขณะที่ นักศึกษากลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” หรือ กลุ่มนักศึกษามุสลัด ชี้ชัดว่า ความเป็นมลายูมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเป็นอาหรับ เนื่องจากนักศึกษาเหล่านี้ได้ใช้ชีวิตในดินแดนอาหรับ หรือ เมืองมักกะห์ ประเทศซาอุดีอาระเบียตั้งแต่เล็กจนโต และมาศึกษาที่ประเทศมาเลเซีย ที่สำคัญนักศึกษาเหล่านี้ไม่สามารถสื่อสารเป็นภาษาไทยได้เลยนอกจากภาษาอาหรับกับภาษามลายู

“กิจกรรมของนักศึกษาในกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” หรือ กลุ่ม นักศึกษามุวัลลัด ที่เข้าร่วมกับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยนอกจากการร่วมกิจกรรม อีฟฟุอรส์สัมพันธ์ คือการเข้าร่วมกลุ่มฮาลาเกาะห์กูรฮาน โดยกิจกรรมดังกล่าวนี้จัดขึ้นที่ หอพักตามวันเวลาที่ได้ตกลงนัดหมายกัน สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ ส่วนใหญ่นักศึกษา กลุ่มนี้จะเข้าร่วมกับกลุ่มนักศึกษามลายูมุสลิมที่ใช้ภาษามลายูในการสื่อสารมากกว่า ด้วยเหตุผลของความสบายใจที่จะสะดวกใช้ภาษามลายูกับกลุ่มคนที่ได้สื่อสารด้วยกัน (นักศึกษา IIUM, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2563)

เหตุผลส่วนหนึ่งของนักศึกษาที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” เลือกที่จะเข้าร่วมกลุ่มฮาลาเกาะห์หรือกลุ่มศึกษาคัมภีร์อัลกุรฮาน กับกลุ่มนักศึกษามลายูมุสลิมไทย เพราะการฮาลาเกาะห์กูรฮาน คือการทำความเข้าใจคำพูดของพระเจ้าที่สื่อสารผ่าน ภาษาอาหรับ ซึ่งกลุ่มของการพูดคุยในกิจกรรมดังกล่าวนี้ก็ล้วนใช้ภาษาอาหรับในการ อธิบายและทำความเข้าใจระหว่างกัน หมายความว่า กลุ่มนักศึกษาเหล่านี้สามารถพูด ภาษาอาหรับในการสื่อสารเพื่อการสื่อสารความได้กับกลุ่มนักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน มาเลเซียที่สามารถใช้ภาษาอาหรับในการสื่อสารได้

ชี้ให้เห็นว่า การเป็นมลายูของคนมลายูในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” หรือ “มุวัลลัด” มีรากฐานความคิด ที่สำคัญทั้งที่เกิดขึ้นจากภาวะทางธรรมชาติและภาวะที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม เช่นเดียวกับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่ถึงแม้พวกเขาจะ ประนีประนอมหรือแข็งขันต่อต้านกับรัฐไทยพวกเขาก็หนีไม่พ้นความคลุมเครือใน สำนักชาตินิยมความเป็นมลายู เช่น การประนีประนอมอยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของ สังคมไทยของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยภายใต้การดูแลของสถานทูต หรือ การต่อสู้ หรือต่อต้านให้ได้มาซึ่งสิทธิต่าง ๆ ของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ภาพเหล่านี้เป็นวิถีของขบวนการต่อสู้ในแนวทางต่าง ๆ ที่ปรากฏเด่นชัดในพื้นที่ จังหวัดชายแดนใต้ของไทย อันที่จริงการสร้างสำนักความเป็นมลายูก็คือการสร้าง

เกราะกำบังเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาวมลายูเองด้วยการบ่มเพาะรากฐานทางความคิดในการสร้างสำนึกความเป็นมลายูเป็นสำคัญ

สิ่งที่ยังคงเป็นข้อขัดข้องในการอธิบายตัวตนของความเป็นมลายูกับความเป็นคนไทย คือ เมื่อนักศึกษามลายูมุสลิมไทยข้ามผ่านเส้นแบ่งเขตแดนรัฐชาติไทยในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐไทยเข้ามาศึกษาในรัฐชาติมาเลเซียนั้น พวกเขาได้ใช้เอกสารการเดินทางได้แก่ หนังสือเดินทาง (passport) และ วีซ่า (VISA) นักศึกษา การถือเอกสารการเดินทางประเภทต่าง ๆ ทำให้นักศึกษามลายูที่ข้ามไปยังประเทศเพื่อนบ้านถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพในฐานะเป็นนักศึกษาต่างชาติแม้จะมองว่าถูกกฎหมาย ปรากฏการณ์เคลื่อนย้ายข้ามแดนของนักศึกษามลายูข้ามแดนไทย-มาเลเซียส่งผลให้การนิยามอัตลักษณ์ของพวกเขาขึ้นมาใหม่ที่แตกต่างจากคนมลายูมาเลเซีย ความรู้สึกที่แตกต่างจากคนมลายูมาเลเซียจึงเกิดขึ้น รวมถึงการโยกหาความเป็นไทยในฐานะที่เป็นพลเมืองไทยที่มีสิทธิเสรีภาพในบริบทสังคมไทยที่อาศัยอยู่ในดินแดนรัฐชาติไทย ประสบการณ์ของนักศึกษามลายูข้ามแดนไทย-มาเลเซียที่เข้ามาศึกษาในมาเลเซียด้วยการใช้หนังสือเดินทางในฐานะที่เป็นนักศึกษาต่างชาติทำให้เขารู้สึกว่าตนเองนั้น ไม่ใช่คนมลายูเสียทีเดียว อาทิ

“...เราอยู่เมืองไทยไปไหนมาไหนก็สบายไม่ต้องใช้หนังสือเดินทาง (passport) อยู่ที่นี่เราต้องพก หนังสือเดินทาง (passport) ติดตัวตลอด เพราะไม่รู้ว่าเดินไปเดินมาในที่สาธารณะจะโดนตรวจหรือไม่ ต้องพร้อมอยู่เสมอ...” (นักศึกษา UUM, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2561)

“นักศึกษากลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” หรือ กลุ่มนักศึกษามุสลิม ลัทธิ แม้จะเป็นนักศึกษาต่างชาติที่พยายามจับกลุ่มกันเอง โดยใช้ภาษาอาหรับในการสื่อสารระหว่างกัน แต่สิ่งที่บ่งบอกว่าเขาคือคนที่มาจากประเทศไทยเหมือนกับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยทั่วไป คือนักศึกษาเหล่านี้ก็ยังถือหนังสือเดินทาง

(passport) ของประเทศไทย” (อดีตนักศึกษา IIUM, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2563)

ข้อมูลในบทสนทนาดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่า เมื่อพูดถึงความเป็นมลายูของนักศึกษาชาวมลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย รวมถึงกลุ่มนักศึกษาที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” ภาพของความเป็นมลายูที่มีหลากหลาย ท้ายที่สุดแล้วยังมีกรอบของการอธิบายว่าเป็นนักศึกษาต่างชาติในฐานะพลเมืองไทยด้วยเหตุผล เพราะว่า ทุกคนยังคงถือหนังสือเดินทาง (passport) ของประเทศไทย

เมื่อกล่าวมาถึงช่วงท้ายของบทความฉบับนี้ ข้อมูลในปัจจุบันมีนักศึกษาชาวมลายูมุสลิมไทยจำนวนลดลงที่เข้าไปศึกษาเล่าเรียนในประเทศมาเลเซีย ในช่วงที่ผ่านมา แม้ประเทศมาเลเซียถือว่าเป็นดินแดนแห่งโลกมลายู ที่มีลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนา คล้ายคลึงกับศาสนาวัฒนธรรมของคนไทยกลุ่มชาติพันธุ์มลายู เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป กระบวนการผลิต และการสร้างอัตลักษณ์ของคนไทยชาติพันธุ์มลายูจึงเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งแตกต่างจากอัตลักษณ์ความเป็นมลายูที่อยู่ภายในรัฐชาติไทย คนไทยชาติพันธุ์มลายูมีความรู้สึกร่วมกันว่า พวกเขาเป็นพวกเดียวกัน และรู้สึกว่าพวกเขามีความแตกต่างไปจากคนมลายูในมาเลเซีย กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และผลิตอัตลักษณ์ความเป็นมลายูปาตานี จึงเกิดขึ้นเพื่อสร้างความแตกต่างจากคนมลายูในมาเลเซีย ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในนักศึกษาทั้งสองกลุ่ม และสองมหาวิทยาลัย

ประเด็นว่าด้วย “ความเป็นมลายู (Malayness)” กรณีศึกษาของนักศึกษาชาวมลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย ทั้ง IIUM และ UUM ตลอดจนนักศึกษาที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” ที่เสนอมาย่างต้นนั้น มุ่งหมายให้ภาพลักษณ์ในลักษณะความเป็นพลวัต และสิ่งสร้างทางสังคม-วัฒนธรรม เพื่อเลี่ยงต่อการอธิบายความเป็นมลายูในลักษณะของแก่นแท้ ซึ่งไม่มีอยู่จริง แต่ถูกเข้าใจผ่านการหยิบใช้และนำมาเป็นเครื่องมือของการต่อสู้ทางการเมืองวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นในหลายลักษณะ และเสนอว่า

“อัตลักษณ์ชาติพันธุ์มลายู” หรือ “ความเป็นมลายู” นั้นมีพลวัตที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมาในสังคมแต่ละช่วงเวลาและบริบท ซึ่งความท้าทายใหม่ ๆ ในปัจจุบันที่ “วัฒนธรรมมลายูปาตานี” กำลังเผชิญ อาทิ ความเป็นสมัยใหม่ ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาในทุก ๆ พื้นที่ ตลอดจนแนวทางการตีความอิสลามแบบตะวันออกกลาง ที่เข้ามามีบทบาทในพื้นที่มากยิ่งขึ้น ซึ่งนับเป็นห้วงเวลาที่น่าจับตา และทำการศึกษาและอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวเพื่อความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อไป

สรุปผลการศึกษา

การแสดงออกซึ่งความเป็นมลายูของนักศึกษา IIUM กับ UUM ค่อนข้างเห็นแตกต่างอย่างเด่นชัด ด้วยข้อค้นพบที่ชี้ให้เห็นว่า IIUM มีชมรมมลายูที่แสดงออกซึ่งความเป็นตัวตนมลายูอย่างชัดเจนในกลุ่มนักศึกษาบางกลุ่มดังที่กล่าวมา ในขณะที่นักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน UUM กลับสะท้อนความเป็นไทยมากกว่าความเป็นมลายูในทุก ๆ กิจกรรมที่อธิบายถึงตัวตนความเป็นนักศึกษาไทยในมาเลเซีย สิ่งที่เป็นการสะท้อนความเป็นไทย จะผ่านกลุ่มองค์กร/ชมรม นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในมาเลเซียของทั้งสองมหาวิทยาลัยอย่างเห็นได้ชัดในการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่ไปสวมทับความเป็นมลายู คือ เมื่อพูดถึงประเทศไทยสิ่งที่นักศึกษาของทั้งสองมหาวิทยาลัยจะแสดงออกผ่านวัฒนธรรมที่ชัดเจนในทุกครั้งเพื่อให้นานาประเทศได้รู้จักในฐานะนักศึกษาไทยที่ไปเรียนยังต่างประเทศแม้จะเป็นประเทศมาเลเซียก็คือ “การแสดงวัฒนธรรมกีฬามวยไทย” ซึ่งจากการสนทนาสัมภาษณ์กับกลุ่มนักศึกษาของทั้งสองมหาวิทยาลัยข้อมูลที่น่าสนใจชี้ให้เห็นว่า ชุดที่ใช้สวมใสในการแสดงเมื่อต้องแสดงวัฒนธรรมกีฬามวยไทยในฐานะตัวแทนนักศึกษาไทย จะได้รับการอนุเคราะห์หยิบยืมจากทางสถานทูตทุกครั้งในการให้ความอนุเคราะห์ สำหรับประเด็นการเลือกคู่ชกเป็นไปตามความสมัครใจซึ่งมีทั้งนักศึกษาไทยที่นับถือศาสนาพุทธและนักศึกษามลายูมุสลิมไทยที่พื้นฐานพหุมลายูและเป็นคนพื้นเพเดิมจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นคู่ชกซึ่งกันและกัน ชี้ให้เห็นว่า เขตแดนที่ทุกคนห่วงเหิน

จากแผ่นดินมาตุภูมิยังมีสิ่งยึดโยงเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ในความเป็นรัฐชาติเดียวกัน ผ่านการปกครองดูแลและเกื้อหนุนจากทางการรัฐไทยในนามกงสุลและสถานทูตเมื่อเป็นบริบทที่เป็นทางการ นอกจากการยึดโยงกันในแง่ของภาษาและวัฒนธรรมมลายูที่หล่อหลอมอยู่ภายในตัวตนของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย ในขณะที่กลุ่มนักศึกษาชนมลายูมุสลิมจะไม่เข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ ที่ยึดโยงกับกงสุลหรือทางสถานทูตมีเพียงการเฝ้าสังเกตการณ์ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เพื่อนนักศึกษามลายูมุสลิมไทยแสดงออกเท่านั้น และสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า บทความฉบับนี้อาจต้องถกเถียงกับคำอธิบายที่ผ่านมาต่าง ๆ ที่เห็นแย้งอยู่บ้างก็คือว่า บางห้วงบริบทในบางบทตอนของช่วงชีวิตของนักศึกษา นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย แม้ลึก ๆ จะเรียกตัวเองว่า “คนมลายูหรือออแชนายู” ก็ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีการต่อรองทางความคิดของตนเองถึงการอธิบายว่าตนเองก็คือ “คนไทย” ที่ไม่ได้หมายความว่าคือ “ออแชน ชือแชน” ในความหมายเดิม คือคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาในการให้นิยาม

ความเป็นมลายูที่โดดเด่นที่เมื่อพูดถึงความเป็นมลายูในมาเลเซียจากบุคคลรอบข้าง หมายถึงกลุ่มคนทั่วไปที่มองมายังคนมลายูในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มาอยู่ในมาเลเซียไม่ว่าสถานะอะไร เอาเข้าจริงแล้ว คือ เรื่องราวของกลุ่มคนที่เปิดร้านต้มยำกุ้ง ในภาพตัวแทนของคนมลายูมุสลิมไทยในมาเลเซียที่เห็นค่อนข้างเด่นชัดเสียมากกว่า ในขณะที่ความเป็นมลายูมุสลิมของนักศึกษาใน IIUM ที่ส่อสะท้อนออกมาถูกกลืนไปด้วยกับคำว่า “กลั่นตัน” เช่น สำเนียงภาษา วัฒนธรรมจะคล้ายกับกลั่นตัน ดังนั้น ความคิดแรกที่คนมาเลเซียโดยเฉพาะที่มาจากรัฐอื่น ๆ ก็จะคิดว่า นักศึกษากลุ่มนี้มาจากกลั่นตันไม่ใช่ปาตานี คนมาเลเซียด้วยกันเองนิยามความแตกต่างของเขาด้วยความที่เป็นรัฐ ในขณะที่คนปาตานีทั้งนักศึกษาและอื่น ๆ ถูกนิยามเป็นคนไทยแม้ว่าจะมีเชื้อสายมลายูก็ตามเช่นเขาจะพูดว่า “โอริง เซอเบอละห์ ซานา (Orang sebelah sana)” หมายถึง คนฝั่งนู้น ก็คือ คนไทยนั่นเอง ปรากฏการณ์

ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าความเป็นมลายูมุสลิมไทยจะดำรงอยู่ในสถานะใด แม้กระทั่งความเป็นนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในมหาวิทยาลัย ในความหมายของคนมาเลเซียทั่วไป นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียก็คือ คนที่มาจากประเทศไทย

นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” มีพื้นที่การตัดสินใจในการเลือกรับการเข้าร่วมกลุ่มกับกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด ผ่านกิจกรรมที่คิดว่าไม่ผิดหรือขัดกับหลักการทางศาสนาของทั้งสองกลุ่ม เช่น เมื่อกลุ่มสมาคมนักศึกษาไทยในมาเลเซียภายใต้สถานทูตไทย (มีทั้งนักศึกษามลายูมุสลิม/นักศึกษาไทย) มีกิจกรรมจัดอีฟฟุอรซัมพันธ์ หรือ การเลี้ยงละศีลอด นักศึกษาเหล่านี้ก็จะเข้าร่วมด้วย โดยไม่ได้สนใจว่ากิจกรรมดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานใด หากแต่เพียงมองว่า การละศีลอด ก็เป็นเรื่องปกติทั่วไปของชาวมุสลิม โดยภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเมื่อเข้าร่วมกับกลุ่มนักศึกษาดังกล่าว คือ การใช้ภาษาอาหรับสำหรับคนที่พูดภาษาอาหรับได้กับตน หรือ ใช้ภาษามลายูกับนักศึกษามลายูมุสลิมไทยกับคนที่พูดภาษาอาหรับไม่ได้ เช่นเดียวกัน หากมีการเชื้อเชิญจากกลุ่ม ชมรมนักศึกษามลายูในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ นักศึกษาที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” ก็จะใช้ภาษามลายูกับนักศึกษาชมรมนักศึกษามลายู อันเนื่องจากคู่มือสื่อสารชัดเจนว่าต้องพูดภาษามลายูเท่านั้น สำหรับกิจกรรมที่เข้าร่วมเป็นไปตามคำเชื้อเชิญของกลุ่มชมรมนักศึกษามลายูเท่านั้น ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ชีวิตของนักศึกษาที่เรียกตัวเองว่า “ชาวฟาฏอนี” มิใช่มีเพียงประเด็นทางด้านภาษาในการปรับตัวและต่อรองเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเรื่องของการสร้างพื้นที่ของตัวตนมลายูในเมื่อการต่อรองดำเนินไปท่ามกลางสภาพของอำนาจรัฐกับคนที่ต้องปรับตัวตามที่รัฐไทยและนโยบายของมาเลเซียเรียกร้อง การอธิบายตัวตนแบบอติตระหว่งการสร้างรูปแบบของวัฒนธรรมทั้งสองจึงถูกนำมาใช้

ด้วยเหตุนี้ คำถามที่ว่า “มลายูคือใคร” ในภาพของความเป็นชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับการประกอบสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม รวมไปถึงความทรงจำ

และเรื่องเล่าต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์ของผู้คนที่ร่วมประกอบสร้างตนเองขึ้นตามความหมายและรูปแบบที่แตกต่างกันในแต่ละห้วงบริบท จึงได้เปลี่ยนมาสู่คำถามใหม่ที่ว่า “ความเป็นมลายูถูกอธิบายอย่างไร” อันสะท้อนให้เห็นถึง “ภาวะ” ความเป็นมลายูที่ปรากฏขึ้นในหลากหลายรูปแบบของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียที่มีได้มีเพียงแบบเดียว และมีได้นิยามตัวตนของความเป็นมลายูในความหมายที่เหมือนกัน ซึ่งการอธิบายต่างขึ้นอยู่กับการตีความและบริบทตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่านักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน

ดังนั้น ภาพความเป็นมลายูของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยในประเทศมาเลเซีย ของกลุ่มคนสองกลุ่ม หากไม่ได้หมายรวมถึงนักศึกษาชาวฟาฏอนี หรือมุสลัด สิ่งที่เห็นเด่นชัดของความเป็นนักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน IIUM คือ การแสดงตัวตนความเป็นนานาชาติของตนเองในฐานะนักศึกษามลายูมุสลิมไทยที่มาจากประเทศไทย ในความหมายของนักศึกษาต่างชาติ กล่าวคือ แสดงออกถึงความเป็นนักศึกษานานาชาติมากกว่าความเป็นมลายูแบบมลายูดั้งเดิมในพื้นที่ของตนเอง ด้วยกับมหาวิทยาลัยอิสลามนานาชาติ หรือ IIUM มีนักศึกษาหลากหลายเชื้อชาติมาเรียนจากทั่วทุกมุมโลก การสื่อแสดงออกของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยจึงเลือกอธิบายความเป็นนานาชาติในฐานะนักศึกษาไทยเป็นหนึ่งในความเป็นนานาชาติด้วย และเมื่อกลับมาเมืองไทยมักบอกกล่าวเล่าขานใครต่อใครว่า “ฉันรู้จักเพื่อนต่างชาติประเทศนั้น ประเทศนี้ ที่ไม่ใช่เพื่อนมาเลย์” ในขณะที่นักศึกษามลายูมุสลิมไทยในมหาวิทยาลัยอุตตรา หรือ UUM แม้ด้วยหลักสูตรสาขาวิชาเรียนต่าง ๆ จะเน้นหนักไปที่การใช้ภาษาอังกฤษเป็นหลัก แต่การเลือกแสดงตัวตนบนพื้นฐานความเป็นมลายูกลับเด่นชัดกว่านักศึกษา IIUM เพราะนักศึกษาเหล่านี้เฝ้าหาการใช้ภาษามลายู ใฝ่หาการใช้ชีวิตแบบมลายูที่ไม่ได้ตัดขาดจากบ้านเกิด การไปศึกษาของนักศึกษามลายูมุสลิมไทยใน UUM ดังนั้น เมื่อกลับมาเมืองไทยด้วยสาขาที่ไปศึกษาจึงมักจะบอก

กล่าวเล่าขานใครต่อใครว่า “ฉันรู้จักเพื่อนมาเลย์จากรัฐต่าง ๆ มากมาย ฉันมีเครือข่ายเพื่อนมาเลย์เยอะแยะมากมาย” ด้วยเหตุนี้อัตลักษณ์จึงเป็นความพยายามที่สร้างขอบเขตที่ชัดเจนของบุคคล คือตอบคำถามให้ได้ว่า “เราเป็นใคร และเราต่างจากคนอื่นอย่างไร ตรงไหน” นอกจากนี้ ยังมีคำถามย่อย ๆ อื่น ๆ เช่น มีใครเป็นพวกเดียวกับเราบ้าง เรามีความสัมพันธ์กับใคร คนอื่นสัมพันธ์กับพวกเราอย่างไร เป็นต้น ซึ่งในความสัมพันธ์กับคนอื่น คนเราจะจัดจำแนก หรือนิยามคนอื่นไว้หลากหลายลักษณะ เพื่อที่จะได้สัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

- Aimauryut, S. (2016). *It is hard to be Melayu*. Matichon.
- Che Man, W. K. (1990). *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand*. Oxford University Press.
- Idris, A. (1995). Tradition & cultural background of the Patani Region, in Volker Grabowskyed). *Regions & National Integration in Thailand 1892-1992*. Harrassowitz Verlag.
- Madmarn, H. (2011). Egypt's influence on the education of Thai Muslims from The Nasser Era to the present. In Kamaruzzaman Bustamam-Ahmad & Patrick Jory (Eds.), *Islamic studies & Islamic education in contemporary Southeast Asia* (pp. 29-40). Yayasan Ilmuwan.
- Mohamad, M. A. (2013). *Be-longing: Fatanis in Makka & Jawi*. [Doctoral dissertation, Havard University]. Digital Access to Scholarship at Havard.

Pawakapan, N. (2015). *chuān thok chat læ chattiphan [Discussion to National and Ethnic]*. Siam Pritat.

Prachuabmoh, C. (1980). *The role of women in maintaining ethnic identity and boundaries: a case of Thai-Muslims (the Malay speaking group) in southern Thailand*. [Doctoral dissertation, University of Hawaii]. WorldCat.

Wisetreecha, B. (2015). *Saints and sinners and morals on the road: Homeless life in Manila*. Indo-China@Crossroad Southeast Asian Review.

Wisetpricha, B. (2016). “They deserved it”: The “normality” of violence faced by Homeless people in Manila, the Philippines. *Journal of Human Rights and Peace Studies*, 2(1), 103-140. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/HRPS/article/view/163855>

รูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม

Patterns of Health Promotion System Development in a Multicultural Context in The 5 Southern Border Provinces of Thailand

Received: October 6, 2022 ■ Revised: October 21, 2022 ■ Accepted: November 11, 2022

ประเวศ หมีนเส้น¹ มาลินี ยามา²

Praves Meedsen, Malinee Yama

¹ M.A. (การพัฒนาสังคม) ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาเจ้าหน้าที่ของรัฐฝ่ายพลเรือนจังหวัดชายแดนภาคใต้ (สพจ.), ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. อีเมลผู้เขียน:

Praves72@gmail.com

M.A. (social development) Director of the Institute for Development of Civil Officials in Southern Border Provinces. Southern Border Provinces, Administrative Centre

Corresponding Author Email: Praves72@gmail.com

² BA. (พยาบาลศาสตร์), พยาบาลวิชาชีพชำนาญการพิเศษ, สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปัตตานี.

อีเมล: Saeya2517@gmail.com

BA. (Nursing Science), Public Health Technical Officer, Pattani Provincial Public Health Office. Email: Saeya2517@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบในการสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม

วิธีการศึกษา พื้นที่ชายแดนใต้เป็นชนกลุ่มมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามโดยส่วนใหญ่ ชนบธรรมเนียมวิถีชีวิตตามรูปแบบพฤติกรรมของมุสลิม ทั้งนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามในยุคสากลที่โลกก้าวสู่ความเป็นโลกาภิวัตน์ ย่อมส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมุสลิมทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับกลุ่มชนมุสลิมมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่าง จากผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ เนื่องด้วยมีการนำเอาหลักการทางศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิต รวมทั้งการดูแลสุขภาพในสังคมพหุวัฒนธรรมและพื้นที่สาธารณะภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การศึกษารูปแบบการพัฒนาโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพในการสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม มีรูปแบบการวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยและพัฒนา Research and Development (R&D) โดยดำเนินการตามวงจรพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่องของ Deming: PDCA โดยเริ่มจากการค้นหาและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่พบ วางแผน (Plan) ดำเนินการจัดการแก้ปัญหา (Do) ในลักษณะของการมีส่วนร่วมจากผู้ที่เกี่ยวข้องและชุมชน ทำการปฏิบัติ ตามแนวทางที่ได้ร่วมกันที่ได้ร่วมกันกำหนดเป็นการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้ ร่วมวิเคราะห์สะท้อนกลับผลการประเมินเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานเป็นขั้นตอนการตรวจสอบติดตาม (Check) และในขั้นการดำเนินการให้เหมาะสม (Act) และดำเนินงานสร้างเสริมสุขภาพที่มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับกฎบัตรออตตาวา ประยุกต์ใช้เทคนิคการวิจัยแบบผสมผสาน (Multi methodological Method) ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) และการสังเคราะห์ (Synthesis) เพื่อพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ

เพื่อสุขภาพในการสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม ในการสร้างนโยบายสาธารณะที่เอื้อต่อการมีสุขภาพที่ดี

ผลการวิจัย มีส่วนข้อมูลค้นพบ 2 ส่วน คือที่ 1. ข้อมูลปัญหาและความต้องการ การรับบริการสุขภาพและการส่งเสริมสุขภาพในบริบทของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และแนวทางการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชนทุกกลุ่ม พบว่า หลักความเชื่อ ความศรัทธาของชุมชนโดยเฉพาะประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามมีการปฏิบัติตามหลักศาสนา และส่งผลต่อสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาสุขภาพ มีการคำนึงถึงผู้ใช้บริการเป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานของความแตกต่างด้านพหุวัฒนธรรม เน้นการจัดบริการสุขภาพที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและหลักความเชื่อด้านศาสนา ที่ตนนับถือ ซึ่งมีการดำเนินงานโดยจัดกิจกรรมและระบบบริการทางสุขภาพ 2. รูปแบบการการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพในการสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม พบว่าการจัดบริการสุขภาพในสถานบริการมีการเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้บริการทุกกลุ่มรวมถึงการให้คำปรึกษาในสถานบริการด้านสุขภาพตามบริบทพื้นที่โดยมีนักการศาสนาмаเกี่ยวข้องกับการจัดบริการสุขภาพในชุมชน

การนำผลวิจัยไปใช้ สามารถนำเสนอรูปแบบการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพในการสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม

คำสำคัญ: สร้างเสริมสุขภาพ, ภาคใต้, พหุวัฒนธรรม

Abstract

Objectives: This study aimed at examining and developing the procedures of public health policy to promote health in the 5 southern border provinces of Thailand where people live in a multicultural context.

Methodology: This study was a research and development (R&D) project, carried out in accordance with Deming's PDCA framework. The first phase involved review, analysis of the occurring problems, and planning for possible solutions (Plan). Then, the action was taken to solve the problem as it was planned (Do), participated by the community members and the stakeholders. In the meantime, the participants gave feedback on the method for possible improvement of the method as well as the stages of working (Check). Finally, more appropriate conduct was carried out (Act). The health promotion that is related and corresponds to the Ottawa charter was implemented using a multi-methodological method, consisting of Documentary Research, Participatory Action Research, and Synthesis in order to develop the pattern to drive the public health promotion policy in the multicultural context in the 5 southern provinces of Thailand.

Research Findings: There were two main findings of this study. Needs and problems in health services and health promotion, as well as the management of public health systems, were based on or related to the belief and faith of the community members and community participation in solving health problems. Services offered were customer-centered,

based on the acceptance of cultural differences and an emphasis on compliance with the local ways of life and religious belief through the arrangement of activities and health service systems. 2. Patterns of the development of public health service in the 5 southern border provinces were identified. Facilitation was offered to the healthcare recipients while receiving the services. Moreover, the consultation service in health care centers was carried out relying on the contexts of the communities and the advice of the local religious leaders.

Contribution: Based on the results, suggestions can be made for the development of public health services for health promotion in the 5 southern border provinces where multiculturalism exists.

Keywords: Health promotion, Southern Border Provinces, Multicultural

บทนำ

สุขภาพยังเป็นเป้าหมายสำคัญของทุกคน เป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิต การที่บุคคลจะมีสุขภาพอย่างไร ขึ้นกับปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยภายนอกเช่น พันธุกรรมและพฤติกรรม ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านกายภาพ และด้านสังคม ปัจจัยด้านระบบสุขภาพมีความสำคัญมากที่มีผลต่อสุขภาพของบุคคล ซึ่งการมีสุขภาพที่ดีของประชาชน เป็นเป้าหมายสำคัญของโลก ในการพัฒนาระบบสุขภาพระดับนานาชาติ องค์การอนามัยโลก World Health Organization (WHO) ได้ผลักดันให้เกิดการประชุมเรื่องยุทธศาสตร์การสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่ในทศวรรษที่21 เป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2529 ณ ประเทศแคนาดาในนามกฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter) ว่าด้วยการส่งเสริมสุขภาพเป็นกระบวนการในการเพิ่มความสามารถให้บุคคลเพื่อให้สามารถควบคุมและยกระดับสุขภาพ เพื่อไปสู่ความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคมและ ปัญหา ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของแนวทางการสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่ของโลกที่แตกต่างจากการสาธารณสุขแบบดั้งเดิม โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม โดยส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (ทั้งกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม) ที่ส่งผลต่อสุขภาพ การปรับบริการสาธารณสุข (Reorient health)

ภายใต้การเปลี่ยนแปลง ประเทศไทยมีการเคลื่อนไหวในกระแสการสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่เพื่อให้เกิดสุขภาวะอย่างหลากหลายและต่อเนื่องเป็นพลวัตตามกฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter) ทำให้เกิดการปฏิรูประบบสุขภาพในหลายส่วนอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้กรอบความคิดเรื่องสุขภาพปรับจากกระบวนทัศน์ที่ว่าด้วยโรคมาสู่กระบวนทัศน์ที่ว่าด้วยสุขภาวะมากยิ่งขึ้น ภายใต้การปฏิรูประบบสุขภาพของประเทศไทย ในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพจะเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่สำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพ (Jindawattana, 2013) โดยนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทุกสังคมควรมุ่งเน้นเพื่อให้เกิดการสร้างเสริมสุขภาพอย่างจริงจังและยั่งยืน มีเป้าหมายให้เกิดการวิเคราะห์

นโยบายสาธารณะที่นำเอาผลกระทบทางด้านสุขภาพ มาเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดเป้าหมายหรือนโยบายมากกว่าการพิจารณาเพียงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อเศรษฐกิจสังคมและการเมืองเท่านั้นโดยเน้นการประสานงานระหว่างภาคที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ การสร้างนโยบายสาธารณะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพที่มีผลมากกว่าการเปลี่ยนแปลงบุคคลเพียงอย่างเดียว พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 เป็นผลลัพธ์สำคัญประการหนึ่งที่ได้จากการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติในระดับมหภาค ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (คสช.) ทำหน้าที่สนับสนุน กระบวนการพัฒนานโยบาย และยุทธศาสตร์ด้านสุขภาพอย่างมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนโดยมีสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) เป็นฝ่ายเลขานุการและเพื่อให้การดำเนินงานตาม พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ มีเป้าหมายให้สังคมโดยรวมมีสุขภาพดีผ่านกลไกการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพอย่างมีส่วนร่วม ไว้ 4 รูปแบบได้แก่ 1. ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ 2. สมัชชาสุขภาพ 3. การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ และ 4. กลไกการพัฒนานโยบายสาธารณะสุขในแบบอื่น ๆ

การพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม เป็นทิศทางและกระบวนการหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาระบบสุขภาพและความเข้มแข็งของชุมชน แต่ชุมชนมีความซับซ้อนและหลากหลายตามบริบทของพื้นที่ (Boonchieng et al., 2020) จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และจังหวัดสงขลา มีพื้นที่การปกครอง 37 อำเภอ 289 ตำบล และ 2,216 หมู่บ้าน จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษทางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างจากพื้นที่อื่นของประเทศ เนื่องจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและนิยมใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีลักษณะที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ ดังนั้นวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงมีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับหลักการทางศาสนา การนำจุดแข็งที่สำคัญอันนี้สู่การขับเคลื่อนงานด้านการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษา และการฟื้นฟูสุขภาพของประชาชน

ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นธงนำในการจัดบริการที่ใส่ใจในทุกบริบทของวัฒนธรรมจึงเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินงานดูแลสุขภาพประชาชนในพื้นที่พหุวัฒนธรรมแห่งนี้ โดยที่ผ่านมา ศูนย์บริหารการพัฒนาสุขภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศบ.สต.) ร่วมกับสถาบันระบบสุขภาพ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (สจรส. ม.อ.) มีการพัฒนาระบบบริการสุขภาพในพื้นที่ โดยในสถานบริการสุขภาพบางพื้นที่ก็ได้ดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง ในบางพื้นที่ก็ยังไม่ได้เริ่มดำเนินการ และบางพื้นที่นั้นได้ดำเนินการนำร่องไปบ้างแล้ว เช่น การให้การดูแลหรือตรวจร่างกายผู้ป่วยสตรีชาวมุสลิมที่มีความละเอียดอ่อนต้องมีการปฏิบัติที่จำเพาะเป็นพิเศษ การดูแลอนามัยแม่และเด็ก การดูแลผู้ป่วยขณะรักษาตัวที่โรงพยาบาลในช่วงเดือนรอมฎอน การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย การจัดให้มีนิกการศาสนาในโรงพยาบาล การดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรัง การเข้าสู้นัด การพัฒนาโรงครัวโรงพยาบาลมาตรฐานอาหารฮาลาล การจัดสถานที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจในโรงพยาบาล (ศาลาละหมาดและห้องปฏิบัติธรรม) และยังมี การจัดบริการสุขภาพเชิงรุกในชุมชน เช่น การส่งเสริมการดูแลสุขภาพผู้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจย์และอุมเราะห์

ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญของการดำเนินการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีบริบทเป็นพหุวัฒนธรรมคณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะ โดยการวิจัยครั้งนี้เน้นการศึกษารูปแบบการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพดับท้องถิ่น ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทยผ่านเครื่องมือและกระบวนการที่กำหนดไว้ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 หรือเครื่องมืออื่น ๆ ที่สามารถนำไปกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพของคนในชุมชนและสามารถพัฒนารูปแบบไปสู่การปฏิบัติในระดับท้องถิ่นได้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม

วิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาารูปแบบสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้บริบทพหุวัฒนธรรม

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) กลุ่มเป้าหมาย

1.1 กลุ่มผู้มีส่วนร่วมเฉพาะพื้นที่ ได้แก่ผู้มีส่วนได้เสียในประเด็นสาธารณะ ได้แก่

- กลุ่มภาคประชาสังคม ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายองค์กรต่าง ๆ ของภาคประชาชนที่มีส่วนได้เสียในประเด็นปัญหาสาธารณะแบบ

- กลุ่มภาครัฐราชการ การเมืองท้องถิ่น ได้แก่ ส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล สถานีอนามัย โรงพยาบาลจังหวัด และโรงพยาบาลชุมชน เป็นต้น และส่วนราชการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาสาธารณะ

- กลุ่มภาควิชาการหรือกลุ่มในการสร้างความรู้ ได้แก่ นักวิชาการ ภายในพื้นที่และนักวิชาการภายนอกพื้นที่ เช่น จากมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน นักวิชาการ จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยเป็นกลุ่มที่สนใจเข้าร่วมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นสาธารณะ กลุ่มองค์กรเอกชนทั้งที่อยู่ในและนอกเขตจังหวัดที่มีส่วนได้เสียกับประเด็นสาธารณะที่เกิดขึ้น

1.2 ประชาชนทั่วไป ที่สนใจเข้าร่วมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นสาธารณะ

1.2.1 ใช้วิธีการเลือกแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) โดยมีหลักในการเลือกประชาชนทั่วไป คือ เป็นผู้สนใจที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กร เครือข่าย

ประชาชนในพื้นที่ที่ไปประกอบพิธีฮัจย์ และประชาชนในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ ตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง
2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
3. การสนทนากลุ่ม
4. เวทีสาธารณะ
5. การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
6. เทคนิค After Action Review (AAR) และ
7. เอกสารต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการ

ผลการศึกษา

การศึกษารูปแบบในการสร้างเสริมสุขภาพพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้บริบทวัฒนธรรมแบ่งเป็นสองส่วนด้วยกันดังนี้

1. การจัดการบริการสุขภาพในสถานบริการ

1.1 การให้บริการหญิงตั้งครรภ์และการคลอด

การฝากครรภ์ช้า เข้ารับการดูแลก่อนการคลอดไม่ครบตามกำหนดซึ่งเกิดจากการฝากครรภ์และการดูแลไม่ครบกำหนดอาจเป็นไปได้ว่าตั้งครรภ์ไม่พร้อม จึงมีแนวคิดในการจัดการบริการสุขภาพแก่หญิงตั้งครรภ์และการคลอดของทารกสอดคล้องกับวัฒนธรรมของพื้นที่และหลักการทางศาสนา รวมทั้งเพื่อเป็นการแก้ปัญหาอนามัยแม่และเด็กโดยการให้มีหมอดำแย (โตะะบีแด) ให้มีส่วนร่วมกับการดำเนินงานทางการแพทย์

ผลการดำเนินงาน

1. เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดูแลหญิงตั้งครรภ์และการทำคลอดที่ถูกต้องวิธี
2. สนับสนุนอุปกรณ์การทำคลอดแกโตะะบีแดเพื่อความปลอดภัย ทั้งแม่และเด็ก
3. สนับสนุนให้มีกิจกรรมพบปะแลกเปลี่ยนกันทุกเดือนที่โรงพยาบาลระหว่างเจ้าหน้าที่และโตะะบีแด โดยมีการเยี่ยมชมห้องคลอด มีการเสนอแนะการพัฒนางาน ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ร่วมกัน

1.2 การได้รับการรักษาตัวช่วงเดือนรอมฎอนภายในโรงพยาบาล

ในช่วงเดือนรอมฎอน เป็นช่วงที่ชาวมุสลิมโลกถือศีลอดนั้นหมายถึงการงดอาหารและเครื่องดื่มทุกชนิดทำให้ต้องมีการปรับช่วงเวลาของการให้ยาแก่ผู้ป่วย ดังนั้นเมื่อเกิดการเจ็บป่วยและต้องรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล การพัฒนาระบบบริการโรงพยาบาลจึงมีการรองรับและให้ความสะดวกแก่ผู้ป่วยในกรณีดังกล่าว เพื่อให้ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยที่มาใช้บริการของสถานพยาบาลในช่วงเดือนรอมฎอน

ผลการดำเนินงาน

1. มีการเตรียมน้ำดื่มและอินทผลัมไว้ที่หน้าห้องฉุกเฉินและในโรงพยาบาล เพื่อให้ผู้มารับบริการสามารถถือศีลอดได้สะดวกในทันทีที่มีเสียงอาซาน
2. มีการสั่งจ่ายให้สอดคล้องกับการถือศีลอด เช่น การสั่งยาที่รับประทานวันละ 2 เวลาแทนวันละ 3 หรือ 4 เวลา งดยาสอดช่องคลอด หรือยาเหน็บทวาร เป็นต้น
3. มีการให้ความรู้กับผู้ป่วย เช่น คนตั้งครรภ์นั้น การถือศีลอดอย่างไรจึงจะดีที่สุด เป็นต้น

1.3 การจัดการที่แยกผู้ป่วยชาย-หญิงของตึกผู้ป่วยใน

สถานบริการส่วนใหญ่มีการแยกห้องพักระหว่างผู้ป่วยเพศชายและผู้ป่วยเพศหญิง เพื่อให้มีความถูกต้องตามหลักการของศาสนา โดยใช้แนวคิดตามหลักการทางศาสนาอิสลามซึ่งไม่อนุญาตให้ผู้หญิงและผู้ชายที่ไม่ใช่พ่อแม่ บุคคลในครอบครัว หรือสามีภรรยาอยู่ใกล้ชิดกันไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ลับตาคนหรือเป็นพื้นที่โล่งแจ้ง ดังนั้นจึงได้นำหลักศาสนามาปรับใช้ในการจัดการบริการทางการแพทย์สำหรับผู้ป่วยชายและผู้ป่วยหญิงให้มีความเหมาะสมตามหลักการทางศาสนาและบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่

ผลการดำเนินงาน

สถานบริการในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการแยกห้องพักรักษาตัวสำหรับผู้ป่วยเพศชายและผู้ป่วยเพศหญิง เพื่อให้มีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และหลักการทางศาสนา แต่อาจมีข้อจำกัดในบางช่วงเวลาที่มียาจำนวนผู้ป่วยเพิ่มเกินจำนวนเตียงที่รองรับ เลยมีการเคลื่อนย้ายผู้ป่วยชายเข้าไปพักรักษาตัวรวมกับผู้ป่วยหญิง

1.4 นักการศาสนากับการดูแลสุขภาพประชาชน

การนำเอานักการศาสนาที่มีความรู้เฉพาะด้านหรือการให้ความรู้ด้านการรักษาควบคู่กับการนำหลักศาสนามาให้ความรู้ เช่นการใช้ยา และโดยเฉพาะเรื่องวัคซีนซึ่งมีบทบาทและเป็นประเด็นอย่างมากกับการได้มาซึ่งวัคซีนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประชาชนที่มารับบริการสุขภาพเกิดความเชื่อมั่นในการใช้บริการของสถานพยาบาลว่าจะไม่ขัดแย้งกับหลักการทางศาสนา

ผลการดำเนินงาน

ประชาชนผู้มารับบริการทราบข้อมูลที่เป็นจริงและมีความมั่นใจในการมารับบริการมากขึ้นเนื่องจากผู้รู้ทางศาสนาได้อธิบายความเป็นมาและความสำคัญของการใช้ยา รวมทั้งการรักษาโดยอ้างอิงตามหลักศาสนาอิสลามและฝึกอบรมเจ้าหน้าที่สาธารณสุขให้มีความรู้ทางศาสนามากขึ้น

1.5 การดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรัง

ผู้ป่วยโดยส่วนใหญ่ชอบทานอาหารหวานจัด ซึ่งทำให้คุ่มระดับน้ำตาลในเลือดได้ยากในกลุ่มผู้ป่วยโรคเบาหวาน บางส่วนชอบทานอาหารเค็มและมันทำให้ยากต่อการควบคุมโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจและอัมพาต เป็นต้น ดังนั้นนอกจากการให้บริการทางการแพทย์ที่เหมาะสมกับโรคตามหลักวิชาการแล้ว การให้สุศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและนำไปปฏิบัติได้จริงนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการลดปัจจัยเสี่ยงต่อโรคเรื้อรัง

ผลการดำเนินงาน

1. มีการลงพื้นที่เพื่อให้สุศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและนำไปปฏิบัติได้จริงแก่ประชนในพื้นที่
2. สร้างสรรค์นวัตกรรมในการให้สุศึกษาเรื่องอาหาร และปริมาณพลังงานของอาหารแต่ละชนิด

สรุปผลการวิจัย

สถานการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อเนื่องเป็น
ต้นมา ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่โดยรวม ความ
ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านเศรษฐกิจ สังคมความเป็นอยู่รวมทั้งคุณภาพชีวิต
ระบบบริการสาธารณสุขในพื้นที่จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงจากเหตุการณ์
และผลกระทบจากสถานการณ์ สาธารณสุขและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
(อสม.) ซึ่งเป็นกำลังที่สำคัญในการนำการพัฒนาสุขภาพไปสู่ชุมชน ส่งผลให้ระบบ
บริการสุขภาพซึ่งต้องจัดระบบบริการเพื่อรองรับภาวะวิกฤต และท่ามกลาง
สถานการณ์ที่ถูกสื่อสารถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นออกสู่การรับรู้ของสังคมภายนอก
อย่างต่อเนื่อง ได้บังสิ่งดี ๆ ที่สร้างความสมานฉันท์ความสามัคคีและการอยู่ร่วมกัน
บนวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในหลักแห่งความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาอันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว
จิตใจของผู้คนในสังคมแห่งความหลากหลายวัฒนธรรมที่ผู้คนต่างศาสนา เคยอยู่
ร่วมกันมาอย่างสงบสุข และเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความแตกต่างกับพื้นที่จาก
การศึกษาสถานการณ์และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการบริการสุขภาพภาครัฐ
ในพื้นที่สถานการณ์ความไม่สงบจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของ Utaipan et al. (2009)
พบว่าปัจจัยในการจัดบริการสุขภาพรัฐมี 3 ด้าน คือ 1. การบริหารจัดการทรัพยากร
สาธารณสุขและ การเงิน 2. ด้านการส่งเสริมสุขภาพ 3. ด้านการบริหารตามบริบท
และวิถีชุมชน ซึ่งการบริหารสุขภาพคำนึงถึงหลักการศาสนาโดยเฉพาะศาสนาอิสลาม
ด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นเป็นพิเศษ มีการดำรงชีวิต
ตามความเชื่อความศรัทธา ประเพณีและวัฒนธรรมตามวิถีมุสลิม ซึ่งมีความสัมพันธ์
แนบแน่นกับหลักการตามศาสนาอิสลามจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หลักการ
อิสลามได้กำหนดแนวทางปฏิบัติในการดำรงชีวิตไว้ทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติด้าน
เศรษฐกิจการเมือง สังคมและสาธารณสุข เป็นต้น ดังนั้นวิถีการดำเนินชีวิตของ
ประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงมีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับ

หลักการทางศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาของ Nima et al. (2020) ได้ศึกษาการประยุกต์ใช้ระบบบริการสุขภาพพหุวัฒนธรรมในระบบบริการสุขภาพภาครัฐทั้งสามระดับต่อการสร้างเสริมสุขภาพและการจัดการบริการที่สอดคล้องกับบริบทภูมิสังคมในจังหวัดชายแดนใต้เป็นไปได้อย่างไรในการประยุกต์ใช้มาตรฐานการบริการสุขภาพพหุวัฒนธรรมในหน่วยบริการสุขภาพ มุ่งตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณ ศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งการนำจุดแข็งที่สำคัญอันนี้สู่การขับเคลื่อนงานด้านการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษา และการฟื้นฟูสุขภาพของประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นธำนาในการจัดบริการที่ใส่ใจในทุกบริบทของวัฒนธรรมจึงเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินงานดูแลสุขภาพประชาชนในพื้นที่พหุวัฒนธรรม

การจัดบริการสุขภาพในพื้นที่พหุวัฒนธรรมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรูปแบบนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐาน 2 ประการ คือ หลักความเชื่อ ความศรัทธาของชุมชนต่อสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาสุขภาพ มีการคำนึงถึงผู้ใช้บริการเป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานของความแตกต่างด้านวัฒนธรรม เน้นการจัดบริการสุขภาพที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และหลักความเชื่อด้านศาสนา ซึ่งมีการดำเนินงานโดยจัดรูปแบบการบริการ กิจกรรม และระบบบริการ ครอบคลุมรูปแบบของนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ การปรับระบบบริการสุขภาพ การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล และการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะ

1. การจัดบริการสุขภาพในสถานบริการ

1.1 จัดสถานที่ให้เพียงพอสำหรับผู้ป่วยชายและผู้ป่วยหญิง และจัดหามูลสารสาธารณสุข โดยเฉพาะแพทย์หญิงในการดูแลเรื่องอนามัยแม่และเด็ก

1.2 การจัดให้มีนักการศาสนาหรือผู้รู้ทางศาสนา เพื่อให้คำปรึกษาในโรงพยาบาล ซึ่งอาจนำมาจากกรณีการฝึกอบรมบุคลากรสาธารณสุขในพื้นที่ที่มีความรู้

ทางศาสนามากขึ้น หรือจัดจ้างผู้มีความรู้ทางศาสนามาปฏิบัติงานให้คำปรึกษาใน
สถานบริการสาธารณสุขอย่างน้อย 2 คนต่อสถานบริการ

1.3 ประกาศเป็นนโยบายแก่สถานบริการในการดูแลผู้ป่วยในพื้นที่พหุ
วัฒนธรรม เพื่อให้สถานบริการมีคุณภาพและมาตรฐานตามหลักการศาสนาอิสลาม
และมาตรฐานการให้บริการด้านสุขภาพ เช่น การพัฒนาโรงครัวโรงพยาบาลมาตรฐาน
อาหารฮาลาล การเข้าสู่เน็ต การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย การดูแลในห้องคลอด การ
ดูแลผู้ป่วยขณะรักษาตัวที่โรงพยาบาลในช่วงเดือนรอมฎอน และการดูแลผู้ป่วยโรค
เรื้อรัง เป็นต้น

1.4 ขยายพื้นที่โรงพยาบาลที่ผ่านการรับรองมาตรฐานอาหารฮาลาลแล้ว ให้
ดำเนินการไปสู่อาหารคุณภาพ (ตอยยิบ) ทั้งในโรงครัวของโรงพยาบาลและโรงอาหาร
ในโรงพยาบาล ตลอดจนศูนย์เด็กเล็กและโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่รับผิดชอบ

1.5 ขยายโครงการพัฒนาสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจในโรงพยาบาล (ศาลา
ละหมาดและห้องปฏิบัติธรรม) ให้เต็มพื้นที่ มุ่งมั่นให้เอื้อต่อการปฏิบัติศาสนกิจทั้ง
พุทธ (ห้องปฏิบัติธรรม) และมุสลิม (ศาลาละหมาด) ที่มีความสวยงามและเป็น
ตัวอย่างระดับอำเภอได้ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมสนทนาเรื่องคุณภาพการบริการและ
ศาสนา โดยใช้แนวคิดประชารัฐร่วมใจ

1.6 การเชิญผู้นำศาสนาที่ชุมชนให้การยอมรับมาให้ข้อเสนอแนะในการ
จัดบริการให้แก่คณะกรรมการบริหารโรงพยาบาล เพื่อการจัดบริการที่สอดคล้องกับ
ความต้องการของชุมชน ถือเป็นอีกหนึ่งวิธีที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์และความเข้าใจ
ที่ถูกต้องตรงกันในด้านการบริการทางสุขภาพในพื้นที่พหุวัฒนธรรม

2. การจัดการสุขภาพในชุมชน

พื้นที่พหุวัฒนธรรมเนื่องจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีบริบท
ชุมชนเฉพาะ ดังนั้นจึงเป็นความท้าทายสำหรับความแตกต่างเหล่านี้ เช่น ด้านปัจเจก
บุคคล ด้านสิ่งแวดล้อม และระบบบริการ รวมถึงการมีสภาพการณ์ของพื้นที่ที่

หลากหลาย ซึ่งประกอบด้วย แกนนำสุขภาพ ครอบครัว ชุมชน ศาสนสถาน และบริบท โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **ปัจจัยนำเข้า** ประกอบด้วย ทรัพยากรบุคคล (สมาชิกในครอบครัว ศาสนสถาน ชุมชน และสถานบริการ) ภูมิปัญญาและความรู้ ทูทางสังคม และแผนงานตามกลุ่มวัย

2. **กิจกรรม** สุขภาพดีวิถีธรรม : 3ส.3อ.1น.3 ส คือ สวดมนต์(ตุอาร์/กรูอ่าน) สมาธิ(อิหม่าม) สนทนาธรรม(นาซีฮัต) 3 อ คือ อาหาร(ฮาลาล ฮารอม ดอยยิบ) ออกกำลังกาย(อามานะห์) อารมณ์(นัฟซู)

2.2 ระยะต่อเนื่อง

กิจกรรมตอบสนองต่อเนื่อง ประกอบด้วย

1) ตอบสนองต่อการศรัทธา

- การประกอบศาสนกิจ ก่อนป่วยและยามเจ็บป่วย (จิตวิญญาณละหมาด ซากาต การถือศีลอด ฮัจย์)
- การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย

2) ตอบสนองต่อตนเอง คือ การจัดกิจกรรมตาม 3ส.3อ.1น. และ 4อ. รวมทั้งการศึกษาและเลียนแบบต้นแบบสุขภาพ

3) ตอบสนองต่อครอบครัว คือ การจัดการสุขภาวะคนในครอบครัว

4) ตอบสนองต่อเพื่อนบ้านชุมชน ในด้านการเฝ้าระวังโรค การจัดการโรคติดต่อ การดูแลผู้ด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ และผู้พิการ การเข้าถึงบริการสาธารณะ การสร้างจิตอาสา

5) ตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม โดยการเฝ้าระวังและจัดการสิ่งแวดล้อม

3. ผลลัพธ์

3.1 ผลผลิต ได้แก่ สุขภาพดีทุกกลุ่มวัย ครอบครัวสุขภาวะ ตำบลสุขภาวะ

3.2 ผลลัพธ์ ได้แก่ มิติด้านจิตวิญญาณ มิติด้านสุขภาพ มิติด้านสติปัญญา
มิติด้านเชื้อสาย มิติทางทรัพยากรและทุนทางสังคม

3.3 ผลกระทบ ได้แก่ วิถีชุมชน ระบบสุขภาพ คุณภาพชีวิต

เอกสารอ้างอิง

- Boonchieng, W., Pornchai, O., Aungwattana, S., Tuanrat, W., & Tamdee, D. (2020). Lesson learned public health policy driven to achieve concrete result in participatory in subdistrict Level, Northern Thailand Area: A case study lessons at Khun Yuam District, Mae Hong Son Province. *Journal of Community development and life quality*, 8(1), 56-67. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JCDLQ/article/view/174950>
- Health Systems Research Institute. (1998). *The public health policy*. Design Co. Ltd.
- Jindawattana, A. (2004). *The development of participatory public health policy*. Pimdee Co. Ltd.
- Jindawattana, A. (2013). *The development of participatory public health policy: The new way of creating and promoting health*. Pimdee Co. Ltd.
- Leksansern, P. & Suwan, P. (2017). Development of a driving model to create healthy public policy of Chon Buri Provincial Health Assembly. *Veridian E-Journal Silpakorn University (Humanities, Social Sciences, and Arts)*, 10(3), 2205-2220. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/110272>

- Puti, S. (2018). Relationship between health beliefs and accessibility to health services for non-communicable diseases among the five southern border provinces, Thailand. *Songklanagarind Journal of Nursing*, 38(4), 114-127. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/nur-psu/article/view/163920>
- Srisuphan, W., Senarat, W. & Nuntaboot, K. (Eds.) (2015). *Seven nursing learning kits for health promotion: Driving the professional nurse for health promotion project*. Mata Printing Co. Ltd.
- Teerawattananon, Y., Tantivess, S., & Youngkong, S., (2013). *Assessment of the public health policy development under the operation of the National Health Commission from 2007-2011*. National Health Commission Office, Health Intervention and Technology Assessment Program.

พลวัตวัฒนธรรมในสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้

Cultural Dynamics among Muslim Society in Southern Border Provinces of Thailand

Received: November 17, 2022 ■ Revised: December 2, 2022 ■ Accepted: December 5, 2022

ไพชอล ดาโอ๊ะ*¹ นูมาน หะยีมะแซ*² อิสมาแอ กาเต๊ะ*³ มุหัมมัดตอลาล แกมะ*⁴

Phaison Da-oh, Numan Hayimasae, Ismail Katih, Muhammadtolal keama

¹ M.A. (Political Science) ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์. อีเมลผู้เขียนหลัก :

Phaison7886@gmail.com

M.A. (Political Science) Assistance Professor, Faculty of Political Science. Corresponding

Author Email: Phaison7886@gmail.com

² Ph.D. (Southeast Asian History), ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. อีเมล:

numan.h@psu.ac.th

Ph.D. (Southeast Asian History), Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social

Sciences. Email: numan.h@psu.ac.th

³ Ph.D. (Islamic Studies), ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะวิทยาการอิสลาม. อีเมล:

ali_katih@hotmail.com

Ph.D. (Islamic Studies), Assistant Professor, Faculty of Islamic Sciences. Email:

ali_katih@hotmail.com

⁴ Ph.D. (Islamic Studies), ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา อีเมล:

muhammadtolan.k@yru.ac.th

Ph.D. (Islamic Studies), Assistant Professor, Faculty of Education, Yala Rajabhat

University. Email: muhammadtolan.k@yru.ac.th

*มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

*Prince of Songkla University, Pattani Campus

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวัฒนธรรมในสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เน้นศึกษาพัฒนาการและปัจจัยการเปลี่ยนแปลง รวมถึงศึกษาสภาพ ภูมิปัญญา และเพื่อเป็นแนวทางในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีการศึกษา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการวิจัยที่เริ่มจากการเก็บข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามแบบปลายเปิด ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบคลุมนักวิชาการ เช่น คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด สถาบันการศึกษาอิสลาม นักเขียน เครือข่ายองค์กรประชาสังคม นักจัดรายการวิทยุ และโทรทัศน์ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่ได้สัมผัสกับประสบการณ์ตรง ข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลสำคัญ และนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาและออกข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อประเด็นวัฒนธรรมของสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลการวิจัย สังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในฐานะที่เป็นเมืองท่าในอดีต และเป็นพื้นที่ชายแดนในปัจจุบัน จึงเปิดโอกาสทำให้เกิดเกี่ยวพันกันทางวัฒนธรรม ทั้งการปฏิเสธ การรับหรือซึมซับวัฒนธรรมและการผสมผสานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของตนเอง ขณะที่วัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนในสังคมได้ค่อย ๆ ลดลงไปด้วยด้วยเหตุปัจจัยความขัดแย้งอย่างชัดเจนกับหลักการศาสนาอิสลาม ความไม่จำเป็นต้องนำมาใช้ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน และกระแสการฟื้นฟูอิสลามในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ที่สัมผัสได้ในสังคมไทยทั้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และภาคกลางของไทย ขณะเดียวกันเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญไทยที่ไม่ปิดกั้นเรื่องความเชื่อและศาสนา ความแตกต่างในรายละเอียดศาสนาและการตีความในเรื่องวัฒนธรรมจากพื้นฐานการศึกษาและแหล่ง

ที่ศึกษาต่างกันของนักการศาสนา ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนในพื้นที่ ทำให้มีผลต่อการคงอยู่ของบางวัฒนธรรมและย่อมมีส่วนต่อวิถีการดำเนินชีวิต

การนำผลวิจัยไปใช้ หน่วยงานรัฐและเอกชนสามารถนำผลการศึกษาเป็นแนวทางในการปรับตัวในการทำงานร่วมกับภาคประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อกลุ่มแนวคิดต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไปในพื้นที่ชายแดนใต้ และทราบถึงการวางตัวเพื่อให้สามารถร่วมงานกับกลุ่มคนที่มีความต่างทางแนวคิดในพื้นที่ชายแดนใต้ได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: พลวัต วัฒนธรรม สังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้

Abstract

Objectives: This research aims to study cultural dynamics among Muslim society in the southern border provinces emphasis on development and change factors as well as to study the current status and to serve as a guideline for collaboration between the government and the people in the southern border provinces.

Methodology: This research is qualitative research. The researcher has established a research approach that starts with collecting relevant documents and interviews using open-ended questions. The interviewees covered academics such as the provincial Islamic committees, Institute of Islamic studies, writers, network of civil society organizations, radio and TV presenters, experts, and people with direct experience. The information obtained will be important and used analyzed data by means of descriptive analysis and issue policy recommendations to government agencies concerned with cultural issues of Muslim society in the southern border provinces.

Research Findings: The Muslim society in the southern border provinces has a mix of cultures from the past to the present from many factors, for example, Patani in the past was a port city traded with international merchants. The entry into Islam is a part of cultural integration. Even with the adoption of Islam, the Hindu-Brahmin culture remains. Pre-Islamic past to the present and finally, globalization and local people studying abroad. It is part of the change in lifestyle Including various belief concepts from the affecting Muslims in the area, there are many different

concepts and differences in each group of Islamic concepts, having difficulty in interacting with different outsiders.

Contribution: The government and private agencies can use the results of the study as a guideline for adaptation in working with the people's sector in the southern border provinces with different groups of Islamic concepts in the southern border areas and to know the positioning and enable to work properly with people with different in the southern border Provinces.

Keywords: Dynamic, Culture, Muslim society in Southern border provinces

บทนำ

สถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ดำเนินมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2547 จนถึงปัจจุบันได้ดำเนินมายืดเยื้อ ต่อเนื่อง และยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนว่าจะสงบโดยง่ายในระยะเวลาอันใกล้ แต่ละปัฐมีการตั้งงบประมาณมหาศาลเพื่อนำมาแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ทั้งการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ การศึกษา และสังคม-วัฒนธรรม สะท้อนถึงการแก้ปัญหาโดยการใช้งบประมาณอย่างเดียวไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้ ทั้งนี้เนื่องจากในพื้นที่ที่มีความต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม ประสบการณ์ในอดีต และพื้นฐานความคิดความอ่าน การแก้ปัญหาความไม่สงบ จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติต่าง ๆ และบูรณาการการทำงานให้มากที่สุดและการใช้หลักคิด เข้าใจ เข้าถึงและพัฒนาในทุกมิติการพัฒนาอย่างแท้จริง

พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นมีความแตกต่างจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศไทย โดยเฉพาะด้านชาติพันธุ์และศาสนา ความเป็นชาติพันธุ์มลายูแสดงออกมาทางคติความเชื่อและการปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะทั้งในเรื่องอาหาร การแต่งกาย ภาษา ที่อยู่อาศัย วิถีความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัวและในชุมชน การน้อมรับในศาสนาอิสลามของคนในพื้นที่ที่ดำเนินมาเป็นเวลามากกว่า 5 ศตวรรษ ที่พยายามผสานกับองค์ประกอบทางชาติพันธุ์ ทำให้ตัวคนในพื้นที่นี้จะมีกรอบความคิด และการปฏิบัติที่มีฐานมาจากชาติพันธุ์มลายูและศาสนาอิสลามเป็นสิ่งสำคัญ สิ่งที่ซับซ้อนมากกว่าการนับถือศาสนาอิสลามก็คือยังมีรายละเอียดทางความเชื่อและการปฏิบัติที่แตกต่างกันด้วยความแตกต่างในด้านการตีความตัวบท ซึ่งแน่นอนว่ารวมไปถึงประเด็นเรื่องวัฒนธรรมด้วย

ความแตกต่างในแนวคิดความเชื่อและการปฏิบัติของมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือ 3 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดดั้งเดิม หรือ อะชาอีเราะห์ (Asyairah) แนวคิดซาลาฟีย์ (Salafi) และ ญามาอะห์ ดับลิก (Jamaah Tabligh) 3 แนวคิดอิสลามนี้มีรายละเอียดการตีความศาสนาและวัฒนธรรมที่ต่างกัน ซึ่งถือเป็นประเด็นปลีกย่อยที่รัฐยังไม่ได้ทำความเข้าใจ และบางครั้งอาจมาซึ่งการเข้าใจผิด หรือ การดำเนินนโยบายที่ผิดพลาด ความเป็นตัวแทนของชาติพันธุ์มลายูใน

พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลและองค์ความรู้เหล่านี้ด้วย จะทำให้การดำเนินนโยบายทิศทางการพัฒนาในพื้นที่จะสามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและแก้ปัญหาอย่างครอบคลุม และใช้ฐานความรู้มาใช้ในการแก้ปัญหา

แนวทางการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผ่านมาได้ดำเนินการในหลากหลายรูปแบบ และเกือบทุกหน่วยงานของรัฐ ภายใต้งบประมาณมากน้อยตามกรอบยุทธศาสตร์ แต่การดำเนินโครงการต่าง ๆ บ้างก็ดำเนินไปด้วยดี บ้างก็ไม่มีประสิทธิภาพ ในทางกลับกันกลับกลายเป็นการต้อยอดปัญหาที่มีอยู่แล้ว

จากหลาย ๆ ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ หรือ การกระทำการโดยประมาท โดยพลการ หรือไม่พลการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานใดและทำงานในระดับใดที่ถือว่าโดยภาพรวมไม่สามารถเข้าถึงและสื่อถึงผู้คนในพื้นที่ได้อย่างสมบูรณ์ สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินโครงการและแก้ปัญหาไม่ตรงจุด หรือยังขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง ความเข้าใจในลักษณะของพื้นที่ที่มีความแตกต่างนี้ถือว่าสำคัญยิ่งและส่วนหนึ่งที่ยังขาดความรู้ที่ถูกต้องก็คือเรื่องของศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมที่ยึดถือโดยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ความเข้าใจว่ามุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีแนวทางการยึดถือและปฏิบัติในหลักการศาสนาเป็นแนวทางเดียวกันทั้งหมดถือว่าเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง

ด้วยพื้นฐานทางศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากอดีตของจังหวัดชายแดนภาคใต้ รัฐจะใช้มาตรฐานเดิมในการแก้ปัญหา อาจจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างครอบคลุม หรือไม่ตรงจุดหมาย หรืออาจนำบุคคลหรือตัวแทนทางศาสนาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เป็นปรากฏการณ์ในสังคมมุสลิม การศึกษาเรื่องพลวัตวัฒนธรรมในสังคมมุสลิมในพื้นที่นี้จะเน้นวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตด้วยปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ รวมถึงการนำศาสนามาใช้เป็นบรรทัดฐานในการตัดสินใจรับ หรือไม่รับ หรือวางตัวเป็นกลางต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้หนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเข้าใจและการนำเสนอนโยบายต่าง ๆ อย่างเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา

ในบทความวิจัยนี้เป็นบทสรุปของการวิจัยที่ผ่านการเก็บข้อมูลโดยการรวบรวมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ วิเคราะห์สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย ทั้งนี้เพื่อตอบโจทย์ปัญหาการวิจัยว่าวัฒนธรรมของมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง อะไรที่ยังคงสภาพ (existence) และอะไรที่หายไป (extinction) มีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้วัฒนธรรมเหล่านั้นคงอยู่ หรือ หายไป และโจทย์วิจัยที่สำคัญ คือ การตีความศาสนาของแต่ละแนวคิดที่มีอยู่ในพื้นที่มีผลต่อการคงอยู่และหายไปของวัฒนธรรมมากน้อยแค่ไหน และอย่างไร จากคำถามเหล่านี้จะนำมาซึ่งความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และเหตุปัจจัยทางศาสนาผลกระทบ (impact) ต่อการคงสภาพมากน้อยแค่ไหน เมื่อผู้บริหารในพื้นที่ได้จัดทำนโยบายและนำไปใช้ จะได้เข้าใจคำตอบส่วนนี้และจะทำให้มีชุดความคิดที่จะนำไปสู่การตัดสินใจที่ดีกว่า และการแก้ปัญหาถูกต้อง และพัฒนาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ดีขึ้น ในกรอบของวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลง และสถานภาพวัฒนธรรมในสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

บททวนวรรณกรรม

ความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรม

คำว่า วัฒนธรรม หรือ culture นักปราชญ์แต่ก่อนเอาจคำบาลีว่า วัฒน รวมเข้ากับคำสันสกฤตว่า ธรรม เป็น วัฒนธรรม ในพจนานุกรมมติชน กล่าวไว้ว่า หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตและชนบประเพณีของสังคม แต่โดยทั่วไปคนมักเข้าใจแคบ ๆ ว่า หมายถึง ความมีระเบียบ ความสวยงาม ความเจริญ ที่ถูกกำหนดโดยชนชั้นสูงเท่านั้น

วัฒนธรรม เป็นเรื่องของความคิดและค่านิยมที่อยู่ร่วมกันมาพร้อมกับมนุษย์ โดยสั่งสมมาผ่านวิถีชีวิต ความคิด และมีการเรียนรู้กันและกัน ทั้งผ่านการแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมร่วมและถ่ายทอดมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง มนุษย์เมื่ออยู่รวมกันเป็นกลุ่มย่อมมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก กลายเป็นแบบแผนพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายการได้อยู่ร่วมกัน และจากความคิดความเชื่อและค่านิยมที่เรียนรู้กันพัฒนามาเป็นจุดเน้น (Shared orientations) ของการที่คนในสังคม วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มร่างกายและประดับประดาคนและกลุ่มชนให้น่าดูชม วัฒนธรรมยังสามารถเป็นเกราะป้องกันการรุกรานทางความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธาจากภายนอกและเป็นการแสดงถึงการยืนยันและยืนหยัดในความเป็นตัวตนของกลุ่มชน ที่ผูกร้อยกลุ่มคนเข้าด้วยกันกับการดำรงอยู่ของความหลากหลาย (Sirikase, 2020)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ในเชิงทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสิ่งที่แยก กันไม่ออก เพียงแต่การมองการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นหน่วยที่ ย่อยกว่า เป็นเรื่องความ สัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งของหรือชุดความเชื่อที่มนุษย์ ประดิษฐ์ขึ้นมา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในความหมายของการเปลี่ยนพฤติกรรม และการกระทำการทางสังคมอันสืบเนื่องจากความสัมพันธ์ทางสังคม ภายใต้อิทธิพลของ โครงสร้าง บทบาท และสถานภาพทางสังคม แต่โดยทั่วไปแล้วคำสองคำไม่สามารถ แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมกับ วัฒนธรรมมักเกิดขึ้นและดำรงอยู่ควบคู่กันเสมอในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ท้ายที่สุดของการเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลต่อทั้งสังคมและวัฒนธรรมนั้น วัฒนธรรม สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์เพื่อความเหมาะสมและสอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมแต่ละสังคมหรือแต่ละเรื่องราว องค์ประกอบร่วมของวัฒนธรรม จึง ต้องประกอบด้วยความเชื่อ ความคิดเห็นความเข้าใจ อุดมการณ์ต่าง ๆ ที่เป็น นามธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีรูปร่าง สามารถมองเห็น สัมผัสได้ โดยมี กลุ่มสังคมที่อยู่กับความเชื่อนั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง (Kaewmoragot, 2017)

ในสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้มีรูปแบบของการการผสมผสานทางวัฒนธรรมกันมากและถือเป็นวิธีการเผยแผ่ศาสนาอิสลามที่ไม่ต้องการปะทะกับวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ มีผลดีต่อการขยายตัวของศาสนาอิสลามในสังคมมลายู แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การผสมผสานทางวัฒนธรรม คือ กระบวนการต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้คนต่างเชื้อชาติ ศาสนา และมีมรดกทางวัฒนธรรมต่างกัน เมื่ออาศัยร่วมกันอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีการเชื่อมต่อปฏิสัมพันธ์และการรับเอาวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จนเกิดการผสมผสานในลักษณะต่าง ๆ ทำให้มีวิถีชีวิตที่เหมือนกัน อันส่งผลสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติ (แหล่งเดียวกัน)

กระแสโลกาภิวัตน์

ประเด็นของโลกาภิวัตน์ที่เกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมนั้น ย่อมมีความเชื่อมโยงอย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่ผ่านระบบการสื่อสารและคมนาคมสมัยใหม่ ทำให้การถ่ายเทวัฒนธรรมจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งดำเนินไปอย่างรวดเร็ว เช่น กรณีของวัฒนธรรมเกาหลีที่ปัจจุบันสามารถเข้าไปสร้างอิทธิพลทางความคิด การแต่งกาย และเทคโนโลยีไปยังสังคมโลกทั้งในเอเชีย อเมริกาและยุโรป ดังนั้นกระบวนการโลกาภิวัตน์นั้นย่อมทำให้เกิดความคล้ายคลึงและความกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งความเป็นไปได้ทั้งวัฒนธรรมตะวันตกแพร่ไปสู่ประเทศตะวันออกหรือในทางกลับกัน แต่ส่วนใหญ่อิทธิพลทางวัฒนธรรมมักถ่ายทอดมาจากโลกที่พัฒนาแล้วมายังโลกที่สามหรือประเทศกำลังพัฒนา

ในกรณีของสังคมมุสลิมชายแดนภาคใต้ก็เห็นทางอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์นี้ไม่ได้เช่นเดียวกัน กระแสโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลครอบคลุมวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค รวมถึงค่านิยมทางสังคม ที่กระแสโลกาภิวัตน์สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสังคมมุสลิมชายแดนใต้ได้ งานวิจัยของ Jittiyaphan (2007) ได้ศึกษาอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากหลักการศรัทธาของเยาวชนไทยมุสลิมในอำเภอเมืองจังหวัดยะลา พบว่า ผลของกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้พฤติกรรมของเยาวชนไทยมุสลิมในอำเภอเมืองจังหวัดยะลาเบี่ยงเบนไปจากหลักศรัทธาศาสนา

และมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เบี่ยงเบนจากหลักศรัทธามากขึ้นด้วยในอนาคต

หากมองสภาพความเป็นจริงของสังคมมุสลิมชายแดนใต้ที่มีลักษณะวัฒนธรรมที่แข็ง เปลี่ยนแปลงได้ยาก อีกทั้งเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมยึดโยงกับหลักการศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมกลุ่มชนเดิมด้วยแล้ว นับว่ากระแสโลกาภิวัตน์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างสูงที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแม้ว่าวัฒนธรรมใหม่ที่รับมาจะมีลักษณะที่ไม่สอดคล้องกับกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมก็ตาม หากมองในแง่วัฒนธรรมการแต่งกายจะเห็นได้ว่าการแต่งกายของผู้คนในสังคมมุสลิมปัจจุบันมีลักษณะที่จะเป็นไปตามกระแสแฟชั่นในช่วงนั้น ๆ บางครั้งแฟชั่นการแต่งกายแบบใหม่ก็อาจจะถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับกฎข้อบังคับเรื่องการแต่งกายตามหลักการศาสนาอิสลาม

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้

ด้วยสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้มีรายละเอียดการตอบสนองต่อวัฒนธรรมที่ได้สัมผัสแตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงสมัย ขึ้นอยู่กับปัจจัยแนวโน้มการตอบรับวัฒนธรรมในภูมิภาคเดียวกันเป็นเช่นไร สถานการณ์ทางสังคมและการเมืองและปัจจัยการตีความศาสนาซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญภายหลังจากศาสนาอิสลามเป็นที่น้อมรับ ดังนั้นการจะรับหรือไม่รับ หรือในรูปแบบของการผสมผสานทางวัฒนธรรมก็จะขึ้นอยู่กับปัจจัยเหล่านั้น จึงมีความเป็นไปได้ทั้งการรับเอามาทั้งหมด หรือการรับมาบางส่วนแล้วผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เป็นเนื้อเดียวกัน เช่น วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกิจกรรมโดยธรรมชาติของมนุษย์อย่างการเกิด ตาย การสร้างบ้าน การทำเกษตรกรรม และการประกอบอาชีพ วัฒนธรรมบางอย่างก็ปฏิเสธวัฒนธรรมจากภายนอกโดยสิ้นเชิง (Bualuang, 2012) ในชุมชนที่ห่างไกลตัวเมืองชุมชนพยายามรักษาวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่ยุคก่อนอิสลาม แม้กระแสการตื่นตัวอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มปรากฏในช่วงทศวรรษ 2510 มา แต่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างครอบคลุมและเป็นเนื้อเดียวกัน (Unno, 2011)

มิติทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่แห่งความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งดินแดนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเมืองท่าที่มีชื่อเสียงและมีความเจริญก้าวหน้าทางการค้า มีพ่อค้าจากชาวตะวันตกและตะวันออกจำนวนมากเข้ามาทำการค้าเป็นเวลาช้านาน ส่งผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนพื้นเมืองและกลุ่มชนภายนอก โดยส่วนใหญ่แล้วได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของแต่ละศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น (Rattanamanee, 2007)

นอกจากนี้พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เดิมเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณคือ อาณาจักรลังกาสุกะ ซึ่งอาณาจักรดังกล่าวได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อมาเมื่ออาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้าสู่อาณาจักรลังกาสุกะ ทำให้ศาสนาพุทธแบบศรีวิชัยก็เข้ามามีอิทธิพลเหนือพื้นที่นี้ ต่อมาหลังจากย้ายเมืองและศูนย์กลางการปกครองไปตั้งอยู่ที่บริเวณมัสยิดกรือเซะในปัจจุบันและได้ทำการเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นปาตานี ซึ่งเมืองดังกล่าวก็มีสุลต่านปกครองอยู่ ต่อมาเมื่อสุลต่านเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม ชาวเมืองก็หันมารับถือศาสนาอิสลามด้วยเช่นเดียวกัน ส่งผลต่อการรับเอาวัฒนธรรมอิสลามเข้ามา

นับจาก ค.ศ. 1785 เป็นต้นมาปาตานีหรือสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันพ่ายแพ้สงครามต่อสยามและถูกผนวกรวมดินแดนให้อยู่ภายใต้อาณานิคมของสยาม วัฒนธรรมบางอย่างของสังคมปาตานีก็เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นผลจากนโยบายการบริหารการปกครองของสยามในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางการเมือง การปกครองนอกจากยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรมด้านการศึกษา วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย เป็นต้น (Tuwaesidek, 2021)

การถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามหรือประเทศไทยของดินแดนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นอกจากจะส่งผลให้วัฒนธรรมด้านการเมืองการปกครองเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ยังส่งผลให้วัฒนธรรมทางการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปด้วย วัฒนธรรมทางด้านการศึกษาดั้งเดิมของสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้เดิมเป็น

ระบบการศึกษาแบบปอเนาะ กลายเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (Narongraksakhet & Hayimasae, 2010) นอกจากนี้แล้ววัฒนธรรมด้านการแต่งกายก็ยังได้รับผลกระทบและต้องเปลี่ยนแปลงไปบางช่วงเวลา โดยเฉพาะยุคของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ได้พยายามใช้นโยบายผสมผสานกลมกลืนคนไทยทุกเชื้อชาติในประเทศไทยเป็นหนึ่งเดียว จึงออกนโยบายเชื้อผู้นำชาติพันธุ์ โดยออกนโยบายรัฐนิยมบังคับคนไทยทุกเผ่า ทุกเชื้อชาติ ศาสนา ที่มีภาษาประเพณี วัฒนธรรม และศาสนาที่แตกต่างกัน ต้องปฏิบัติเหมือนกัน (Jensantikul, 2020) ส่วนวัฒนธรรมทางภาษาของสังคมมุสลิมก็ได้รับผลกระทบและต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นเดียวกัน จากเดิมที่สถาบันการศึกษาใช้ภาษามลายูถิ่นในการเรียนการสอน เมื่อผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม การจัดการเรียนการสอนรวมถึงภาษาราชการก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้นในมิติของประวัติศาสตร์จะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำให้มีผลต่อการตอบสนองต่อวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

วิธีการศึกษา

งานวิจัยเรื่องพลวัตวัฒนธรรมของสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงกับสถานการณ์ปัจจุบัน มีวิธีการดำเนินการวิจัย เก็บข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการวิจัยที่เริ่มจากการเก็บข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์โดยการใช้คำถามแบบปลายเปิด (Open-ended Questions) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวิจัยจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research)

การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมพื้นฐานจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งถูกครอบคลุมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมลายู การตีความศาสนา และแนวคิดหลักที่มีอิทธิพลในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ คณะผู้วิจัยจะได้รับจากการสืบค้นในห้องสมุดและ

สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในประเทศไทย และต่างประเทศ ทั้งที่มีอยู่ในรูปเล่ม และรูปเอกสารสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาใช้สำหรับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และการอภิปรายผลการวิจัย

2. การสัมภาษณ์โดยใช้คำถามแบบปลายเปิด (Open-ended Questions)

เนื่องจากงานวิจัยมีความเกี่ยวข้องกับมุมมองต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องมีประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องเพื่อให้งานวิจัยครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้คำถามการวิจัยแบบปลายเปิดนั้น ตั้งคำถามที่เกี่ยวกับมุมมองที่มีต่อวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อวัฒนธรรม ศาสนามีผลต่อการตัดสินใจในเรื่องวัฒนธรรมมากน้อยเพียงไร และสถานภาพของวัฒนธรรมในปัจจุบันเป็นเช่นไร มีวัฒนธรรมหลัก ๆ อะไรบ้างที่ยังคงมี กำลังจะหายไป และสาบสูญไปแล้วนั้นเกิดจากปัจจัยอะไรบ้าง เพราะเหตุใด จากประเด็นความเข้าใจและมุมมองต่อวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปในสังคมมุสลิมนั้น จะมีแนวทางอะไรบ้างเสนอฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อการแก้ปัญหาความไม่เข้าใจในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีแนวทางอะไรบ้างทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลมาจากนักวิชาการ นักกิจกรรม และผู้รู้ทางศาสนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

3. การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ในการสัมภาษณ์เพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการศึกษา คณะผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้สัมภาษณ์ตามความเหมาะสมที่จะให้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย และครอบคลุมสาระการวิจัยภายใต้กรอบของวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นหลัก ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบคลุมนักวิชาการ (ในโครงสร้างหลักที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม เช่น คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด สถาบันการศึกษาอิสลาม นักเขียน และในโครงสร้างรองแต่มีบทบาทเกี่ยวกับอิสลาม เช่น เครือข่ายองค์กรประชาสังคม นักจัดรายการวิทยุ และโทรทัศน์) ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่ได้สัมผัสกับประสบการณ์ตรง ข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลสำคัญ นอกจากที่ได้รวบรวมจากเอกสารสำหรับการเก็บข้อมูลทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้คัดเลือกนักวิจัยผู้ช่วยที่มีความสามารถด้านภาษา

และการเรียบเรียงเป็นภาษาไทย จำนวน 1 คนติดตามการเก็บข้อมูลเพื่อความสะดวก และรวดเร็วในการได้มาซึ่งข้อมูลโดยเน้นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ ในระดับหนึ่ง

4. ออกเก็บข้อมูลภาคสนาม

การสัมภาษณ์โดยใช้คำถามแบบปลายเปิด (Open-ended Interviews) โดยการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่ได้จัดเตรียมไว้ โดยการตั้งประเด็นคำถามแบบ กว้าง ๆ เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถให้มุมมองที่ครอบคลุม และมีเวลาที่จะคิด วิเคราะห์ และการแลกเปลี่ยนความคิด และจุดประกายให้ผู้ให้ข้อมูลขยายความคิด และความเข้าใจต่อประเด็นคำถาม แต่ผู้วิจัยพยายามให้ผู้ให้ข้อมูลนำเสนอในรอบ ของวัตถุประสงค์การวิจัย รวมทั้งขออนุญาตบันทึกเทปการสนทนาพูดคุย โดยประเด็น คำถามจะเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยซึ่งประกอบด้วย 1) เพื่อศึกษามุมมอง วัฒนธรรมในสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เน้นศึกษาพัฒนาการและปัจจัย การเปลี่ยนแปลง รวมถึงศึกษาสถานการณ์ ณ ปัจจุบัน และ 2) เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการ ทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

5. วิเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) แยกตามประเด็นต่าง ๆ ที่ได้วางกรอบไว้ ทั้งนี้กรอบการนำเสนอในส่วน ของผลการวิจัยประกอบด้วย พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้ มุมมองต่อวัฒนธรรมของกลุ่มแนวคิดหลัก และข้อเสนอแนะ การวิจัยและเชิงนโยบายต่อสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อประเด็นวัฒนธรรม และประเด็นที่เกี่ยวข้องที่เชื่อมโยงกับงานวิจัยชิ้นนี้

งานวิจัยเรื่องพลวัตความเข้าใจและการตีความศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมของสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงกับสถานการณ์ปัจจุบัน มีผลการวิจัย

วัฒนธรรมมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้รับการ สืบสาน เรียนรู้ สืบทอด ส่งต่อ บ่มเพาะและงอกเงย ในหมู่เหล่ามุสลิมผู้ศรัทธา ที่มาจากหลักการในศาสนาอิสลาม ที่ถูกประทานลงมาในรูปแบบของการดำเนินชีวิต พระเจ้าในศาสนาอิสลาม ได้กำหนดหลักศรัทธาและหลักการปฏิบัติ ได้อย่างครอบคลุมในทุกเรื่อง เริ่มตั้งแต่มนุษย์อยู่ในท้องมารดา การใช้ชีวิตในขณะที่มีชีวิตอยู่บนโลก จนถึงเวลาที่มนุษย์ได้รับการพิจารณาผลการใช้ชีวิตหลังความตายในหลุมฝังศพ

Bualuang (2012) ในงานวิจัยเรื่อง มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และภาพอนาคต คีนุสสันติจังหวัดชายแดนภาคใต้ นักวิชาการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีให้ทัศนะว่า งานบุญและการละเล่นเป็นสิ่งที่คู่กับชุมชนนั้นมาตั้งแต่อดีตเพียงแต่นำหลักศาสนาอิสลามมาบูรณาการ ในบางกิจกรรมเป็นวิถีดั้งเดิมที่ตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเก่าที่มีอิทธิพลพื้นฐานเป็นของวิถีฮินดู พราหมณ์ และความนิยมในสังคม เช่น งานบุญ งานแต่งงาน มีกิจกรรมบางประการที่เป็นลักษณะอิทธิพลของฮินดู พราหมณ์ เช่น การทำบายศรี (bunga sirih/Bunga Sirih) การป้อนข้าวเหนียวสี (ขาว แดง เหลือง ที่เรียกว่า Jemput Semangat หรือ Makan Semangat) การแห่ขบวนช้าง ตลอดจนการตกแต่งประดับประดาสถานที่ด้วยดอกไม้และสีสันทันอย่างสวยงาม ตลอดจนการนั่งเก้าอี้คู่กันเหมือนกับงานนั่งบัลลังก์ (เกอรากัน/Kerajinan) ของบ่าวสาวในพิธีแต่งงาน และการละเล่นหรือการแสดงใดที่ล่อแหลมหรือขัดกับหลักการศาสนาจะถูกทิ้งไป เช่น มีสตรีแสดงร่วมกับบุรุษ การร้องรำทำเพลงในที่สาธารณะ ผู้ชมที่ไม่แบ่งสถานที่ระหว่างชายหญิง เนื้อหาที่นำเสนอเป็นเรื่องที่เชิดชวชนในเรื่องชั่วสาว ไม่สุภาพ อัจฉาริษา ถูกศาสนากล่าวหาใส่ร้าย

ผู้อื่น ฯลฯ ในหลักการศาสนาต้องการจะปกป้องและป้องกันเรื่องความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นจากการแสดงหรือการละเล่นจึงได้กำหนดกรอบปฏิบัติให้ชัดเจน

วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย เป็นวัฒนธรรมสำคัญที่ได้รับการวางกรอบโดยศาสนาอิสลามที่กำหนดรูปแบบของการแต่งกายที่ถูกต้องเหมาะสมสำหรับมุสลิมทั้งชายและหญิง ซึ่งมีทั้งข้อพึงปฏิบัติและข้อพึงละเว้น ทำให้สามารถชี้ได้ชัดว่าการแต่งกายของมุสลิมไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ใดก็ต้องมีการแต่งกายในรูปแบบที่เป็นไปตามหลักศาสนา เช่นการคลุมฮิญาบของสตรี เพราะเป็นคำสอนของศาสนาที่กำหนดให้สตรีต้องปกปิดอวัยวะทุกส่วนของร่างกายให้มิดชิดยกเว้นใบหน้าและมือเท่านั้น ซึ่งเป็นการห้ามอวดสัดส่วนของร่างกาย และการให้เพศชายต้องปกปิดระหว่างสะดือถึงหัวเข่า รวมทั้งห้ามการสวมใส่เสื้อผ้าที่ทำจากไหมและทองคำ เป็นต้น

วัฒนธรรมด้านการแต่งงาน ชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวิถีปฏิบัติเรื่องการแต่งงานที่เป็นไปตามหลักคำสอนของอิสลามเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ พิธีการ นิกอฮฺ หรือ นิกะหฺ (อาจจะจัดขึ้นที่บ้านเจ้าสาวหรือบ้านเจ้าบ่าว) ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการแต่งงานที่ศาสนากำหนด บางท้องถิ่นยังมีลักษณะ การตั้งขบวนแห่ขันหมากจะมีเครื่องขันหมาก เช่น ข้าวเหนียวเหลือง ไข่ต้ม ไก่ย่าง ตามประเพณีปฏิบัติ และมีงานจัดเลี้ยงในแบบมลายูที่ชาวบ้านเรียกกันว่า มาแกบูโละหรือกินเหนียว นิยมที่จะเรียกในภาษาอาหรับว่า งานวาละมะห์ ซึ่งหมายถึงงานฉลองสมรส

วัฒนธรรมด้านการละเล่นและการประดิษฐ์ เช่น มะโย่ง ดิเกร์ฮูลู ดิเกร์บา เฆาะ รองเง็ง ศิลปะการป้องกันตัวลีละ การประดิษฐ์กริช การวาดลวดลายบนเรือกอลและ และประดิษฐ์เรือกอลและจำลอง การสานเสื่อกระจูด เป็นต้นการเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมของผู้อื่น กลุ่มชน ศาสนิกอื่นสำคัญอย่างไร จากเนื้อหาข้างต้น เป็นเพียงบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราเรียกกันว่า วัฒนธรรมมลายูมุสลิม วัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวไทยมลายูมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต ตามกาลเวลา การสืบทอด ส่งต่อ จากรุ่นปู่ รุ่นพ่อมาสู่รุ่นลูกหลาน อาจจะ

มีการปรับเปลี่ยน ลดทอน ประยุกต์ตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมและยุคสมัย บางส่วนอาจหลงลืม บางส่วนยังอนุรักษ์ ยืนหยัดอย่างเข้มแข็ง อีกทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยนในทางวัฒนธรรมหรือที่เรียกว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) ไปมาหาสู่กัน การร่วมงานบุญ งานศพ การแต่งงานข้ามศาสนากัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการเกิดการแลกเปลี่ยน การรับเอาวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่อยู่ใกล้เคียงกันหรือมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นเวลานาน ที่ทำให้รับเอาวิถีปฏิบัติของวัฒนธรรมอื่นที่ต่างจากตนเข้ามาปรับประยุกต์ เห็นได้ชัดเจนว่าการปฏิบัติตนด้านต่าง ๆ ของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่บางส่วน มีความคล้ายคลึงกันและในบางส่วนแตกต่างกันอย่างชัดเจน

สาเหตุการเปลี่ยนแปลง

จากการสัมภาษณ์สามารถสรุปได้ว่า แนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ผ่านพ้นช่วงเวลาที่ยาวนาน และได้สั่งสมประสบการณ์ จนเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นระยะ ๆ ซึ่งเป็นไปตามปัจจัยทั้งภายในและภายนอก หล่อหลอม ให้เกิดกลุ่มแนวคิดที่เป็นรูปลักษณะเฉพาะในพื้นที่นี้ ที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ดังนั้นทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ล้วนมีสาเหตุมาจากทั้งภายในและภายนอก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในเกิดจากการเปลี่ยนที่เกิดจากเหตุต่าง ๆ ทั้งภายในกลุ่มเอง ภายในกรอบสังคมชาวมลายูในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และปัจจัยต่าง ๆ ทาง การ และเศรษฐกิจภายในประเทศ ดังรายละเอียดแยกเป็นประเด็นปลีกย่อย ดังต่อไปนี้

1.1 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ประเทศเป็นประเทศที่ให้อิสระในการนับถือศาสนาและความเชื่อ จึงไม่แปลกที่หากจะมีกลุ่มแนวคิดใดก็ตาม ในประเทศถือว่าไม่ใช่ปัญหาตราบใดที่แนวคิด

นั้นไม่สร้างความแตกแยกในสังคม และการความรุ่มรวยภายในจนมีผลต่อความมั่นคงในประเทศ การเคลื่อนไหวของกลุ่มแนวคิดเองก็พยายามอย่างมากที่จะไม่สร้างเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่แนวคิดของตน หรือ ในหลายกรณียังได้ประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐด้วยดี หากกิจกรรมที่รัฐดำเนินการไม่ขัดแย้งกับหลักการศาสนา

ในทางการเมืองที่เห็นได้ชัดเจน ก็คือ การยกระดับความสามารถในทางการเมือง ในอดีตการยอมรับในการเป็นนักการเมืองมุสลิม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก แต่มีแนวโน้มที่เปลี่ยนไป นักการเมืองมุสลิมในระดับชาติมีมากขึ้นด้วยการสนับสนุนจากผู้คนในพื้นที่จากกลุ่มแนวคิดที่หลากหลาย นอกจากนี้นักการเมืองเหล่านั้น มีความสนใจในประเด็นทางศาสนามากขึ้น ไม่ได้จำกัดกรอบแค่การจัดทำโครงการพื้นฐานเท่านั้น

1.2 บทบาทของผู้รู้ปาดานี

บทบาทและท่าทีของผู้รู้ทางศาสนาก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากผู้รู้ถือเป็นต้นแบบในสถานศึกษาและสังคม การเปลี่ยนแปลงมุมมอง ทศนคติ พฤติกรรม การแต่งกาย และการพูดจา นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมด้วย ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น กรณีของการแต่งกายในสังคมมุสลิมในพื้นที่ โดยเฉพาะชุดการแต่งกายเพื่อประกอบอบัติฮะยี ในอดีตการแต่งกายมักเป็นการแต่งกายแบบมลายู กล่าวคือ เสื้อมลายู (ตะโล๊ะบือลางอ) และใส่โสร่ง แต่เมื่อแนวคิดชาลาฟิยัและญามาอะฮ์ดับลิสม เข้ามาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว รูปแบบการแต่งกายมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งที่เป็นการแต่งกายแบบอาหรับและปากีสถาน รวมถึงการแต่งกายแบบสากลซึ่งถูกนำเข้ามาผ่านการปฏิสัมพันธ์กับศาสนิกอื่นในสถานที่ทำงานหรือสถานที่อื่น ๆ ที่จำเป็นต้องแต่งกายเข้ากับสถานการณ์และท่าทีของผู้รู้ไม่ได้มีทัศนคติที่แย้งกัน

ในเรื่องของการแต่งกายผู้รู้บางท่านยังมีการแต่งกายแบบสากล ในขณะที่ยังสามารถรักษาสถานะในฐานะที่เป็นผู้รู้ทางศาสนาโดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่เป็นอาจารย์

หรือ เจ้าหน้าที่รัฐอื่น ๆ ที่มีพื้นฐานการศึกษาทางศาสนา อีกทั้งตามทัศนะของกลุ่มแนวคิดชาลาฟีย์เรื่องการแต่งกายไม่ได้แสดงความขัดแย้งกับการแต่งกายแบบสากลหรือการแต่งกายแบบใดเป็นการเฉพาะ แต่การแต่งกายต้องแสดงถึงการถ่อมตน ไม่ฟุ้งเฟ้อ ถูกต้องตามหลักการ และเหมาะสมกับกาลเทศะ ประเด็นการแต่งกายจึงไม่ใช่สิ่งที่มีการถกเถียงมากนัก

1.3 การปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมภายในประเทศ

ประเทศที่ให้อิสระในการนับถือศาสนาและความเชื่อ และคนไทยส่วนใหญ่เปิดกว้างในการปฏิสัมพันธ์กัน การเป็นพลเมืองในประเทศไทยที่มีคนส่วนใหญ่ไม่นับถือศาสนาอิสลาม จำเป็นต้องมีการปรับตัว ให้เข้ากับกาลเทศะ และสถานการณ์วัฒนธรรมบางอย่างที่มีในสังคมไทยจากแต่ก่อนที่คนส่วนใหญ่ไม่ยอมปฏิบัติตามและไม่มีทางออก เริ่มมีการปรับขึ้นเรื่อย ๆ จากข้อเสนอแนะและการปฏิบัติของผู้รู้ในกลุ่มแนวคิดต่าง ๆ เช่น กรณีการยกมือไหว้ การทำงานร่วมกับศาสนิกอื่นอย่างสันติ การร้องเพลงและการยืนตรงเคารพธงชาติ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้ยากในยุคสมัยก่อนแต่ท่าทีของผู้รู้มีการผ่อนปรนมาก จึงถือเป็นเรื่องที่สามารถกระทำได้

2. ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกเกิดจากการไหลเข้ามาของแนวคิดและความเชื่อผ่านการศึกษาในต่าง ประเทศ กรณีของแนวคิดชาลาฟีย์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษามาจากประเทศซาอุดีอาระเบีย รวมถึงบางส่วนที่สำเร็จจากประเทศอินเดีย ส่วนแนวคิดญามาอะฮ์ระดับลิซได้รับอิทธิพลจากแนวคิดจากประเทศอินเดียผ่านชาวอินเดียที่เดินทางมาเผยแพร่แนวคิดในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปัจจัยภายนอกยังเกิดจากการสนับสนุนทางการเงินให้กับกลุ่มแนวคิดต่าง ๆ โดยเฉพาะในสายชาลาฟีย์ในรูปของการรับการสนับสนุนการสร้างศาสนสถานและสถานศึกษาหรือทุนการศึกษาอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนการจัดทำตำรา หนังสือ รวมถึงการแปลเอกสารเป็นภาษาไทยและมลายู

กระแสโลกาภิวัตน์ ความไร้พรมแดนของการเชื่อมต่อกัน เป็นหนึ่งในปัจจัยที่เป็นพลวัตที่ทำให้สังคมมุสลิมในชายแดนได้เปลี่ยนแปลงจากเดิม ส่งผลต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่แห่งนี้ อย่างเช่นการแต่งกาย จากที่ผ่านมามเคยนุ่งผ้าใส่รงในชีวิตประจำวัน ทำให้ลดน้อยลงและในอดีตสุภาพสตรีไม่ได้คลุมผมอย่างมิดชิดแต่ ณ ปัจจุบันน้อยครั้งที่จะได้เห็นการคลุมผมในลักษณะครึ่งศรีษะ หรือเสื้อคลุมของสตรีจากที่ผ่านมามีได้มีสีสันมากมาย ณ ปัจจุบันสามารถเลือกรูปแบบที่หลากหลาย สีสัน สวยงาม เป็นที่ดึงดูดของหนุ่มสาวในการที่จะสวมใส่ ส่งผลต่อทัศนะมุมมองต่อการแต่งกายในรูปแบบเหล่านั้น ไม่ได้เป็นความล้าสมัยอีกต่อไป แหล่งที่มาของ เทรนด์ เสื้อผ้าเหล่านี้ มาจากตะวันออกกลางและประเทศอินโดนีเซีย ส่วนหนึ่งของอิทธิพลเหล่านี้ผ่านเข้ามาในรูปแบบสื่อออนไลน์และการเชื่อมต่อของมนุษย์ที่เป็นลักษณะไร้พรมแดน

ปัจจัยต่อมาก็มีส่วนเกี่ยวของของโลกาภิวัตน์เช่นกัน คือศักยภาพของคนในพื้นที่สามจังหวัดในการที่ไปท่องเที่ยวและการค้ากับต่างประเทศมีมากขึ้น พื้นที่ส่วนใหญ่ที่เลือกเป็นเป้าหมายในการเดินทางในการท่องเที่ยวและการค้าขายนั้น ส่วนมากแล้วจะเป็นประเทศมุสลิม ทำให้เกิดการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมากขึ้น

ปัจจัยภายนอกต่อมาก็คือการได้รับอิทธิพลจากปัญญาชนในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ที่ออกไปศึกษาต่างประเทศ คนเหล่านี้เวลากลับมาสู่ภูมิภาคได้นำความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาเผยแพร่ให้กับคนในพื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นครูสอนศาสนา คนเหล่านี้ไม่เพียงแค่นำองค์ความรู้อย่างเดียวยังได้นำวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ ๆ ทำเป็นแบบอย่างให้กับประชาชนในพื้นที่ได้เห็น เช่นการเลือกใส่เสื้อผ้าในการแต่งกายและรูปแบบการดำเนินชีวิต คำสอนนั้นในบางครั้งขัดกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ที่เคยปฏิบัติกันมา อย่างเช่น การทำขวัญหมากในช่วงงานแต่งงาน หรือ เลี้ยงข้าวเหนียวสามสี เหลืองแดง ขาว เพื่อทำขวัญ หรือจัดเลี้ยงบนสุสาน หรือการบูชาต้นไม้ใหญ่ ๆ หรือ ปิละหน

จัดเลี้ยงใหญ่ในทุ่งนาและทำพิธีหน้าศาลเจ้าในทุ่งหน้านั้นหรือการสะเดาะเคราะห์หรือการเล่นมะโยง และอื่น ๆ

อภิปรายผลการศึกษา

พลวัตความเข้าใจและการตีความศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมของสังคมมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงกับสภาพปัจจุบัน มีผลสรุปตามกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตามกรอบวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาวัฒนธรรมในสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เน้นศึกษาพัฒนาการและปัจจัยการเปลี่ยนแปลง รวมถึงศึกษาสภาพ ณ ปัจจุบัน กล่าวคือ พัฒนาการขององค์ความรู้ของศาสนาอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพลวัตที่ต่อเนื่องตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของการเข้ามาของอิสลามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในยุคที่ยังคงเป็นรัฐปัตตานี มาจนถึงปัจจุบันที่ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย การเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในองค์ความรู้ศาสนาซึ่งต่อเนื่องไปจนถึงหลักการศรัทธาและการปฏิบัติศาสนกิจ

การเข้ามาของอิสลามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และการเผยแผ่อิสลามโดยส่วนใหญ่ได้ใช้แนวทางสันติวิธี กระบวนการเข้ารับศาสนาอิสลามเน้นการเข้าถึงผู้นำ กษัตริย์ และผู้ปกครองแคว้น ขณะเดียวกันก็มีการเคลื่อนไหวกิจกรรมการเผยแผ่ในระดับสามัญชนด้วย เมื่อชนชั้นผู้ปกครอง หรือชนชั้นน่าน้อมรับศาสนาอิสลามแล้วผู้คนในระดับสามัญชนจะน้อมรับศาสนาอิสลามเพิ่มมากขึ้น

องค์ความรู้ด้านหลักศรัทธาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยได้ยอมรับเอาแนวทางของอะชาอีเราะห์ (A'sha'irah) การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านหลักศรัทธาได้ถ่ายทอดผ่านผู้รู้จากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีชื่อเสียงทั้งในนครมักกะฮ์ อันเป็นเป็นจุดศูนย์รวมการศึกษาของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีต และมีชื่อเสียงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในนาม “ปาตานี” (รัฐปัตตานี

ในอดีตค.ศ.1457-1786) ชื่อเสียงของปวงปราชญ์จากปาตานีถูกถ่ายทอดผ่านตำราศาสนาที่เรียกว่า “กิตาบบญาวี/Kitab Jawi” และสถาบันการศึกษาแนวปอเนาะ (Katih, 2004)

ตำราหลักศรัทธาที่ได้รับความนิยมอย่างมากก็คือ ตำราที่ใช้สอนเกี่ยวกับคุณลักษณะเฉพาะของพระเจ้า 20 ประการ (Sifat Dua Puloh) พร้อมอธิบาย ทั้งการอธิบายโดยตำราเองและผู้สอน ในแต่ละคุณลักษณะ และนำเสนอแหล่งอ้างอิงจากอัล-กุรอาน ทั้งนี้เพื่อเป็นการรู้จักพระเจ้าในเบื้องต้น องค์ความรู้หลักศรัทธาผ่านการนำเสนอคุณลักษณะ 20 ประการนี้ได้รับการถ่ายทอดมานานกว่า 2 ศตวรรษ จนกระทั่งมีการเปลี่ยนจากการเข้ามาของแนวคิดแนวซาลาฟีย์ (Salafiy) ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา และขยายตัวมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1970 จนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากองค์ความรู้ที่ได้รับของชาวจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากมักกะฮ์และมะดีนะห์เป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ด้านองค์ความรู้ที่ได้รับจากมักกะฮ์และมะดีนะห์ ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ซึ่งรวมถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวคือ ประเทศซาอุดีอาระเบีย อันเป็นที่ตั้งของนครมักกะฮ์และมะดีนะห์ ได้รับการสถาปนาขึ้นมาในปี ค.ศ.1927 ภายใต้ราชวงศ์อิบнуซอูด (ที่มาของชื่อประเทศ) ประเทศซาอุดีอาระเบียภายใต้ราชวงศ์อิบнуซอูดยึดแนวทางแนวซาลาฟ/ซาลาฟีย์ ซึ่งเน้นที่มาของหลักฐานและการตีความด้านหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติที่มาจากอัล-กุรอานและวจนะของท่านนบีมุหัมมัด (ศ็อลฯ) ถ้าเป็นหลัก การขยายความที่นอกเหนือจากที่มาทั้งสองถือว่าไม่ถูกต้องและบิดเบือน (Bid'ah)

ในส่วนของกลุ่มแนวคิดญามาอะฮ์ตัจลีซ ส่วนใหญ่ในเรื่องหลักปฏิบัติจะสอดคล้องกับกลุ่มแนวคิดดั้งเดิม แต่แนวคิดญามาอะฮ์ฯ นอกจากจะเน้นในเรื่องของการปฏิบัติตามหลักการศาสนาที่เป็นข้อบังคับแล้ว ยังได้ให้ความสำคัญกับผลบุญที่จะ

ได้รับจากการปฏิบัติด้วย รวมถึงการปฏิบัติศาสนกิจเพิ่มเติมที่ได้รับบุญเพิ่มให้เป็นกิจวัตร (amal sunat) นอกจากนี้ยังเน้นการดำเนินตามรอยทางของนบีทั้งในเรื่องการทำอิบาตะฮ์ การประพุดิตน การแต่งกาย การวจา บุคลิก การไว้เครา และการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ ทั้งนี้สะท้อนได้จากแบบอย่างที่มาลานา อิลยาส อัล-กะฮ์ตันลาวิ๊ ผู้ก่อตั้งแนวคิดญามอะฮ์ฯ ได้เคยปฏิบัติ

นอกจากนี้กลุ่มแนวคิดญามอะฮ์ฯ จะเน้นในเรื่องการละหมาดร่วมกัน ณ มัสยิดในหมู่บ้าน การขอพรและขอภัยโทษจากอัลลอฮ์ (อิชติฆาฟร์) การระลึกถึงอัลลอฮ์ (ซิกิร) การอ่านบทสรรเสริญบีมุหัมมัด (ศอลาวัต) การฟังบรรยายศาสนา ภายหลังการละหมาด (บายาน) การอ่านอัล-กุรอาน การเยี่ยมเยียนผู้คนในชุมชนเพื่อการทำละหมาดร่วมกัน และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำอิบาตะฮ์ในมัสยิด

ในเรื่องกิจกรรมทางโลก กลุ่มญามอะฮ์ฯ ไม่ได้ปฏิเสธ จะเห็นได้จากกิจกรรมทางธุรกิจที่ได้เข้ามาพร้อม ๆ กับการจัดตั้งศูนย์กลางของกลุ่มญามอะฮ์ฯ (มัสกัซ) แต่ธุรกิจส่วนใหญ่จะอยู่ในโครงสร้างแนวคิดกลุ่มญามอะฮ์ฯ และการปฏิบัติของกลุ่มญามอะฮ์ฯ เช่น การค้าขายเสื้อผ้า ผ้าเชอร์บัน หมวกกะปิเยาะห์ ลูกประคำ (สำหรับการซิกิร) ตำราศาสนา อัล-กุรอาน หมอน เบาะ น้ำหอม ไม้ธูป (sugi) การทำธุรกิจของกลุ่มญามอะฮ์ฯ ฯ จึงขึ้นอยู่กับพื้นที่ของการเกิดพื้นที่ของกลุ่มญามอะฮ์ฯ ไม่ว่าเป็นในรูปแบบใดก็ตาม ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้ดำเนินธุรกิจในกลุ่มญามอะฮ์ฯ ต้องไม่ลืมแนวทางของกลุ่มญามอะฮ์ฯ ที่ต้องใจกว้าง มุ่งมั่นและตั้งใจเพื่อภารกิจเผยแผ่ศาสนาอิสลาม และการปฏิบัติศาสนกิจ รวมถึงการมีจิตอาสา (Ikram Muslimin)

ในประเด็นวัฒนธรรมมีความแตกต่างทั้ง 3 กลุ่มแนวคิด กลุ่มแนวคิดดั้งเดิมยังคงมีหลักความเชื่อและการปฏิบัติที่มีมาจากยุคก่อนศาสนาอิสลามจะเข้าถึงในภูมิภาคนี้ แต่มีความพยายามผสมผสานกันจนไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัดว่าเป็นหลักการศาสนาหรือไม่ แม้ว่าในยุคคนบีมุหัมมัดไม่ได้มีการปฏิบัติก็ตาม เช่น การอ่านบทรำลึกถึงนบีมุหัมมัดในช่วงเดือนรอมฎอนหรืออ่าน บัรซันญี (barzanji) การ

เผ่าคนเสียชีวิตโดยการอ่านอัล-กุรอานมอบผลบุญ การจัดงานบุญ 7 วัน 40 วัน และ 100 วันให้กับผู้ล่วงลับ

ขณะที่มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดต่าง ๆ ในกลุ่มแนวคิดทั้ง 3 แนวคิด สรุปลแล้วมีผลจากปัจจัยภายในและภายนอก กล่าวคือ เหตุปัจจัยภายในเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแรงขับเคลื่อนทางการเมืองโดยเฉพาะการเมืองประชาธิปไตยในประเทศไทยที่เปิดโอกาสการรับนับถือศาสนาและความเชื่อ ครอบคลุมเท่าที่ไม่ขัดแย้งกับหลักการและความมั่นคงในประเทศ อิทธิพลของการเผยแพร่แนวคิดอิสลามกลุ่มต่าง ๆ ทำให้เกิดสำนึกในความตระหนักต่อชุมชนของตนเองและสำนึกต่อสังคม แนวโน้มการตอบรับนักการเมืองที่มาจากมุสลิมมีมากขึ้น จากที่แต่ก่อนนั้นไม่มีอย่างใดที่คิดว่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทุกพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การตื่นตัวในอิสลามที่เริ่มมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 ยังไม่ได้เกิดอย่างทั่วถึง (อนุสรณ์ อุณโณ, 2554) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงหรือไม่ แต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน บ้างก็เปลี่ยนแปลงมาก บ้างก็ไม่เปลี่ยนแปลง บ้างก็มีการผสมผสานกัน (Talat Makhmood, 2017)

การใช้สื่อทันสมัยที่สามารถตอบโจทย์ชนรุ่นใหม่เป็นอีกหนึ่งเหตุผลของการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ สามารถกระทำได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึง รวมถึงการเกิดปฏิสัมพันธ์กับศาสนิกอื่น ๆ ภายในประเทศทำให้มีเท่าที่ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ จากอดีตที่ไม่เคยได้ปฏิสัมพันธ์มาก จึงไม่ค่อยมีทางออกที่ชัดเจนนัก เมื่อเป้าหมายการทำงานที่ชัดเจนในองค์กรที่มีคนทำงานจากหลากหลาย

ปัจจัยภายนอกเกิดจากการไหลเข้ามาของแนวคิดและความเชื่อผ่านการศึกษาในต่างประเทศ กรณีของแนวคิดชาลาฟีย์ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จจากมหาวิทยาลัยมะดีนะห์ และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในประเทศซาอุดีอาระเบีย รวมถึงบางส่วนที่สำเร็จจากประเทศอินเดีย ส่วนแนวคิดญามาอะฮ์ระดับสูงได้รับอิทธิพลจาก

แนวคิดนี้จากอินเดียผ่านชาวอินเดียที่เดินทางมาเผยแผ่แนวคิดในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปัจจัยภายนอกยังเกิดจากการสนับสนุนทางการเงินให้กับกลุ่มแนวคิดต่าง ๆ โดยเฉพาะในสายชาลาฟีย์ ในรูปของการสนับสนุนการสร้างศาสนสถานและสถานศึกษา หรือ ทุนการศึกษาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงตำราเรียนต่าง ๆ มีการแปลเอกสารเป็นภาษาไทยและภาษามลายูที่สามารถสื่อสารกับคนในพื้นที่

ในด้านอิทธิทางวัฒนธรรมเริ่มหดหายลงไป เนื่องจากการไหลเข้ามาของแนวคิดและความเชื่อผ่านการศึกษาในต่างประเทศ กรณีของแนวคิดชาลาฟีย์ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จมาจากมหาวิทยาลัยมะดีนะห์ และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในประเทศซาอุดีอาระเบีย รวมถึงบางส่วนที่สำเร็จจากประเทศอินเดีย ส่วนแนวคิดญามาอะฮ์ดบลิซได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนี้จากอินเดียผ่านชาวอินเดียที่เดินทางมาเผยแผ่แนวคิดในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กระแสโลกาภิวัตน์ ความไร้พรมของการเชื่อมต่อกัน เป็นหนึ่งในปัจจัยที่เป็นพลวัตที่ทำให้สังคมมุสลิมในชายแดนใต้เปลี่ยนแปลงจากเดิม การเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่แห่งนี้ อย่างเช่นการแต่งกาย วัฒนธรรมการกิน วัฒนธรรมการทำงาน และวัฒนธรรมการสื่อสาร การที่โลกาภิวัตน์นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้เรียกว่า “globalization of culture” หรือ การปรับตัวอย่างรวดเร็วของชาติในระบบของโลกด้วยการพัฒนาตามยุคสมัย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการคมนาคมและความเจริญทางธุรกิจ รวมถึงบทบาทของสื่อต่าง ๆ (Raikhana et al., 2014)

ปัจจัยต่อมาก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับโลกาภิวัตน์เช่นกัน คือศักยภาพของคนในพื้นที่สามจังหวัดในการที่ไปท่องเที่ยวและการค้า กับต่างประเทศมีมากขึ้น ส่วนมากแล้วจะเป็นประเทศมุสลิม ทำให้เกิดการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมากขึ้น เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับสังคมมุสลิมอื่น ๆ ทั่วโลก เช่น กรณีของประเทศทาน

ชาเนียที่รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมกีฬาจากเยอรมันในช่วงอาณานิคม (Ndee, 2010) ยิ่งปัจจุบันที่โลกาภิวัตน์ที่ใช้สื่อสารอิเล็กทรอนิกส์ ยังสามารถเข้าถึงคนได้มากกว่าเดิม และในวงกว้างกว่า

ปัจจัยภายนอกต่อมาคือ การได้รับอิทธิพลจากปัญญาชนในพื้นที่ภาคใต้ที่ออกไปศึกษายังต่างประเทศ คนเหล่านี้เวลากลับมาสู่ภูมิภาคได้นำความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาเผยแพร่ให้กับคนในพื้นที่โดยส่วนใหญ่จะเป็นครูสอนศาสนา คนเหล่านี้ไม่เพียงแค่ให้ความรู้อย่างเดียวยังได้นำวิถีชีวิตในรูปแบบใหม่ ทำเป็นแบบอย่างให้กับประชาชนในพื้นที่ได้เห็น ครอบครัวการเลือกใส่เสื้อผ้าในการแต่งกายและรูปแบบการดำเนินชีวิต คำสอนนั้นในบางครั้งขัดกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่อย่างเช่นการทำขวัญหมากในช่วงพาทรงงานแต่งงาน หรือ เลี้ยงข้าวเหนียวสามสี เหลือง แดง ขาว เพื่อทำขวัญหรือจัดเลี้ยงบนสุสานหรือการบูชาต้นไม้ใหญ่ๆ หรือปละหนจัดเลี้ยงใหญ่ในทุ่งนาและทำพิธีหน้าศาลเจ้าในทุ่งหน้านั้นหรือการสะเดาะเคราะห์หรือการเล่นมะโยง และอื่น ๆ

สรุปผลการวิจัย

สังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากหลาย ๆ ปัจจัย เช่น ปาตานีในยุคสมัยก่อนนั้นเคยเป็นเมืองท่าทำการค้าขายกับพ่อค้าระหว่างประเทศ การเข้ามาอิสลามก็เป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม อันเนื่องจากก่อนรับอิสลามมีการนับถือศาสนาฮินดู-พราหมณ์ ถึงแม้มีการรับอิสลามแต่ก็ยังหลงเหลือวัฒนธรรมอดีตก่อนอิสลามจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และสุดท้ายกระแสโลกาภิวัตน์และคนในพื้นที่ที่ศึกษาที่ต่างแดน ก็เป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต รวมทั้งแนวคิดความเชื่อต่าง ๆ จากที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลต่อมุสลิมในพื้นที่มีหลากหลายแนวคิดและมีความแตกต่างในแต่ละกลุ่มแนวคิดมีความยากง่ายในการปฏิสัมพันธ์กับคนนอกที่แตกต่างกัน ดังนั้นการเข้าหาหรือทำงานร่วมกับกลุ่มที่มีความต่างเหล่านี้ ต้องศึกษารายละเอียดให้ดีเพื่อ

ความราบรื่นในการร่วมงาน บางกลุ่มยึดการประเพณีด้านวัฒนธรรมและกฎข้อบังคับทางศาสนาด้วยความเคร่งครัด ดังนั้นการทำงานในพื้นที่หรือมาตรการการบังคับใช้ต่าง ๆ ควรต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้ และการวางตัวที่เป็นกลางเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในอนาคตข้างหน้า นำมาซึ่งการประสานการทำงานที่มีประสิทธิภาพและไม่สร้างเงื่อนไขความขัดแย้งและสามารถแก้ปัญหาตรงจุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์

1.1 สามารถเป็นแนวทางในการปรับตัวในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อกลุ่มแนวคิดต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไปในพื้นที่ชายแดนใต้

1.2 รัฐและหน่วยงานที่เข้าไปทำงานกับภาคประชาชนควรทำความเข้าใจความแตกต่างภายในของสังคมมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อประโยชน์ในการใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจนโยบายที่สอดคล้องกับหลักการ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เนื่องจากบางประเด็นทางศาสนาเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและมีผลต่อการมีส่วนร่วมกับภาครัฐระยะยาว และอาจกระทบต่อการทำงานในอนาคต อย่างเช่น กรณีของกิจกรรมทางวัฒนธรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมกับโอกาสและบุคคล วัฒนธรรมดังกล่าว เช่น การร้องดิเก้หรือ ดิเก้ฮูลู หนึ่งตะลุง การฟ้อนรำต่าง ๆ อาจจะไม่เหมาะที่จะนำมาแสดงต่อหน้าผู้รู้ทางศาสนาโดยเฉพาะในสายศึกษาปอเนาะ

1.3 รัฐควรวางตัวเป็นกลางระหว่างกลุ่มแนวคิดที่มีความแตกต่างทั้ง 3 คิด ทั้งนี้เมื่อภาครัฐเข้าใจดีแล้วว่าในแต่ละแนวคิดที่มีความแตกต่างมีรายละเอียดอะไรบ้าง ก็ไม่ควรวางหน้าหนักการให้การสนับสนุนไปให้กับกลุ่มใดเป็นการเฉพาะจนมากเกินไป จนอาจเกิดความยากลำบากในการดำเนินงาน หรือ รัฐอาจใช้วิธีการ

ทำงานร่วมกันหลายฝ่ายเพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มแนวคิดต่าง ๆ ได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำการศึกษาค้างต่อไป

2.1 ควรมีการจัดทำวิจัยหลักการพหุวัฒนธรรมในอิสลามและศาสนาอื่น ๆ เพื่อการปรับใช้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อสนับสนุนแนวคิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

2.2 ควรมีการจัดทำวิจัยประเด็นสังคมพหุวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นและการปรับใช้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

- Bualuang, A. (2012). *Má-laa-yoo · wát-tá-ná-tam rāak ngāo · nai · mí-dti wát-tá-ná-tam · bprà-wàt sàat láe pāap à-naa-kót · keun sòo sǎn-dti jang-wàt chaai daen pāak dtāi* [Cultural roots in the dimension of culture, history and future vision restore peace to the southern border provinces]. Ministry of Culture.
- Chitniratna, N. (2015). Socio-Cultural Change Through Diversity of Life History and Experience of Congested Community Leaders. *Journal of Parichart, Thaksin University*, 26(1), 30-73. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/parichartjournal/article/view/42942>
- Euamornvanich, P. (2017). Communication through Multi-Cultural Dimensions of Geert Hofstede. *Academic Journal of Humanities and Social Sciences, Burapha University*, 25(47), 223-229. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/76727>

- Jensantikul, N. (2020). THREE SOUTHERN BORDER PROVINCES INSTITUTIONALIZATION AND ACTION UNDER STRUCTURAL FUNCTIONALISM THEORY. *Suthiparithat*, 27(84), 77–90. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/DPUStuthiparithatJournal/article/view/245033>
- Jittiyaphan, P. (2007). *The Influence of Globalization Stream on Deviation Behavior of Thai Muslim Youth from Islamic Creed in Muang District Yala Province* [Master's thesis]. Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University. <http://kb.psu.ac.th/psukb/handle/2010/6222>
- Kaewmoragot, P. (2017). *Political Participation Culture of Youths in Multicultural Society: A Case Study of Thepha District Songkhla Province* [Unpublished master's thesis]. National Institute of Development Administration.
- Katih, I. (2004). *Asha'irah: History, Ideas and Influences upon Muslim's Faith in Southern Border Provinces of Thailand* [Master's thesis]. Faculty of Islamic Science, Prince of Songkla University. <http://kb.psu.ac.th/psukb/handle/2010/6242>
- Makhmood, T. (2017). *A Contrast between Islamic Culture and cultural Islam*. ResearchGate, DOI: 10.13140/RG.2.2.16580.83843.
- Narongraksakhet, I. & Hayimasae, N. (2010). *Trit-sà-dee mài sà-tāa-ban gaan sèuk-sāa mūt-sà-lim jang-wàt chaai daen pāak dtāi* [New Theory of Muslim Educational Institutions in Southern Border Provinces]. Research and Academic Selatan
- Ndee, H.S. (2010). Islam and Islamic Culture: Earliest Foreign Influences on Physical Activity in Pre-Colonial East Africa. *The*

International Journal of the History of Sport, 27(5), 798–819.

<https://doi.org/10.1080/09523361003625857>

- Rattanamanee, P., Lohachinda, N., Hayeehama, N., Punyaburana, O., & Saengnil, J. (2007). *Raai ngaan gaan wi-jai · wát-tá-ná-tam nai sām jang-wát chaai daen pāk dtāi · bpàt-dtaa-nee · yá-laa láe ná-raa-tí-wáat* [Cultural Research Report in the 3 Southern Border Provinces of Pattani, Yala and Narathiwat]. Princess Gulyani Vadhana Institute of Cultural Studies, Prince of Songkla University.
- Raikhan, S., Moldakhmet, M., Ryskeldy, M., & Alua, M. (2014). The interaction of globalization and culture in the modern world. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 122, 8–12.
- Sirikase, B. (2020) A Study of Constructive Organizational Culture and Learning Organization in Mahamakut Buddhist University, Srilanchang Campus. *Journal of the Association of Researchers*, 22(2), 65-80. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jar/article/view/242914>
- Sinaga, A. I. (2016). Islamic Culture and Culture of Islam (As a Reflection in Rediscovering of Standard Absorption of Culture in Islamic Teaching). *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 21(5), 90-95.
- Thepchai, K. (2012). *Mí-dti wát-tá-ná-tam · bprà-wát sàat láe páap à-naa-kót · keun sò sǎn-dti jang-wát chaai daen pāk dtāi* [Cultural Dimensions, History and Future Outlook return to peace in the southern border provinces]. Ministry of Culture.

Tuwaesidek, W. (2021). Patani History through the View of Long-term History: From 7 Huamuangs to the Anglo-Siamese Treaty of 1909 (1808-1909). *Journal of Social Sciences, Naresuan University*. 17(1). 187-214. <https://doi.org/10.14456/jssnu.2021.7>

Unno, A. (2011). *Nabi Ta Ma-kae Pinae* [Muhammad does not eat Betel Nits]: Malay Muslims in Thailand's Southern Border Province. Ministry of Culture.

มโนทัศน์ทางการศึกษาในซูเราะห์อัลฟาติฮะห์

Educational Concepts in Surah Al-Fatihah

Received: October 10, 2022 📧 Revised: November 17, 2022 📧 Accepted: November 21, 2022

อับดุลฮาติม อาแด¹

Abdulhalim Ardae

¹ M.A. (การสอนอิสลามศึกษา) อาจารย์สาขาวิชาการสอนอิสลามศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา. อีเมลผู้เขียน : Abdulhalim.a@yru.ac.th

M.A. (Teaching Islamic Education) Lecturer of Islamic Teaching Program, Faculty of
Education, Yala Rajabhat University. Author Email: Abdulhalim.a@yru.ac.th

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์มโนทัศน์ทางการศึกษาอิสลามในซูเราะห์อัลฟาติฮะห์ตามองค์ประกอบการจัดการเรียนรู้ของนักวิชาการการศึกษา

วิธีการศึกษา บทความวิชาการนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้เขียนได้ศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลจากตำรา เอกสาร และหนังสือของนักวิชาการมุสลิมและนักวิชาการทั่วไปเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ผลการวิจัย พบว่า ทุกอายะห์ของซูเราะห์อัลฟาติฮะห์ได้อธิบายถึงเนื้อหาสำคัญในแต่ละประเด็นขององค์ประกอบทางการศึกษาอย่างครบถ้วน ซึ่งประกอบด้วยบุคลิกภาพความเป็นครู กระบวนการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ และจุดประสงค์การเรียนรู้ในอิสลาม

การนำผลวิจัยไปใช้ บทความวิชาการนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ทางวิชาการ พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษา การเขียนตำรา หรือแบบเรียนอิสลามศึกษา

คำสำคัญ: มโนทัศน์, การศึกษา, อัลกุรอาน

Abstract

Objectives: to study and analyze the concepts of Islamic education in Surah Al-Fatihah according to the learning components of educational scholars.

Methodology: documentary research is used as the study method of this academic paper. The author has studied and synthesized information from texts, documents and books of muslim and general scholars in order to obtain information for the intended purpose.

Research Findings: the results of the study revealed that all ayahs in Surah Al-Fatihah have described the main content of each educational component issue in its entirety.

Contribution: this academic article can be used for academic purposes in term of developing a model for teaching and learning Islamic studies, textbook writing or Islamic studies.

Keywords: Concept, Education, Al-Quran.

บทนำ

อิสลามได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาดังหลักฐานในอัลกุรอานโองการแรก ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ประทานมายังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ด้วยคำสั่ง “จงอ่าน” ดังนั้น ความรู้และอิสลามนั้นเป็นสิ่งที่เดียวกันที่ไม่สามารถ แยกออกจากกัน ความรู้และอิสลามคือสัจธรรมของศาสตร์แห่งการดำเนินชีวิตที่มีมานับตั้งแต่ปฐมคำสอนจนถึงคำสอนสุดท้ายของอิสลามและจะคงเป็นเช่นนั้นตลอดไป ซูเราะห์อัลฟาติฮะห์เป็นซูเราะห์ลำดับที่หนึ่ง ในคัมภีร์อัลกุรอาน ประกอบด้วย 7 โองการ (อายะห์) แต่เนื้อหาสำคัญครอบคลุมทุกมิติของหลักการอิสลาม รวมทั้งมโนทัศน์ทางการศึกษาที่ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของการศึกษาไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ แต่ละโองการอธิบายถึงประเด็นสำคัญเกี่ยวกับองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ที่นักการศึกษาต้องนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาให้เกิดเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์มโนทัศน์ทางการศึกษาอิสลามในซูเราะห์อัลฟาติฮะห์ตามองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้

เนื้อหาการศึกษา

การศึกษาในอิสลาม

การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างคนให้เป็นบ่าวที่ภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ คำว่า “การศึกษา” ในภาษาอาหรับจะใช้คำว่า อัดดาร์บียะฮ์ (الدراسة) นักวิชาการอิสลามได้อธิบายไว้ว่า ในคัมภีร์อัลกุรอานไม่ได้กล่าวถึงคำว่า “การศึกษา” หรือ อัดดาร์บียะฮ์ (الدراسة) โดยตรง แต่มีคำหลายต่อหลายคำที่ได้อธิบายถึงความหมายของการศึกษา การศึกษาในอิสลามมิได้หมายถึงการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์หรือทักษะจากคน ๆ หนึ่งไปสู่อีกคน ๆ หนึ่งเท่านั้น แต่การศึกษาในอิสลามมีความหมายที่

กว้างและครอบคลุมวิถีชีวิตของมนุษย์ในทุก ๆ มิติ เป็นกระบวนการอบรมและบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณเพื่อสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์

อับดุลรอฮมาน อัลนะฮ์ลาวีย์ (as cited in Hayeesama-ae, 2013) ได้นำเสนอความหมายของคำว่า التَّيْبَةِ (อັตตะรียะห์) หรือการศึกษาจากกรากศัพท์ต่อไปนี้

1. التَّيْبَةِ มาจากคำว่า يُزْبِ - بَزْ หมายถึง การเพิ่มพูนขึ้นและเจริญงอกเงย การศึกษา หรือ التَّيْبَةِ (อັตตะรียะห์) จึงหมายถึงการเพิ่มหรือเจริญงอกงาม อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสในอัลกุรอานหลายตอนด้วยกัน เช่น

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

ความว่า : อัลลอฮ์ ﷻ จะทรงให้ดอกเบี้ยลดน้อยลงและหมด

ความจำเริญและจะทรงให้บรรดาที่เป็นทานเพิ่มพูนขึ้น

และอัลลอฮ์ ﷻ นั้นไม่ทรงชอบผู้ในเรศผู้กระทำความบาปทุกคน

(อัลบาคอเราะฮ์ : 276)

2. التَّيْبَةِ มาจากคำว่า يُزَيِّ - يَزَى การดูแลและเลี้ยงดู อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

وَاحْفَظْهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْنِي صَغِيرًا

ความว่า : และจงนอบน้อมแก่ท่านทั้งสอง ซึ่งการถ่อมตน

เนื่องจากความเมตตา และจงกล่าวว่า “ข้าแต่พระเจ้าของฉัน

ทรงโปรดเมตตาแก่ท่านทั้งสองเช่นที่ทั้งสองได้เลี้ยงดูฉันเมื่อ

เยาว์วัย (อัลอิสรอ์ : 24)

3. التَّيْبَةِ มาจากคำว่า يُزَبِّ - بَزْ หมายถึง การแก้ไขให้ดีขึ้น การสั่งสอน

การปกครองดูแล อัลลอฮ์ ﷻ ได้ให้ความหมายการดูแลสั่งสอนในโองการต่าง ๆ เช่น

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

ความว่า : และพระองค์ได้ทรงสอนบรรดานามของทั้งปวง
ให้แก่อาดัม عليه السلام ภายหลังได้ทรงแสดงสิ่งเหล่านั้นแก่มะลาอิกะฮ์ แล้วตรัสว่า จงบอกบรรดาชื่อของสิ่งเหล่านั้นแก่ข้า หาก
พวกเจ้าเป็นผู้พูดจริง (อัลบากอเราะฮ์ : 32)

นอกจากคำว่าอัดดรีบียะห์แล้ว ก็จะมีคำว่าว่า **التعليم** (อัดตะอ์ลีม) และ **النَّادِب** (อัดตะตีบ)

คำว่า **التعليم** (อัดตะอ์ลีม) หรือการสอน เป็นคำหนึ่งที่ใช้กันมาก แม้ว่าในบางครั้งจะมีผู้ให้ความหมายแคบ คือ การสอนให้ความรู้เท่านั้น ไม่ได้รวมถึงการดูแล แต่คำ ๆ นี้ มีกล่าวในอัลกุรอานไว้ว่า

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

ความว่า : พระองค์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งรอซูลขึ้นคนหนึ่งในหมู่
ผู้ไม่รู้จักหนังสือจากพวกเขาเองเพื่อสาธยายอายัตต่าง ๆ
ของพระองค์แก่พวกเขา และทรงทำให้พวกเขาผุดผ่อง
และทรงสอนคัมภีร์และความสุขุมคัมภีร์ภาพแก่พวกเขา
และแม้ว่าแต่ก่อนนี้พวกเขาอยู่ในการหลงผิดอย่างชัดแจ้งก็
ตาม (อัลญุมอะฮ์ : 2)

ญะลาล (as cited in Chedo, 2015) ได้อธิบายถึงความหมายของ **التعليم** (อัดตะอ์ลีม) คือ กระบวนการศึกษาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกันนับตั้งแต่แรกเกิดของ

มนุษย์โดยผ่านพัฒนาการทางการได้ยิน การมองเห็น และทางจิตใจ คำว่า **التعليم** (อັตะอะลิม) จึงไม่ได้มีความหมายหยุดอยู่ที่การบรรลุถึงความรู้ในขอบเขตของความรู้ (cognitive) เพียงเท่านั้น แต่จะต่อเนื่องไปจนถึงจิตใจ (psychomotor) และอารมณ์ (affection)

ส่วนคำว่า **دَبَّ** (อັตะตะบ) หรือ **دَبَّ** (อัลละดັบ) หมายถึง การปลุกฝัง คุณลักษณะที่ดีทั้งที่เป็นมารยาทและจริยธรรม ทำให้ห่างไกลจากสิ่งที่ไม่ดี และมีความหมายรวมถึงการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลง ไปในทางที่ดีและการเจริญงอกงาม คำว่า **دَبَّ** หรือ **دَبَّ** นี้ จะหมายรวมถึงความรู้และการปฏิบัติ คำว่า **دَبَّ** (อะดັบ) ถือเป็นวิธีการที่พระเจ้าทรงอบรมสั่งสอนท่านนบี ﷺ ตรงกับคำพูดของท่านที่ว่า

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ : مَا خَلَّ وَالِدٌ وَلَدًا مِنْ خَلٍّ أَفْضَلَ مِنْ دَبِّ حَسَنِ
 ความว่า : ไม่มีสิ่งดีที่พ่อให้แก่ลูกดีกว่าการอบรมสั่งสอนที่ดี
 (บันทึกโดยอັตติรมีซีย์ หมายเลข 1952)

คำว่า **دَبَّ** จึงหมายถึงการให้การศึกษาที่ดี และอบรมสั่งสอนด้วยการชี้แนะ ทำเป็นแบบอย่าง หรือการลงโทษเพื่อให้ทำในสิ่งที่ดีและห่างไกลจากสิ่งที่ไม่ดี

สรุปได้ว่า การศึกษาอิสลาม หมายถึง กระบวนการส่งเสริมและพัฒนาความสามารถและทักษะ ของบุคคลในทุก ๆ ด้าน (สติปัญญา จิตใจ และอารมณ์) เพื่อให้มีความเจริญงอกงามตามหลักธรรมคำสอนเป็นการเตรียมความพร้อมหรือพัฒนามนุษย์ให้อยู่ในแนวทางที่ดีที่ถูกต้องและเป็นบ่าวที่ภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ

องค์ประกอบการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ คือกระบวนการที่จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ การจัดการเรียนรู้จะสัมฤทธิ์ผลได้ทุกองค์ประกอบจะต้องมี

ความสอดคล้องกัน จึงจะบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด Chitchayavanich (2020) ได้อธิบายองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ที่สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการมุสลิม เช่น Saebani (2009); Ramayulis (2008) และ Izzan (2015) ที่ได้อธิบายว่าองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ดังนี้ มีดังนี้

1. หลักสูตร คือ ประมวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จัดไว้อย่างเป็นระบบเพื่อใช้ในการพัฒนาผู้เรียน

2. จุดประสงค์ การจัดการเรียนรู้เริ่มต้นจะต้องมีการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ทุกครั้ง เพราะจะทำให้เป็นการจัดการเรียนรู้ที่มีเป้าหมาย

3. การจัดการเรียนรู้ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผู้สอนทราบว่าจะออกแบบจัดการเรียนรู้อย่างไร ใช้รูปแบบ หรือวิธีการแบบใดที่น่าสนใจมีความเหมาะสมกับเนื้อหาและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

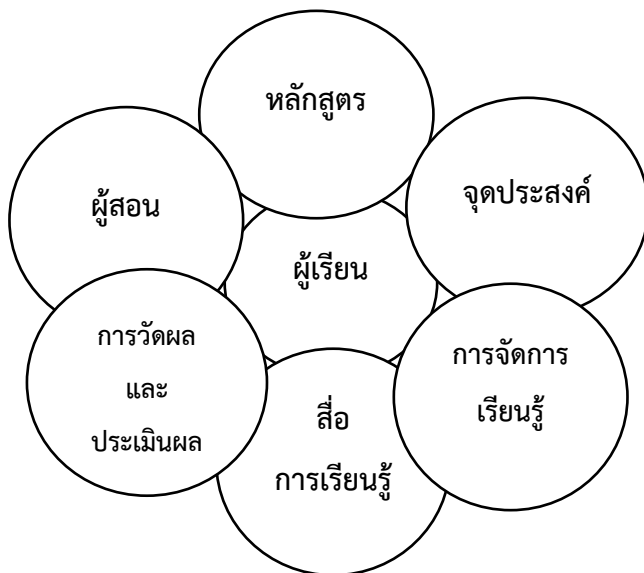
4. สื่อการเรียนรู้ การนำสื่อการเรียนรู้มาใช้ในการจัดการเรียนรู้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

5. การวัดและประเมินผล จะทำให้ทราบว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้บรรลุตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่

6. ผู้สอน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การจัดการเรียนรู้เกิดขึ้นและเป็นผู้นำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในการพัฒนาผู้เรียน

7. ผู้เรียน เป็นองค์ประกอบสำคัญเท่ากับผู้สอน เพราะถ้าไม่มีผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ก็ไม่สามารถจะดำเนินการได้

องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทุกองค์ประกอบล้วนมีความสำคัญในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งความสัมพันธ์ขององค์ประกอบดังกล่าวสามารถแสดง ดังแผนภาพต่อไปนี้

รูปที่ 1 แสดงความสัมพันธ์องค์ประกอบการเรียนรู้

ที่มา : กุลิศรา จิตรขญาวนิช (2559)

มโนทัศน์ทางการศึกษาในซูเราะห์อัลฟาติฮะห์

ซูเราะห์อัลฟาติฮะห์เป็นปฐมบทของคัมภีร์อัลกุรอานเปรียบเสมือนแม่บทของซูเราะห์ทั้งหลาย เป็นซูเราะห์ที่ได้ให้ข้อสรุปต่อนัยต่าง ๆ ของอัลกุรอานได้อย่างรวบรัด เนื้อหาสำคัญครอบคลุมทั้งในเรื่องหลักการและรายละเอียดปลีกย่อยของอัลกุรอาน รวมทั้งได้ประมวลเป้าหมายโดยรวมอันเป็นพื้นฐานของอัลกุรอาน (Zeidan, 2014) สาระสำคัญในบทความนี้จะนำเสนอมโนทัศน์ทางการศึกษาอิสลามในซูเราะห์อัลฟาติฮะห์ที่สอดคล้องกับองค์ประกอบทางการศึกษาในนักการศึกษาทั่วไป

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ ﷻ ผู้ทรงกรุณาปราณี ผู้ทรงเมตตาเสมอ

ซูเราะห์นี้เริ่มต้นด้วยการกล่าวว่า (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) การเริ่มต้นซูเราะห์ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ ﷻ นับได้ว่าเป็นสุดยอดแห่งมารยาทที่พระองค์ได้ทรงประทานมายังศาสนทูตของพระองค์ พระองค์ได้ทรงให้คุณลักษณะแก่พระองค์เองไว้ในโองการแรกของซูเราะห์ว่าพระองค์ “ผู้ทรงยิ่งความเมตตา ผู้ทรงยิ่งความกรุณา” การเริ่มต้นของทุกสิ่งจะต้องเริ่มจากการมีอยู่ของพระองค์ ฉะนั้นด้วยพระนามของพระองค์นั่นเอง ที่ทุกรูปแบบของการเคลื่อนไหวและทุกทิศทางของการยับยั้งชั่งน้ำหนักที่เกิดขึ้น

การเริ่มต้นทุกกิจกรรมด้วย (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) จึงเติมเต็มความสมบูรณ์ให้กิจกรรมนั้น ๆ ขณะที่ขาด (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) ไป ก็จะทำให้การงานนั้นเป็นโมฆะ ดังที่ท่านนบีฮัมหมัด ﷺ ได้กล่าวไว้ว่า

كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ فَهُوَ أَقْطَعُ

ความว่า : ทุก ๆ กิจกรรมที่ทรงความสำคัญแต่ไม่ได้เริ่มต้นด้วย

(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) ก็นับเป็นกิจกรรมที่บกพร่อง (บันทึก

โดยอักษะฮุดัยย์ หมายเลข 4216)

โองการนี้อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงชี้แนะแนวทางแก่นุซซายาติในการอบรมด้านจริยธรรม (อัคลาค) และจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานการประกอบคุณงามความดี พระองค์ได้ทรงสอนให้ศาสนิกทุกคนพึงรำลึกถึงพระองค์อยู่เสมอ การเริ่มต้นการงานทุกอย่างด้วยพระนามของอัลลอฮ์ ﷻ นี้ เป็นการอบรมด้านจิตใจของศาสนิกให้ยึดมั่นในหลักการของอิสลาม หากเขาไม่สามารถควบคุมจิตใจของตนเอง ไม่ยึดมั่นในหลักการของศาสนา หลงมกมายกับสิ่งยั่ววนต่าง ๆ ในโลกดุนยา ก็จะทำให้เราสูญเสียความศรัทธา (อิมาน) และจะทำให้บรรดามารร้าย (ชัยฏอน) สามารถควบคุมจิตใจของเราให้เดินทางในหนทางที่อัลลอฮ์ ﷻ ไม่พึงปรารถนา

การละอายต่อบาปถือเป็นความรู้สึกที่ดี แต่หากความรู้สึกนี้นำไปสู่การละทิ้งพระนามแห่งอัลลอฮฺ ﷻ ก็เป็นสิ่งที่ไม่บังควร ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงต่อท้ายด้วยพระนาม “อัลลอฮฺ ﷻ” ด้วยคำว่า الرَّحْمَن (อรระมาน) และ الرَّحِيم (อรรอฮีม)

الرَّحْمَن หมายถึง ผู้ทรงเปี่ยมด้วยความเมตตาต่อทุกสรรพสิ่งในจักรวาล

الرَّحِيم หมายถึง ผู้ทรงเปี่ยมด้วยความเมตตาต่อมวลมุสลิมในปรโลก

การที่ทรงระบุคุณลักษณะแห่งความเมตตาธรรมต่อท้ายพระนาม “อัลลอฮฺ” เป็นการบอกให้รู้ว่าพระเมตตาของพระองค์นั้นแผ่ไพศาลครอบคลุมทุกสรรพสิ่ง แม้กับคนที่ปฏิเสธหรือทรยศเนรคุณต่อพระองค์ ก็ได้ทรงล้นบานประดุ้แห่งการขอภัยโทษ (เตาบัต) ของคนเหล่านั้นแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับทรงสนับสนุนเร่งเข้าหาเหล่านั้นให้รีบกลับเนื้อกลับตัวสู่ร่มเงาแห่งความดีงาม เพื่อที่พระองค์จะได้ทรงอภัยโทษต่อบาปกรรมที่เคยทำมาทั้งหมด

ฉะนั้น ในทางการศึกษาครูผู้มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนลูกศิษย์จะต้องมีบุคลิกที่สำคัญ คือ การรักและเมตตาต่อลูกศิษย์โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง สร้างความเชื่อมั่นในตัวผู้เรียน และเริ่มต้นกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วยพระนามของอัลลอฮฺ ﷻ เพื่อจะได้รับความปลอดภัยและทางนำจากอัลลอฮฺ ﷻ สัมพันธ์ภาพระหว่าง การขอความคุ้มครองต่ออัลลอฮฺ ﷻ กับการเริ่มต้นกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยพระนามแห่งพระองค์ดูเป็นสิ่งที่สอดคล้องกลมกลืนอย่างยิ่ง ขณะที่การขอความคุ้มครองมุ่งหมายให้ชีวิตปลอดจากความชั่วร้าย การเริ่มต้นกิจกรรมด้วย (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) ก็เป็นดุจการขอพรจากพระองค์ผู้เปี่ยมธรรมให้ทรงโปรดประทานความดีงามทั้งหลายทั้งปวงแก่ผู้ประกอบกิจกรรมนั้น

الحمد لله رب العالمين

การสรรเสริญทั้งหลายนั้น เป็นสิทธิของอัลลอฮ์ ﷻ ผู้เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก

มวลการสรรเสริญเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ ﷻ เป็นคำพูดที่บ่งบอกถึงความรู้สึกที่ซาบซึ้งเปล่งออกมาจากหัวใจของผู้ศรัทธา เพียงเพราะเขาแค่รำลึกถึงอัลลอฮ์ ﷻ โดยรำลึกขึ้นมาเพียงว่าการที่เขามีชีวิตขึ้นมาได้ ก็มาจากความเมตตาและความโปรดปรานอันล้นพ้นในความเป็นพระเจ้าของพระองค์ จึงทำให้เขาเปล่งเสียงออกมาเป็นการสรรเสริญต่อพระองค์ (อย่างกตัญญู) ในทุกเสี้ยวเวลา ในทุกขณะและทุกย่างก้าว การเคลื่อนไหวของเขาจะดำเนินไปภายใต้การดูแลและความโปรดปรานของอัลลอฮ์ ﷻ ที่มีให้อย่างทั่วถึง ซึ่งความเมตตา และความโปรดปรานอันนี้จะหมายรวมถึงบรรดาสิ่งถูกสร้างทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ ด้วยเหตุผลนี้เอง การสรรเสริญจึงเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ ﷻ จากจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้าย

คำว่า ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ ครอบคลุมความหมายอันงดงามของชีวิตไว้สามประการคือการสดุดีพระเกียรติคุณแห่งอัลลอฮ์ในฐานะพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงเอกะ การน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระองค์ในฐานะที่พระองค์พระราชทานกำเนิดแห่งชีวิตและปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่บนโลก และการตอบแทนพระเมตตาแห่งพระองค์โดยการดำเนินชีวิตไปตามวิถีทางที่ทรงกำหนด

คำว่า ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ “พระผู้อภิบาลแห่งสากลโลก” Nata (2012) ได้อธิบายว่า อรรถีบบ หมายถึง ผู้ที่รับผิดชอบ ปกป้อง และดูแลโลก เป็นผู้ที่ให้บังเกิดสรรพสิ่งจากที่ไม่เคยมีมาก่อน เป็นผู้ประทานปัจจัยต่าง ๆ อันยิ่งใหญ่ซึ่งถ้าไม่มีปัจจัยเหล่านี้พวกเขาก็จะไม่สามารถคงอยู่ได้ ดังนั้น ไม่ว่าความโปรดปราน (นิอัมัต) ไດ ๆ ก็ล้วนแล้วมาจากพระองค์ทั้งสิ้น

رَبِّ เดิมเป็น “مصدر” (อาการนาม) ซึ่งมีคำแปลว่า การเลี้ยงดู ภายหลังเอามาใช้เป็น “صفة المبالغة” หรือคุณลักษณะของพระเจ้า จึงเรียกว่า “الملك” (เจ้าของ)

พระองค์ดูแลและรักษาสິงซึ่งพระองค์ครอบครองและเลี้ยงดูอยู่ การเลี้ยงดูของพระเจ้าต่อมนุษย์นั้น มี 2 ชนิด

1. การเลี้ยงดูแห่งร่างกาย คือ การให้ร่างกายมนุษย์เจริญเติบโตขึ้นจนกระทั่งถึงที่สุดของมัน และการให้กำลังของมนุษย์แข็งแรงขึ้นและการให้สติปัญญาของมนุษย์ฉลาดขึ้น

2. การเลี้ยงดูแห่งศาสนาแห่งการศึกษา คือให้วิวัฒนาการ (วะฮีย) ลงมาแก่คนคนหนึ่งจากพวกมนุษย์ เพื่อจะ让他ผู้นั้นทำสิ่งซึ่งจะทำให้ชีวิตและสติปัญญาของเขาสมบูรณ์และให้มนุษย์เริ่มเคารพภักดีกับพระองค์ไม่ให้เคารพภักดีกับสิ่งอื่น (ชิรค์)

العَالَمِينَ เป็นคำพหูพจน์ของคำ "อาลัม" ซึ่งแปลว่า "โลก" หมายถึงสิ่งที่ถูกบันดาลให้มีขึ้นทั้งหมด เมื่อรวมคำสองคำนี้เข้าด้วยกัน จึงมีคำแปลเป็นภาษาไทยว่า "ผู้เป็นเจ้าแห่งสากลโลก" และคำว่าโลกในที่นี้หมายถึงสรรพสิ่งที่ถูกสร้างให้ขึ้นมาทั้งสิ้น จึงทำให้เรารู้จักพระเจ้าผู้สร้างได้เป็นอย่างดี

โอการนี้อัลลอฮ์ ﷻ ทรงสอนให้เราว่า มนุษย์จะมีการปฏิสัมพันธ์กับอัลลอฮ์ ﷻ อย่างไร ซึ่งในโอการนี้พระองค์ได้ทรงชี้แนวทางและคำตอบให้เราได้ทราบ ว่า มนุษย์สามารถที่จะปฏิสัมพันธ์กับอัลลอฮ์ ﷻ ด้วยการสรรเสริญและการขอพรต่อพระองค์ ขณะที่เราขอพรนั้นจำเป็นที่เราจะต้องเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญอัลลอฮ์ ﷻ ด้วยพระนามอันวิจิตรงดงามและด้วยคุณลักษณะของพระองค์ หลังจากนั้นจึงทำการขอพร (ดูอา) จากพระองค์

นอกจากความหมายดังกล่าวแล้ว อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงชี้แนวทางแก่มนุษย์ในเรื่องของการศรัทธา(อะกีดะฮ์)มนุษย์ทุกคนหากสามารถนำหลักศรัทธามาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต ดังเช่นพระนามของอัลลอฮ์ ﷻ (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) จะทำให้จิตใจเรารู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บรรดาญาติพี่น้อง เพราะความเมตตาปรานีเป็นสิ่งสำคัญใน

สภาพสังคมปัจจุบันที่ทุกคนมุ่งแต่จะหาผลประโยชน์ส่วนตน ยึดในวัตถุนิยมจนลืมนึกถึงสังคมรอบข้าง ในโองการนี้อัลลอฮฺ ﷻ จึงได้ทรงกล่าวถึงนัยสำคัญด้วยกันสามประการด้วยกัน คือ การสรรเสริญ การขอบคุณ และการภักดี

การสรรเสริญและการขอบคุณ โองการนี้อัลลอฮฺ ﷻ ทรงสอนให้มนุษย์รู้จักการให้ การรับและการสรรเสริญต่อเอกองค์อัลลอฮฺ ﷻ การกล่าวคำสรรเสริญนี้เป็น การตอกย้ำให้มนุษย์พึงรำลึกถึงอัลลอฮฺ ﷻ อยู่เสมอเพราะความเมตตาปรานีที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ประทานแก่มุฮัมมัดนั้นเราไม่สามารถหาที่เปรียบได้ เริ่มตั้งแต่มนุษย์ได้ปฏิสนธิ พระองค์ก็ได้ทรงประทานริสกีและความโปรดปราน (นิอัมัต) อย่างมหาศาล ดังนั้นการเริ่มต้นด้วยการกล่าวคำสรรเสริญและสิ้นสุดด้วยการสรรเสริญแล้วนั้น ทำให้เรามีความภักดีและยำเกรง (ตักวา) ต่อเอกองค์อัลลอฮฺ ﷻ

การภักดี ช่วงท้ายของโองการนี้ ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ อัลลอฮฺ ﷻ ทรงสอนให้มนุษย์รู้จักการเคารพและภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า อัลลอฮฺ ﷻ ทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างแล้วพระองค์ไม่ได้ปล่อยปะละเลย แต่พระองค์จะทรงตรวจสอบและปกป้องสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สอนให้มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับพระองค์ อยู่เสมอ ความภักดีและความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ทรงสร้างมนุษย์

โองการนี้ได้อธิบายถึงมารยาทของมุสลิมที่ดีในการดำเนินหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อได้ทำงานเสร็จสิ้นจะต้องรู้จักการกล่าวขอบคุณ (ซูโกร) ทั้งต่อเอกองค์อัลลอฮฺ ﷻ และในทางการศึกษาก็ต้องรู้จักสัมมาคารวะ รู้จักการขอบคุณต่อครูผู้สอนและผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดความรู้ จนเกิดการเรียนรู้ในตัวผู้เรียนและเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวต้องสร้างหลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับคำสอนในอิสลาม Chaloeisuk (2022) กล่าวว่า หลักสูตรการจัดการเรียนในอิสลามต้องเน้นการอบรมขัดเกลาจิตใจ บ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย

และจิตวิญญาณ เพื่อมุ่งเน้นให้มุสลิมทุกคนมีความรู้และสามารถปฏิบัติตนตามหลักศาสนาอิสลามได้อย่างถูกต้องแล้ว ยังถือเป็นกระบวนการจัดการศึกษาที่จะต้องครอบคลุมทุกด้านทั้งทางโลกและทางธรรม

การจัดการเรียนรู้ในอิสลามผู้สอนจะต้องเริ่มต้นปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความคุ้นเคยในการระลึกถึงเอกองค์อัลลอฮ์ ﷻ อยู่ตลอดเวลาเพราะพระองค์คือครู (มูร็อบบีย) ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้สร้างผู้เรียน ทั้งนี้ด้วยการพัฒนาตัวเองสู่จุดสุดยอดแห่งคุณธรรมจริยธรรม กิริยามารยาท และการประกอบศาสนกิจ (อามัลอิบาดะฮ์)

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

ผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ

พระดำรัสที่ว่า ﴿الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ “ผู้ทรงกรุณา ผู้ทรงเมตตายิ่ง” เป็นสองพระนามที่บ่งบอกถึงว่าอัลลอฮ์ ﷻ นั้นเป็นผู้ที่ทรงไว้ด้วยความเมตตาอันกว้างขวางยิ่งใหญ่ที่ห้อมล้อมครอบคลุมทุก ๆ สิ่ง อัลลอฮ์ ﷻ ได้กำหนดความเมตตาของพระองค์ให้กับบรรดาผู้คนที่ยำเกรงที่ได้ปฏิบัติตามهل่านปีและเราะซูลของพระองค์ ผู้คนเหล่านั้นจะได้รับความเมตตาโดยไม่จำกัด ส่วนคนอื่น ๆ นั้นจะได้รับเมตตาเพียงบางส่วนเท่านั้น อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ

ความว่า : และเมตตาของข้าพเจ้านั้นกว้างขวางครอบคลุม

ทุก ๆ สิ่ง ดังนั้น ข้าพเจ้านั้นกำหนดมันให้กับบรรดาผู้ที่ยำ

เกรงทั้งหลาย (อัลอะฮ์รอฟ : 156)

โอองการนี้อัลลอฮ์ ﷻ ทรงกล่าวถึงคุณลักษณะของความเมตตาในทุกรูปแบบและทุกด้านของความเมตตา คุณลักษณะนี้ถูกกล่าวถึงอีกครั้งในใจกลางของซูเราะห์ โดยถูกยกมากล่าวไว้ในโอองการที่แยกไว้เฉพาะ นั่นก็เพื่อย้ำลักษณะอันชัดเจนของการ

อภิบาลที่ทั่วถึงเพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อภิบาลกับผู้ถูกอภิบาล ผู้ทรงสร้างกับสิ่งถูกสร้างให้เกิดความมั่นคงและชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อยืนยันว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้อภิบาลกับผู้ถูกอภิบาลนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่มีความรักความเมตตา เป็นความเมตตาที่สามารถทำให้ผู้ที่ได้รับถึงขนาดต้องกล่าวสรรเสริญออกมาด้วยความกตัญญู เป็นความผูกพันที่เกิดขึ้นในหัวใจจนทำให้เกิดความรักความผูกพันขึ้นในจิตใจผู้ศรัทธา การกล่าวสรรเสริญผู้ทรงสร้างที่กล่าวออกมาเป็นการตอบรับในความเมตตาของผู้ทรงสร้างด้วยความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติอย่างแท้จริง

โอองการนี้อัลลอฮฺ ﷻ ทรงกล่าวเป็นนัยสำคัญว่าการบริหารจัดการกิจการควรประกอบด้วยคุณสมบัติสองประการ คือ ความเมตตากรุณาและความเข้มแข็งเด็ดขาด หากมีแต่ความกรุณาแต่ไม่เด็ดขาด ถือว่าเป็นความอ่อนแออย่างหนึ่ง ส่วนหากความเข้มแข็งมีมากแต่ปราศจากความกรุณาก็คือเป็นความโหดร้าย ป่าเถื่อน กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ดีต้องเริ่มต้นจากการปลูกฝังผู้สอน (ครูหรือผู้ปกครอง) ให้มีความบริสุทธิ์ใจในการอบรมสั่งสอน ดังที่ท่านอิมามอัลฆะซาลี (Narongraksakhet, 2013) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของครูที่ควรปฏิบัติต่อนักเรียนว่า ครูต้องมีความเมตตาต่อนักเรียนและปฏิบัติต่อเขาเสมือนว่าเขาทั้งหลายเป็นลูก ๆ ของตน การสอนโดยไม่หวังผลตอบแทนหรือคำขอบคุณจากลูกศิษย์ เพราะมันเป็นหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้า ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่แท้จริง (ครูและลูกศิษย์) จะขึ้นต่อความโปรดปรานของอัลลอฮฺ ﷻ

مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ

ผู้ทรงอภิบาลที่แห่งวันตอบแทน

"مَا لِكَ" แปลว่า ผู้ครอบครอง

"الدِّينِ" แปลว่า ศาสนา ตามศัพท์หมายถึง มีการเชื่อถือ มีการพิจารณา มีการให้รางวัลและมีการตอบแทน นอกจากความหมายดังกล่าวแล้ว นักวิชาการก็ได้ให้ความหมายว่าศาสนาด้วย การใช้คำนี้เพื่อระบุถึงวันพิพากษา จึงให้ความหมายครอบคลุมถึงการสอบสวนว่าบุคคลดำเนินชีวิตตามครรลองแห่งอิสลาม หรือเป็นผู้ปฏิเสธศรัทธา หากเป็นผู้ใช้ชีวิตตามครรลองคลองธรรมแห่งอิสลาม รางวัลชีวิตคือสวรรค์อันสถาพร ส่วนผู้ที่ปฏิเสธอัลลอฮ์ ﷻ และแนวทางของพระองค์ สิ่งตอบแทนคือนรกอันเป็นอมตะ

"يَوْمِ الدِّينِ" จึงหมายถึงวันที่กำหนดไว้แล้วอย่างแน่นอนวันหนึ่ง ซึ่งผู้ที่ได้กระทำการต่าง ๆ ไปแล้วจะได้รับการตอบแทนการกระทำของเขา ประโยค "مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ" นี้ ตามรอยประโยค “الرحمن الرحيم” เช่นเดียวกับ "ความกลัว" ตามหลัง "ความตื่นเต้น" จึงมีความหมายในภาษาไทยว่า "อัลลอฮ์ ﷻ ผู้เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก ผู้ทรงเมตตากรุณาเสมอ และเป็นผู้ครอบครองในวันแห่งการตอบแทน”

ความหมายของโองการนี้แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่ยิ่งใหญ่ลึกซึ้งและมีผลต่อชีวิตการเป็นอยู่ของผู้คนทั้งหมด เป็นหลักความเชื่อเกี่ยวกับวันกิยามะฮ์ ผู้ทรงอำนาจนับได้ว่าเป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งสูงสุดในการปกครอง วันกิยามะฮ์ (คือวันสุดท้ายวันแห่งการตอบแทน) มีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่มีความเชื่อในความเป็นพระเจ้า ความเป็นผู้ทรงสร้างแต่พวกเขากลับไม่เชื่อในวันแห่งการตอบแทนความเชื่อเกี่ยวกับวันกิยามะฮ์ เป็นแขนงหนึ่งของหลักความเชื่อมั่นทั้งหมดของอิสลาม เป็นหลักความเชื่อที่สร้างความผูกพันระหว่างจิตใจของมนุษย์กับโลกหน้าที่จะเกิดขึ้นหลังจากโลกนี้ เพื่อมิให้ความจำเป็นของโลกนี้มาบีบคั้นรังแกพวกเขาจนต้องตกอยู่ภายใต้ปัจจัยทางโลกอย่าให้ความจำเป็นมาเป็นตัวทำลายการพิสูจน์หาความจริงเกี่ยวกับการตอบแทนความเพียรพยายามของพวกเขาในช่วงชีวิตสั้น ๆ ที่เคยอยู่บนโลกนี้ แต่พวกเขาควรจะ

เพียรพยายามสะสมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่ออัลลอฮ์ ﷻ เพื่อรอคอยการตอบแทนจากพระองค์

พระดำรัสของพระองค์ที่ว่า ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ “ผู้ทรงครอบครองในวันแห่งการตอบแทน” หมายถึง ผู้ทรงจัดการทุกสิ่งในวันนั้น การที่ระบุเจาะจงว่าทรงครอบครองในวันแห่งการตอบแทนนั้น ไม่ได้หมายความว่าพระองค์ไม่ทรงถือสิทธิการครอบครองในวันอื่น ๆ เพราะพระองค์เป็นผู้ครอบครองทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แต่ที่ระบุเจาะจงถึงวันแห่งการตอบแทนนั้นก็เพราะว่าในวันนั้นไม่มีผู้ใดอีกที่อาจหาญกล่าวอ้างต่อหน้าพระองค์ ในวันนั้นใครก็ตามไม่สามารถที่จะกล่าวถ้อยคำใด ๆ ได้เว้นแต่ด้วยการอนุมัติของพระองค์เท่านั้น

ในโลกของศาสนาทุกภารกิจที่เราได้ปฏิบัติเมื่อถึงวันอาคิเราะฮ์ทุกกิจกรรมจะต้องได้รับการสอบสวนและตัดสิน การเลือกเวลาและระดับการตอบแทนการลงโทษที่เหมาะสมต่อวัย ประสบการณ์ และความต่างระหว่างบุคคล (الفروق الفردية) เฉกเช่นเดียวกันกับการจัดการเรียนการสอนต้องควบคู่กับการวัดประเมินผลอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการประเมินตนเองเมื่อผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้จนจบหลักสูตรแล้ว ผู้เรียนจะต้องได้รับการวัดและประเมินผลผู้สอน ซึ่งการวัดและประเมินจะดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนรู้ทั้งสามด้าน นั่นคือ พุทธิพิสัย ทักษะพิสัยและเจตคติ ซึ่งจุดประสงค์สำคัญของการวัดและประเมินผลคือการนำไปปรับปรุงพัฒนาให้มีผลสัมฤทธิ์ที่ดีขึ้นกว่าเดิม

إِنَّكَ نَعْبُدُكَ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

เฉพาะพระองค์เท่านั้นที่พวกข้าพระองค์เคารพอิบาดะฮ์และ

เฉพาะพระองค์เท่านั้นที่พวกข้าพระองค์ขอความช่วยเหลือ

"อัลอิบาดะฮ์" การเคารพภักตินั้น คือ การยอมจำนนเข้าอบน้อมเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่ง และศรัทธาในเอกภาพของพระองค์ คือ การภักดี (ต่ออัล) กับอัลลอฮ์ ﷻ การขอความช่วยเหลือนั้น คือ การแสวงหาความช่วยเหลือและแสวง การอุดหนุนให้การทำงานสำเร็จสมบูรณ์ขึ้นมา โดยที่ผู้ขอ นั้นไม่สามารถที่จะให้การทำงาน นั้น สำเร็จสมบูรณ์ขึ้นมาได้ด้วยลำพังตนเอง

พระดำรัสของอัลลอฮ์ ﷻ ที่ว่า ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ ความว่า “พระองค์เท่านั้นที่พวกเราเคารพอิบาดะฮ์และพระองค์เท่านั้นที่เราขอความช่วยเหลือ” คำว่า อิบาดะฮ์ คือความรักและการนอบน้อมที่สมบูรณ์ เป็นความหวาดเกรงและรู้สึกต่ำต้อย นอกจากนั้นวิทย์ปัญญา (ฮิกมะฮ์) ที่วาง ๔๒๒ นำหน้าคำ نَسْتَعِينُ ก็เนื่องจากเป็นมารยาทอย่างหนึ่งของมุสลิมที่มีต่ออัลลอฮ์ ﷻ พวกเขา กล่าวนำด้วย ๔๒๒ ก่อนจะกล่าวถึงการทำงานของพวกเขานั้นคือ نَعْبُدُ และ نَسْتَعِينُ

นี่คือเหตุผลที่สะลัฟบางท่านกล่าวว่า อัลฟาติฮะห์ คือความลับของอัลกุรอาน และความลับของอัลฟาติฮะห์ก็คือประโยคที่ว่า ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ ท่อนแรก “نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ” คือการปิดและปฏิเสธ การตั้งภาคี ส่วนท่อนที่สอง “إِيَّاكَ وَنَسْتَعِينُ” คือการปิดและปฏิเสธความสามารถและพลังอำนาจอื่นนอกจากอัลลอฮ์ ﷻ

การยืนยัน “نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ” ของบ่าวคนหนึ่งจะไม่สมบูรณ์ เว้นแต่อิบาดะฮ์ ดังกล่าวจะประกอบด้วยหลักเกณฑ์สำคัญ 2 ประการ คือ

ความบริสุทธิ์ใจ (إخلاص) ที่จะทำเพื่ออัลลอฮ์ ﷻ และการยอมรับคำสั่งของพระองค์ ซึ่งทรงอยู่ในฐานะที่ได้รับการกราบไหว้

1. ทำตาม (مُتَابِعًا หรือ اِلْتِبَاعًا) รอสูล ﷺ ทุกแง่มุมของการทำงาน โดยไม่มี ความแตกต่างไปจากท่านเพราะการทำงานที่ถูกต้องและการทำงานที่แท้จริงนั้น คือการทำงาน ที่สอดคล้องกับแบบอย่างที่ท่านรอสูล ﷺ หรือบรรดาเศาะฮาบะฮ์ของท่าน

เนื่องจากการทำอิบาดะฮ์ต่ออัลลอฮ์ ﷻ เพียงพระองค์เดียวเป็นภารกิจที่สำคัญและเป็นภารกิจพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน ภารกิจนี้ต้องใช้ความพยายามมานะบากบั่นจึงจะบรรลุตำแหน่งและความแท้จริง (แก่นแท้) ในโอองการนี้ชี้ให้เห็นว่าความช่วยเหลือทุกอย่างนั้นมาจากอัลลอฮ์ ﷻ พระองค์ให้ความช่วยเหลือในทุกด้าน เริ่มตั้งแต่การที่พระองค์ทรงสอนบอกให้ทราบวิธีประกอบศาสนกิจ (อิบาดะฮ์) หรือการมอบตัวเป็นบ่าวต่อพระองค์อย่างถูกต้อง ตลอดจนรูปแบบการช่วยเหลือที่ทำให้มนุษย์ได้รับความสมหวัง และผลกำไรการทดสอบที่สาหัส (บาลาฮ์) และอันตรายโดยทั่วไปชั่วชีวิตที่อาศัยอยู่บนโลกนี้และชีวิตในโลกหน้า เพราะทั้งหลายทั้งปวงนั้น ล้วนมาจากพระองค์ และเป็นของพระองค์ทั้งสิ้น

“وَإِلَّا كُنْتُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ” ส่วนหน้าของโอองการถูกนำมาวางหลัง “كُنْتُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ” เป็นการชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่จะขอความช่วยเหลือและมอบหมายและพึ่งพิง (ตะวักกัล) อย่างแท้จริงนั้น คือผู้ที่มิสิทธิ์ที่จะได้รับความภาคภูมิใจ นั่นคือ อัลลอฮฺฮูวาฮิดุดดูลกอฮฮาร ดังส่วนหนึ่งโอองการที่กล่าวในท่านองนี้เช่น

فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ

ความว่า : ดังนั้นจงเคารพภักดีต่อพระองค์ และ

มอบหมายต่อพระองค์เถิด (ฮุด : 123)

พึงระลึกเสมอว่า การเข้าใจและการปฏิบัติ كُنْتُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ ที่บิดเบี้ยวจะทำให้ความเข้าใจที่มีต่อ كُنْتُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ บิดเบือนตามไปด้วย และพึงจำไว้เสมอว่าการขอความช่วยเหลือใด ๆ ต่ออัลลอฮ์ ﷻ ควรเริ่มต้นด้วยความรู้สึกรู้สึกของการเป็นบ่าวที่แท้จริงต่อ

พระองค์ ความอนุเคราะห์จากพระองค์เป็นปัจจัยสูงสุดของทุกความสำเร็จ และความหยิ่งทะนงว่าตนสามารถจะนำเราสู่ความล้มเหลว การยึดมั่นในอัลลอฮ์ ﷻ ในฐานะที่ทรงเป็นแหล่งกำเนิดความอนุเคราะห์ต่าง ๆ มิได้หมายถึงการปฏิเสธความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์ เพราะโดยโครงสร้างทั้งร่างกายและจิตใจ เราไม่อาจมีชีวิตโดยไม่พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ แต่ในความเป็นจริงที่มองเห็นและเป็นอยู่ หลายต่อหลายครั้งที่กิจกรรมบางอย่างแม้จะใช้คนจำนวนมากร่วมกันทำแล้วยังไม่อาจสัมฤทธิ์ผลดังที่มุ่งหวังได้ และหลายคราที่คนไม่กี่คนก็สามารถทำการใหญ่ได้อย่างน่าทึ่งจำนวนผู้คนและการร่วมแรงร่วมใจกันระหว่างมนุษย์จึงไม่ใช่ปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จหรือล้มเหลวของกิจกรรมที่มนุษย์กระทำ

ดังนั้น การศึกษาหรือการทำงานใด ๆ จะสำเร็จได้ด้วยการมีความมานะอดทน สอดทนและบากบั่นต่ออุปสรรคทั้งปวง สร้างบุคลิกภาพของผู้เรียนที่มีความคุณภาพระหว่างรูปธรรมและนามธรรม ระหว่างจิตใจและวัตถุ ควรมีการเสริมแรงและสร้างแรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการเรียนการสอน อิสลามได้เน้นย้ำให้การดำเนินการจัดการเรียนรู้นั้นจะต้องตั้งอยู่บนหลักของความบริสุทธิ์ใจ (อิคลาส) ทั้งผู้สอนและผู้เรียน การเรียนรู้ที่ดีมิใช่เพียงเรียนรู้ทางทฤษฎีเท่านั้น แต่จะต้องรู้จักนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้อง เพราะการขัดเกลาจิตใจวิญญาณเป็นกระบวนการศึกษาที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้เรียนสู่พฤติกรรมที่ดีขึ้น

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

ขอพระองค์ทรงชี้ทางพวกข้าพระองค์ซึ่งทางอันเที่ยงตรง

พระดำรัสที่ว่า ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ “ขอทรงชี้ทางเราสู่ทางอัน

เที่ยงตรงด้วยเถิด” นี่คือการขอตออาอันชัดเจน คือส่วนที่บ่าวจะได้รับจากอัลลอฮ์ ﷻ เป็นการนอบน้อมและวอนขอจากพระองค์อย่างจริงใจเพื่อให้พระองค์ประทานความ

ปรารถนาอันยิ่งใหญ่ ไม่มีสิ่งใดอีกที่ถูกมอบให้กับใครก็ตามในโลกนี้และโลกจะยิ่งใหญ่ไปกว่าสิ่งนี้ เช่นที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้กล่าวถึงบุญคุณที่ได้มอบให้กับศาสนทูตของพระองค์หลังการพิชิตมักกะฮฺว่า

وَيَذِلكَ صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

ความว่า : และเพื่อพระองค์จะทรงชี้ทางเจ้าสู่ทางอัน

เที่ยงตรง” (อัล-ฟัตห : 2)

เพื่อการค้นพบและดำเนินแนวทางอันเที่ยงตรงนี้ จำเป็นต้องได้รับทางนำ (ฮิदाเยฮ์) จากอัลลอฮฺ ﷻ โดยไม่นำพาว่าเราจะมีความรู้อันมากมายหรือน้อยนิดก็ตาม อาจจะด้วยเหตุนี้ที่อัลกุรอานเน้นย้ำด้วยคำว่า هُدًى หมายถึง โปรดชี้ทาง มิได้กล่าวด้วยคำว่า علم อันหมายถึง โปรดสอนพวกเรา อย่างไรก็ตามมันมิได้หมายความว่าให้เราเพิกเฉยหรือไม่เห็นคุณค่าของความรู้ เพียงแต่ความรู้นั้นเป็นสื่อ (วาซีละฮ์) หรือสาเหตุของการได้รับทางนำจากพระองค์เท่านั้นเอง

คำว่า ฮิदाเยฮ์ หรือการชี้ทางตรงนี้ หมายถึงการประทานเตาฟิกและการแนะนำ ดังนั้น ให้บ่าวของอัลลอฮฺได้พิจารณาดูสิว่าเรามีความจำเป็นต่อเรื่องนี้มากเพียงใด การชี้ทางดังที่วานี้หมายรวมถึงการให้ความรู้ที่มีประโยชน์ การทำอะมัลที่ดีอย่างต่อเนื่อง สมบูรณ์และยืนหยัดมั่นคงบนเส้นทางดังกล่าวจนกว่าวันที่เราจะได้พบกับอัลลอฮฺ ﷻ

คำว่า อัศศิรอฎ หมายถึง เส้นทางที่ชัดเจนและเที่ยงตรงไม่มีการบิดเบี้ยวคดเคี้ยว ความหมายของมันก็คือศาสนาที่พระองค์ประทานลงมายังศาสนทูตของพระองค์ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นเส้นทางที่พระองค์ได้ชี้ให้แก่ท่านนบีและบรรดาเศาะฮาบะฮ์ของท่าน พระองค์ได้ตรัสว่า

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ
أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

ความว่า : ผู้ใดที่เชื่อฟังอัลลอฮ์ ﷻ และศาสนทูต ขนเหล่านี้
จะอยู่ร่วมกับบรรดาผู้ที่พระองค์ทรงกรุณาเมตตาแก่พวกเขา
อันได้แก่บรรดานบี บรรดาผู้ที่เชื่อโดยดุษฎี บรรดาผู้ที่
เสียชีวิตในหนทางของอัลลอฮ์และบรรดาผู้ที่ประพฤติดี และ
ขนเหล่านี้แหละเป็นเพื่อนที่ดียิ่งแล้ว (อัน-นิซาอ์ : 69)

ดังนั้น เราจะเห็นอย่างชัดเจนว่ามนุษย์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับทางนำจาก
อัลลอฮ์ ﷻ ในทุก ๆ สถานที่และทุก ๆ เวลา ไม่ว่าจะเป็นในช่วงเวลาของการกำหนด
เส้นทางเดินหรือขณะที่การเดินทางเริ่มขึ้น รวมทั้งการยืนหยัดอย่างมั่นคงเพื่อที่จะไม่
หันเหและหลุดออกไปจากเส้นทางอันเที่ยงตรงในขณะเดินทาง โดยเฉพาะการยืนหยัด
นั้นเป็นสิ่งที่เหน็ดเหนื่อยและยากลำบากอย่างยิ่งในการเฝ้าระวังรักษา สิ่งนี้ที่เรียกว่า
“อิสติกอมะฮ์” หรือการยืนหยัดมั่นคงอย่างสม่ำเสมอ หากกำหนดเส้นทางที่ผิดพลาด
หรือไม่ยืนหยัดอยู่บนเส้นทางอันเที่ยงตรง จาก “อัลอิสลาม” แล้ว การเดินทางของเขา
จึงมิใช่เพียงการเสียเวลาแต่จะนำมาซึ่งความพินาศและการขาดทุนในโลกนี้ โดยไม่ต้อง
คำนึงถึงในวันโลกหน้า

ดังนั้นหัวใจของการจัดการเรียนรู้ในอิสลามคือ ครูผู้สอนทุกคนจะต้องสอน
ให้นักเรียนอยู่ในหนทางที่เที่ยงตรง (สัจธรรม) ไม่ใช่แนวทางที่หลงผิด เพราะความรู้คือ
สื่อ (วาซีละฮ์) ที่จะได้รับทางนำ (ฮิदाเยฮ์) จากอัลลอฮ์ ﷻ ผู้ทรงรอบรู้ กระบวนการ
จัดการเรียนรู้หรือการเรียนการสอนจะต้องมีการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอจนกว่าจะบรรลุ

จุดหมายอันสูงสุด ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอนจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการไว้วางใจอันแนบแน่นซึ่งกันและกัน

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

(คือ) ทางของบรรดาผู้ที่พระองค์ได้ทรงโปรดปรานแก่พวกเขา

มีใช้ในทางของพวกที่ถูกกริ้ว และมีใช้ทางของพวกที่หลงผิด

อิบนุ อับบาส ได้อธิบายถึงความหมายของ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ว่าเป็น บรรดาโมอิดะฮ์ นบีต่าง ๆ ผู้ที่แท้จริง บรรดาซุฮาดอ์และคนดีทั้งหลายที่เชื่อฟัง อัลลอฮ์ ﷻ และทำการอิบาดะฮ์ต่อพระองค์ แนวทางของบุคคลดังกล่าวจึงเป็นแนวทางที่เที่ยงตรงตามนิยามของ الْمُسْتَقِيم เช่นนี้เอง คือลักษณะของผู้ที่ได้รับทางนำ และได้รับการประทานอิสติกอมาฮ์ ดังนั้นในโองการนี้บ่งบอกว่า

1. แนวทางการดำเนินชีวิตที่แท้จริงจะต้องมาจากอัลลอฮ์ ﷻ มิใช่ได้มาจากจากการคิดค้นของมนุษย์ การที่คนใดคนหนึ่งได้พบการทางนำและดำเนินชีวิตไปตามเส้นทางดังกล่าวนี้ว่าเป็นความโปรดปราน (นิอ์มัด) จากพระองค์อย่างแท้จริง

2. โองการนี้ได้ชี้ให้เห็นลักษณะของแนวทางที่เที่ยงแท้ อันเป็นแนวทางของอัลลอฮ์ ﷻ ซึ่งเคยได้รับชัยชนะจากการนำไปปฏิบัติโดยบ่าวของพระองค์ นับตั้งแต่มนุษย์คนแรกคืออาดัม عَلَيْهِ السَّلَام จวบจนทุกวันนี้และจะต่อเนื่องตลอดไปจนถึงวันอาคิเราะฮ์

ส่วนพระดำรัสของพระองค์ที่ว่า ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ “ไม่ใช่หนทางของบรรดาผู้ที่ถูกโกรธกริ้วและบรรดาผู้ที่หลงทาง” ผู้ที่ถูกโกรธ หมายถึงบรรดาผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามสิ่งที่พวกเขาได้รู้ ส่วนผู้หลงทางก็คือผู้ที่ทำโดยปราศจากความรู้อันแรกนั้นคือคุณลักษณะของชาวยิว ส่วนอันที่สองคือคุณลักษณะของชาวคริสต์

นักอรรถาธิบายอัลกุรอาน (มุฟซซึรูน) หลายคนได้อธิบายลักษณะและความเป็นจริงของกลุ่มชน **وَالضَّالِّينَ** และ **الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ** ดังนี้

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ คือ ผู้ที่รู้จักสัจธรรมดี แต่พวกเขาไม่ยอมดำเนินตามสัจธรรมดังกล่าว

وَالضَّالِّينَ คือ ผู้ที่เผลอจากสัจธรรม เขาอาจไม่รู้โดนสั่งเชิงหรือมีความรู้ในสัจธรรมอย่างผิดพลาด จนเป็นเหตุให้พวกเขาคลำทางอยู่ในความหลงผิด

จึงสรุปได้ว่า ผู้ที่ได้รับความโปรดปราน (นิอัมัต) จากอัลลอฮ์ **رَبِّهِ** ให้เดินอยู่บน **الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ** คือผู้ที่มีรากฐานสองอย่างต่อไปนี้ซึ่งปรากฏอยู่ที่ตัวเขา คือ เป็นผู้ที่รู้จักสัจธรรม และเขาประกอบกิจการงานตามสัจธรรมตามที่เขาได้รับรู้มา ส่วนเนื้อหาของการเรียนรู้ที่อัลลอฮ์ **رَبِّهِ** ได้กล่าวไว้ในซูเราะห์นี้ คืออัลกุรอานสอนให้เรา รู้จักการคบค้าสมาคมกับเพื่อนที่ดีและห่างไกลจากเพื่อนที่ไม่ดี การดำเนินชีวิตจะต้องใช้หลักคำสอนจากพระองค์ไม่ใช่คำสอนที่มนุษย์สร้างขึ้นมา รูปแบบการดำรงชีวิตจะต้องนำแบบอย่างของท่านนบีและบรรดาเศาะฮาบะฮ์ การศึกษาที่แท้จริง คือการศึกษาที่เดินบนเส้นทางที่มีความมั่นคง แสงสว่าง และความโปรดปรานของพระองค์เท่านั้น

สรุปผลการศึกษา

อัลกุรอานเป็นคัมภีร์ที่อัลลอฮ์ **رَبِّهِ** ทรงประทานลงมายังท่านนบีมุฮัมหมัด **ﷺ** เพื่อเป็นแนวทางและธรรมนูญในการดำเนินชีวิตของมนุษยชาติ เป็นศาสนแห่งพระองค์ที่จะนำมนุษยชาติสู่ทางนำอันเที่ยงแท้ อัลกุรอานเริ่มต้นด้วยซูเราะห์อัลฟาติฮะห์อันเป็นปฐมบทของอัลกุรอานที่ได้ให้ข้อสรุปต่อนัยต่าง ๆ ของอัลกุรอานได้อย่างครบถ้วน ทุกโองการในซูเราะห์อัลฟาติฮะห์มีบทเรียนและข้อคิดสำคัญที่อธิบายครอบคลุมทุกมิติของการศึกษาในอิสลาม ประกอบด้วยบุคลิกภาพของผู้สอน ประกอบด้วยบุคลิกภาพภายนอก ได้แก่ กิริยา วาจา และการแต่งกาย บุคลิกภาพ

ภายใน ได้แก่ การตั้งเจตนาที่บริสุทธิ์ (อิคลาส) เจตคติและทัศนคติที่ดี กระบวนการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วยการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเน้นย้ำในสิ่งที่สำคัญ และการสร้างแรงจูงใจ เนื้อหาการเรียนรู้ ประกอบด้วยหลักศรัทธา (อะกีดะฮ์) หลักปฏิบัติ (อิสลาม) และคุณธรรมจริยธรรม (อิฮซาน) การวัดผลประเมินผล และจุดประสงค์การเรียนรู้เพื่อสอนมนุษย์เป็นคนดีมีความศรัทธาสอดคล้องกับองค์ประกอบทางการศึกษาของนักวิชาการปัจจุบันเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างมนุษย์ที่มีความรักดีและยำเกรง (ตักวา) ต่ออัลลอฮ์ ^{๕๕} การสร้างมนุษย์ที่มีความศรัทธาต้องสร้างมาจากรากฐานของการศึกษาที่ทุกองค์ประกอบของการเรียนรู้ต้องสอดคล้องกับแนวทางและหลักธรรมที่พระองค์ได้กำหนดไว้ในอัลกุรอานและหะดีษ

เอกสารอ้างอิง

- Al-Albani & Ad-Din, M. N. (1399). *Irwa' al-Ghazali fi Takhir Ahadith Manar as-Sabil*. Al-Maktab al-Islami.
- Al-Tarmizi. (1411). *Dha'if Sunun al-Tarmizi*. Al-Maktab al-Islami.
- Arab University Alumni Association. (2013). *The meaning of the Quran in Thai*. Offset.
- Aly, H. N. (2014). *Education in Islam*. Hares Chedo. (Trans.). Iqra media center.
- Ahmad, N. (2010). *Interpretation of Educational Verses*. Marja.
- Chaloeisuk, D. (2022). Islamic Studies in Higher Education Institutions in Russia. *Journal of Islamic Studies Prince of Songkla University*, 13 (1), 203-227. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/257859>

- Hayeesama-ae, S. (2556). *The concept of education in Islam*. Chanmuang.
- Izzan, A. (2008). *Interpretation of Education Concepts of Al-Qur'an Based Education*. Humaniora.
- Narongraksakhet, I. (2013). *History of Islamic Education*. Baitulhikmah.
- Narongraksakhet, I. (2015). *Philosophy of Islamic education*.
Banlueprinting.
- Nata, A. (2012). *Interpretation of Educational Verses*. Grafindo Persada.
- Ramayulis. (2008). *Islamic Education*. Kalam Mulia.
- Shaebani, B. A. (2009). *Islamic Education 1*. Pustaka Setia.
- Yusuf, K. (2012). *Tafsir Tarbawi*. Zanafa Publishing.
- Yusuf, K. (2013). *Tafsir Tarbawi Message of the Qur'an About Education*.
Penerbit Amzah.
- Zeidan, F. (2014). *What's in the Quran*. Natvida Press.

Coinage and Ancient Commercial Transactions Methods in Sub-Saharan Africa: A Reading in the Islamic Influences

Received: November 17, 2022 ■ Revised: November 29, 2021 ■ Accepted: November 30, 2022

Abdulai M. Kaba¹ Adama Bamba² Alieu Mohamed Kromah³

¹ Ph.D. (Islamic Studies). Assistant Professor, Lecturer Islamic Studies (International Program) Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University (PSU), Pattani Campus. Corresponding Author Email: dr.akaba@gmail.com

² PhD (Islamic Studies), Senior Professor. Lecturer at University of Africa. Email: Kolia98@hotmail.com

³ M.A. (Social Development Administration), Instructor at Pattatni Darussalam School, Pattani Thailand. Email: alieukromah5@gmail.com

Abstract

Objective The study aims to investigate coinage activity and other types of historic commercial transactions in Sub-Saharan Africa: What causes impacted the appearance of currencies in some African communities, and how did they do so, for example, during Islam advent and colonization era.

Methodology The current study documented several types of coins in Africa, whether commodity currencies or metals, using a Historical-Anthropological technique. Cowry, clothing, beads, salt, and ivory are just a few examples. This research also acknowledged a beneficial and deep Islamic influence on African coinage; this is owing to Islam's widespread trans-Saharan commercial activity, which exposed African communities to many Oriental civilizations and gave birth to numerous political systems across the continent.

Research Finding This study, on the other hand, found that European colonization had a detrimental impact on the natural coinage process and trade activities in Africa, because Colonial coins were imposed on Africans to fulfill Imperial purposes and to destroy other kinds of money and trade activities.

Application In this light, the current article contributes by stimulating more research into Islamic coinage as an expression of Islamic civilization in Africa. It will also highlight politically motivated agenda to combat Africa's ambitious strife to not only become self-independent politically but also economically by freeing themselves from the chains of the so-

called France CFA and other Western monetary systems inflicted on Africa by controlling African in the shackles of colonialism.

Keywords: Bilad Sudan, Colonial coins, Kilwa coins, Commodity monies, Metallic Coins, Cowry.

Introduction

The emergence of money in Africa and pivotal questions

The study of money in Africa is a vast and intricate topic, for the topic covers multiple fields of study, including archaeology, history, linguistics, ethnography, and artistic studies of traditional handicrafts, no single researcher can fulfill all of these objective criteria at the same time, no matter whether they apply whatever research tools and mental preparations they have got.

As a result of this, the current study is limited to a historical perspective in its examination of the creation and development of money in Africa, as well as the role of Islam in this regard. The central question to be addressed is: What were the many types of money utilized in ancient African commercial exchanges? Other similarly important questions are: What Islamic influences may be seen in this picture? Consequently, in relation to the colonial assault on Africa, what changes have occurred in the forms of African money?

The treatment of this article is arranged into three primary topics to answer this question: a historical overview of commercial exchanges, monetary images in ancient Africa, and a discussion of Islamic impacts on African monetary structures. Lastly, a look at the present situation of monetary systems under colonial powers is presented.

First topic: The Ancient African monetary types.

Money has a long and vibrant history in African nations' commercial dealings, dating back at least two thousand years. Africans have utilized several types of money throughout their long history of

monetary experience, whether they created it themselves or borrowed it from nations outside the continent.

For example, there were Roman coins minted in the year 8-9 BC in Ifriqiya (Tunisia) in the name of the Roman leader Publius K. Pharos (d.9 AD) (Grant, 1968). From the third through the eighth century, the Kingdom of Aksum (present-day Ethiopia) is thought to have been the first African kingdom to mint and circulate money; many specimens of its coins have been discovered in Africa and overseas, particularly in Yemen (Willie, 2005). The Swahili Islamic sultanates thereafter followed suit and began minting coins, which lasted until the colonial era, when colonial currency replaced them (Guyer & Pallaver, 2018).

Pharaonic coins from the Alexandrian era were also discovered in Zanzibar (Freeman, 1963), as well as Roman, Byzantine, Persian, and Sasanian coins from the third and second centuries BC (Adu, 1990). Many coins attributed to the Kingdom of Axium have been discovered in Ethiopia and Eritrea, and they are of two types: those with Greek inscriptions and writings, which are thought to have been struck for long-distance commercial transactions, and those with local writings, which are made of copper and were for local use (Adu, 1990), and were for use in silver and gold. As a result, certain experts, including Freeman, confirm that Egyptians and regions in the east of Egypt engaged in commercial activity between the Egyptians and regions in the East of Africa based on coins (Freeman, 1963).

Concerning money in a broader sense, every region in Africa has its fair share. Money is, to one of the most succinct and complete definitions, is "... anything that is universally accepted in exchange and

debt repayment” (Heikal, 1980) or it is ... something generally accepted as a medium of exchange, a measure of value, or a means of payment: such as officially coined or stamped metal currency”

Within the framework of this expanded concept of money, we find various forms of money in every region of ancient Africa, ranging from barter to commodity money; geographic and historical sources are available in reference to commodity money such as fabrics, salt, copper, deposits, crystal beads, and special pieces of iron, which people agreed upon and gained acceptance among them.

It should be noted that the concept of “money,” like other social and cultural concepts, has been subjected to the central European vision; where the concept of money was determined based on what monetary models were available in Europe, and then projecting that European concept onto other monetary forms in other societies, and judging them negatively or positively; the extent to which they meet European standards, and monetary images and forms are frequently described that way. Because they are not metallic, some types of money are classified as primitive. “The history of African coinage provides a challenge to economic historians, due to the multitude of types of money used in ancient times in Africa and its categorical opposition to the Eurasian historical experience represented in metal money,” says Webb (James, 1982).

As a result, many researchers prefer to be silent by ignoring the ancient monetary dealings in Africa or other societies, to focus on the Western monetary model brought to Africa after colonialism. Others are trying to bypass the narrow European approach to the concept of money,

for its obvious shortcomings. Among those are Philip Curtin, James L. A. and Webb Jr.

However, if we accept this narrow European view of money, metal money is a primitive image in contrast to the modern monetary forms that have appeared and are still appearing in the world of electronics, such as money for electronic games, coupons for some companies, and other “currencies” known as “Soft Currencies”.

In any event, money is a means to an end (Al-Hallaq & Al-Ajlouni, 2013), and the fact is that money performs the basic tasks for which it was created. Regardless of the sort of money, researchers have identified four basic functions of money:

- A. money is a medium of exchange.
- B. a standard for valuing things (Unit of Account).
- C. a mean of payment.
- D. a store of values.

Many forms of money that circulated in ancient Africa, whether commodity and metal, domestic or imported, appear to have responded to all - or nearly all - of the conditions for money mentioned above, such as general acceptance in society in exchanges and debt settlement, ease of portability, vulnerability, and resistance to damages (Al-Hallaq, & Al-Ajlouni, 2013).

Local coinage within a certain cultural group, which are either handicrafts, crops, or others, can be divided into two types in ancient African communities. The other sort is imported money and utilized in cross-cultural exchanges, as well as perhaps for the continent’s geographical borders, such as deposit money, crystal beads, and minted

coins (Guyer, 2012). The earliest monetary weight in circulation in African trade was gold, or the amount of what is known as a weight of gold, especially in long-term transitory dealings with the peoples of the Mediterranean (Edward, 1958).

First: local commodity money

There are several allusions to commodity money that circulated in African countries in historical records – with Arabs in particular - and at the top of that money are salt and textiles. The deposit - in this sense - is the first kind of currency par excellence in ancient African cultures.

A) Salt and textiles: In Africa, salt was a valuable commodity. As a result, it's no surprising that salt was more expensive than gold in Western Sudan, as Al-Maqdisi explains (d. 381 AH/991), “they barter gold for salt, because they have a plenty of gold and no salt” (Al-Maqdisi, 2000). More information was provided by Abu Ubaidah al-Bakri (d. 487 AH/ 1094), who explained that “it runs from Takrur to Sila, and the people of Sila use as coins: corn, salt, copper rings, and fine cotton buttons that they call Al-Shakiyat” (Al-Bakri, n.d.).

Also “A traveler in this nation does not bring provisions, *edama's*, dinars, or dirhams,” Ibn Battuta says at a later date, corroborating the high price of salt in the Sudanese context. A traveler, as Ibn Battuta explains: “carries salt, glass ornaments known as nazim, and a variety of scented items (Ibn Battuta, 1987). In the city of Walata, Ibn Battuta set the exchange rate at ten *mithaqals* of gold per load of salt. This price increased at the time of al-Hasan al-Wazzan (957 AH/1550), who remarked, “I was in this city in 1526 when the salt there was equal to eighty *Mithqal*” (Al-Wazzan, 1526).

With the exception of East Africa, this was not the case in West Africa. Most people on East African islands, according to Sharaf al-Zaman Al-Marwazi (d. 514 AH/ 1120), “trade with iron, salt, and towels, and dinars are rarely sold to them” (Al-Marwazi, n.d.). The blocks of salt were known as “*amoleh*” in eastern Africa, particularly in Kenya and Ethiopia, and were used to feed livestock and pay Oromo soldiers’ salaries (Willie, 2005). In the Tiv villages of present-day Cameroun, one of the most famous textile commodity coins was tugudu.

B - Commodities and multiplied money: In Africa, there have been activities to strike numerous coins in addition to diverse commodity money and incoming money. Muhammad ibn Muhammad Al-Idrisi (d. 560AH/1164) indicates that the residents of Sijlmasa and the districts near to Sudan from the Far Maghreb bring gold, based on trade activities. “They strike it for dinars and dispose of it in trade and merchandise” (Al-Idrisi, 2008). Siraj al-Din ibn al-Wardi (d. 861 AH/ 1456) says about the aforementioned residents that “they own a specifically fortified area that only his men can penetrate (Ibn al-Wardi, n.d.),”. Because it is pure gold and unsealed (Al-Bakri, n.d.), this dinar, struck by Sijlmasa, Tadmeka, and others, is known as “bald coin.”

Far from Sudan, in East Africa, skilled artists were also found in the Kingdom of Buganda in the eighteenth century, cutting ivory into small, smooth disks in the shape of money, and putting them on the market as a local currency in the kingdom, which replaced the use of balu (the ensinda) beads (Roscoe, 1911). Similarly, ivory was chopped into equal pieces, but not in disc shape, in Central African territories from

the present-day Congo to Zambia, and subsequently utilized in commercial transactions.

Second: Deposit is Africa's earliest form of money

Shells are small, solid sea shells that are dazzling white in color. They are often regarded as the world's and Africa's oldest type of monetary currency. It first appeared around 600 BC. The deposits were largely hauled in from the Maldives, although some were also extracted from Africa's eastern shores. Writes Muhammad bin Abi Bakr Al-Mas'udi (d. 1297 AH/1879), "and in the Zinj Sea there are various islands from which they remove the cowry and the colored snails," (Al-Mas'udi, 1983). In this context, the Kingdom of Cuba, Central Africa, was active in the long distance trade, obtaining goods from faraway lands and disseminating them throughout the interior kingdoms (Willie, 2005).

Together with the cowry, shells were widely used in trade in the Niger River's middle region, and then in the lower regions of Mali's Kingdom in the 14th century and beyond (Guyer, 2012). When the Portuguese arrived in the early sixteenth century in the Gulf of Guinea (Benin), they discovered that cowry were widely employed (Johnson, 1970). The West African cowry was "not at all a primitive money, but rather a tight monetary form capable of adjusting to West Africa's economic needs" (Adebayo, 2016).

The cowry arrived in West African regions at varying moments, but it is likely that they have been found there since the first millennium AD. As for the first historical reference to it, it was brought to West Africa in the middle of the 4th century, and then they were introduced to the city of Karafun or Zafoun Ghana, as noted by Muhammad ibn Abi

Bakr al-Zuhri (d. 1154 and 1161), Kitāb al-Jughrāfiyya (Book of Geography). Shehab Al-Din al-Omari (749 AH/1348), for example, referred to the cowry as a monetary medium for commercial exchange; he stated that the people of Kanem “deal with a cloth woven for them called Dundee, the length of each garment is ten cubits, they buy from a quarter of a cubit or more, and they also deal with cowry, beads, broken copper and paper, but all of them are priced in that cloth” (Al-Umari, 2002). He also added that Moroccan merchants earn huge returns in bringing cowry to Sudan (Al-Umari, 2002).

In the Middle Ages, we find more specific evidence for the uses of cowry in the transactions in Sudan and other regions of Africa, including the reference of Ibn Battuta (d. 779 AH/ 1377), when he visited Mali (1352-1353); He indicated that the exchange rate of the cowry at that time was one thousand and fifty pieces for one golden dinar (Ibn Battuta, 1987). As for Leon the African (Al-Wazzan, d. after 957 AH/ 1550); the one who visited the region in 1526, indicated that the cowry was used in Mali to buy trivial things, and to cut pure gold for other commercial exchanges, and set the exchange rate of the cowry at four hundred pieces for one weight of gold and dust (Al-Wazan, 1526).

Of course, Africans have resorted to storing surplus salt and cowry in special warehouses that are like banks in our time. For example, Shihab al-Din al-Hamawi (d. 626AH/1228) mentions that Kawkaw’s country is “widest, the wealth of the people of his country, the wealth of livestock, and the king’s money houses are vast and the saltiest” (Al-Hamawi, 2022), the reference here to “money houses” of the king. We find another indication from Ibn al-Mukhtar that Askia Hajj Muhammad,

when he decided to perform Hajj (902 AH/1497), the judge al-Khatib Umar Aqit provided him with three hundred thousand gold from the money of Sultan Suni Ali (ruled 869-898 AH/1464-1492). We also find confirmation of the existence of stores of money with Askia Al-Hajj in the memoirs of Al-Hassan Al-Wazzan, where he said: “The king owns a large treasury of coins and gold bars, each of which weighs one thousand three hundred pounds” (Al-Wazan, 1526).

Askia Dawud bin Al-Hajj Muhammad is “the first to take treasures of money, even book treasures” in another area. (Al-Wazan, 1526). If Ibn Al-Mukhtar did not elaborate on the “money riches” described, it appears that he was referring to the cowry that functioned as money in the Kingdom of Songhay, as well as the Moroccan or Oriental dirhams and Islamic dinars that circulated - to some extent - in Songhai at the period.

This strengthens Ibn Al-Mukhtar’s assertion that Askia Daud, the first to inherit his predecessors; However, the difference in the content of the money justified him placing Askia Daud at the forefront of those who took treasures of money.

In the late 19th century, a vast two-story storehouse was discovered in the city of Abomey, the capital of the Kingdom of Dahomey, known as “Akuehue” meaning “house of farewell” (Archibald, 1793), and it was used to display the magnitude of the king’s wealth and collect annual taxes. Some of the wealthier people also had huts with high ceilings that protected them from fire and were used to store their money. The fact that some of the owners, known as “Akuehinto,” or money owners, loaned individuals from this store, and that some of the

villagers also held their savings in those huts in exchange for paying fees to Akuehinto that he agreed to, makes this system closer to the system of modern banks (Stiansen & Guyer, 2007).

To summarize, the history of money in Africa, both in circulation and in industry, dates back to the Roman era, and includes the Axiom Kingdom, Islamic sultanates known as the Pearl kingdoms, and Islamic kingdoms in Western Sudan. Several kinds of money were employed by Africans in their trans-Saharan trade and daily dealings during this long period, and these monetary forms gained acceptability and fulfilled the essential functions of money. Finally, this legacy continued till the end of the 10th century when in various parts of Africa, the first colonial coins were imposed on Africans.

The second topic: Islamic impacts on money circulation in Africa.

Though Islam can be found in any piece of African civilization that has a corresponding existence, to archaeological researcher Prousin (1986), “when discussing any topic related to Western Sudan, one thing must be brought up, and that is the Islamic presence. It is Islam that authorized the establishment of mosques, palaces, and shrines there”.

In this perspective, the earliest interaction between Islam and the movement of money in Africa can be traced back to the pre-Islamic era, i.e., the era of the early beginnings of “silent trade” between Arabs and Sudanese. In Africa, this trading eventually evolved into monetary forms and modern financial transactions” (Webb, 1982).

Another example of Islamic influence in Africa’s money history is the use of deposits as a form of currency. Some researchers, like as

Willy Bagy, believe that Muslim traders introduced the cowry in West Africa during the ninth century, and that it was through Muslim merchants coming to Sudan who were related to trade across the Indian Ocean (Willie, 2005).

The usage of Islamic money in ancient African cities was the first direct Islamic influence on the movement of money in Africa. According to archaeological scholar Timothy Insoll, Islamic coins bear the Sultan's name and title, as well as religious phrases or slogans, the minting location, and the date of minting (Insoll, 2003). The coin's Islamic character is derived from all of these characteristics, including the design, inscriptions, and writings in their totality.

Islamic coins entered the Sudanese metropolis through the Islamized kingdoms on the edges of Sudan from the Idrisids, Aghlabids, Fatimids, and Umayyads in Andalusia, as per findings of excavations and manuscript writings in Western Sudan. These kingdoms were active in minting money, according to the researcher Zeleza, and they competed in this until the minting of coins became a form of undeclared combat between them. Tiyambe (Tiyambe, 1993) distinguishes three types of ideologies: ideological, political, and economic.

Gold pieces in Songhay, with inscriptions practically discernable, are Arabic letters that were among the coins unearthed in Sudan. Also, representations of progress may be found in the commercial exchanges that Islam brought about in Western Sudan and other Islamic territories, as well as in the instruments produced by merchants among them. Many manuscripts of these instruments are still preserved in the libraries of Timbuktu and other manuscript and libraries in compliance with the

Sharia texts that demand the writing of debts and other business transactions (Hopkins & Levtzion, 1981).

The Islamic effect on the movement of money has a clear, significant, and deep impact in the East African region. In terms of the historical depth of money circulation and the breadth of its distribution, this region differs dramatically from West Africa. This is due to the eastern region's exposure to a variety of old Indian and eastern cultures. As a result of trade interactions between that region and Arabs, Persians, and Indians, who are the owners of cultures in which money appeared from a reasonably early date (Willie, 2005), numerous metallic coins were discovered in East African style kingdoms.

Foreign money was frequently exchanged under the Islamic kingdoms during the medieval era, i.e. from the 11th century to the sixteenth century, which is the Islamic era. Those kingdoms were also minting their own copper coins, and it was discovered that at least seven sultans of Kilwa, four of Zanzibar, and twelve of Mogadishu minted copper dirhams in their names. Sultan Ali bin Al-Hassan, Sultan Dawyd bin Al-Hassan, and Sultan Hasn bin Talut (684-702 AH/ 1285-1302) were among those who reigned at Kilwa at the end of the eleventh century. In this sense, the Swahili island of Changa, which served as a commercial hub, is the oldest location where Islamic coinage have been discovered (Brown, 1996). For example, in 1984, over two thousand silver coins dating from the 11th century were discovered on the island of Pemba. The inclusion of Islamic inscriptions on the coins, such as “The Lord is God,” “God is the King,” and “In God we Trusts,” demonstrated the Islamic influence.

In Mogadishu, the number of coins unearthed reached 7,500, and this amount climbed to nearly 11,000 coins. The Kilwa Coins, or Swahili Coins from the 10th century to the tenth century. It was a prominent Islamic metropolis as well as a bustling economic hub with ties to far-flung kingdoms across the Indian Ocean (Fleisher, & Wynne-Jones, 1966). As the scholar Grenfell says, “not all of these coins were minted by Kilwa alone,” as archaeological researchers concur (Brown, 1966).

From the foregoing, it is clear that Islam has a direct and profound influence on the movement of money circulation in Africa, as well as the activity of striking it, whether in East Africa or the West, and whether under Islamic sultanates (the pearl kingdoms in particular), or in the context of extensive trade outside the scope of Kingdoms and political powers. It is Islam, and the abundant commercial activity that have resulted from it, that have allowed coins to spread across Africa and inspired certain Muslim entities to strike their own coins.

Even on a theoretical level, the Islamic effect on the flow of money is evident by African studies scholars, who studied the Arabic loan words in the counting system, weights, measures, and quantities of most African languages, such as *dirham*, *dinar*, *qismah*, *mizan*, and *waraq*. Because the riyal was a popular currency in circulation during the colonial period, speakers of the Songhai language in rural Malian villages still refer to the franc as “rial” and pronounce it “aliyaara” (Heath, 1998). Mande speakers also use the word “dirham” before any monetary values, stating things like “A dirham is such and such...” a word borrowed from the Arabic language.

The third topic: Colonialism and its effects on African currency reality

If money is neutral by nature, bearing no cultural character other than that bestowed upon it or where money is placed from a historical context, then Western money imposed on Africa by colonial powers and other forms of traditional money were abolished, Trade exchanges are hostile money par excellence, alienated from Africa's economic environment (Ochieng, 2002,; Adu, 1990).

In his declaration that Imperialism, not trade, was what authorized the development of Roman coinage in Italy, researcher Kenneth Harle verifies this unsettling aspect of the origin of European money (Harl, 1996). Several historical facts support Harl's claim, including Africa's first association with metal coins was in an imperialist context. It is mentioned that the Roman leader Publius Quinctilius Varus, when he invaded and conquered Ifriqiya (Tunisia) in the year 8-7 BC, coins were minted in his name and image (Grant, 1968) this coin was issued in an expansionary.

Similarly, the introduction of coins and paper money to Africa in the modern era is seen as part of an aggressive imperialist assault (Willie, 2005) and an instrument of invaders' control over the continent. The colonizer's traditional monetary systems of barter, cash commodities, and deposit were an impediment to marketing his goods and industries. other was of enforcing the European economic system to the Africans was cotton, coffee, cane, sugar, and other raw materials, and Wood, which Europe needed - and still needs - and is working to promote their cultivation in Africa without other traditional crops. All of this was capped

off by colonial powers seizing agricultural areas in East African countries, mostly to ensure the cultivation of the products they need.

In this background, the First Bank of Nigeria was established in Lagos in 1872 under the name African Banking Corporation (ABC), with the goal of conducting financial transactions for colonial firms and spreading the British colonial currency throughout Africa (Adebayo, 2007). This bank was superseded in 1894 by the British Bank (Bank of British West Africa, BBWA), which has an East African equivalent (The Grindlay's Bank), and both of these banks invested all of their money and African deposits in Britain (Adu, 1990). In 1913, Britain established the West African Monetary Authority to deal with the issuance of British coinage in their colonies and East Africa, with the amounts of those money being connected to the pound sterling, in order to keep the imperial machine running smoothly. In 1920, France followed the same procedure.

This imperial monetary history is still relevant in Africa in general, and in Francophone countries in particular, in the so-called “Franc Zone,” where the CFA franc currency (FCFA) is completely dependent on the French franc. The CFA currency, which is used by fourteen African countries, has no value until it is linked to the French franc (the euro since January 1999). To be more realistic in presenting the reality of African countries, the scholars Martin (1986) has the right to reject the term “franc zone” and replace it with “zone of the Franc,” which means “an enlarged region of the franc”.

In terms of the first listed European banks' direct detrimental consequences, the researcher has discovered three, notably:

1. Those banks' investment of all of their funds in Britain and Europe, including the funds of African depositors, thus strengthening the European economy and inflating capital in the Western metropolis at the expense of African investors.
2. Discriminating between African investors and their European and Asian counterparts in the loan-granting and limitation procedures, which the study established was a policy adopted by all colonial banks.
3. Prohibition of economic education and training for Africans, so that this subject remains the domain of colonial Europe.

As a result, these three effects, as well as the aforementioned presentation of colonial policies on money in this axis, suffice to address the issue given in the first question of this study regarding the consequences that the colonial aggressive politically motivated agenda to attack the continent had adverse effects on the forms of African money. In other words, they have severe negative and violent radical consequences. Traditional monetary forms were phased out in favor of colonial currencies, and banks backed and implemented these policies. Other general aversive effects of adopting imperial currencies arose in addition to these negative effects of colonial banks, including:

A- Economic System Disruption: The elimination of traditional monetary forms in favor of colonial currencies alone has resulted in a huge setback in Africa's monetary system, particularly when the colonial administration mandated that taxes be paid in European money only. This resulted in an unexpected economic imbalance: some people and groups became impoverished suddenly, while some money became

“non-money” in the hands of its owners (Hopkins, 1966). Because of this dysfunctional economic consideration, some individuals are mistakenly labeled as poor when they are not, including, for instance, owners of live stocks. The fact is, insufficient measures of poverty and wealth are established, such as the income index and the poverty line (Income & Poverty Line Index) (von-Maltzahn & Durrheim 2008), and judgments and policies are based on those standards that only serve the interests of colonial powers. As a result, certain groups become “monetary zombies,” who spend their entire lives working; in order to earn nominal money.

In this regard, researcher Adebayo (2007) cautioned that any analysis of what is obstructing African progress must include the colonial tax system, which uprooted society from its origins, absorbed financial resources, and forced individuals to move away from their natural earning sites to work in colonial factories, railways, as porters, and in low-wage manual labor in order to earn sufficient money to pay taxes.

B - Disruption of the old social order in terms of the multiplicity of social classes: One of the negative effects of introducing imperial coins into Africa is the disruption of the old social order in terms of the multiplicity of social classes, despite the fact that this determination was made based on a number of intertwined social considerations such as courage, tenure, good manners, and wisdom. *enia pataki/gbajumo* is well-known and skilled in a variety of arts and handicrafts. All of this elevated the owner’s social standing; yet, the introduction of Western money and the consolidation of activities around

its possession changed Yoruba society into two different classes: rich and poor (tosi, olowo) (Adebayo, 2007).

C – Disruption of Interdependence interactions between political bodies: The use of coins and paper money alone as a medium of commercial transaction generated considerable instability at the level of later kingdoms and leaders, just as it did at the level of people and communities. The coastal kingdoms that were the first to trade with Europeans, such as Popo, Egba, Egbado, and Ijebu in coastal southern Nigeria, became the most favored. These leaders soon became the “new rich,” and the old relationships between them and their fellow leaders were shattered. This resulted in an imbalance in the flow of items traded through barter, and this trade was utilized to secure supplies, pursuant to the Common Interests Act.

E - Deepening the usury and interest-lending trend: The expansion of the debt and usury system, known in Yoruba society as “iwofa,” was caused by the increased circulation of colonial money in African society, and this system has plunged many clans and groups into a type of enslavement money holders. They used to work for them for lengthy periods of time, despite the fact that these occupations were not paying off their obligations, which were accumulating day by day (Adebayo, 2007).

F- Sequential hyperinflation: The usage of just European money in Africa, as well as the eradication of other indigenous monetary forms, caused African currencies to overinflate. As a result, a group of watchful African leaders attempted to break free from the colonial coinage. Ghanaian President Kwame Nkrumah was one of them; in 1965,

he opted to abandon the British pound and the US Dollar in favor of a national currency. However, Ghana was subjected to a punishing economic campaign as a result of the separation. The World Bank compelled Ghanaian President J. Rawling (1981-2001) to deflate the Ghana currency (cidi) in 1983. It dropped to 54.0541 to a Dollar in 1985, then to 90 the following year, then to 720 in 1993, 1.023 in 1994, and finally to an absolutely astronomical level of 8.826 to Dollar in 2004 (Adebayo, 2007).

G - Dual Exchange System: The large discrepancy between the official government exchange rate and the public rate is one of the difficult challenges in the reality of modern colonial currencies in Africa (the black market). For example, during General Thani Abacha's rule in Nigeria (1993-1998), the naira reached 89 to the Dollar, but the government exchange rate was only 22, and government officials in most African countries continue to benefit from this enormous difference by diverting significant quantities of money from the state treasury and selling it on the black market (Adebayo, 2007).

From the foregoing, it is clear that colonial money in Africa, as well as the imperialist policies that followed its circulation, threw a wrench in the continent's long history of perfect harmony with social demands and reaction to the needs of African societies and exchanges. Furthermore, the bad impacts of colonial money are accountable - so far - for many of the scourges of the African economy, and this is a situation that exists not only in Africa, but throughout the non-Western world.

Added to this, the most essential elements of the movement of money in Africa, both in circulation and in industry, can be recorded in numerous ways, as follows:

(1) There is no direct link between money and political entities: Money and its use in European and Asian monetary history are frequently tied to governments and kingdoms. It serves as a symbol of state power. In general, money in Africa was not official and was not directly linked to a political entity because it emerged and developed through customary commercial customs and norms among individuals in the popular base, and the market was the dominant factor in the creation of monetary forms, determining their values, and determining employment opportunities. Some foreign currencies have found a home in African civilizations as a result of this open structure. To put it another way, the various kingdoms across Sub-Saharan Africa did not interfere with the monetary system, instead leaving it to the market and commercial customs, and accepting what was settled in the market of monetary forms in the imposition of taxes and the payment of wages to employees and servants associated with the servants.

(2) Multiple forms of money: Many types of coins were discovered in Western Sudan and other parts of Africa, some of which were consumed, such as salt and fabrics, and others which were not, such as gold, copper, and silver, as well as foreign money such as currency and other items brought to Africa (Johnson, 1970). Many types of handicrafts have been discovered in Africa by archaeologist Jean Guyer, who is the author of historical ethnographic study (Guyer, 2012).

(3) **Stability and stability:** African money experienced a high degree of stability and stability as a result of governmental powers not restricting the production and circulation of money, as well as the plurality of money sources and forms. Salt was extracted and transported across the northern desert thanks to the relative security that prevailed in the sources of money, and the sultans of the Maldives did not put political or economic barriers to the export of cowry (Hogendorn, 1996), and other monetary commodities, such as crops and handicrafts, strengthened the exchanges and giving relations. This encouraged all parties to maintain monetary and financial stability.

(4) **Collective participation in the money industry:** The African economic system has opened up a wide range of opportunities for many groups to participate in the “money industry,” resulting in the flexibility of commercial transactions as well as an abundance of purchasing options, whether within the African inter groups or in trans-Saharan transactions.

(5) **Significant relevance in the study of the continent’s history:** coins, particularly metals, are an essential material everywhere, to rebuild the history of numerous nations and kingdoms, as well as to resolve many historical conundrums that recorded antiquities do not reveal, or written antiquities cause due to ambiguities or discrepancies in the histories of nations and kingdoms. Money is especially important in the African context due to the scarcity of written documents and sources concerning the continent’s history. For example, due to a discrepancy between the two most important books on the history of Kilwa about the succession of sultans who ruled in this Sultanate and the

chronological arrangement between them, researchers such as John Walker (1936) have relied on coins discovered at Kilwa sites to solve many problems, such as the chronology of the kings and deciding on some of the clear differences between the Arabic and Spanish histories. It is important to highlight that the benefits described about African money do not deny the existence of issues and flaws in the history of money in Africa, as they - like every component of human civilization - do exist. However, the purpose of this paper is not to go at these issues and shortcomings of African money.

Conclusion

In light of the boom in trade that has accompanied the history of African societies for a long time, it was clear that the African continent was the site of numerous forms of commodity and metal money, both local and foreign, in the three topics of this study. Through the Islamic kingdoms and sultanates that arose across the continent, Islam has created a delicate and fluid harmony with this crucial history, adding a great deal to it. The insertion of colonial money into the African scene, however, shattered this harmony severely, and this insertion was encouraged by imperialist tactics that prohibited traditional non-European monetary forms and types of commercial interactions.

Despite the development and complexity of contemporary forms of money, many traditional trade patterns, such as bartering, are still needed. Some rural civilizations - even urban and capital - still use these monetary forms in light of the seemingly existing monetary deficit, currency and uncommon coins, as well as the smallest stock values. In

Africa, a comprehensive re-evaluation of the monetary system is unquestionably required. Therefore, a close attention should be paid to the continent's monetary history, the structure of its societies, and its economic reality.

References

- Adebayo, A. G. (2007). Currency devaluation and rank: The Yoruba and Akan experiences. *African Studies Review*, 50 (2), 87-109.
- Adebayo, A. G. (2016). Money, credit, and banking in pre-colonial Africa: The Yoruba experience. *Anthropos*, 4(6), 379-400. Afrikstart.
- Adu, B. A. (1985). *General history of Africa, VII: Africa Under Colonial Domination, 1880-1935*. (1st ed.). University of California Press.
- Al-Bakri, Abu Ubaidah, (n.d.). *Kitab al-masalik wa al-mamalik* (Book of Highways and Kingdoms), 2/880. Dar al-Kutub al-'Ilmiah.
- Al-Hallaq, S. S., & Al-Ajlouni, M. (2013). Money, banks and central banks. Harl, K. W. (1996). *Coinage in the Roman economy*, 300 B.C. to 700 A.D.
- Al-Hamawi. Shihab Al-Din Abu 'Abd Allah (2022). *Mu'jam al-buldan* (glossary of countries). 4/562. S N Books World.
- Al-Idrisi (n.d.), *Kitab nuzhat al-mushtaq fi ikhtiraq al-afaq* (The pleasure excursion of one who is eager to traverse the regions of the world). National Library of France.
- Al-Maqdisi (2000). *Ahsan al-taqasim fi marifat al-aqalima* (Best Divisions for Knowledge of the Regions. Garnet Publishing.

- Al-Marwazi, S. A. T. A. (n.d.). *Kitab taba'l' al-hayawan* (The Nature of Animals, 14).
- Al-Mas'udi, M. A. (1983). *Akhbar al-zaman* (The History of Time), 60. Dar al-Andalus li al-Tiba'ah.
- Al-Umari, (2002). *Masalik al-absar fi mamalik al-amsar* (Paths of vision in the kingdoms of the regions), 4/96. Dar la-Kutub al-Ilmiah.
- Al-Wazzan, A. I. (1526). *Leon the African, Description of Africa*. Dar al-Nahdah al-Arabiyah. Dar Al-Nahda Al-Arabiyah.
- Al-Zuhri, Muhammad ibn Abi Bakr (n.d.). *Kitab al-Jughrafiyya* (Book of Geography). Baghdad University, History Department
- Archibald, D. (1793). *The history of dahomey an inland kingdom of Africa*. The author.
- Brown, H. (1996). *The coins, in Shanga: The Archaeology of a Muslim trading community on the coast of east Africa*. Nairobi. Institute in Eastern Africa.
- Edward, W. B. (1958). *The golden trade of the moors*. Oxford University Press.
- Fleisher, J., & Wynne-Jones, S. (1966). Kilwa-type coins from Songo Mnara, Tanzania: New finds and chronological implications. *The Numismatic Chronicle*, 170(2010), 494-506.
- Freeman, G. (1963). *Coins from Mogadishu c. 1300 to c. 1700*. NC, 181-200.
- Grant, M. (1968). *Roman history from coins: Some uses of the imperial coinage to the historian*. Cambridge.

- Guyer, J. (2012). Soft Currencies, cash economies, new monies: Past and present. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 109 (7), 2214-2221.
- Guyer, J. I., & K. Pallaver (2018), *Money and currency in African history*. Oxford Research Encyclopedia, African History.
- Harl, K. W. (1996). *Coinage in the Roman economy*, 300 B.C. to 700 A.D.
- Heath, J. (1998). *A Grammar of Koyra Chiini, the Songhay of Timbuktu*.
- Hogendorn, J. (1996). Mccarthy's African moneys and central principles of monetary analysis. *African Economic History*, 24, 109-113.
- Hopkins, A. G. (1966). The currency revolution in South-west Nigeria in the late nineteenth century. *Journal of the Historical Society of Nigeria*, 11, 3, 471-483.
- Hopkins, J. F. P., & Levtzion, N. (1981). *Corpus of Early Arabic Sources for West African History*.
- Ibn al-Wardi, Siradi al-Din Abu Hafs 'Umar. (n.d.). *Kharidat al-'aja'ib wa-faridat al-ghahara'ib* (The Pearl of wonders and the Uniqueness of strange things), 1/134.
- Ibn Battuta, M. A. M. I. (1987). *Tuhfat al-nuzar fi gara'ib al-amsar wa 'aja'ib al-asfar* (Masterpiece for contemplators of strange places and wonders of travel). House of Revival of Sciences.
- Insoll, T. (2003). *The Archaeology of Islam in Sub-Saharan Africa*. Cambridge University.
- James, L. A. W. Jr. (1982). Toward the comparative study of money: A reconsideration of West African currencies and neoclassical monetary concepts. *The International Journal of African*

Historical Studies, 15(3), 455-466. <https://doi.org/10.2307/218147>

- Johnson, M. (1968). The nineteenth-century gold ‘mithqal’ in West and North Africa. *The Journal of African History*, 9 (4), 547-569.
- Johnson, M. (1970). The Cowrie Currencies of West Africa. *The Journal of African History*, 11(3), 331-353.
- Martin, G. (1986). The Franc Zone, Underdevelopment and Dependency in Francophone Africa. *Third World Quarterly*, 8(1), 205-235.
- Ochieng, W. R. (2002). *An Economic History of Kenya*. East African Educational Publishers.
- Proussin, L. (1986). *Hatumere: Islamic design in West Africa*. University of California Press.
- Roscoe, J. (1911). *The Baganda: The native customs and beliefs*. Macmillan.
- Shillington, K. (2013). *Encyclopedia of African history*, 3. Fitzroy Dearborn.
- Stiansen, E. & Guyer, A. (2007). *Credit, currencies, and culture: African financial institutions*. Nordic Africa Institute.
- Stiansen, E. & Guyer, (2018). *Money and currency in African history*. Oxford Research Encyclopedia of African History.
- Tiyambe, P. Z. (1997). *A modern economic history of Africa*. East African Educational Publishers.
- Von, M. R. & Durrheim K. (March. 2008). Is poverty multidimensional? A comparison of income and asset based measures in five Southern African countries. *Springer*, 86(1), 149-162.

- Webb, I. J. (1982). Toward the comparative study of money: A reconsideration of West African currencies and neoclassical monetary concepts. *The International Journal of African Historical Studies*, 15(3), 455-466.
- Willie, F. P. (Ed.). (2005). *Encyclopedia of African History and Culture*. Fact on File Inc., 1.

لقاحات كوفيد-19 بين ظاهرة الرفض والقبول دراسة مقاصدية

Covid-19 Vaccines Between Rejection And Acceptance: A Study in Islamic Purpose

Received: October 4, 2022 📧 Revised: November 15, 2022 📧 Accepted: November 28, 2022

مارانينج ساليمينج¹ سيرمه أبوبكاري²

Maroning Salaming, Sereme Aboubakary

¹ الأستاذ المساعد الدكتور، محاضر في كلية العلوم الإسلامية، جامعة الأمير سونكلا فرع فطاني، تايلاند،

البريد الإلكتروني: maroning5222@gmail.com

Ph.D. (Principle of Jurisprudence), Assistant Professor, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus. Email: maroning5222@gmail.com

² دكتوراه. (مرشح في الدراسات الإسلامية) في كلية العلوم الإسلامية، جامعة الأمير سونكلا فرع فطاني،

تايلاند، البريد الإلكتروني: aboubakarysereme115@gmail.com

Ph.D. (Candidate in Islamic Studies) Department of Islamic Studies, Prince of Songkhla University, Pattani Campus, Thailand. Email: aboubakarysereme115@gmail.com

المستخلص

أهداف البحث: يهدف البحث في مضامينه إلى كشف الغموض عن قضية لقاحات كوفيد - 19، من حيث الرفض والقبول بين المجتمعات في المستوى العالمي.

منهج البحث: لتحقيق الأهداف المرسومة في البحث اتبعنا المنهج الوصفي التحليل؛ عرض ومناقشة إشكالية هذا البحث.

نتائج البحث: توصل البحث إلى نتائج عدة أهمها: أن قضية رفض اللقاحات ليست قضية جديدة، بل حدثت نظيرها قديماً مع بعض اللقاحات المخصصة ببعض الأمراض، وأن اللقاحات المتخصصة لكوفيد - 19 مرت بجميع مراحل السلامة، قبل حصولها على الترخيص بالاستخدام، كما أثبتت التقارير الطبية بأنّ معظم الوفيات بعد تلقي التطعيم ليس لها علاقة مباشرة باللقاح، وأن الأعراض الجانبية الخفيفة أمر طبيعي في هذه اللقاحات، ولا حاجة إلى الخوف والقلق منها، وأنّ موقف الشريعة من هذه اللقاحات يرجع إلى ما تكون نسبتها غالبية بين المصلحة والمفسدة، بعد التثبت من صحة معلومات اللقاح، من حيث الفعالية والمأمونية،

مساهمة البحث: عقب إجراء هذا البحث نوصي الناس على أخذ اللقاحات؛ بناءً على ما أظهرت من الجوانب الإيجابية أكثر من الجوانب السلبية، ونظرًا إلى ما تجلّى من قلة نسبة الذين تعرضوا على الخطر مما لم يتعرضوا على الشيء، فهذا يعني - حسب فهمنا - أنّ المصلحة فيها أعظم من المفسدة، وهذا ما ينظر إليه المقاصد لبناء أحكامها في الشريعة الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: اللقاح، كوفيد - 19، الرفض، القبول، مقاصد الشريعة

Abstract

Objective :The research aims to reveal the ambiguity about the issue of Covid-19 vaccines, in terms of rejection and acceptance among societies at the global level.

Methodology : To achieve the goals set in the research, we followed the descriptive analysis approach.

Research Finding: To present and discuss the problem of this research, the research reached several results, the most important of which are: that the issue of vaccine refusal is not a new issue, rather it happened in the past with some vaccines designated for some diseases, and that the specialized vaccines for Covid-19 went through all stages of safety, before obtaining the license to use, The medical reports also proved that most deaths after receiving the vaccination are not directly related to the vaccine, and that mild offending symptoms are normal in these vaccines, and there is no need to fear and worry about them. And that the Sharia's position on these vaccines is due to the fact that their ratio is predominant between the good and the bad. after verifying the validity of the information about the vaccine, in terms of effectiveness and safety.

Contribution: after conducting this research is to urge people to take vaccinations; Based on what was shown of the positive aspects more than the negative aspects, and in view of what was evident from the small percentage of those who were exposed to danger than those who

were not exposed to something, this means - according to our understanding - that the benefit in it is greater than the evil, and this is what the purposes are seen to build their judgments in Islamic law.

Keywords: vaccine, COVID-19, rejection, acceptance, objectives of Sharia

المقدمة

لقد واجه العالم وباءً طارئاً منذ 31 ديسمبر (كانون الأول) 2019م، الذي كان بدايته في ووهان (Wuhan) شرق الصين، حيث اكتشفت منظمة الصحة العالمية (World Health Organization) عن عدد من حالات الالتهاب الرئوي مجهول السبب في تلك المنطقة الصينية، وعقبها بأيامٍ، تحديداً في 7 يناير (كانون الثاني) توصل علماء صينيين أنّ فيروساً تاجياً جديداً من عائلة كورونا هو المسبب لتلك الحالات (حازم بدر، ع15138، 202م)، منذ ذلك الوقت مانفك العالم عن حالات الإصابات والوفيات إلى يومنا هذا، وقد وجه بعد الدول مواجهة ثلاثة من الفيروس أشد فتكاً من المواجهة الأولى.

وعليه لما فوجئ العالم بهذا الفيروس الفتاك الذي زرع كلّ بقاع العالم، اتخذت الحكومات والدول بعض الوسائل الاحترازية لمواجهته، وكانت هذه الوسائل الوقائية من قرار الأطباء المتخصصين لمعالجة هذه الجائحة الطارئة، ومن هذه الوسائل الوقائية: غسل اليدين، ومنع التجمعات كالحفلات، والمحلات التجارية، ومنع الصلاة في المساجد والكنائس والمعابد، وغيرها من الوسائل التي وضعتها الحكومات وقايةً لتفشي الفيروس بين الناس وفي العالم، إلى أن حصل الأطباء أخيراً بعد جهود في البحث على لقاحات مضاد هذا الوباء.

ويعتبر اللقاح من العناصر المهمة في مجال الطب لمقاومة الأمراض والأوبئة، وقضية اللقاح من قضايا معروفة ومسلمة بما عبر تاريخ الأمراض، فمن طبيعة المجال الطبي البحث عن اللقاحات الجديدة عند تفشي وباء مستجد في العالم، وقد ثبت قبل كورونا لقاحات متنوعة ضد أمراض مختلفة على ممر العصور والحالات، ومن أمثلة ذلك: لقاح

انفلوانزا، ولقاح إيبولا، ولقاح ضد سارس، وما أشبه ذلك، وكان مما يتوقع إقبال الناس على اللقاح نظرًا لما وجهوا من المعانات بسبب هذا الفيروس؛ إلا أن المفاجأة كانت عكس ذلك، حيث قابل معظم المجتمعات في المستوى العالمي بالرفض .

وقد نبع فكرة هذا البحث من هذه المفاجأة؛ بغية الوقوف على حقيقة القضية قبل عرضها في الميزان المقاصدي؛ لأن الاعتماد على جلب المصالح مبدأ إسلامي، وغاية الشريعة الإسلامية رعاية مصالح الناس عاجلاً وآجلاً، والإسلام شريعة مرنة وصالحة لكل متطلبات الإنسان.

أسئلة البحث ومشكلته:

إنّ مشكلة هذا البحث تتجلى من خلال ما انتشر في العالم اليوم من ظاهرة الرفض والقبول في قضية لقاحات المخصصة بكوفيد - 19، حيث اختلف موقف المجتمع تجاه اللقاحات بين رافض ومقبل عليها، والسبب ذلك منوط بما انتشر من الإشاعات المتداولة بين الناس على المواقع الاجتماعية، والمصاحف، والأخبار؛ وعليه فالبحث يرمي إلى الإجابة عن الأسئلة التالية :

1- ماهو اللقاح وما أهميته، وما المقصود بترخيص باستخدام في حالات

الطوارئ؟

2- ما أنواع اللقاحات الحاصلة على الترخيص، وما مدى فعاليتها ومأمونيتها؟

3- ما موقف الشريعة الإسلامية من اللقاحات الحاصلة على الترخيص من

جهة المقاصد؟

أهداف البحث

انطلاقاً من مشكلة هذا البحث تكمن أهدافه في الأمور التالية:

- 1- التعرف على اللقاح وأهميته، والمقصود بترخيص باستخدام في حالات الطوارئ.
- 2- التعرف على أنواع اللقاحات الحاصلة على الترخيص ومدى فعاليتها وأمانيتها.
- 3- معرفة موقف الشريعة الإسلامية من هذه اللقاحات في ضوء المقاصد.

منهج البحث

سيترسم هذا البحث على منهجين: المنهج الوصفي، وينفع هذا المنهج في عرض وتوصيف المعلومات المتعلقة باللقاحات كوفيد - 19، كما وردت في المصادر الموثوقة، ومحاولة الاستفادة منها في دعم مباحث هذا البحث. والمنهج التحليل، يوظف هذا المنهج لغرض تحليل المعلومات المتعلقة بلقاح كوفيد -19 بعد عرضها مستمداً على مقاصد الشريعة؛ لمعرفة موقف الشريعة الإسلامية منها.

حدود البحث

تنحصر حدود هذا البحث على دراسة موضوع اللقاح، خاصةً اللقاحات المتعلقة بكوفيد - 19، والمعلومات التي لها علاقة مباشرة بها، ولن نتطرق في هذا البحث إلى الحديث عن جوانب غير متعلقة بهذا الموضوع.

المبحث الأول: تعريف اللقاح وأهميته

الأول: لقاح كوفيد - 19: اللقاح (Vaccine): "هو مستحضر يشبه الدواء يعطي المطعم مناعة في جسمه ضد مرض معين". (الموسوعة الطبية الفقهية، 2022م). أو هو عبارة "عن دواء يهيء الجسد لمحاربة عدوى أو فيروس أو مرضٍ معيّن، وتحتوي

اللقاحات على أجزاء غير نشطة أو ضعيفة من الكائن الحي الذي يسبب المرض، أو "الشفرة الجينية" التي من شأنها خلق نفس الاستجابة لدى جهاز المناعة". (بي بي سي عربي، 2021م).

الثاني: أهمية اللقاح:

واللقاح له أهمية في حماية صحة الناس، فإنه وسيلة بسيطة وآمنة وفعالة للحماية من الأمراض، يساعد الجسم على مقاومة عدوى معينة، وتقوية جهاز المناعة من خلال تدريب جهاز المناعة على تكوين أجسام مضادة. ويجدر الإشارة إلى وجوب أخذ اللقاح إن دعت الحاجة في مثل هذه الظروف الصعبة؛ لأنّ اللقاح يؤدي إلى تحقيق شيئين رئيسين في المجتمع هما (وزارة الصحة، 1442هـ):

حماية أنفسنا من الوباء

حماية المجتمع المحيطة بنا

ونظرًا لسرعة وسهولة انتشار فيروس كورونا (كوفيد - 19)، وإصابة غالبية سكان العالم في وقت قياسي، كان من المتوقع أن يقبل سكان العالم هذه اللقاحات بكلّ سرعة وسهولة؛ لأنّ أهمية لقاح فيروس كورونا تكمن في الحماية من هذا الخطر بالسماح للجسم بتطوير استجابة مناعية بشكل آمن، والتي توفر الحماية للجسم من خلال منع العدوى أو السيطرة عليها، كما سيساهم في رفع علميات الحظر في الدول، وتخفيف التباعد الإجتماعي (الدول التي اشترطت اللقاح) وبالتالي عودة الحياة الطبيعية تدريجيًا. لكن برغم هذه الأهمية، بات الأمر خلاف التوقعات، حيث واجه المجتمع هذه اللقاحات بالخوف، ووقفت تجاهها موقف الرفض، وكان ذلك نتيجة لشائعات متعلقة بلقاح فيروس كورونا التي أثارت الخوف في نفوس الناس، حتى حملهم على الامتناع بأخذ اللقاحات المقترحة من قبل منظمة الصحة العالمية.

وهذا، قبل عرض القول الفصل عن هذه الشائعات من جهة النفي أو الإثبات، فهناك جملة من التساؤلات يجب إجابتها، وقد ترشدنا نتائج تلکم الأسئلة إلى معرفة مدى مصداقية الشبهات المحيطة بلقاحات فيروس كورونا المستجد.

المبحث الثاني: أنواع لقاحات فيروس كورونا

ومن الموضوع أعلاه، ننتقل للإجابة عن التساؤلات المتداولة حول لقاح كورونا مما سبب الشكوك في صدور المجتمع وبث الخوف بينهم، ونحن هنا ليس لنا فضلٌ إلا في استعراض ما كتب أو قيل عن هذه القضية من خلال النظر في المصادر الموثوقة التي اعتنت بدراسة هذه الجائحة كما يلي:

لقد أثبتت الدراسات تعدد نوعيات لقاح كورونا في العالم، وكثرة أنواعها، حيث أثبت تقرير منظمة الصحة العالمية ما يزيد عن أكثر من 200 لقاح مرشح مضاد لمرض كوفيد -19 قيد هذا التطوير في كانون الأول/ ديسمبر 2020م، ومن بين هذه اللقاحات يُستخدم 52 لقاحًا مرشحًا على الأقل في التجارب على البشر (منظمة الصحة العالمية، 2021م).

والسبب في كثرة أنواع اللقاحات كما ذكرتها منظمة الصحة العالمية يرجع إلى ما يرمي إليه الأطباء من إثبات مأمونية اللقاح ونجاعته لدى المجموعة السكانية المستهدفة ذات الأولوية، حيث سيستخدم هذه اللقاحات كوسيلة تقيّم عادة لقاحات مرشحة قبل تبين مأمونية أي واحد منها ونجاعته على حد سواء. فمن بين جميع هذه اللقاحات المدروسة في المختبر ولدى حيوانات المختبر ستُعتبر حوالي 7 لقاحات كل 100 لقاح أنها جيدة بما فيه الكفاية لاستخدامها في التجارب السريرية على البشر على سبيل المثال. ومن جملة اللقاحات التي تُستخدم في التجارب السريرية يكون لقاح واحد فقط من أصل خمسة لقاحات ناجحًا. ووجود أعداد كثيرة ومختلفة من اللقاحات قيد التطوير أمر يزيد فرص الحصول على لقاح ناجح أو أكثر (منظمة الصحة العالمية، 2021م).

من خلال هذا الاستعراض، يمكن القول بأنّ تعدد أصناف اللقاحات ليست إلا وسيلة للبحث عن الحل المناسب؛ لتأمين سلامة المجتمع من هذا الوباء القاتل، فمن الطبيعى قبل الوصول على دواء ناجح لداء معيّن خاصة إن كان المرض أو الوباء مجهول الحال كوفيد - 19، لا بُدّ من المرور بتجارب كثيرة، مما يستدعي صناعة نوعية متنوعة من اللقاحات؛ للوصول على أفضل نوع مضاد للمرض. وهذا ما بان في تصرفات الأطباء مع بداية الجائحة إلى أن وصلت عدد اللقاحات فوق 200 لقاح.

المبحث الثالث: لقاحات كوفيد -19 تمت الموافقة عليها:

الأول: طريقة ترخيص اللقاحات:

أعلنت صحيفة مايو كلينيك (Mayo Clinic) منذ بداية العام 2021م عن وجود عدة لقاحات لكوفيد- 19 خاضعة للتجارب السريرية. وأنّ إدارة الغذاء والدواء الأمريكية ستقيم اللقاحات وفقاً لنتائج هذه التجارب قبل الموافقة على استخدام نوعيات أفضل وأنسب للمجتمع. لكن نظراً لوجود حاجة ملحة إلى لقاحات لكوفيد- 19، أصدرت إدارة الغذاء والدواء الأمريكية ترخيص استخدام طارئ لقاحات كوفيد - 19؛ لأنّ عملية موافقة إدارة الغذاء والدواء تستغرق ما بين عدة شهور إلى عدة سنوات.

بيد أنّ كميّة البيانات كانت أقل مما هو مطلوب عادة، إلّا أنّه كان من اللازم أن تُظهر البيانات أن اللقاحات آمنة وفعالة قبل أن تتمكن إدارة الغذاء والدواء الأمريكية من إصدار ترخيص استخدام طارئ (مايو كلينيك، 2021م).

ليس خافياً على أحد أن من أبرز أسباب الخوف الحالي من لقاحات لكوفيد - 19، سرعة التوصل عليها أي سرعة الوصول على الترخيص باستخدامها، بيد أنّها من عادة اللقاحات استغرق مدة طويلة في التجارب والتحقق من مأمونيته وفعاليتها نتائجها، إلّا أن الحال انعكس مع ظروف كورونا مما أدّى إلى إثارة الشكوك حولها وبث الخوف في نفوس الناس في العالم.

لكن الذي تبين من خلال مقولة إدارة الغذاء والدواء الأمريكية هو أن سرعة إصدار ترخيص باستخدام طارئ، لم تمنع التثبت من مأمونية اللقاحات المرشحة لدى منظمة الصحة العالمية والتحقق من فعالية نتائجها، وهذا، يدل على صحة هذه اللقاحات وسلامتها من الآثار الخطيرة.

فالنظرة السلبية إلى اللقاحات في مثل هذه الظروف الصعبة؛ لأجل ما يتداولها المواقع الإجتماعية من الشائعات غير مصدورة عن المصادر الموثوقة؛ تؤدّي بالأمة إلى اتخاذ قرارات غير ملائمة بالحال والظروف. وهذه، أي ظاهرة رفض اللقاحات ليست قضية جديدة، بل تقريباً في كل مرة يظهر فيها لقاح جديد يتجلى الشكوك حوله بسبب من يشكك فيه.

وقد ذكرت حنان عبد الرازق: "أن هناك حركات مناهضة للتطعيم أو التطعيم ضد أمراض بعينها كالحصبة - على سبيل المثال - ربما أبرزها في الولايات المتحدة. في عام 2018م أصدرت منظمة الصحة العالمية تقريراً أفاد بوفاة 111 ألف شخص حول العالم بسبب الحصبة، ورصدت زيادة في الحالات في بعض الدول كالأمريكتين وأوروبا ودول شرق البحر المتوسط، وتُفسر هذه الزيادة بتراجع الإقبال على التطعيم" (حنان عبد الرازق، 2021م).

نظراً إلى ثبات نظائر هذه الظاهرة قديماً، فالذي نراه مناسباً في مثل هذه الظروف، التحقق من صحة الإشاعات خلال المصادر الموثوقة قبل التصديق واعتبار ما يقال عن اللقاحات، فإن ثبت ما قبل عنها مما يثير المخاوف فمن حق المجتمع أن يتراجع عن أخذ اللقاحات؛ صيانة للنفس، وحرصاً على حفظ سلامته في المستقبل، وإلا فلا حاجة من رفضها مادامنا على علم بأن الأطباء لا يسعون في صناعة هذه اللقاحات إلا لرفع الوباء ودفع خطره عن الناس. وكذلك إن ثبت بأن نتائج التطعيم يؤدّي إلى الآثار الجانبية الخطيرة مثل الإصابة بكوفيد المستجد أو أعظم منها، فمن الفائدة إذا من

اللقاحات؟ والشرع ينص على دفع ضرر أكبر، وعليه فإنَّ أخذ اللقاحات منوط بثقة الناس في مدى مصداقية فعالية نتائجها ومأمونية آثارها الإيجابية على الأفراد في كل مجتمع.

وفقاً للمعلومات الحديثة التي قدمتها منظمة الصحة العالمية (WHO)، أصبحت اللقاحات أداة جديدة حاسمة في المعركة ضد COVID-19. تم تطوير وإطلاق عدد من اللقاحات مع جهات تصنيع مختلفة بشكل مستمر. فكلهم يسعون إلى تحقيق نفس الغرض - تقوية المناعة ضد الفيروس عن طريق تحفيز الاستجابة المناعية لمستضد، وهو البروتين السكري (spike glycoprotein) المرتفع البارز على سطح الفيروس، ويلعب البروتين السكري المرتفع دوراً أساسياً في ارتباط الفيروس واندماجه ودخوله إلى الخلية البشرية. يرتبط هذا البروتين السكري المرتفع على وجه التحديد بمستقبلات الخلايا المضيفة في الجهاز التنفسي أو الجهاز الهضمي، وبعد دخولها جسم الإنسان، تبدأ الفيروسات بالغزو وتسبب المرض بعد ذلك (Suwangool, 2021).

وحالياً هناك مجموعة من اللقاحات الحاصلة على ترخيص استخدام طارئ من قبل إدارة الغذاء والدواء الأمريكية (FDA) بموافقة منظمة الصحة العالمية (WHO)، وقبل استعراض تكلم اللقاحات يتعين علينا بيان مراد معنى (ترخيص استخدام طارئ) في المجال الطبي، لعل به نرفع بعض الشبهات الشائعة المثيرة للقلق والخوف الاجتماعي من هذه اللقاحات؛ لأنَّ فقدان ثقة المجتمع من مصداقية فعالية اللقاح ومأمونيتها من الآثار الجانبية الخطيرة المؤدية إلى رفضها، والخوف من أخذها منوط بسوء فهم المراد من هذه الجملة المستخدمة (ترخيص استخدام طارئ)، وماذا يقصد بترخيص استخدام طارئ (Emergency Use Authorization (EUA)؟.

الثاني: ما المراد بترخيص استخدام طارئ؟

تصريح - ترخيص - الاستخدام في حالات الطوارئ (EUA) في المجال الطبي: هو آلية لتسهيل توافر استخدام الإجراءات الطبية المضادة، بما في ذلك اللقاحات، أثناء

حالات الطوارئ الصحية العامة، مثل جائحة COVID-19 الحالي. وبمشورة (EUA)، قد تسمح (FDA) باستخدام المنتجات الطبية غير المعتمدة، أو الاستخدامات غير المعتمدة للمنتجات الطبية المعتمدة في حالة الطوارئ لتشخيص الأمراض أو الحالات الخطيرة أو المهددة للحياة أو علاجها أو الوقاية منها عند استيفاء معايير قانونية معينة، بما في ذلك ليست بدائل مناسبة ومعتمدة ومتاحة. ومع الأخذ في الاعتبار المدخلات من إدارة الغذاء والدواء، يقرر المصنعون ما إذا كانوا سيقدمون طلب (EUA) إلى (FDA) ومتى. وبمجرد ما يتم التقديم، ستقوم إدارة الغذاء والدواء الأمريكية بتقييم طلب (EUA) وتحديد ما إذا كانت المعايير القانونية ذات الصلة مستوفاة، مع الأخذ في الاعتبار مجمل الأدلة العلمية حول اللقاح المتاح لإدارة الغذاء والدواء (FDA, 2020).

يستنتج من هذا البيان أن عملية إصدار تصريح باستخدام لقاح أو دواء في حالات الطوارئ، لا تكون صدفة؛ لأن الحاجة ملحة إليها، بل هي قائمة على بعض المعايير القانونية الطبية، وفقاً للأدلة العلمية القوية تُثبت صحة استخدام اللقاحات الحاصلة على التصريح وصدق فعاليتها، ومأمونية نتائجها من الآثار الخطيرة – لكن الآثار الجانبية الخفيفة تبدو أمراً طبيعياً مع اللقاحات – في تلك الظروف الطارئة. والجدير بالذكر هو أن البيانات العلمية المتوفرة عند إصدار التصريح بالاستخدام في حالات الطوارئ أقل مصداقية ودقة مما هو مطلوب عادة، وقد أشارت إلى ذلك صحيفة مايو كلينيك سلفاً.

الثالث: اللقاحات الحاصلة على ترخيص استخدام طارئ من قبل (FDA)

بموافقة (WHO) ما يلي (مايو كلينك، 2021م):

الأول: لقاح فايزر – بيوانتيك المخصص لكوفيد 19، (Pfizer-)

(BioNTech)، (Katella & Suwangool, 2021).

لقاح فايزر-بيوانتيك فعال بنسبة 95٪ في الوقاية من الأعراض الناتجة عن عدوى فيروس كوفيد 19 لدى الأشخاص الذين تبلغ أعمارهم 16 سنة فأكثر. واللقاح فعال بنسبة 100٪ في الوقاية من فيروس كوفيد 19 لدى الأطفال الذين تتراوح أعمارهم بين 12 و 15 سنة. هذا اللقاح للأشخاص بعمر 12 سنة فأكثر. ويتطلب أخذ حقنتين يفصل بينهما 21 يومًا. يمكن إعطاء الجرعة الثانية بعد مدة تصل إلى ستة أسابيع بعد الجرعة الأولى، إذا لزم الأمر.

الحالة: استخدام الطوارئ في الولايات المتحدة ؛ مُصرَّح باستخدامها في الاتحاد

الأوروبي (تحت اسم Comminate)

لقد أثبتت الدراسات أن هذا اللقاح مأمون وفعال لدى الأشخاص المصابين بحالات مرضية مختلفة ترتبط بتزايد مخاطر الإصابة بالمرض الوخيم. كما يمكن أن يُعرض التطعيم على الأشخاص الذين سبق أن أصيبوا بعدوى كوفيد - 19 في الماضي. غير أنه نظرًا لمحدودية إمدادات اللقاح، فقد يرغب هؤلاء الأشخاص في إجراء تلقي التطعيم لمدة تصل إلى 6 أشهر بعد إصابتهم بعدوى فيروس مرض كوفيد - 19؛ لكن المثير بالذكر في حق هذا اللقاح أنه بحاجة إلى المزيد من الدراسات بشأن آثاره على الأشخاص منقوصي المناعة؛ بيد أن التوصية المبدئية تشير إلى أنه يمكن تطعيم الأشخاص منقوصي المناعة الذين ينتمون إلى فئة يوصى بتطعيمها؛ ولكن ليس قبل تقديم المعلومات المشورة لهم بهذا الشأن، عند الإمكان (منظمة الصحة العالمية، 2021م).

الثاني: لقاح موديرنا المخصص لكوفيد 19، (Moderna):

ولقاح كوفيد 19 الذي أنتجته موديرنا فعال بنسبة 94% في منع أعراض فيروس كوفيد 19. وهذا اللقاح للأشخاص بعمر 18 سنة فأكثر، ويتطلب أخذ حقنتين يفصل بينهما 28 يومًا. يمكن إعطاء الجرعة الثانية بعد مدة تصل إلى ستة أسابيع بعد الجرعة الأولى، إذا لزم الأمر.

الحالة: استخدام الطوارئ في الولايات المتحدة؛ مُصرَّح باستخدامها في الاتحاد الأوروبي.

ويعد اللقاح مأموناً وفعالاً لدى الأشخاص الذين يعانون مشاكل الطبية ترتبط بمخاطر الإصابة بمضاعفات كوفيد - 19 الوخيمة، مثل ارتفاع ضغط الدم والسكري والسل وأمراض الرئة أو الكبد أو الكلى، فضلاً عن الأمراض المزمنة المستقرة والخاضعة للسيطرة. ورغم الحاجة إلى مزيد من الدراسات بشأن أثر اللقاح على الأشخاص منقوصي المناعة؛ فإن أفراد هذه الفئة المنتمين إلى إحدى المجموعات الموصى بتطعيمها يمكنهم تلقي اللقاح بعد تقديم المعلومات المشورة لهم بهذا الشأن. أما المتعايشون مع فيروس العوز المناعي البشري فهم بشكل أكبر لمخاطر الإصابة بمضاعفات كوفيد - 19 الوخيمة، وينبغي أن يحصل هؤلاء الأشخاص على ما يلزمهم من معلومات ومشورة قبل تلقي اللقاح (منظمة الصحة العالمية، 2021م).

الثالث: لقاح يانسن/جونسون آند جونسون المخصص لكوفيد 19،
(Johnson & Johnson):

كان هذا اللقاح في التجارب السريرية فعالاً بنسبة 66٪ في الوقاية من عدوى كوفيد 19 المصحوبة بأعراض، وذلك بعد 14 يوماً من أخذ اللقاح. كما كان اللقاح فعالاً بنسبة 85٪ في الوقاية من الإصابة بحالة كوفيد 19 وخيمة، وذلك بعد 28 يوماً على الأقل من أخذ اللقاح.

وهذا اللقاح للأشخاص بعمر 18 سنة فأكثر، ويتطلب حقنة واحدة. وقد أوصت إدارة الغذاء والدواء الأمريكية (FDA) ومراكز مكافحة الأمراض والوقاية منها (CDC) باستمرار استخدام هذا اللقاح في الولايات المتحدة لأن فوائده تفوق مخاطره. إذا أخذت هذا اللقاح، فينبغي تثقيفك بشأن المخاطر المحتملة والأعراض المحتملة لمشكلة تنطوي على تخثر دموي.

الحالة: استخدام الطوارئ في الولايات المتحدة ؛ مرخص للاستخدام في الاتحاد الأوروبي (تحت اسم Janssen).

وقد ضمت التجارب السريرية هذه المجموعات السكانية، ولم تُلاحظ أي مصادر للقلق بشأن المأمونية. ويوصى بأن يُزود الأشخاص المعروفة إصابتهم بفيروس العوز المناعي البشري بالمعلومات والمشورة قبل التطعيم. ويلزم إجراء المزيد من الدراسات لتقييم مدى فعالية اللقاح في الأشخاص المصابين بفيروس العوز المناعي البشري؛ فيحتمل أن تنخفض لديهم الاستجابة المناعية للقاح، ما قد يحد من فعاليته (منظمة الصحة العالمية، 2021م).

الرابع: لقاح كورونافاك - أو سينوفاك (Sinovac CoronaVac):

لقاح CoronaVac أو Sinovac: هو لقاح معطل موصى به للأشخاص الذين تتراوح أعمارهم بين 18-59. على غرار لقاح AstraZeneca ، تتكون دورة تطعيم Sinovac من جرعتين منفصلتين كل منهما 0.5 مل. يجب أن تدار الجرعة الثانية 2-4 أسابيع ما عدا الجرعة الأولى. طريقة الإعطاء هي الحقن العضلي (IM) فقط، ويفضل أن يكون ذلك في العضلة الدالية. بالنسبة لأولئك الذين يعيشون في مناطق عالية الخطورة، يُنصح بفواصل زمني لمدة أسبوعين لأنه يثبت استجابة أقوى للأجسام المضادة في التجارب السريرية (Suwangool, 2021).

من خلال البيانات السابقة، أثبتت التقارير الطبية بعد إجراء التجارب السريرية، فعالية ومأمونية كُلاً من اللقاحات الحاصلة على ترخيص بالاستخدام في حالات الطوارئ مضاد مرض كوفيد-19؛ إلا أنّ كلّ واحدٍ من هذه اللقاحات يتميز عن غيره من حيث التفوق في نسبة فعاليته في الوقاية من عدوى كوفيد - 19، ومأمونية آثاره الخطيرة بعد التطعيم، مثلاً: لقاح فايزر فعّالٌ بنسبة 95% في مكافحة الأعراض الناتجة من فيروس كورونا لدى الذين بلغوا 16 عاماً في العمر أو أكثر، كما هو فعّالٌ بنسبة 100% لدى الأشخاص الذين تتراوح أعمارهم بين 12 إلى 15. بيد أنّ لقاح

موديرنا فعالً بنسبة 94% في دفع أعراض كوفيد - 19، بينما لقاح جونسون كان فعالاً بنسبة 66% وذلك بعد 14 يوماً من أخذ اللقاح، عقب التجارب السريرية، كما هو فعالً بنسبة 85% بعد 28 يوماً على الأقل من أخذ اللقاح.

إضافةً إلى ذلك يُلاحظ أيضاً من خلال هذا البيان أنّ نسبة التفوق بين فعالية هذه اللقاحات تتراوح بين الأعمار بحيث يظهر من خلال التقرير أنّ كلّ ما كان الإنسان في حداثة عمره كان نسبة فعالية اللقاح أكثر، وكلّ ما تقدّم العمر بالشخص كان نسبة فعالية اللقاح أقل، فهذا القول بدى جلياً في تقرير لقاح فايزر، فالأشخاص الذين تتراوح أعمارهم بين 12 إلى 15 أكثر نسبةً ممن تبلغ أعمارهم 16 أو تزيد.

ويعرّز هذا القول ماجاء في الصحيفة (عربية News) من قول أحد الباحثين: "إنّ السبب في اختلاف النتائج قد يكون بسبب اختلاف الفئات العمرية، حيث أنّ أغلب من أخذ لقاح أسترازينيكا في السويد هم كبار السن الذين لا يختلطون كثيراً بالناس، في حين أنّ أغلب من أخذ فايزر هم الأصغر عمراً الذين يخرجون من المنزل ويختلطون بغيرهم في العمل أو الدراسة. واعتبر أنّ نتائج هيئة الصحة العامة "بحاجة لأن تخضع لدراسة علمية لبيان الأسباب الحقيقية وراء اختلاف نسب الحماية، وهل هي فعلاً بسبب قوة التطعيم أم بسبب عوامل أخرى" (عربية News, 2021).

وفي هذا، إشارة إلى مهمة المناعة في العملية الوقائيّة من عدوى كوفيد - 19؛ حيث اتضح سلفاً إبان الاستعراض بأن من أهمية أخذ هذه اللقاحات مساعدة الجسم على مقاومة عدوى معيّنة، وتقوية جهاز المناعة من خلال تدريب جهاز المناعة على تكوين أجسام مضادة. ومساعدة الجسم على مقاومة عدوى كوفيد - 19، تكمن بتقوية جهاز المناعة التي تكون سبباً لتكوين أجسام مضادة للتخلص من فيروس كورونا، فإنّ ثبت ذلك _ وهو ثابت - فإنّ إرتفاع نسبة فعالية لقاحات كوفيد - 19 لدى الأطفال وحدثة السن أولى من المتقدمين في السن؛ لأنّ المناعة عند الصغار وحدثة السن أقوى

بكثير ممن تقدّم بهم العمر. ويبدو أنّ ذلك هو الدافع الأساسي لدى منظمة الصحة العالمية في إعطاء أولوية التطعيم لكبار السن والعاملين الصحيين الشديدي لتعرض العدوى مراعاةً لحاجتهم الملحة إليها من غيرهم، فهم - أي كبار السن والعاملون الصحيين - في حالة الطارئة أكثر من الشباب والصغار الذين يمتلكون أجساماً مضادة بمناعة قوية قادرة على مقاومة أعراض هذا الفيروس الفتاك (كوفيد - 19).

وبرغم توفر هذه المعلومات في المصادر الموثوقة، إلّا أن لسان حال المجتمع يرى عكس هذه الحقيقة العلمية، بسبب كثرة الإشاعات على المواقع الاجتماعية مما أدّى إلى إثارة الخوف بين الناس، فمعظم المجتمعات في دولٍ مختلفة أنحاء العالم ليسوا واثقين بمصدقية التقارير الواردة عن فعالية لقاحات كوفيد - 19، ومدى مأمونيتها من الآثار الجانبية إثر تلقي التطعيم، حيث يعتقدون أن رؤساء دول العالم يريدون استغلال الوضع لإفراض هذه اللقاحات عليهم، مع أن فعاليتها غير ثابتة؛ لأن تلك اللقاحات لم تخضع لمُدّة كافية في التجارب السريرية، ولعل السبب في بث هذه التّزعات في نفوس المجتمع العالمي يرجع إلى ما صدرت من الإعلانات في بعض الصحف والمواقع الاجتماعية عن وفاة بعض الناس إثر تلقي اللقاح، وغيرها من أخبار المخيفة عن اللقاح.

ففي الهند مثلاً: وفقاً لعرض تمّ تقديمه إلى اللّجنة الوطنية للتأثيرات الضارة خلال اجتماع عُقد في 31 مارس 2021، كان هناك 617 حدثاً خطيراً - بما في ذلك الوفيات - بعد التطعيم (AEFI) (Adverse events following immunization). اعتباراً من 29 مارس 2021، تم الإبلاغ عن إجمالي 180 حالة وفاة (29.2٪) بعد التطعيم في جميع أنحاء البلاد. التوثيق الكامل متاح فقط لـ 236 (38.3٪) حالة (prasad, 2021).

وفي الولايات المتحدة (أمريكا) اعتباراً من 21 يونيو 2021، أعلنت صحيفة (CDC) بأنّه تم تطعيم أكثر من 150 مليون شخص في الولايات المتحدة بالكامل ضد COVID-19. خلال الوقت نفسه، تلقى مركز السيطرة على الأمراض تقارير من 47 ولاية

وإقليمًا أمريكيًا عن 4115 مريضًا مصابًا بعدوى اختراق لقاح COVID-19 تمّ نقلهم إلى المستشفى أو ماتوا (Centers for Disease Control and Prevention, 2021). وفي تايلاند ثبت في صحيفة (Thai PBS)، بأنّ الحكومة التايلاندية بموافقة مكتب الأمن الصحي الوطني التايلاندي (NHSO) الذي يقع في سارابوري (Saraburi) فرع المنطقة 4 دفعت 4000 بات لأسرة رجلٍ مات بعد التطعيم لقاح كوفيد - 19، كما أنّها دفعت التعويض الأول قدره 469000 بات لثمانية أشخاص أصيبوا بآثار جانبية غير مرغوب فيها بعد تلقي لقاح COVID-19 وقد وضحت الصحيفة نفسها بأنّ الرجل البالغ من العمر 50 عامًا الذي مات بعد أخذ لقاح كوفيد - 19، تمّ تلقيحه في مقاطعة باثوم ثاني (Pathum Thani)، وأصيب بألم في الصدر حتى الوفاة بعد خمسة أيام (Thai PBS Word, 2021).

فمثل هذه التقارير عن وفاة الأشخاص أو إصابتهم بآثار جانبية غير لاحق بعد أخذ لقاح من لقاحات كوفيد - 19 الحاصلة على تصريح بالاستخدام في حالات الطوارئ كثيرة جدًّا، وفكّل ذلك كان باعثًا أساسيًا لرفض تلقي التطعيم من قبل معظم الناس في المجتمعات على المستوى العالمي؛ وإضافةً إلى هذه التقارير المخيفة عنها، فإنّ الأمة في جميع أنحاء العالم خاصة في المجتمع الأفريقي فقدوا أمانة رؤسائهم إلى حدّ يعتقدون بأنّ هذه اللقاحات من المخططات السّياسية للقضاء على كبار السنّ في المجتمع، أو لأجل منع الإنجاب لغرض تقليل سكان العالم خوفًا من كثرة الفقر في البلاد. والحقيقة أنّ هذه التّأويلات غير راسخة بالمصادر الموثوقة، بل هي عبارة عن مجرد الأفكار والظنون من قائلها، واليقين لا يزول بالشك.

عطفًا على ما مرّ من الاستعراض عن الوفيات المتعلقة بلقاحات كوفيد - 19، فإنّ صحيفة (Thaiger) أعلنت بوفاة رجل بعد تلقي تطعيم (Sinovac vaccine)، وتقول الصحيفة في تفاصيل الأمر مايلي: تمّ حقن Winai Hemin البالغ من العمر 43 عامًا من

Phang Nga ، شمال فوكيت (Phuket)، بلقاح Covid-19 يوم الأحد في مطار فوكيت. تقول زوجته، بوراني نغامساب (Poranee Ngamsap) البالغة من العمر 32 عامًا، إنه أصيب بحمى خفيفة تفاقم في تلك الليلة. كما اشتكى من آلام في الصدر. وفي اليوم التالي، توفي في مستشفى فانغ نجا (Phang Nga). فهذا ما قدمته زوجة الرجل من المعلومات عن قضية موت زوجها، ومن جهة أخرى يقول مسؤولو الصحة إن سبب الوفاة كان نوبة قلبية وأن الرجل كان يعاني من "حالات طبية قاتلة". لكن زوجة الرجل تدعي أن الوفاة كانت بسبب اللقاح.

ولكن مسؤولو الصحة طمئنوا الأشخاص الذين سجلوا لتلقي اللقاح على عدم الخوف؛ لأن الرجل الذي مات كان يعاني من حالات طبية قاتلة، وعليه يُنصح كل من يعاني من حالة طبية أو يعاني من القلق، استشارة الطبيب أو العامل الصحي في مرفق الصحة العامة بالقرب قبل تلقي لقاح من لقاحات كوفيد - 19؛ لأن وفاة الرجل لم تكن معروفة لمسؤولي الصحة المرتبطين بإطلاق التطعيم في مطار بوكيت. وأفادت وسائل الإعلام التايلاندية أنه بعد الإبلاغ عن وفاة الرجل، انخفض التسجيل للحصول على التطعيمات في فوكيت بمقدار النصف (J. Arthur, 2021).

وهذا ما أشرنا إليه سلفاً أن الوفيات المتعلقة بلقاح كوفيد - 19، تعتبر باعثاً أساسياً لبث الخوف في نفوس المجتمع المؤدية إلى رفض تلقي اللقاحات.

في الأخير، يستنتج مما سبق أن اللقاحات المخصصة لكوفيد - 19، فعالة للتخلص من هذا الفيروس، وكذلك هي آمنة من الآثار الجانبية الخطيرة؛ ولكن الحل الوحيد لتحقيق مأمونيتها وفعاليتها هو طاعة تعليمات الأطباء المتعلقة بهذه اللقاحات، حيث ظهر من خلال عرض تفاصيل اللقاحات توصية مجموعة من الناس المصابون ببعض الأمراض المعينة استشارة الأطباء أو عمال الصحي قبل تلقي لقاح من هذه اللقاحات، لأن اللقاح له آثار جانبية وخيمة على بعض الأمراض، وعليه فإن بمشورة

الخبراء من الأطباء والعاملين بالحالة الصحية الحقيقية لمتلقي اللقاح يسهل لهم عملية تعيين اللقاح المناسب له، ويساهم في تقليل الآثار الجانبية الوخيمة بعد تلقي التطعيم. والسبب في توصية الأطباء على التصريح بالوضعي الصحي الحقيقي قبل أخذ اللقاح، يرجع إلى ما حدث مع 12 أشخاص الذين ماتوا إثر أخذ اللقاح، وعقب إجراء التحقيقات المكتملة، تم العثور على 8 أشخاص قد لقوا حتفهم من متلازمة الشريان التاجي الحادة (وهو مرض يؤدي فجأة إلى انخفاض تدفق الدم إلى القلب). وكانت الوفيات الأربع الأخرى لأسباب مختلفة، حيث توفي شخص واحد من مرض في الدم يسمى نقص الصفائح التخرثر المناعي، والآخر مصاب بانصمام رئوي، وهو جلطة دموية في الرئة. بينما توفي الثالث بسبب التهاب السحايا القيحي، حيث تنتقل البكتيريا في الدم إلى المخ أو الغشاء الشوكي، وتوفي الشخص الأخير بسبب تمدد الأوعية الدموية داخل البطن، وغالبًا ما يحدث بسبب التدخين وارتفاع ضغط الدم. ويعني بأن الوفيات كانت نتيجة لأعراض خطيرة غير مرغوب فيها ولم تكن نتيجة تلقي اللقاح. وبهذا يمكن الإثبات للناس أن يطمئنوا إلى أن اللقاحات آمنة (N. Fronde, 2021).

ونظرًا إلى ذلك فموفقنا الشخصي تجاه هذه القضية تكمن في عدم رفض اللقاحات، لأنها قضية عالمية فمن غير المتوقع أن يتفق جميع دول العالم على تدمير مجتمعاتها، لكن من الأحسن التفاؤل بالخير حتى ينجينا الله من هذه الفتنة، وفي ضوء ذلك فإن الواجب على الجميع هو الالتزام بالتعليمات التي وضعها الخبراء كوسيلة لتحقيق صلاحية اللقاح إلى أن نتمكن - بعون الله وقوته - التغلب على هذه الجائحة الخطيرة؛ كي نسترجع حياتنا الطبيعية التي تعودنا عليها. وعقب هذا السرد العلمي فالسؤال الذي يستلزم الإجابة عنه ما يلي في المبحث الرابع.

المبحث الرابع: ماهو أفضل اللقاح بين اللقاحات الحاصلة على التصريح بالاستخدام في حالات الطوارئ؟:

فالإجابة المناسبة لهذا السؤال تكمن في ما ذكر في صحيفة (The conversation) عن هذه الإشكالية حيث قيل بكل التلخيص بأنه: من المنطقي تمامًا أن يرغب الجميع في الحصول على أفضل لقاح متاح؛ لكن اللقاح الأفضل في هذا الوقت هو المتاح لك الآن أي الموفر في بلدك ودولتك بموافقة حكومتك؛ لأنه يمنعك من الإصابة بـ COVID-19، ويقلل من انتقال العدوى إلى الأفراد المعرضين للخطر في مجتمعنا ويقلل بشكل كبير من خطر الإصابة بمرض شديد. فجميع اللقاحات المتاحة قائمة على هدف واحد بُغية تحقيق مهمة واحدة - تقليل من انتشار العدوى والحفاظ من الإصابة - وتقوم بها بشكل جيد. وكلما زاد عدد الأشخاص الذين يتم تطعيمهم، أصبح المجتمع أكثر مناعة (المعروف أيضًا باسم مناعة القطيع)، مما يؤدي إلى زيادة الحد من انتشار COVID-19. لذا فإن انتظار اللقاح الأفضل بين اللقاحات الموجودة، هو طموح بعيد المنال. فكل لقاح يتم تسليمه يعتبر خطوة مهمة نحو الحياة الطبيعية العالمية (Lee & Tan, 2021).

ولعل القول بعدم الأفضلية بين اللقاحات الموجودة الآن أمر يعظم فهمه على من ينظر إلى هذه القضية نظرة سلبية ناكرة، لكن الذي يعزز مصداقية هذا الموقف ما تم اكتشافه أخيرًا من وصفة جديدة لقاحات كوفيد - 19، المسمى بـ (خلط اللقاحات). بناءً إلى تسارع العالم بإصابات جديدة بفيروس كورونا في العديد من دوله ضمن ما يعتبر موجة جديدة أو متحوّرات جديدة لفيروس كورونا (الانتشار الثالث) فقد أعلنت صحيفة البيان بأن دولة ألمانيا تبنت ابتكار وصفة جديدة للقاحات كوفيد - 19، التي أطلقت عليها بـ(خلط اللقاحات)؛ لضمان فعالية أكبر للمطعمين، كما دعت الصين إلى (بناء سور المناعة العظيم) ضد فيروس كورونا.

بالتوازي مع هذه الموجة المتوقعة من التفشي، استقبلت الأوساط الصحية في ألمانيا بتفاؤل قرار لجنة التطعيم الألمانية بتبني فكرة مبتكرة أثبتتها تجارب علمية، وهي أنه بدلاً من أن تكون جرعتا اللقاح من نوع واحد، كما هو سائد، فإن الخلط بين لقاحين يعطي نتائج أفضل، وعليه وقع اختيار اللجنة على أن تكون إحدى الجرعتين لقاح أسترازينيكا والأخرى إما من بيونتيك/ فايزر أو موديرنا. وقد تم مفاجأة المجتمع بإعلان لجنة التطعيم يوم الخميس 1/7/2021، بمكانية توظيف الوصفة الجديدة (خلط اللقاحات) (البيان، 2021م).

في المقابل، حثّ وزير الخارجية الصيني (وانغ يي) المجتمع الدولي على بناء (سور المناعة العظيم) لمحاربة كوفيد 19. وقال وانغ في منتدى السلام العالمي التاسع الذي عقد في جامعة تسينغهاوا بالعاصمة الصينية "يجب أن نواجه التحديات الوشيكة معاً". وأضاف قائلاً: "الأولوية الأكثر إلحاحاً هي الإسراع في بناء (سور المناعة العظيم) لدرء الفيروس وتجاوز التمييز السياسي وتنفيذ تعاون دولي لمكافحة الوباء" (البيان، 2021م). وأكّد وزير الصحة الألماني (ينس شبان) أن المزج بين أسترازينيكا وموديرنا أو فايزر، هو أحد أفضل تركيبات اللقاحات المتوافرة حالياً، موضحاً أن هذا يجعل لقاح أسترازينيكا أكثر جاذبية. وأضاف قائلاً: "يمكن بسرعة للغاية تطبيق التوصيات لأنّ هناك لقاحات متوافرة بالقدر الكافي من نوعية (mRNA)، مثل فايزر وموديرنا" (البيان، 2021م).

فالخلاصة عن قضية اللقاحات المخصصة لكوفيد -19، هو أنها ليست سالمة 100% من الآثار الجانبية الخفيفة - وهذا من طبيعة عمل الإنسان - وقد يختلف هذا الجانب من شخص لآخر، فمن الممكن أن يتلقى شخص لقاحاً من هذه اللقاحات دون أن يتعرض بأي أثر جانبية، وكذلك قد يتعكس الأمر مع غيره؛ لأن التفوق بين الجهاز المناعي في الأجسام لها دور فعالة في قابلية اللقاح، فضعيف المناعة أو الذي يعاني

حالة طبية معينة إذا أخذ اللقاح دون توصية الطبيب أو خبير في هذا المجال، قد يؤدي به إلى ما لا يحمد عقباه فضلاً من أن يحميه ويخلصه من الفيروس، وأما الذي يمتلك مناعة قوية سيكون حاله مع اللقاح مغايراً عن هذا الأول.

وعليه من الأحسن النظر في هذه القضية نظرة إيجابية، والتفاؤل بالجوانب الإيجابية التي هي الأكثر من الجوانب السلبية؛ لأن الأشخاص الذين تعرضوا على الحوادث الخطيرة كالموت أو بعض الأعراض أقل عدداً مقارنة بمن لم يتعرضوا لشيء، والتقارير عن الوفيات بعد تلقي التطعيم أثبتت أكثرها أن الذين قضى نحبهم بسبب اللقاح كان الغالبية منهم يعانون حالات طبية، كاختفاض تدفق الدم، والحمى، وانصمام رئوي، وما يشبه ذلك من الأعراض الخطيرة.

يعزز قولنا ما قال خبير اللقاحات والأستاذ في جامعة ميشيغان علي فطوم - في لقاء مع برنامج بلا حدود حول لقاحات كورونا- إن اللقاحات أفضل ما أنتجه العقل الإنساني منذ أكثر من 100 عام.

وقال أيضاً: إنّ اللقاحات مرت بجميع مراحل السلامة، وإن هناك بعض الناس -الذين يشككون في اللقاحات- هم جاهلون بصورة معينة، وهم مشاركون بعملية غير أخلاقية، لأنهم عبر طرحهم يمنعون الناس من أخذ اللقاحات. وقال إن ما يطرح حول التشكيك في اللقاحات هو ناجم عن نقص المعرفة. بالمقابل، يجب العمل على نشر المعرفة حتى يصل جميع الناس للوصول للقناعة بأن الخطورة هي قليلة جداً مقارنة بما نجنبه من اللقاحات. وقال إن قضية التوعية، بإيصال الرسالة للناس والوصول لجميع الناس وإعطائهم الإرشادات، مهمة (أسامة، 2021م).

أهم النتائج

المبحث الخامس: التحليل المقاصدي، وعرض النتائج

مما لا شك فيه أن الدواء والتداوي مبدأ إسلامي ومنهج بشري منذ القدم، وقد أمر بها سيّد الأطباء، وقادة الخبراء في أحاديث كثيرة منها: قوله: [تَدَاوُوا عِبَادَ اللَّهِ، فَإِنَّ اللَّهَ، سُبْحَانَهُ، لَمْ يَضَعْ دَاءً] [أخرجه ابن ماجه، رقم الحديث: 3436]. وماروي عن جابر رضي الله عنه قال: [بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى أبي بن كعب طبيباً فقطع منه عرقاً ثم كواه عليه] [رواه مسلم]. وعن مجاهد قال سعد: [مرضت فأتاني رسول الله صلى الله عليه وسلم يعودني فوضع يده بين ثديي حتى وجدت بردها على فؤادي وقال: إنك رجل مفتود فأنت الحارث بن كلدة من كلدة من ثقيف فإنه رجل يتطبّب] [رواه أبو داود، رقم الحديث: 3875].

والقرآن الكريم وصف لنا حال أيوب لما تعرض للمرض، حيث جعل الله دواءه في الماء، حيث قال جلّ جلاله في محكم تنزيله: ﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ﴾ سورة الأنبياء، الآية: 83 - 84، يلاحظ من الآية الكرمة أن الله سبحانه وتعالى كان قادراً على أن يشفي أيوب من مرضه دون إرشاده إلى أي سبب، لكن كان من حكمة الله تعالى أن جعل الاغتسال من الماء والشرب منها سبباً لعافيته، كما دلّت عليه قوله تعالى: ﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾ سورة ص، الآية: 42 في هذه الآية إشارة إلى جواز الاستعانة بالدواء عند المرض أو الوباء، كما فيها دلالة على أنّ التداوي منهج ديني لرفع الضرر، وحفظ النفس؛ لأن حياة الإنسان حلوها ومرّها متعلقة بالصحة، فالصحة عنصر أساسي من عناصر الحياة البشرية، بما تجلّد النفس راحتها. وعليه كلما نزل على أمة وباء من الأوبئة أو مرض من الأمراض - مثل فيروس كوفيد - 19 - يسبب في انتشار القلق والخوف الاجتماعي.

واللقاح يعتبر جزء من أنواع الدواء في الطب، ومنهجاً من مناهج مكافحة الأمراض والأوبئة التي عرفتها الأمم منذ العصور المتقدمة إلى يومنا هذا، وقد ثبت في

تاريخ الأوبئة للقاحات فعالة صنعت ضد الأمراض الخطيرة، والأوبئة الفتاكة، ولعلها كانت بعضها أشد من كوفيد - 19.

فالنظر المقاصدي في مثل هذه الحالات تكمن في تحديد نسبة المصالح والمفاسد المترتبة عليها، قال الإمام الشاطبي مبيناً مضمون المقاصد: "تكاليف الشريعة ترجع إلى حفظ مقاصدها في الخلق، وهذه المقاصد لا تعدو ثلاثة أقسام: أحدها: أن تكون ضرورية، والثاني: أن تكون حاجية، والثالث: أن تكون تحسينية" (الشاطبي، ج2، ص17). فإن ثبت أن المصالح المترتبة على هذه اللقاحات المتخصصة لكوفيد - 19، أكثر فعالية في دفع خطر الوباء في المجتمع، وأنفع على الأفراد من حيث حماية صحتهم، ورفع الخوف من المجتمع، ففي تلك الحالة تحث الشريعة الإسلامية أمتها على التطعيم نظراً للمصلحة الغالبة، بغض النظر عما وقع من الحوادث غير متوقعة من الموت بعد التطعيم باللقاح، والإصابة بالأعراض الجانبية سواء كانت خطيرة أو خفيفة.

أما إن ثبت عكس ذلك بحيث أكدت نتائج الدراسات الموثوقة من الخبراء والمتخصصين في المجال على أن نسبة إضرارها للناس أغلب في الواقع من فعاليتها، فإن النظر المقاصدي في تلك الحالة تنعكس كذلك إلى المنع، وترهيب الأفراد والمجتمعات من أخذ تلك اللقاحات المتخصصة لكوفيد - 19، نظراً لرجاحة المفسدة المترتبة عليها، وصيانة لسلامة الأمة من الوقوع في الهلاك حفظاً لإحدى المقاصد الضرورية.

وعليه فإنّ من البُدّ أن يكون الغرض من صناعة هذه اللقاحات دفع الضرر عن طريقها، وليس جلب ضرر آخر أشدّ من الوباء نفسه الذي يواجهه العالم، أو ضرر متساوياً لها، فإن كان الأمر كذلك - ونعوذ بالله أن يكون كذلك - فإنّ سد الباب أمام أخذ هذه اللقاحات في المستوى العالمي أولى من الأخذ حفظاً وحمايةً لصحة البشرية، وحفظاً للنفس، لما يترتب عليها من تناقض مع المصالح البشرية التي تناقض مقاصد الشريعة الإسلامية من كلّ نواحيها.

والشريعة في غايتها الكبرى تسعى على الدوام إلى تحقيق المصالح فيما يخص الضروريات الخمس ودفع الفساد عنهن، وعليه فإن التسرع بالحكم والكلام عن قضية اللقاحات المتخصصة لكوفيد - 19، دون اللجوء إلى مصادر موثوقة للبحث العميق عن حقائق القضية، وحالاتها الواقعية، قبل التدخل فيها، قد يؤدي إلى نتائج لا تحمد عقباهما في المجتمع، خاصة إن صدر هذا التصرف المتسرع من عالم معتمد بين الناس في مجتمع ما، أو في العالم، وهذا يعتبر خطأ من حيث المنهج، وفحشاً في المقصد؛ لأن الأمر يتعلق بالحياة، يتراوح بين الحياة والموت، وحياة البشر أمر مهم في الدين وعنصر أساسي في مقاصد الشريعة، فنجاح اللقاحات في وقاية هذا الوباء سيؤدي إلى نجات جميع مجتمعات العالم، وتغير حالها من هذا السوء إلى الخير، وفشلها يزيد العالم قلقاً وخوفاً وسوءاً. وعليه فإن موقف العلماء والرؤساء وقادة البلاد ضد هذه القضية لها أهمية بالغة على الأمة إن وقفت موقف الحق، حرصاً لتحقيق المصالح العامة على الخاصة، وهذا لا يكون إلا بعد تحر الحقائق الواقعية عن هذه القضية.

بناءً على ذلك ينبغي على رؤساء الدول وقادتها وخبرائها من الأطباء وفقهائها المعتمدين أن يقفوا تجاه هذه القضية (ظاهرة الرفض وقبول اللقاح) موقف التثبت والتحقيق المرسومة في قوله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ سورة الحجرات، الآية: 6؛ لأن أغلب الأسباب المؤدية إلى رفض اللقاحات ليست إلا إشاعات من مصادر غير موثوقة، وعليه فإن القضية تتطلب التوقف أكثر من التسرع. وتثبت عن صحة الخبر أمر ضروري في عصرنا المعاصر حيث اختلط الحابل بالنابل، والكاذب بالصادق، والأمين بالخائن في حد يصعب التفريق بينهما.

ويتعين كذلك على المسؤولين لكل دولة أن لا يقبلوا في دولتهم أي نوعية من اللقاح، اللهم، إلا أن تكون من النوعيات التي حصلت على ترخيص بالاستخدام في

حالات الطوارئ، بعد أن خضعت للتجارب السريرية، من قبل منظمة الصحة العالمية (WHO)، وإدارة الغذاء والدواء الأمريكي (FDA)، وبموافقة إدارة ترخيص باستخدام الطارئ (EUA).

وأخيراً، من زبدة القول عقب كل ما سبق من عرض فإن ما نخلصه هنا هو أن اللقاحات تبدو فوائدها على المجتمع أكبر من خطرها، وذلك بناءً على عدة ملاحظات ما يلي:

إن نسبة الذين تلقوا اللقاح بدون أي أعراض جانبية خطيرة أكثر نسبة ممن تعرضوا على أعراض خطيرة بعد أخذهم اللقاح.

أثبتت الدراسات أن معظم الذين ماتوا بعد التطعيم بلقاح كوفيد - 19، كانوا يعانون من حالات طبية خطيرة التي أدت بهم إلى الموت، وليس اللقاح هو السبب الأساسي في وفاتهم، مما دلّ على أن اللقاحات المتخصصة لكوفيد - 19، ليس لها أثر وخيمة على السليم.

إن الواقع شاهدٌ على صحة القولين السابقين حيث علمنا أشخاصاً كثيرين من الأصدقاء والأساتذة والأقرباء، والأهل، أخذوا اللقاح بعضهم حقن والآخر حقن بدون أن يصابوا بأي أعراض مطلقاً، أو بأعراض جانبية خطيرة.

نظراً إلى ذلك فموقف الشريعة دائماً من القضايا البشرية هو السعي وراء تحقيق المصلحة التي تكمن بما مقاصدها الكبرى وغايتها العظمى. فمن هنا فالكرة ترجع إلى المجتمع فله أن ينظر في القضية بعين البصيرة لا بالعاطفة، إن كان مصلحته في أخذ هذه اللقاحات أو في رفضها؛ لأن مصلحته هي ما تمم الشريعة وتسعى إلى تحقيقها. والله أكبر وأعلم.

نتائج البحث

- قد توصل البحث بعد عرض المعلومات وتحليلها على نتائج عدة كما يلي:
- ❖ أن قضية رفض اللقاحات ليست قضية جديدة، بل حدثت نظيرها قديماً مع بعض اللقاحات المخصصة ببعض الأمراض.
 - ❖ اللقاحات التي حصلت على ترخيص باستخدام في حالات الطوارئ، من قبل منظمة الصحة العالمية هي: فايزر-بيونتيك (Pfizer-BioNTech)، ولقاح موديرنا (Moderna)، ولقاح جونسون وجونسون (Johnson & Johnson)، ولقاح سينوفاك (Sinovac CoronaVac).
 - ❖ أن اللقاحات متفاوتة في الفعالية، وهذا يرجع إلى الاختلاف الواقع بين الناس في السن، وعليه فإن فعاليتها عند الشباب تختلف عن فعاليتها عند كبار السن.
 - ❖ ثبت أن اللقاحات مرت بجميع مراحل السلامة، قبل حصولها على الترخيص بالاستخدام، وأن السبب وراء التشكيك فيها ناجم عن نقص المعرفة، والجهل عن حقيقة عملية الترخيص.
 - ❖ إن الأشخاص الذين تعرضوا على الحوادث الخطيرة كالموت أو بعض الأعراض أقل نسبة مقارنة بمن لم يتعرضوا لشيء.
 - ❖ وقد أثبتت التقارير بأن معظم الوفيات بعد تلقي التطعيم ليس لها علاقة مباشرة باللقاح؛ إنما الغالبية منهم كانوا يعانون من حالات طبية خاصة، كارتفاع تدفق الدم، والحمى، وانصمام رئوي، وما يشبه ذلك من الأعراض الخطيرة، وقد أدى بهم ذلك إلى الموت.
 - ❖ جاء في التقارير الطبية أن الأعراض الجانبية الخفيفة، أمر طبيعي في هذه اللقاحات، ولا حاجة إلى الخوف والقلق منها.
 - ❖ إن موقف الشريعة من هذه اللقاحات يرجع ما تكون نسبتها غالبية بين المصلحة والمفسدة، بعد التثبت من صحة معلومات اللقاح، من حيث الفعالية والمأمونية،

وعليه فإن الناتج - والله أعلم - عقب إجراء هذا البحث هو حث الناس على أخذ اللقاحات؛ بناءً على ما أظهرت من الجانب الإيجابي أكثر من الجانب السلبي، ونظرًا إلى ما تجلّى من قلة نسبة الذين تعرضوا على الخطر مما لم يتعرضوا على الشيء، فهذا يعني - حسب فهمنا - أنّ المصلحة فيها أعظم من المفسدة، وهذا ما ينظر إليه المقاصد لبناء أحكامها في الشريعة الإسلامية.

أهم المصادر والمراجع

- Adverse events following immunization. Available at: https://www.who.int/vaccine_safety/initiative/tech_support/Part-3.pdf
- Abu Dawud, S. B. (n.d) *Sunan Abi Dawud*, investigation: Muhammad Mohiuddin Abd Al-Hamid. AL-Asriyyah Library. Sidon.
- Al-Shatibi, I. M. (1997) *Al-Muwafaqat*, verified by: Abu. O, M, Dar Ibn Affan, 1st edition.
- Arabic News, (2021, June, 30) *AstraZeneca or Pfizer? Numbers reveal the owner of "the strongest immunity"*, Abu Dhabi. <https://www.skynewsarabia.com/technology>
- BBC Arabic, (2021, January, 22) *Corona virus vaccine: everything you need to know about the vaccine and its decisive role in confronting the Corona pandemic*.
- Centers for Disease Control and Prevention, (2021, July, 02), *COVID-19 Vaccine Breakthrough Case Investigation and Reporting*. <https://www.cdc.gov/vaccines/covid-19/health-departments/>

breakthrough-cases.html?fbclid=IwAR2mtczTEHFnPAP6TzGT9
mlppYfaZE2Yur_lrFl5Tal1e8K5LG6bXck-g7l.

Dubai - Al-Bayan, (2021, July, 04) *Mixing vaccines and the immune wall are two new recipes for combating Corona*. https://www.albayan.ae/covid19/2021-07-04-1.4200545?fbclid=IwAR0lijF6jXI4XgTOyGcqGkUnrxbl5Sigqr4wYv0Xu2OE3wPo_sc8e3jEHvw

FDA, (2020, November) *Emergency Use Authorization for Vaccines Explained*. Available at: <https://www.fda.gov/vaccines-blood-biologics/vaccines/emergency-use-authorization-vaccines-explained>.

Hanan, A. R. (2021, February, 02) *Corona virus vaccine: Why are some of us afraid of it?* *BBC News Arabic*. <https://www.bbc.com/arabic/middleeast-55892740>.

Ibn Majah, A. M. (n.d) *Sunan Ibn Majah*, investigation: Muhammad, F. B. Dar Revival of Arabic Books - Faisal Issa Al-Babi Al-Halabi.

Jack, A. (2021, May, 26) *Man dies after receiving Sinovac vaccine in Phuket, Thaiger*. Available at: <https://thethaiger.com/news/phuket/man-dies-after-receiving-sinovac-vaccine-in-phuket>.

Kathy, K. (2021, June, 23) *Vaccines: How Are They Different?* *Yale medicine*. <https://www.yalemedicine.org/news/covid-19-vaccine-comparison?fbclid=IwAR0lh6QkgkmlMbzuU7I9cC1HnFOTicHxUA32UiHRbLYXPe1UxeP7V0fA7Cc>.

Mayo Clinic, (2021, March, 27) *COVID-19 Vaccines: Get the Facts*.
<https://www.mayoclinic.org/ar/diseases-conditions/coronavirus/in-depth/coronavirus-vaccine>.

Ministry of Health, (1442, Jumada, 01) *Corona (Covid-19) Vaccine, Kingdom of Saudi Arabia*.

Muslim, H. Q. (n.d) *Sahih Muslim*, investigation: Muhammad, F. B. Dar Revival of Arab Heritage.

Neill, F. (2021, June, 10) *12 deaths after vaccination not linked to Covid-19 vaccine*. Thaiger, Available at: <https://thethaiger.com/coronavirus/12-deaths-after-vaccination-not-linked-to-covid-19-vaccine>.

Osama, A. R. (2021, August, 04) What are the arguments of those who refuse to receive the Corona vaccine? Al Jazeera Net: <https://www.aljazeera.net/news/healthmedicine>.

Panpit, S. (2021) *Key Things to Know About COVID-19 Vaccines*, Bangkok Hospital. Available at: <https://www.bangkokhospital.com/en/content/know-well-before-getting-the-covid-19-vaccine>

Prasad, R. (2021, April, 15) *Coronavirus 180 deaths following vaccination reported in India, the Hindu*. Available at: <https://www.thehindu.com/news/national/coronavirus-180-deaths-following-vaccination-reported-in-india/article34274144.ece>.

Thai PBS Word. (2021, June, 04) *Thai government to pay 400,000 baht to family of man who dies after vaccination*. Available at:

<https://www.thaibpsworld.com/thai-government-to-pay-400000-baht-to-family-of-man-who-dies-after-vaccination>.

Wen, S. L. & Hyon, X. T. (2021, June, 17) *Which COVID vaccine is best? Here's why that's really hard to answer, The conversation*.https://theconversation.com/which-covid-vaccine-is-best-heres-why-thats-really-hard-to-answer-161185?fbclid=IwAR2MfqEx5cxiiE79lZAw2Uqe_iPqvHm5YJB-EDIWDnsfzYcBbFU-9hm9Wkc.

WHO. (2021, April, 26) *Moderna COVID-19 Vaccine (mRNA-1273): What you need to know*.

WHO. (2021, April, 20) *Pfizer-BioNTech COVID-19 Vaccine: What you need to know*.<https://www.who.int/ar/news-room/feature-stories/detail/the-moderna-covid-19-mrna-1273-vaccine-what-you-need-to-know>.

WHO. (2021, January 12) *Different types of vaccines for Covid-19*.

التحول الرقمي وأثره في معالجة الصعوبات اللغوية لدى الناطقين بغير العربية (العربية – الكردية أمثودجًا)

Digital Transformation and Its Impact on Remediation Linguistic Difficulties for Non-Arabic Speakers (Arabic-Kurdi)

Received: October 21, 2022 📧 Revised: November 16, 2022 📧 Accepted: November 21, 2022

منال فوزي محمد فروح؛ إبراهيم صلاح الهدهد²

Manal Fawzy Mohamed Farrouh, Ibrahim Salah AL Hodhod

¹الدكتورة، أستاذ مساعد المناهج وطرق تدريس اللغة العربية والدراسات الإسلامية كلية الدراسات الإنسانية-

تفهننا الأشراف - بالدقهلية - جامعة الأزهر الإيميل: manalfawzy@azhar.edu.eg

Ph.D. (Arabic and Islamic Studies), Assistant professor of Curriculum and Instruction, Faculty of Humanities in Tafhna Al-Ashraf, Al-Azhar Universit. Email: manalfawzy@azhar.edu.eg

² الأستاذ الدكتور ، أستاذ البلاغة والنقد بكلية اللغة العربية بالقاهرة ورئيس جامعة الأزهر الشريف سابقاً،

الإيميل: aboubakarysereme115@gmail.com

Ph.D. (Arabic and Islamic Studies) Professor of Criticism and Rhetoric Faculty of Arabic Language in Cairo University. Email: drelhodhod@yahoo.com

أهداف البحث: هدف البحث الحالي إلى الكشف عن فاعلية برنامج قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية - كأحد برامج التحول الرقمي - في معالجة الصعوبات اللغوية (القراءة) لدى الناطقين بغير العربية (الأكراد) والمتمثلة في صعوبة التعرف على الحروف والكلمات وبخاصة المتشابهة، وصعوبة الفهم القرائي، وصعوبة النطق القرائي والتي تبدو في حذف أو إضافة أو تبديل بعض الحروف والكلمات.

منهج البحث: المنهج شبه التجريبي حيث تكونت عينة البحث من (17) طالباً من طلاب الصف الأول الإعدادي الأزهرى بمعهد أزهر أربيل بدولة العراق، واشتملت على مجموعة تجريبية واحدة وتدرس باستخدام البرنامج القائم على الوسائط المتعددة التفاعلية، وتمثلت أدوات البحث في اختبار تشخيص الصعوبات القرائية لدى الناطقين بغير العربية (إعداد الباحثين)، وبطاقة ملاحظة النطق القرائي (إعداد الباحثين)، وفي ضوء هذه الاختبارات تم استبعاد بعض الحالات التي لديها قصور سمعي أو بصري، واستمرت مدة تدريس البرنامج شهراً ونصف، وبعد التحقق من صدق وثبات أدوات الدراسة تم تطبيقها على عينة البحث قبلياً وبعدياً (وتم تتبع أثر البرنامج بعد مرور ثلاثة أسابيع من التطبيق البعدي) واستخراج النتائج.

نتائج البحث: توصلت الدراسة إلى وجود فروق ذات دلالة إحصائية عند مستوى (0.05) بين متوسطي رتب درجات الطلاب (المشاركين في الدراسة الحالية) في اختبار الصعوبات القرائية قبل وبعد تطبيق البرنامج لصالح التطبيق البعدي، ووجود فروق ذات دلالة إحصائية عند مستوى (0.05) بين متوسطي رتب درجات الطلاب (المشاركين في الدراسة الحالية) في بطاقة ملاحظة النطق القرائي قبل وبعد تطبيق البرنامج لصالح

التطبيق البعدي، وهذا يشير إلى فاعلية البرنامج القائم على الوسائط المتعددة التفاعلية في معالجة الصعوبات القرائية لدى الناطقين بغير العربية (الأكراد).

مساهمة البحث: في ضوء نتائج البحث خرج الباحثان بعدد من التوصيات، واقترحا مجموعة من المقترحات.

الكلمات المفتاحية: التحول الرقمي، الوسائط المتعددة التفاعلية، الصعوبات اللغوية، الناطقين بغير العربية

Abstract

Objective: The objective of the current research aimed at identifying the effectiveness of program based on the interactive multimedia in remediation linguistic difficulties (Reading) for non-Arabic speakers (Kurds). The program includes a remediation for reading disabilities for similar words, reading comprehension and spelling disabilities including some replaced letters or removed letters or words.

Methodology: The sample of the research consisted of (17) students from the Prep one of Al-Azhar students in Arpil's Institute in Iraq. It included one experimental group that studies using a program based on the interactive multimedia. The instruments of the research include linguistic difficulties (Reading) test and a notice card spelling prepared by the two researchers. According to these tests results, some cases who have optical or visual or audio disabilities are cancelled. The teaching period lasted for (45) days. After verifying the validity and stability of the study tools, the researcher applied the research instruments on the sample of the study pre and post and revealed the results. (the result was seeked after (3) weeks of post test)

Research Finding: The two researchers found that there were statistically significant differences at (0.05) between the mean ranks scores of the students (participants in the current research) of linguistic difficulties (Reading) test in the pre and post administration of a program in favor of the post administration. Results also revealed that there were statistically

significant differences at (0.05) between the mean ranks scores of the students (participants in the current research) of a notice card spelling in the pre and post administration of a program in favor of the post administration. This indicates the effectiveness of a program based on the interactive multimedia in remediation linguistic difficulties (Reading) for non-Arabic speakers (Kurds).

Contribution: In light of the results of the research, The two researchers concluded a number of recommendations, and suggested a set of further research.

Keywords: Digital Transformation, Interactive multimedia, Linguistic Difficulties, Non-Arabic students.

المقدمة

إن اللغة هي الوجود ذاته، وقد أصبح هذا الوجود مرتبطاً بثقل الوجود اللغوي على الشبكة العنكبوتية، ولقد صار الشعار اليوم: تڤاور عن بعد حتى يراك الآخرون، وتراهم، والعمل على تطويرها في العصر الرقمي أمر حتمي من أجل التماسك الثقافي للأمة العربية، ولالإبداع الفكري المتميز، ولتأكيد الانتماء والهوية. (Al Hodhodlbrahim, 2013)

وتعد اللغة العربية واحدة من اللغات الرئيسة في العالم، حيث يتحدث بها على نطاق واسع في قارتي آسيا وأفريقيا؛ ولذا فهي تصنف من بين أعلى عشر لغات على كوكب الأرض التي يتحدث بها، لذلك فقد فرضت اللغة العربية نفسها لغة سادسة في منظمة الأمم المتحدة، والهيئات التابعة. (Al Yehia & Abd Al kareem, 2020)

ويمثل تعلم اللغة العربية للناطقين بها تحدياً كبيراً، لما للعربية من خصائص فريدة تختلف عن خصائص اللغة الأم للمتعلمين، فمتعلمو اللغة العربية من غير الناطقين بها على اختلاف مستوياتهم وخلفياتهم وأهدافهم يواجهون العديد من الصعوبات والمشكلات وتختلف تلك المشكلات تبعاً لمدى التشابه والاختلاف بين اللغة العربية واللغة الأم في الأصوات ودلالة الألفاظ والتراكيب وغير ذلك. (Al Yehia & Abd Al kareem, 2020)

وقد تطور تعليم اللغة العربية للناطقين بلغات أخرى تطوراً ملموساً في الآونة الأخيرة، وتعد بتعليمها الكثير من البلاد العربية وغيرها، ومن هذه الدول دولة العراق وبخاصة إقليم كردستان بما حيث يوجد به معهداً أزهرياً معنياً بتعليم اللغة العربية للطلاب الأكراد، وأوفد الأزهر مبعوثين للمعهد لتعليم اللغة العربية ورغم بذل المبعوثين جل اهتماماتهم في سبيل تيسير تعليم العربية للطلاب إلا أننا لاحظنا أن هناك بعض الصعوبات اللغوية التي تواجه الطلاب منها ما يرجع إلى طبيعة اللغة العربية وبخاصة الصعوبات الصوتية التي ترجع لاختلاف الصوت بين اللغتين الكردية والعربية، ومنها ما يرجع للمعلم وطريقة التدريس حيث يتم الاعتماد على طريقة الإلقاء دون توظيف الوسائط التكنولوجية وطريقة الإلقاء وحدها غير كافية للتغلب على تلك الصعوبات.

ومن هنا جاءت فكرة هذا البحث كمحاولة لمعالجة الصعوبات اللغوية التي تواجه الطلاب الأكراد باستخدام الوسائط المتعددة التفاعلية والتي تتلاءم مع عصر التحول الرقمي الراهن.

وتمثل الصعوبات الصوتية أكثر الصعوبات النطقية التي تواجه الناطقين بغير العربية (الأكراد) أثناء تعليم اللغة العربية لهم وبخاصة في مجال القراءة حيث يجدون صعوبة في نطق بعض الحروف العربية والتعرف عليها وهذا من شأنه يؤثر على فهم المقروء ومن ثم كان التركيز على الصعوبات القرائية من حيث (التعرف - والنطق - والفهم) والتي ترجع إلى اختلاف طبيعة اللغتين من الناحية الصوتية.

وقد أكد بعض الدراسات منها دراسة (Al Yehia & saad,2020) على قصور المناهج المقدمة للناطقين بغير العربية وعدم قدرتها على الإيفاء باحتياجات الطلاب اللغوية، كما أكدت دراسة (Yehia Zakaria & Adam Mohamed,2020) إلى أن عدم ملائمة المقرر لأهداف تعليم اللغة العربية يؤدي إلى صعوبة في تعليم اللغة العربية، كما أكدت دراسة (Eatimad & Abd Al Sadik, 2013) على أن الصعوبات الصوتية من أكثر الصعوبات التي تواجه الناطقين بغير العربية أثناء تعليم اللغة العربية، وأكدت دراسة (Abd Al Haleem & Abd Allah,2015) أن الصعوبات اللغوية ترجع إلى طبيعة اللغة العربية واختلاف أصواتها عن اللغة الأم وترجع لطريقة التدريس وللمتعلم.

وفي ظل التحول الرقمي أصبح توظيف تكنولوجيا التعليم في العملية التعليمية واستخدام أنماط التعليم غير التقليدية (التعليم الإلكتروني، والتعليم المدمج) أمراً ضرورياً استجابة لمتطلبات العصر الرقمي والانفجار المعرفي، وبات أمراً حتمياً في ظل التحول الطارئ إلى التعليم عن بعد نتيجة أزمة (كورونا)، وبالتالي فقد أصبح معلم اللغة العربية مطالباً باستخدام منصات التعليم عن بعد وممارسة أساليب واستراتيجيات تدريسية تتناسب ونمط التعليم الإلكتروني بنوعيه المتزامن وغير المتزامن، وتوظيف التطبيقات الرقمية في العملية التعليمية. (Al toyрки & Samy, 2021)

وتعد الوسائط المتعددة التفاعلية أحد نتاج التحول الرقمي وتعتبر تكنولوجيا قائمة بذاتها تعتمد على الكمبيوتر وتهدف الوسائط المتعددة إلى نقل الرسالة التعليمية

من خلال وسائط متنوعة لنقل الأفكار والمعلومات وتعمل كمثيرات متعددة تصل بين ذاكرة المتعلم والمادة المعروضة أمامه وتجعل المتعلم يركز انتباهه على مادة التعلم بما يؤدي ذلك إلى تعلم أفضل مقارنة بالطرق التقليدية في التدريس. (Salem , Ahmed & , 2003).

ومن الدراسات التي اهتمت بمعالجة صعوبات القراءة باستخدام الوسائط المتعددة دراسة (Manjit; Manzura, 2011)، ودراسة (Larkin & suzanne 2011) التي أكدت على أن التكنولوجيا الحديثة لها أثر إيجابي في تحسين الطلاقة أثناء القراءة والإدراك اللغوي لدى الطلاب ذوي صعوبات القراءة.

وأكدت نتائج الدراسات السابقة أهمية الوسائط المتعددة التفاعلية في تعزيز عملية التعلم وارتفاع نسبة التحصيل وبقاء أثر التعلم ومن هذه الدراسات دراسة (Massoad & Majed, 2007) ودراسة (Attia, Shehata Mahrous, Qenawy, Abd) ودراسة (Al Azeem, 2004) ودراسة (Dubois & vial, 2000) .

وقد أضاف الانتشار الواسع لحزم الوسائط المتعددة بعداً جديداً ومثيراً في العملية التعليمية، ولا توجد دراسة عربية - في حدود علم الباحثين - تناولت هذا الموضوع ومن ثم استمد الباحثان فكرة البحث الحالي في محاولة منها لمعالجة الصعوبات القرائية الناتجة عن اختلاف اللغتين (العربية- الكردية) من الناحية الصوتية لدى الطلاب الناطقين بغير العربية (الأكراد) باستخدام برنامج قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية.

تحديد مشكلة الدراسة: تحاول الدراسة الحالية الوقوف على بعض الصعوبات اللغوية التي تواجه الطلاب الناطقين بغير العربية في تعلم اللغة العربية وبخاصة الصعوبات الصوتية الناتجة عن اختلاف اللغتين (العربية - الكردية) والتي يظهر أثرها واضحاً جلياً في قصور مهارة القراءة لديهم من حيث (التعرف - النطق - والفهم) وكيفية معالجتها بواسطة أحد برامج التحول الرقمي (برنامج قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية). وفي ضوء ذلك تحددت مشكلة البحث في التساؤل الرئيس التالي: - " ما فاعلية برنامج

مقترح قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية في معالجة الصعوبات اللغوية لدى الناطقين بغير العربية؟" ويتفرع من هذا التساؤل الرئيس التساؤلات الفرعية التالية:-

- 1- ما الصعوبات اللغوية (القراءة) التي تواجه الناطقين بغير العربية (الأكراد) في تعلم اللغة العربية كلغة ثانية؟
- 2- ما أسس بناء برنامج قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية - كأحد برامج التحول الرقمي - في معالجة الصعوبات اللغوية القرائية؟
- 3- ما التصور المقترح لبرنامج قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية في معالجة الصعوبات اللغوية القرائية لدى الناطقين بغير العربية ؟
- 4- ما أثر برمجية قائمة على الوسائط المتعددة التفاعلية في معالجة الصعوبات اللغوية القرائية لدى الناطقين بغير العربية(الأكراد)؟

حدود البحث: تقتصر حدود هذا البحث على: 1- بعض الصعوبات اللغوية

والمتمثلة في الصعوبات الصوتية والتي يظهر أثرها في مجال القراءة وتتمثل في صعوبة التعرف (الحروف، والكلمات)، الفهم (الكلمات، والجمل، والفقرات)، النطق القرائي. 2- عينة من الطلاب الناطقين بغير العربية(الأكراد) من معهد أزهر أربيل بكوردستان العراق.

أهداف البحث

يهدف البحث الحالي إلى: 1- استقصاء فاعلية برنامج قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية (كأحد برامج التحول الرقمي) في علاج بعض الصعوبات الصوتية في مجال القراءة والمتمثلة في صعوبة (التعرف، الفهم، والنطق) لدى الناطقين بغير اللغة العربية (الأكراد) في الصف الأول الإعدادي الأزهري. 2- تنمية الوعي بالدور الذي يمكن أن تؤديه التكنولوجيا في تعليم وتعلم مهارة القراءة، وعلاج الصعوبات الصوتية القرائية لدى الطلاب الناطقين بغير العربية بالمرحلة الإعدادية الأزهرية.

أهمية البحث: قد يفيد البحث الحالي في: 1- التغلب على بعض الصعوبات الصوتية القرائية والمتمثلة في صعوبة (التعرف، الفهم، النطق) لدى الطلاب الناطقين بغير العربية بالمرحلة الإعدادية الأزهرية. 2- تزويد القائمين على تخطيط وتطوير المناهج بالمقترحات التي قد تزيد من فاعلية توظيف الحاسب الآلي، والوسائط المتعددة في علاج الصعوبات القرائية لدى الناطقين بغير العربية.

منهج البحث

استخدام المنهج شبه التجريبي؛ حيث اعتمد التصميم التجريبي على وجود مجموعة تجريبية واحدة تدرس باستخدام البرنامج المقترح القائم على الوسائط المتعددة التفاعلية مع التطبيق القبلي والبعدي لبيان أثر البرنامج.

أدوات البحث: تم استخدام الأدوات الآتية في إجراءات البحث: 1- أدوات المعالجة التجريبية وتتضمن: برنامج معد على قرص مدمج CD.ROM يقدم المحتوى التعليمي بوسائط متنوعة (إعداد الباحثين). 2- أدوات القياس وتتضمن: أ- اختبار تشخيص الصعوبات القرائية (إعداد الباحثين). ب- بطاقة ملاحظة لتقويم النطق القرائي للطلاب (إعداد الباحثين).

مصطلحات الدراسة:

1- التحول الرقمي: (Digital Transformation) يعرف التحول الرقمي

بأنه: إحداث تغييرات في العملية التعليمية بشكل يؤدي إلى تحسين الأداء لدى الطلاب والمعلمين وتطويره لمواكبة العصر الرقمي الحالي؛ وذلك من خلال التركيز على استخدام تكنولوجيا المعلومات والاتصالات بحيث تحول جميع مجالات الأنشطة المتعلقة بالتدريس من شكلها التقليدي الحالي إلى شكل رقمي.

2- الوسائط المتعددة التفاعلية: (Interactive multimedia) ويقصد

بالبرنامج القائم على الوسائط المتعددة التفاعلية في هذا البحث: " هو برنامج يحتوي على مجموعة من الأهداف والأنشطة التعليمية وأدوات التقويم المتنوعة والمخطط لها من

خلال نظام متعدد الوسائط يقوم على تكامل واتصال بين أكثر من وسيط (نصوص، وصور، وصوت، وموسيقى، ورسوم متحركة، ولقطات فيديو) وتسمح للمتعلم بدرجة من الحرية ليتحكم في معدل عرض محتوى المادة المنقولة حسب المعدل الذي يناسبه، ويقدم هذا البرنامج لمجموعة من الطلاب الناطقين بغير العربية وذلك بهدف معالجة الصعوبات القرائية لديهم "

3- الصعوبات اللغوية: (linguistic difficulties): هي العقبات التي

تحول دون الاستخدام الصحيح للغة العربية في ضوء المعايير اللغوية سواء كانت تلك العقبات ترجع إلى المتعلم نفسه وما يتعلق به من صعوبة التعرف على الحروف والكلمات أو فهم دلالتها أو نطقها نطقاً صحيحاً، وسواء كانت ترجع إلى المعلم من حيث اتباعه لأساليب تقليدية في التدريس وعدم توظيف التكنولوجيا الحديثة في العملية التعليمية واستخدامه للغة العامية بدل الفصحى مما يشكل صعوبة أمام المتعلم، ويستدل على هذه الصعوبات من خلال تحليل أخطاء الطلاب، أو المقابلات مع كل من المدرسين والطلاب، أو من خلال الاستبيانات.

الإطار النظري للبحث

1- الوسائط المتعددة التفاعلية خصائصها وأسس بنائها وأهميتها لذوي

الصعوبات القرائية:

● خصائص الوسائط المتعددة التفاعلية:

(التفاعلية) (Interactivity) - التكامل (Integration) - التزامن (Timing)

- الفردية (Individuality) - التنوع (Diversity) - المرونة (Flexibility).

● أسس بناء برمجيات الوسائط المتعددة التفاعلية: (Al Heila,)

(Mohamed, 2001, (Mostafa & Akram, 2008) (Mosa, Hussein, 2009,)

1- الأسس التربوية: (إخبار المتعلم بأهداف البرمجية، مناسبة مستوى البرمجية

لمستوى المتعلم وخبراته، تقديم الرجوع الفوري للمتعلم بعد كل استجابة سواء كانت صحيحة أم خاطئة، تحكم المتعلم في البرمجية، عدم عرض كمية كبيرة من المعلومات في

شاشة واحدة، تقديم العديد من البدائل التي يتفاعل معها المستخدم، تقديم إرشادات تعليمية لمساعدة المتعلم أثناء تعلمه)

2- الأسس التقنية: (سهولة تشغيل البرمجية، عدم تعطيل البرمجية في حالة

ضغط المتعلم على المفاتيح غير المطلوبة، سهولة الخروج من البرمجية في أي لحظة، أفضل لون للأرضية الأسود ثم الأخضر، الاقتصار على أسلوب الإبحار حتى لا يتشتت المتعلم)

● الأهمية التعليمية للوسائط المتعددة التفاعلية: تزيد الوسائط المتعددة

التفاعلية من قدرة المتعلم على التحصيل كما أنها تعمل على بقاء أثر التعلم لدى المتعلم - مراعاة الفروق الفردية بين المتعلمين حيث يترك للمتعلم الحرية في التحكم في سير البرنامج والتنقل من موضع لآخر تبعاً لسرعته وقدرته الذاتية بما يتيح له فرصة التعلم الذاتي والمستمر.

2- الصعوبات اللغوية وطرق علاجها:

(1-2) مفهوم الصعوبات اللغوية: الصعوبات هي ما يعجز الطالب عن

أدائه باللغة العربية في ضوء المعايير اللغوية سواء كان التعبير عن ذلك العجز من الطالب نفسه، أو مما تصوره من يقوم بمهمة التدريس. (Al Yehia & Abd Al kareem, 2020) إن أهم ما يشكل الصعوبات اللغوية هو التداخل (Interference) بين اللغة العربية واللغة الأصلية (الأم) في الجوانب الصوتية والنحوية والدلالية والكتابية (Abd Al Sadik & Eatimad, 2013)

(2-2) أسباب الصعوبات اللغوية للناطقين بغير العربية: (Abd Allah

(& Abd Al Haleem, 2015)

● صعوبات تتعلق بطبيعة اللغة العربية: مخارج الحروف: كالضاد، والطاء،

والذال، والثاء، والطاء، والغين، والحاء، والقاف باختصار حروف الاستعلاء وحروف بين الأسنان، أو ما يطلق عليها تجاوزاً الحروف اللثوية، وعدم التمييز بين الحروف متشابهة المخرج، مثل (ق-ك)(خ-غ) - طبيعة نظام الجملة في العربية من حيث الرتبة والتذكير والتأنيث وهذا قد يخالف غيرها من اللغات.

● صعوبات تتعلق بالمنهج وطرائق التدريس: تتمثل صعوبات المنهج في

تدريس اللغة العربية إلى افتقار المنهج للمواد التي تحاكي ميول الطلاب وتراعي احتياجاتهم اللغوية - وتتمثل صعوبات طرائق التدريس في قلة توظيف التكنولوجيا الحديثة في التدريس

● صعوبات تتعلق بالمتعلم: أكثر الصعوبات اللغوية ترتبط بدارسي اللغة

العربية أنفسهم إذ ينتمون إلى أنظمة لغوية لها خصائصها الصوتية، والنحوية، والصرفية، والدلالية، والتركيبية التي تمتاز بها.

(2-3) طرق علاج الصعوبات اللغوية للناطقين بغير العربية: حددت (

(Eatimad, Abd Al Sadik, 2013) طرق علاج الصعوبات فيما يأتي: مراعاة البدء بالأصوات السهلة المألوفة للدارس الأجنبي وتوَجُّل الأصوات الصعبة (د. ز. ح. خ. ص. ض. ط. ظ. ع. غ. ق. ر). - الاستفادة قدر الإمكان بالتكنولوجيا الحديثة في هذا المجال. - تقديم التدريبات السمعية والنطقية الكافية لإكساب الدارسين الصحة والسرعة في النطق وللوسائل السمعية والمرئية دور أساسي في ذلك. الاعتماد على العربية الفصحى في التعليم.

مداخل واستراتيجيات التدريس الخاصة بذوي الصعوبات القرائية: (الطريقة

الصوتية): وتركز على إدراك الكلمة من خلال الربط بين الحرف وصوته بعد تعلم أصوات حروف العلة الساكنة بدمج الأصوات بالكلمات. (Ali & Al sayed, 2010) (التعليم متعدد الحواس): وهذا الأسلوب مبني على أساس أن يقدم للطلاب محتوى الدرس بنماذج عدة من خلال المثيرات الحركية واللمسية مع النماذج السمعية والبصرية. (Yehia & Khoala, 2006) (برنامج Lips) للتهجئة والقراءة: يتضمن برنامج (Lips) (أو برنامج تسلسل الفونيميات الوعى بأصوات الحروف في القراءة والتهجئة والكلام ويبدأ بالكشف عن كيفية نطق أصوات الكلام ويتدرج لقراءة وتهجئة مقاطع متعددة ثم السياق). (Yehia & Khoala, 2006).

فروض البحث

1، 2- لا توجد فروق ذات دلالة إحصائية عند مستوى دلالة (0,05) بين متوسطي درجات المجموعة التجريبية في التطبيقين القبلي والبعدي للاختبار الصعوبات القرائية، وبطاقة ملاحظة النطق القرائي.

3، 4- لا توجد فروق ذات دلالة إحصائية عند مستوى دلالة (0,05) بين متوسطي درجات المجموعة التجريبية في التطبيقين البعدي والتتبعي للاختبار الصعوبات القرائية، وبطاقة ملاحظة النطق القرائي.

إجراءات البحث:

أولاً للإجابة عن التساؤل الأول قام الباحثان بإعداد قائمة بالصعوبات القرائية التي تواجه الطلاب الناطقين بغير العربية (الأكراد) بالصف الأول الإعدادي الأزهرى. هدفت القائمة إلى تحديد الصعوبات القرائية التي تواجه الطلاب الناطقين بغير العربية (الأكراد)، وذلك في ضوء ما أسفرت عنه نتائج العينة الاستطلاعية وفي ضوء وجهة نظر الخبراء تم التوصل إلى القائمة في صورتها النهائية

ثانياً للإجابة على التساؤل الثاني من تساؤلات البحث قام الباحثان بالرجوع إلى الأدبيات والبحوث ذات الصلة بموضوع البحث للوقوف على أسس بناء برامج الوسائط المتعددة التفاعلية وطبيعة الصعوبات القرائية والنظريات المعرفية التي تستند عليها برامج الوسائط المتعددة حيث يعتمد البرنامج على نظرية سكر في التعليم البرنامجي ، وفي ضوء أسلوب تحليل النظم (Approach System) وهذا النظام المتكامل يتألف من أربعة أجزاء رئيسية: المدخلات Inputs. العمليات (Processes) المخرجات (Output)، التغذية الراجعة (Feed Back)

ثالثاً للإجابة عن التساؤل الثالث من تساؤلات البحث قام الباحثان بتحديد خطوات بناء البرمجية المقترحة وفقاً لنموذج أكرم فتحى (2003) وتمثل:

المرحلة الأولى مرحلة الإعداد التربوي:

أ- **تحديد الأهداف التعليمية:** تم تحديد الأهداف العامة للبرنامج وتم تحديد الأهداف لكل درس من دروس الوحدات المقترحة.

ب- **تحديد محتوى البرمجية:** تم تحديد محتوى البرمجية في ضوء ما توصلت إليه قائمة الصعوبات القرائية التي تواجه الطلاب الناطقين بغير العربية (الأكراد) والمتعلقة بمهارات التعرف والفهم والنطق القرائي، وفي ضوء ما تم عرضه من موضوعات قرائية على السادة المحكمين وتمت الموافقة عليها بنسبة 90% من جانبهم.

ج- **تنظيم وصياغة المحتوى:** تم تنظيم محتوى البرمجية طبقاً لآراء السادة المحكمين بنسبة موافقة 90% وكانت كالآتي: الوحدة الأولى: التعرف على الحروف والكلمات وتشمل التعرف على (الحروف المتشابهة، الكلمات المتشابهة، أقسام الكلمة والجملة) - الوحدة الثانية: الفهم القرائي وتشمل فهم (الكلمات، الجمل والتراكيب، الفقرة) - الوحدة الثالثة: النطق القرائي وتشمل (نطق أصوات الحروف والكلمات، قراءة كلمات ذات دلالة، سرعة القراءة)

د- **تحديد الأنشطة التعليمية:** تضمن البرنامج نوعين من الأنشطة نوع يقوم به المعلم والآخر يقوم به المتعلم لتحقيق أهداف البرمجية

المرحلة الثانية مرحلة الإعداد والتنجهيز:

● **تجهيز متطلبات إنتاج البرمجية:** أ- الأجهزة (Hard ware) وتتمثل في جهاز كمبيوتر متعدد الوسائط، ماسح ضوئي، ميكروفون، كاميرا، اسطوانات مدججة للتخزين، وحدة تسجيل اسطوانات مدججة CD-RW Drive ب- البرامج: تم الاعتماد على برنامج (AutoPlay Media Studio 8) وتم الاعتماد على برامج مكونات عناصر الوسائط المتعددة من نصوص، وصوت، ورسوم، وصور ثابتة ومتحركة .

إنتاج عناصر الوسائط المتعددة: (إعداد النصوص باستخدام برنامج (Microsoft word) - (إنتاج الصوت والموسيقى والمؤثرات الصوتية باستخدام برنامج

(Adobe Audition cc 2015))ـ الرسوم المآآركة: تم الالصول عليها من شبكة الإنآرنآ،
الصور الالابآة: تم الالصول عليها من بعض المواقع المجانية على شبكة الإنآرنآ وإآراء
المعالآة للصور باسآآءام برنامآ الرسام (Paint) و (Adobe Photoshop). الصور
المآآركة (ملفاء الفيديو) تم الالصول على فيديوهات من شبكة الإنآرنآ.
المآآلة الالالآة: مآآلة البرمآة والآأليف: تم اسآآءام برنامآ (AutoPlay MediaStudio
(8) من قبل أآء المآآصصين في مجال آكنولوجيا الوسائط المآعددة.

المآآلة الرابعة : مآآلة الآآريب والآنطوير: تم آآريب البرمآة بمآف آآآآء
مآآلباء الآشغيل.

● **الصورة النأائية للبرمآة:** بعء إآراء آعديلاء الآآربة الاسآلاعية
للبرمآة تم عمل نسخ مآعددة من البرمآة كما تم آصميم الغلاف الآارجي للقرص المدمآ
باسآآءام برنامآ (Nero Cover Designer) وأصبآ البرمآة آاهزة للآطبيآ.
رابعاً للإآابة عن الآساؤل الرابع من آساؤلاء البآآ قام البآآآن بما يأتي: أولاً:
إعءاء أءواء البآآ وضبطها:

1- آآآبار آشآيص الصعوباء القرائية (إعءاء البآآآن). وقد تم
الآآآق من:

● **آبآاء الآآآبار:** تم آساب الآبآاء باسآآءام طريآة إعءاءة آطبيآ الآآآبار
بعء مرور أسبوعين من الآطبيآ الأول، وتم آساب معامل الارتباط بين الآطبيآين
باسآآءام معاءلة بيرسون، فكانآ قيمة معامل الارتباط آساوي (0.828) وهي ءالة
عءء مسآوى (0.01) مما يشير إلى أن الآآآبار على ءرآة مناسبة من الآبآاء يمكن
الوآوق به. الصورة النأائية للآآآبار: بعء الآآآق من صدق الآآآبار وآبآآه أصبح
صالآ للآطبيآ. (ملآق3)

● **مفآآآ آصآيح الآآآبار:** تم إعءاء مفآآآ آصآيح الآآآبار آشآيص
الصعوباء القرائية وتم آآآير كل سؤل بءرآآين، وبذلك بلغت ءرآة الكلية للآآآبار
(108). (ملآق4)

2- إعداد بطاقة ملاحظة النطق القرائي (إعداد الباحثين): وقد تم

التحقق من:

- تحديد هدف البطاقة، والتوصل إلى الصورة المبدئية لبطاقة الملاحظة.

● **صدق بطاقة الملاحظة: أ- صدق المحكمين:** للتأكد من صدق بطاقة الملاحظة، تم عرضها في صورتها الأولية على عدد من المحكمين في مجال اللغة العربية والتربية؛ وقد أسفرت هذه الخطوة عن بعض الآراء والمقترحات التي أخذت في الاعتبار، عند بناء البطاقة في صورتها النهائية. **ب- صدق الاتساق الداخلي:** قام الباحثان بإيجاد التجانس الداخلي لبطاقة الملاحظة عن طريق حساب معامل الارتباط التثائي بين درجات الطلاب على كل عبارة من عبارات بطاقة الملاحظة والدرجة الكلية.

جدول (1) الاتساق الداخلي لعبارات بطاقة الملاحظة (ن=40)

رقم العبارة	معامل الارتباط	رقم العبارة	معامل الارتباط	رقم العبارة	معامل الارتباط
1	**0.771	7	**0.520	13	**0.828
2	**0.872	8	**0.723	14	**0.589
3	**0.834	9	**0.799	15	*0.379
4	**0.836	10	**0.907		
5	**0.893	11	**0.758		
6	**0.881	12	**0.869		

مستوى الدلالة عند $0.01 = 0.393^{**}$ ، $0.05 = 0.304^{*}$ ،

يتضح من الجدول أن قيم معامل الارتباط تراوحت بين (0.907)، (0.379) وهي دالة إحصائيًا عند مستوى دلالة (0.01)، (0.05)

- **حساب ثبات بطاقة الملاحظة:** قام الباحثان بحساب ثبات بطاقة الملاحظة باستخدام معامل ألفا كرونباخ وقد بلغ معامل الثبات 0.95 وهي قيمة دالة إحصائيًا عند مستوى دلالة (0.01) مما يجعلنا نثق في ثبات بطاقة الملاحظة.

● **ثانياً: اختيار عينة الدراسة:** تم اختيار عينة الدراسة مكونة من (17) طلاب من طلاب الصف الأول الإعدادي بمعهد أزهر أربيل بكوردستان - العراق، والذين يعانون من صعوبات قرائية في مادة اللغة العربية.

● **ثالثاً: تطبيق البرنامج على عينة الدراسة:** تم تطبيق أدوات الدراسة والمتمثلة في (اختبار الصعوبات القرائية، وبطاقة ملاحظة النطق القرائي) على عينة الدراسة قبلياً، وتم التدريس للمجموعة التجريبية باستخدام البرمجية المعدة لمعالجة الصعوبات القرائية واستغرقت مدة تدريس البرنامج شهر ونصف (ستة أسابيع) بواقع حصتان كل أسبوع، وتم التغلب على الصعوبات التي واجهت الباحثان أثناء التطبيق، ثم تم تطبيق أدوات الدراسة على عينة البحث بعددًا والتوصل إلى نتائج الدراسة وتفسيرها.

نتائج البحث وتفسيرها

اختبار الفرض الأول: ولتحقق من صحة الفرض قام الباحثان باستخدام اختبار ويلكوكسون لدلالة الفرق بين متوسطي درجات المجموعة التجريبية في القياسين القبلي والبعدي لاختبار تشخيص الصعوبات القرائية، والجدول التالي يبين ذلك: **جدول (3)**
دلالة الفروق بين درجات المجموعة التجريبية في القياسين القبلي والبعدي
لاختبار تشخيص الصعوبات القرائية باستخدام اختبار ويلكوكسون

الاختبار	اتجاه الرتب	العدد	متوسط الرتب	مجموع الرتب	قيمة Z	الدلالة
اختبار تشخيص الصعوبات القرائية	الرتب السالبة	0	0	0	- 3.625	0.01
	الرتب الموجبة	17	9.00	153.00		
	التساوي	0				
	المجموع	17				

ويتضح من الجدول السابق أن قيمة Z بلغت (- 3.625) مما يشير إلى وجود فروق دالة إحصائية بين درجات طلاب المجموعة التجريبية في القياسين القبلي

والبعدي لصالح القياس البعدي مما يعني تحسن في أداء طلاب المجموعة التجريبية في التطبيق البعدي وإنما يفسر ذلك لكونهم تعرضوا للبرنامج التدريبي حيث إن طبيعة الطلاب الغير ناطقين بالعربية (الأكراد) يميلون إلى الألوان والصور والرسومات وسماع الفيديوهات والقصص التعليمية لما يجدون فيها من متعة وتأثير لحواسهم وتفاعل قوى من حيث التركيز والانتباه ومن ثم التفاعل والاشتراك في أنشطة البرنامج الإثرائية فقد لاحظ الباحثان أثناء تطبيق البرنامج حرص الطلاب على الحضور لاستفادتهم من البرنامج التدريبي والمشاركة فيه لما يجدون من تعزيز وتشجيع من الباحثين.

وتتفق هذه النتيجة أيضا مع الدراسات والبحوث التي أكدت علي فاعلية الوسائط المتعددة التفاعلية في تحسين أداء الطلاب ذوي الصعوبات القرائية في مهارات التعرف والفهم القرائي كما بدراسة (Sidhu, Manjit; Manzura, Eze 2011) والتي أظهرت نتائج إيجابية وتحسن في أداء عينة صغيرة من الطلاب الذين لديهم صعوبات قرائية من مدارس مختارة في ماليزيا على النموذج المقترح والقائم على الوسائط المتعددة . ودراسة (Larkin & Suzanne, 2011) التي أكدت على أن التكنولوجيا الحديثة لها أثر إيجابي في تحسين الطلاقة أثناء القراءة والإدراك اللغوي لدى الطلاب ذوي الصعوبات القرائية حيث صممت الأنشطة بحيث تقوى الفهم والإدراك لقصة كل أسبوع بطريقة الحواس المتعددة وكشفت النتائج عن أن كل طالب أظهر تغيراً إيجابياً في مجال واحد على الأقل.

اختبار الفرض الثاني: وللتحقق من صحة الفرض قام الباحثان باستخدام اختبار ويلكوكسون لدلالة الفرق بين متوسطي درجات المجموعة التجريبية في القياسين القبلي والبعدي لبطاقة ملاحظة النطق القرائي للطلاب الناطقين بغير العربية ذوي الصعوبات القرائية والجدول التالي يبين ذلك. **جدول (4) دلالة الفروق بين درجات المجموعة التجريبية في القياسين القبلي والبعدي لبطاقة ملاحظة النطق القرائي للطلاب الناطقين بغير العربية باستخدام اختبار ويلكوكسون**

الاختبار	اتجاه الرتب	العدد	متوسط الرتب	مجموع الرتب	قيمة Z	الدلالة
بطاقة ملاحظة النطق القرائي	الرتب السالبة	0	0	0	-	0.01
	الرتب الموجبة	17	9.00	153.00	3.624	
	التساوي	0				
	المجموع	17				

ويتضح من الجدول السابق أن قيمة Z بلغت (- 3.624) مما يشير إلى وجود فروق دالة إحصائية بين درجات طلاب المجموعة التجريبية في القياسين القبلي والبعدي لبطاقة الملاحظة لصالح القياس البعدي؛ مما يعني تحسن في أداء طلاب المجموعة التجريبية في التطبيق البعدي لبطاقة الملاحظة وإنما يفسر ذلك لكونهم تعرضوا للبرنامج التدريبي القائم علي الوسائط المتعددة التفاعلية؛ حيث أتاح لهم إمكانية تسجيل أصواتهم في البرنامج وتكرار سماعها مما كان له أكبر الأثر في تحقيق التشويق والإثارة ومتعة التعلم لدى الطلاب الناطقين بغير العربية (الأكراد)، فقد لاحظ الباحثان دقة التركيز والانتباه من قبل الطلاب ذوي الصعوبات القرائية حيث وقوفهم على أخطاء نطقهم بأنفسهم ومحاولة تصحيحها في المرات التالية، والطالب الذي لديه صعوبة قرائية بحاجة إلى سماع النطق الخطأ والنطق الصحيح حتي يستطيع إدراك الخطأ ثم تدريبه على كيفية النطق الصحيح للكلمات ومراعاة نطق الحروف من مخارجها الصحيحة، وتركيز البرنامج على معالجة الصعوبات القرائية لدى كل طالب على حدة أخذاً بمبدأ تفريد التعلم والوقوف على الصعوبة في النطق التي يختلف فيها كل طالب عن الآخر وهذا من شأنه يقوي الذاكرة الفونولوجية (الصوتية) للطالب؛ ولهذا كان له دور فعال في تحسين أداء طلاب المجموعة التجريبية في التطبيق البعدي، كما أن خاصية التسجيل الموجودة بالبرنامج تمكن الطالب من الوقوف علي مستوي تحسنه في النطق القرائي. وتتفق هذه النتيجة مع ما توصلت إليه دراسة (Sidhu,Manjit; Manzura,Eze 2011) والتي أظهرت نتائج إيجابية وتحسن في أداء

عينة صغيرة من الطلاب ذوي الصعوبات القرائية من مدارس مختارة في ماليزيا على النموذج المقترح والقائم على الوسائط المتعددة.

اختبار الفرض الثالث : وللتحقق من صحة الفرض قام الباحثان باستخدام اختبار ويلكوكسون لدلالة الفرق بين متوسطي درجات المجموعة التجريبية في القياسين البعدي والتتبعي لاختبار تشخيص الصعوبات القرائية والجدول التالي يبين ذلك: جدول (5) دلالة الفروق بين درجات المجموعة التجريبية في القياسين البعدي والتتبعي لاختبار تشخيص الصعوبات القرائية

الاختبار	اتجاه الرتب	فروق	العدد	متوسط الرتب	مجموع الرتب	قيمة Z	الدلالة
اختبار تشخيص الصعوبات القرائية	الرتب السالبة	4	4.63	18.50	-	2.362	0.01
	الرتب الموجبة	11	9.23	101.50			
	التساوي	2					
	المجموع	17					

ويتضح من الجدول السابق أن قيمة Z المحسوبة لاختبار تشخيص الصعوبات القرائية بلغت (-2.362) عند مستوي دلالة (0.01) مما يعني وجود فروق ذات دلالة إحصائية بين القياسين البعدي والتتبعي لصالح القياس التتبعي ويمكن تفسير هذه النتيجة باستمرار تحسن أداء الطلاب الناطقين بغير العربية (الأكراد) خلال فترة المتابعة وهذا إنما يرجع الى أن الطالب ذا الصعوبة القرائية بحاجة إلى بث الثقة في نفسه ومن ثم يكون قادرًا علي إثبات ذاته فكل ما ينقصه هو الاعتناء به والوقوف علي مستوي الصعوبة عنده وهذا ما توافر في البرمجية المعدة من قبل الباحثين لمعالجة الصعوبات القرائية حيث إن التعزيز الذي اشتملت عليه البرمجية والأنشطة والتدريبات كان لها أثر في تنشيط الذاكرة وعملية الإدراك لدى الطلاب الناطقين بغير العربية (الأكراد) وهذا من شأنه يعطي الطالب الثقة

بالذات وبالقدرة على تجاوز الصعوبة، وقد لمس الباحثان هذا في أفراد العينة حينما رأيا متعة الطلاب أثناء التطبيق عليها لما تمتاز به من قدرتها على تنشيط الذاكرة لديه والوعي والإدراك حيث الربط بين الصور الكلمات وتغيير أماكن الصورة الواحدة لتنشيط الذاكرة كل هذا من شأنه ينمي قدرة الطالب على التعرف وفهم مضمون الجمل والفقرات فضلاً عما تحتويه من أنشطة إثرائية ومواقع تفاعلية لزيادة الاطلاع والمطالعة للقصص التعليمية التي من شأنها تنمي الفهم لدي الطلاب وتزيد من دافعيتهم للتعلم، ومن ثم ازداد تحسن مستوى أدائهم لمهارات التعرف والفهم القرائي فضلاً عن أن من خصائص الوسائط المتعددة بقاء أثر التعلم لدى المتعلم حيث إن المتعلم يتذكر حوالي 20% مما يراه ، ويتذكر 40 % مما يسمعه ، ويراه ويتذكر حوالي 70% مما يسمعه ويراه ويتفاعل معه.

اختبار الفرض الرابع: وللتحقق من صحة الفرض الرابع قام الباحثان باستخدام اختبار ويلكوكسون لدلالة الفرق بين متوسطي درجات المجموعة التجريبية في القياسين البعدي والتتبعي لبطاقة ملاحظة النطق القرائي للطلاب الناطقين بغير العربية والجدول التالي يبين ذلك : جدول (6) دلالة الفروق بين درجات المجموعة التجريبية في القياسين البعدي والتتبعي لبطاقة ملاحظة النطق القرائي للطلاب ذوي الصعوبات القرائية.

الاختبار	اتجاه فروق الرتب	العدد	متوسط الرتب	مجموع الرتب	قيمة Z	الدلالة
بطاقة ملاحظة النطق القرائي	الرتب السالبة	2	2.50	5.00	- 3.284	0.01
	الرتب الموجبة	14	9.36	131.00		
	التساوي	1				
	المجموع	17				

ويتضح من الجدول السابق أن قيمة Z المحسوبة لبطاقة ملاحظة النطق القرائي بلغت (-3.284) عند مستوي دلالة (0.01) مما يعني وجود فروق ذات دلالة إحصائية بين القياسين البعدي والتتبعي لصالح القياس التتبعي ويمكن تفسير هذه النتيجة باستمرار تحسن أداء الطلاب ذوى الصعوبات القرائية خلال فترة المتابعة إنما يرجع الى أن تدريب الطلاب على فك الرموز السمعية الصوتية (Phonological Encoding) مع استخدام استراتيجيات تنشيط الذاكرة مثل تجميع بعض المقاطع أو تفتيتها وكذلك القدرة على ترميز بعض المنبهات الواردة وتخزينها في الذاكرة واستدعائها يقوي العمليات الإدراكية لدى الطالب مما يكون له أثر إيجابي في معالجة حالات الصعوبات القرائية فضلاً عما تمتاز به البرمجية من سهولة تشغيلها من قبل الطالب ومتعة الطالب أثناء تسجيل صوته والاستماع إليه وبخاصة الطالب ذي الصعوبة القرائية يشعر بالثقة بالنفس أثناء التدريب عليها لما تحتويه من أساليب تعزيز تشعره بالمتعة والمرح وما تحتويه من مواقع تفاعلية تتيح له فرصة للاطلاع على قصص أخرى أكثر متعة وتشويقاً وطبيعة طالب المرحلة الإعدادية من الناطقين بغير العربية (الأكراد) يحتاج إلى الإثارة والمتعة الأمر الذى من شأنه يزيد من دافعية الطالب للتعلم ومن ثم ازداد تحسن مستوى أدائه لمهارات النطق القرائي، كما أن الأنشطة التعليمية المقدمة للطلاب ذوى الصعوبات القرائية شاملة لجوانب الطالب الحسية والمعرفية والانفعالية والأخلاقية والجمالية كما أنها تتضمن تدريبات وأنشطة إثرائية تمكن كل طالب على حدة من معرفة مدي تقدمه في التعرف على الكلمات والجمل وفهمها أخذاً بمبدأ تفريد التعلم والذي يعد ميزة في التعامل مع ذوى الصعوبات القرائية، وهذا ما يحققه برنامج الوسائط المتعددة التفاعلية من مراعاة للفروق الفردية بين المتعلمين حيث يترك للمتعلم الحرية في التحكم في سير البرنامج والتنقل من موضع لآخر تبعاً لسرعته وقدرته الذاتية بما يتيح له فرصة التعلم الذاتي والمستمر .

سادساً: توصيات البحث مقترحاته: في ضوء أدبيات البحث ونتائجه يمكن تحديد التوصيات والبحوث المقترحة كما يلي:

❖ توصيات البحث: - الاهتمام بتوظيف التكنولوجيا الحديثة في العملية التعليمية

- للطلاب بصفة عامة والطلاب الناطقين بغير العربية بصفة خاصة - إعداد مناهج خاصة بالطلاب الناطقين بغير العربية تأخذ في اعتبارها طبيعة اللغة العربية من الناحية الصوتية والنحوية والصرفية، والإملائية، والمعجمية، والدلالية - قياس مقروئية كتب القراءة المقدمة للطلاب الناطقين بغير العربية في ضوء احتياجاتهم اللغوية.

❖ مقترحات البحث: - التحول الرقمي لمناهج اللغة العربية للناطقين بغيرها وأثره

على التحصيل والاتجاه نحو تعلم اللغة العربية - الذكاء الاصطناعي وأثره في تعلم اللغة العربية للناطقين بغيرها - أثر برنامج قائم على الوسائط المتعددة التفاعلية في تنمية مهارة الاستماع لدى الناطقين بغير العربية - برنامج الكتروني مقترح لتنمية مهارات الكتابة لدى الناطقين بغير العربية.

أهم المصادر والمراجع

Abd Al haleem, K. A. G. (2015). *Scientific and practical principals of Education technology an integrated approach*. Al hamed bookshop for publishing and distributing.

Abd Al kareem, M. (2000). *Efficacy of using multi- media in teaching hasty and patient students the main skills for operating computer and cognitive achievement*. [MA thesis, unpublished], Faculty of Education, Al azhar university.

Abd Al Sadik, E. (2013). *Linguistic difficulties and its remediation in teaching Arabic language for non - Arabic speakers*. International scientific forum of teaching Arabic for non- Arabic speakers, future experiences and perspectives, 14-16 January,

Sheikh Zayed center for teaching Arabic for non – Arabic speakers.

Abd Al Salam, O. A. A., (2011). Digital transformation for Egyptian universities: methods and requirements. *Education*, 14(33), 267-302, <http://search.mandumah.com/Record/129649>

Abd Allah, A. A. M. (2015). *Difficulties of teaching Arabic for non- Arabic speakers and suggestions for its solution*, " Turkish experiment in light of my experiment in Ghazi Othman Basha and Ortoklo universities in Turkey " issues in teaching Arabic for non- Arabic speakers, King Abd Allah Ibn Abd Al Aziz international center for Arabic language services, <http://search.mandumah.com/Record/916350>

Al Hawary, K. F. (2002). *Impact of variation of strategies for introducing computer programs based on multimedia on developing some listening and reading skills for pupils in primary five*. [Ph.D., unpublished], Faculty of Education, Al azhar university.

Al Heila, M. M. (2001). *Educational and informational technology*. Al Ain, Dar of university books.

Al Hodhod, I. (2013). *Digital gap and teaching Arabic Language: Reality and Expectation*, international scientific forum for teaching Arabic for non – Arabic speakers. experiments and future visions, 14-16 January, Sheikh Zayed center for teaching Arabic.

Al toyрки, S. A. (2021). *Digital Transformation challenges for teaching Arabic language*, Makka second conference for Arabic language and its literature. Arabic language and E-learning

(long distance learning), Holy Makka, Enriching knowledge for conferences and researches, 106-112, <http://search.mandumah.com/Record/1146914>

Al Yehia, A. A. S. (2020). Difficulties which face Arabic language learners in forming sentences and the suggested solutions. *Reading and Cognition magazine*, 228, 57-89. <http://search.mandumah.com/Record/107839>

Ali, A. S. A. (2010). *Reading difficulties*. Dar Al zahraa Bookshop.

Attia, S. M., & Qenawy, A. A. (2004). *Efficacy of a program based on educational multimedia in developing creative reading skills for students and their attitudes towards them.*” *Reading and cognition magazine*, issue (40), Egyptian Association for reading and cognition, Cairo, Faculty of Education, Ain Shams university.

Azmi, N. G. (2001). *Educational design of multi- media* (edition1), AL Menya, Dar Al Hoda for publishing and distributing.

Badawy, M. F. (2021). Educational Security and Digital Trasformation: only a tutorial perspective. *Educational Magazine*, 95,1467- 1484, <http://search.mandumah.com/Record/1251786>

Hahn, N., & Foxe, J. (2014). Impairments of multisensory integration and cross-sensory learning as pathways to dyslexia. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 47, 384-392.

Hussein, Ibrahim Feraig (2012). Efficacy of a program based on interactive multimedia in developing some prosody skills for teacher

- students (Arabic department). Reading and Cognition magazine, *Ain Shams university*, 1(124), 19 – 51.
- Ibrahim, H. S. (2000). *The effect of examples and similes in multimedia computer programs on achievement of students who are independently aware of multi-media technology concepts*. [MA thesis, unpublished], Faculty of Education, Al Azhar.
- Larkin, S. (2011). *A desined multisensory at-home learning reinforcement for elementary students with dyslexia*. M.F.A. ProQuset document ID:902627157, Ann Arbor, 142.
- Dubois, M. & vial, I. (2000). Multimedia Design. *Journal of Computer Assisted Learning*, 16(2),157- 165.
- Madkour, R. (2008). *Computer efficacy in remediating spelling errors for professional preparatory one pupils and developing attitude towards the subjects*. [MA thesis, unpublished], Faculty of specific education, Cairo.
- Massoad, M. E., (2007). *Efficacy of Technical program in developing some phonetic skills for secondary one students*. [unpublished, MA thesis], Faculty of Education, Gaza, Palestine.
- Mosa, H. H. (2009). *Using multimedia in Scientific research*, Electronic teaching and media role. Dar Al ketab Al hadith.
- Mostafa, A. F., (2008). *Interactive multimedia: Educational vision in learning through interactive multimedia programs*. Books world.
- Mostafa, F. (2008). *Electronic reading skills*. Dar Al fikr AL arabi.

- Salem, A. M., & Adel, A. (2003). *Education technology system* (edition1), Al Roshed Bookshop for publishing and distributing.
- Sidhu, M., & Manzura, E. (2011). An effective conceptual multisensory multimedia model to support dyslexia children in learning. *International Journal of Information and communication Technology Education*. 7(3), 34-50.
- Soliman, Y. Z., & AlZaki, A. M. (2020). Learning Arabic difficulties for Arabic and Non – Arabic speakers. *Linguistic and Literal studies magazine*, 21(1), 136-148, <http://search.mandumah.com/Record/1072734>
- Yehia, K. A. (2006). Educational program for individuals with special needs. Dar Al Maseera.
- Zaidan, A. (2021). Digital Transformation in university Education institutes. Evaluation study of challenges and opportunities, Al azhar university. *Egyptian magazine for Media researches*, 75, 463-510, <http://search.mandumah.com/Record/1158402>
- Zaiton, K A. A. (2002). *Learning technology in information era*. Books World.

**ประกาศเกียรติคุณผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาต้นฉบับ
วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 2
(กรกฎาคม - ธันวาคม 2565)**

ด้วยวารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2565) ได้รับความกรุณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านจากหลายสถาบัน และหลายหน่วยงาน ในการพิจารณาตรวจสอบอ่านต้นฉบับบทความประเภทต่าง ๆ ด้วยความอุตสาหะ ซึ่งเป็นการควบคุมคุณภาพวารสารฯ และรับประกันว่าบทความที่ลงตีพิมพ์เป็นผลงานที่ดีและได้รับความเชื่อถือทำให้วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ดำเนินการไปด้วยความสมบูรณ์ยิ่ง

คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงขอขอบพระคุณและประกาศเกียรติคุณผู้ทรงคุณวุฒิดังรายนามต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

รองศาสตราจารย์ ดร.สามารถ ทองเฝือ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลรอหนิง สือแด

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พาตีเมาะ นิมา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฮาริซอล ชุนอินคีรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลฮาดี สะบูดิง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอ กาเต๊ะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุซดี ตาเห

ดร.รุสลี นูห์

ดร.หะหมัด หะยีหมัด

ดร.อับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์

ดร.ฮาฟิส สาละ

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

รองศาสตราจารย์ ดร.เกษรชัย และหิม

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัมพร หมาดเต็ม

อาจารย์อับดุลรอยะ ปาแนมาแล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ มีสัณฐาน

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมหมัดอิลยาส ญุ๊าปรัง

มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

ศาสตราจารย์ ดร.ชาการ์ียา หะมะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฆอซาลี เบ็ญหมัด

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิบรอเฮม สือแม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาหมัด อัลฟาริตี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิบรอเฮม เต๊ะแห

ดร.ประภาภรณ์ หลังปูเต๊ะ

อาจารย์อัดนัน อัลฟาริตี

มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

ดร.กุ่มจดี ยามิเต็ง

อาจารย์อัลอามีน มะแต

มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์

รองศาสตราจารย์เจ๊ะเหล๊ะ แวกพงศ์

รองศาสตราจารย์ ดร.อนิส พัฒนปรีชาวงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธมยันตี ประยูรพันธ์

นักวิชาการอิสระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ เศรษฐมาลินี

ดร.อนัส อมาตยกุล

ดร.สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร

National University of Malaysia

Professor Dr. Mohd Nasran Mohamad

ประกาศ ณ วันที่ 7 ธันวาคม 2565

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุหัมมัดรอฟลี แวหะมะ)

คณบดีคณะวิทยาการอิสลาม